EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Trilogie cu caracter memorialistic a unuia dintre scriitorii de prestigiu ai Franței contemporane. *Bătălia de la Toulouse* a fost încununată cu Premiul Renaudot (1966).

Cele trei mici romane, de filiație proustiană, reînvie — într-o manieră artistică proprie totuși — momente, figuri, stări de suflet, frămîntări și emoții dintr-o perioadă revolută, dar pe care autorul, evocind-o cu mult lirism și autenticitate, o retrăiește intens.

Lei 6,75

95

1969

JOSÉ CABANIS HĂRȚILE TIMPULUI • JOCURILE NOPȚII BĂTĂLIA DE LA TOULOUSE

JOSÉ CABANIS

HĂRȚILE TIMPULUI
JOCURILE NOPȚII
BĂTĂLIA DE LA TOULOUSE

COLECȚIA MERIDIANE

Desenul copertei de *Florin Ionescu*

José Cabanis

Hărţile timpului
Jocurile nopţii
Bătălia de la Toulouse

Traducere de *Anca Balaci*
Prefaţă de *Ion Vitner*

Editura pentru Literatură Universală

Bucureşti — 1969

JOSÉ CABANIS

Autorul *Hărţilor timpului* face parte dintr-o generaţie relativ tînără (s-a născut la Toulouse în 1922), dar din punct de vedere creator vocaţia sa nu este de a revoluţiona proza franceză — vocaţie care pare să fie astăzi semnul distinctiv al majorităţii prozatorilor francezi de prestigiu — ci de a scrie despre sine şi despre momentele de maximă intensitate ale existenţei sale. Indirect, Cabanis surprinde în acest mod o întreagă lume şi o epocă de mare zbucium, din ale cărei drame i-a fost cu neputinţă să se sustragă (în timpul războiului, deportat în Germania, a lucrat ca muncitor necalificat într-o uzină de armament). Cabanis mărturiseşte în *Bătălia de la Toulouse* incapacitatea funciară de a se desprinde de sine în actul creator, de a se cufunda în apele ficţiunii : *„...je ne pouvais rien écrire qui ne me touche pas, par un certain biais. Je ne savais pas inventer une histoire"*. Ultimul său roman — cuprins în această selecţie — va fi în parte mărturia unui eşec literar, neputinţa de a recrea, după modelul care-l fascinează (*Război şi Pace* de Tolstoi), istoria luptei de la Toulouse (din 1814) dintre Wellington şi Soult şi în care armatele engleze, în înaintarea lor, s-au apropiat de domeniul familial de la Nollet. Romancierul mărturiseşte dorinţa evadării din peri-

metrul propriei sale ființe și incapacitatea de a reuși într-o astfel de întreprindere.

Prin urmare, ceea ce Proust a trăit și realizat ca o supremă voluptate, Cabanis retrăiește sub raportul tragicului. Cu toate acestea, nu este mai puțin un post-proustian și cu aceasta cred că am și completat punctul de sprijin al fișei sale signaletice. Tot ce scrie Cabanis are o legătură directă sau piezișă cu Nollet, casa părintească, leagănul copilăriei și refugiul solitarului matur. Între acest Nollet sudic și Combray-ul normand al lui Proust este cu neputință de a nu stabili o relație comparativă, nu spațială, ci de esență și de participare la dialectica sau dinamica ființei. Combray nu este numai casa copilăriei, ci o matrice care își impune coordonatele asupra întregii opere a lui Proust. Tot ce urmează momentului copilăriei, în opera sa, va continua să fie strîns legat de acest Combray, devenit simbol și obsesie. S-a spus că opera lui Proust este pusă sub semnul reveriei, al somnului, al nocturnului îmbibat de substanța misterioasă a viselor. Dar tot atît de bine se poate spune că *In căutarea timpului pierdut* stă sub semnul complexei psihologii a infantilității tîrîte de-a lungul timpului, transformate, recreate episodic, dar cu neputință de anihilat în structura intimă a acestui atît de straniu creator care a fost Proust. De altfel, fluviul său memorial se termină prin delta *Timpului regăsit,* care nu este altceva decît un panopticum halucinant, în ipostaza unui muzeu Grévin, indicînd capacitatea distructivă a timpului, esența sa neantizatoare, spectacolul privit cu prospețimea, uluirea și groaza copilului, de unde și locul singular pe care asemenea pagini îl ocupă în literatura universală.

Nici Cabanis nu se poate desprinde de acest Nollet fatidic, care apare în toate romanele sale. Mai mult decît în cazul Combray-ului proustian, acest Nollet nu este numai

un univers genetic, dar și refugiul solitarului care caută să anihileze temporalitatea, în tăcerea deplină a casei părintești, din care timpul a măturat toate făpturile care cîndva îi umpleau spațiul, prin reevocarea unor momente memorabile.

Dar legătura dintre Cabanis și Proust nu se limitează la permanența acestui simbolic Nollet sau la similitudinea dintre făptura dominată de ambiguitate a Gabriellei (din *Jocurile nopții* și *Bătălia de la Toulouse*) și aceea a Albertinei lui Proust. Există la Cabanis o concepție asupra timpului care descinde direct din Proust. Titlul primului roman, cuprins în trilogia prezentă, desemnează și concepția proustiană a lui Cabanis în atît de acuta problemă a corelației dintre timp și roman.

Noțiunea de „hartă a timpului" este lămurită astfel de către romancier: „Mă gîndesc — scrie el — la hărțile de altădată, în care era căutată mai puțin reproducerea unui ținut, cît evocarea unui peisaj, în care desenatorul nu se mărginea să situeze orașele, tîrgurile, drumurile sau cursurile de apă, ci le figura în relief prin mici case, poduri, personaje sau atelaje alergînd în goana mare".

Explicația ne situează în centrul tehnicii, nu foarte originală, dar utilizată cu eleganță, a trilogiei memorialistice a lui Cabanis. Pe urmele inevitabile ale lui Proust, și Cabanis recreează un timp pierdut. În ore de reverie, în deplinul cenușiu al climatului provincial, aplecat asupra unui caiet, singurul convorbitor de care romancierul dispune, el caută să refacă harta timpului scurs în casa părintească, a timpului petrecut alături de Nathalie, bizara castelană de la Torcy, sau alături de atît de inconstanta Gabrielle, poate ea însăși simbol al labilității timpului. Întocmai ca într-o hartă de demult, cartograful devenit romancier punctează hîrtia cu așezări umane (domeniile Nollet, Torcy, Moragon),

profiluri, evenimente, delimitînd în acest mod anume teritorii ale timpului.

După cum se vede, tehnica lui Cabanis este de spațializare a temporalului, o tehnică de izvor proustian modelată însă potrivit unei optici personale. Spațializînd temporalitatea, Proust pictează mari panouri culisante (Combray, Swann, Balbec, familia de Guermantes, baronul de Charlus etc., etc.), în care, fie că este vorba de ținuturi sau de persoane, romancierul realizează întotdeauna imense compoziții de grup. De la detaliu și pînă la portretul situat în prim-plan, totul la Proust este studiat cu o minuțiozitate obsedantă. Efectul spațializării la Cabanis este cu totul altul, fiind mai apropiat de acele mici semne simbolice pe o hartă a timpului, de care și vorbește în romanul său. La Proust mai persistă o urmă sensibilă de spiritualitate pozitivistă a secolului XIX, de unde și credința sa în invenția epică și în pictural. La Cabanis asemenea trăsături dispar. Romancierul este incapabil — după cum o și spune — de invenție epică. De aceea epicul este înlocuit cu reconstituirea incertă și nostalgică a unui timp scurs ireversibil. Dar trecutul este un obiect impur. El nu mai poate fi recreat autonom, nu mai poate fi reintegrat în propria lui ființă, pentru că peste fiecare clipă decedată se suprapun neîncetat alte și alte secunde istovite, alte și alte cadavre. Și nu este vorba numai de o simplă suprapunere, dar de apariția, într-o astfel de masă în putrefacție, a unor excrescențe și arborescențe organice. Iată de ce în memorialul lui Cabanis totul este extrem de amestecat, neputîndu-se contura nimic în tablouri ferme, ci numai în schițe trasate incert, în virtutea conștiinței fragilității timpului și a ființelor. De aici decurge, desigur, și efectul liric al trilogiei de față. Pe un ecran interior destul de încețoșat apar și dispar figuri reținute cîndva de retina și memoria naratorului. Cu mai

multă insistență sînt proiectate avatarurile erotice și figurile ciudate a două femei : Nathalie și Gabrielle.

Nathalie de Marsant, castelana de la Torcy, fiică a unei nobilimi scăpătate, a fost destinată de familie gineceului bogatului domn de Marsant, care nu este însă de stirpe nobilă, ci, cîndva șofer al adevăratului senior de Marsant, a fost înfiat de către acesta și destinat legatului universal. Văzut prin ochii Nathaliei, soțul apare ca o fiară de care ființa ei este în permanență îngrozită. De altfel, scurt timp după căsătorie, soții nu mai coabitează, trăind separat sub același acoperiș fastuos al castelului de la Torcy. Se pare că Nathalie trăiește cu grădinarul și șoferul domeniului (reeditarea unui fatum erotic cu care Marsanții au fost blestemați), un anume Joseph, copil natural de origine nobiliară, cu un fizic panesc, de unde și impresia naratorului de a se afla în fața unui „zeu al grădinilor". Nathalie a fost prima iubire adolescentă a naratorului, iubire curmată la capătul a doi ani de zile prin voința plină de mister a atît de ciudatei Nathalie. Posesia carnală nu a clarificat cîtuși de puțin taina femeii. Comunicarea epidermică nu a fost urmată de o comunicare sufletească. Nathalie rămîne retranșată în spatele unor arcane alchimice, iar naratorul, nefiind un inițiat, nu poate pătrunde în secretele ființei pe care a avut iluzia că o posedă. Nathalie rămîne impalpabilul, de îndată ce posesiunea a încetat.

Drama se repetă cu Gabrielle, parteneră erotică de maturitate. Înțelegerea carnală între îndrăgostiți pare să fie deplină, dar comunicarea subtilă a universurilor interioare este cu neputință de realizat. Gabrielle, căsătorită cu un nobil degenerat, este o ființă care trăiește erosul la modul extrem de liber. Nu este vorba de o detracare morală, ci pur și simplu de dorința neistovită de afirmare a unei li-

bertăţi depline faţă de tentativele de supunere şi dominare atît de caracteristice bărbaţilor. Naratorul nu face nici o excepţie de la o astfel de caracteristică. O iubeşte pe Gabrielle şi doreşte ca femeia să fie deplina lui proprietate inalienabilă. Dar Gabrielle nu constituie un domeniu pe care să-l poţi stăpîni. De aici repetatele ei absenţe, camuflate sub minciuni convenţionale, repede descoperite de către narator. Întocmai ca şi Albertine a lui Proust, Gabrielle eludează adevărul ca un semn de certă afecţiune pe care totuşi îl păstrează amantului ei. Dar naratorul, chinuit de sfîşierea dintre dorinţa carnală şi imperiul posesiunii absolute, exclusive, rupe firele atît de labile, în sine, ale erosului şi se refugiază în amintire. Erosul damnat pare să fie marca distinctivă şi a profilurilor care străbat fugar acest ecran interior al romancierului. Este cazul doamnei de Chartreux (a cărei poveste cititorul o poate urmări încă din romanul de debut al lui Cabanis : *L'âge ingrat*, din 1952), castelana de la Moragon, care şi ea răzbună o căsnicie nefericită cu libertăţi erotice nelimitate. De altfel, romancierul pare să fie împovărat de spectacolul cuplului devenit nefericit prin uniune silită sau nepotrivită. În egală măsură este obsedat de ideea aspiraţiei către libertate a femeii, exprimată prin libertatea simţurilor şi a comportării. Toate acestea constituie un paradis interzis. Este vorba de o vocaţie tragică primordială a fiinţei umane, de un destin adamic, asupra căruia naratorul meditează cu tristeţe : „Îmi imaginez — scrie Cabanis în *Bătălia de la Toulouse* — cam în acest fel ceea ce au trebuit să îndure Adam şi Eva izgoniţi din Paradisul Terestru : o enormă grădină miraculoasă pe care o cunoşteau foarte bine, dar în care le era interzis să pătrundă. Nu făceau altceva decît să se plimbe în jurul ei, aşa cum fac şi eu".

Edenul erosului, interzis în planul realităţii, poate fi realizat în planul ficţiunii ? Romancierul încearcă să răspundă unei astfel de întrebări imaginînd căsnicia doamnei de Cantalauze cu seniorul ei Alcine, matrimoniu aventuros din cauza împrejurărilor istorice (ne aflăm în 1814, în epoca bătăliei de la Toulouse, dintre Wellington şi Soult), dar fericit prin deplina înţelegere a soţilor şi dăruit cu un vlăstar, Angélique.

Simbolul lui Cabanis este cît se poate de delicat, sub vălul sumbru care îl acoperă. Toate acestea sînt posibile în intimitatea ficţiunii interioare a individului. Dar romanul este realizare şi exteriorizare. În momentul în care încearcă să toarne într-un tipar fix căldura acestui eden atît de rîvnit, romancierul eşuează. Nu-i mai rămîne altceva de întreprins decît periplul îndurerat în jurul paradisului interzis. Ceea ce şi face în trilogia pe care o oferă cititorului.

Pentru informarea exactă a lectorilor acestui volum este necesar să adăugăm că trilogia prezentă este extrasă de editură dintr-un ciclu cu mult mai amplu, care începe cu *L'âge ingrat* (1952) şi continuă cu *L'auberge fameuse* (1953), *Le fils* (1956), *Les mariages de raison* (1958), *Le bonheur du jour* (1960). Este vorba, prin urmare, de un destul de extins traseu memorialistic, din care editura a selectat ultimele trei apariţii, care sînt şi cele mai bine scrise din creaţia de pînă acum a lui Cabanis. Adăugăm că *Bătălia de la Toulouse*, apărută în 1966, a fost încoronată cu laurii de prestigiu ai premiului Renaudot.

ION VITNER

HĂRŢILE TIMPULUI

Lui Jacques Brenner

MĂ GÎNDESC DE MULTE ORI LA PERsonajele acelea ale lui Saint-Simon, care au hotărît *să pună un răgaz între viață și moarte.* Sînt apreciate la Curte, dispun de funcții și de beneficii și, deodată, fără să spună nimic nimănui, fără să-și ia rămas bun de la nimeni în afară de rege, se urcă-n trăsurile lor și pleacă spre o viață retrasă, din care nu mai ies niciodată. Ele părăsesc viața la timp, și parcă-mi imaginez anii aceia de singurătate pe care și i-au asigurat, ca să întîmpine moartea și *să se recunoască* — un cuvînt bine ales la Saint-Simon. Nu-mi mai aduc aminte nici dacă-l folosește cumva cînd e vorba de Harlay, arhiepiscop al Parisului și mare afemeiat, care a fost găsit întins pe o canapea și mort : n-avusese timp să *se recunoască.* Asta desigur nu fiindcă ar fi avut ceva să-și reproșeze, dar aș fi vrut ca pentru ființa pe care am iubit-o cel mai mult moartea să nu vină atît de pe neașteptate, ca mama să fi avut timp să-și ia rămas bun de la mine. Pentru ea n-a existat nici un răgaz între viață și moarte. Am pierdut-o fără să-și dea seama.

N-ar trebui să regret că a alunecat fără să știe în necunoscutul acela de care-i era atît de teamă, că n-a știut ce-nseamnă spaima de a se agăța de ceva care să-i fugă printre degete, și că această smulgere s-a redus pentru ea la somn. Înainte de a mă duce în camera mea, trecusem pe la ea și o găsisem așezată în pat, umblînd cu niște fiole de pe noptiera ei și avînd aerul acela puțin rătăcit care n-o mai părăsea de loc de cîteva săptămîni. Mi-a povestit cum a decurs dimineața. I-am răspuns :

— Va să zică te simți bine.

Și am lăsat-o. M-am dus să mă întind după-masă în atmosfera aceea înăbușitoare de la începutul după-amiezelor, cînd, oricît aș trage obloanele, lumina pătrunde din toate părțile și razele de soare ajung pînă și la picioarele patului meu. Afară cîmpia dogorăște, copacii sînt neclintiți și țîrîitul greierilor adaugă un nu știu ce la greutatea zilei. N-am citit prea mult și am ațipit, fără să bănuiesc că trăiam cel mai greu moment din viața mea. Era pentru ultima dată cînd o privisem pe mama în ochi și cînd schimbasem cu ea cîteva fraze. E minciuna și măreția literaturii : faptul că înfățișează viața mai tragică decît este în realitate. Despărțirea dintre o mamă și un fiu, cînd s-au iubit cum ne-am iubit noi, ar forma o pagină patetică. Nici mama, nici eu nu ne-am dat seama că n-o să ne mai vedem și că-n patul acela în care o lăsasem n-avea să mai fie, peste un ceas, decît un obiect cu care umbli cum vrei. Nu vreau să blamez adevărata literatură : exprimă fără-ndoială lucruri care ne scapă pentru moment, dar a căror evidență neașteptată, pentru că ne este în sfîrșit revelată, ne lovește drept în inimă. Conversația aceea cu mama, cuvintele acelea inutile pe care i le-am spus mă îngrozesc și astăzi. Am impresia că trag încă după mine ușa aceea care se-nchide prost și a cărei clanță face un zgomot de metal hodorogit, în urma căreia o las, fără s-o fi sărutat măcar, pe mama, care se mai foiește puțin, caută încă un medicament, se simte deodată din ce în ce mai rău, strigă, se miră. N-ar fi trebuit să dorm în timpul acela.

Pe cei pe care-i iubim ar trebui să-i tratăm întotdeauna ca și cum, în clipa următoare, i-am pierde. Am crezut că ultimele săptămîni pe care le-a trăit mama aveau să-nsemne începutul unei boli lungi sau al unui declin lent. Și cîntăream mai ales neplăcerile care aveau să decurgă din asta. Mă gîndeam mai mult la infirmiera pe care ar fi trebuit s-o iau decît la ceea ce îndura mama. Multe luni de zile ea avea să mai fie încă acolo, și avea să ne rămînă suficient timp pentru explicații. Fusese întotdeauna obsedată de ceea ce ar fi avut de spus, de exprimat, de transmis, și de imposibilitatea de a găsi cuvinte pe măsura posibilităților ei, ca și cum vorbirea nu era de folos decît în viața de toate zilele și pentru fleacuri. Îmi spunea de multe ori :

— Tu, care ai darul de a exprima ce vrei să spui, ești vinovat că nu vrei să te folosești mai bine de acest dar.

Nu vedea în cărțile mele decît orori. Trebuie să recunoaștem că sîntem nebuni. Nu vreau să scriu nimic care să nu fie adevărat, îmi măsor frazele,

îmi cîntăresc cuvintele, pentru că o să fiu citit de niște necunoscuți și nu vreau să înșel : trebuie să le spun totul și cu fidelitate. Cînd aveam fericirea s-o am pe mama în casă cu mine, cînd puteam să mă așez lîngă patul ei și să-i spun lucruri care i-ar fi făcut atîta bine, nu mă osteneam s-o fac. Treceam de multe ori pe lîngă ușa camerei ei fără să intru, uneori chiar mergînd în vîrful picioarelor, ca să nu risc să mă strige. Toată luna iulie și prima jumătate a lunii august, pe care le-a petrecut între cei patru pereți, numai ea ar fi putut să spună ce-au însemnat pentru ea. Eu n-am făcut altceva decît să-i cunosc aparența, n-am făcut altceva decît să-i presimt prea tîrziu spaima. Pentru ea, care s-a străduit atîta pentru mine, care m-a consolat de-atîtea ori, care ar fi dorit atît de mult să-mi insufle curajul ei cînd eram trist, în copilărie, în tinerețe, și cu atît mai mult de atunci încoace, ar fi trebuit să las totul la o parte. Îi făceam vizite rapide, și în picioare în fața patului ei nu știam ce să spun. Îi întindeam cîte-o carte sau o sticlă cu o doctorie.

— Nu mai ai nevoie de nimic ?

Și plecam de acolo. Se bucura să mă vadă intrînd la ea, numai ca să mă vadă plecînd imediat după aceea. Îmi spunea :

— Ai și plecat ?

Nu îndrăznea să insiste, și mă privea cu un zîmbet puțin jenat și cu niște ochi în care se citea spaima. Îi explicam că aveam multe de făcut. Îmi spunea :

— Aveam ceva să-ți spun și eu, dar nu mai știu ce.

Probabil că și-a dat repede seama că mă plictiseam alături de ea. Vorbea de multe ori singură și ținea cîte-un monolog de care se rîdea în dosul ușilor. Îmi spuneam că nu mai are toate facultățile mintale și că nu trebuia să acord prea multă importanță la ce spunea, dar, vorbind despre mine, am auzit-o zicînd :

— Nu mă mai iubește.

Și, într-adevăr, în ziua aceea, după dejun, mă dusesem s-o văd numai din politețe, din obișnuință sau din datorie. Cineva m-a trezit deschizînd ușa și mi-a spus :

— Mama dumneavoastră nu se simte bine.

M-am sculat, am traversat culoarul. În fața patului în care se afla mama erau mai multe persoane. Avea buzele palide și respira imperceptibil. O băteau ușor pe obraji, o strigau ridicînd vocea și am înțeles că totul avea să se sfîrșească. Nu mai avea părul acela frumos, buclat și ușor, pe care-l văzusem toată viața, căci, ca s-o îngrijească mai ușor, i-l tăiaseră scurt : acum era ca o spumă cenușie în jurul capului. Îmi spusese încercînd să rîdă :

— Toaleta mea de condamnată la moarte.

Ne oferea, pe perna aceea, chipul fără apărare al unui om care agonizează și pe care-l privești încremenit. Așadar iată unde a trebuit să ajungă : la chipul acela bătrîn și buhăit, cu ochii închiși. Iar eu păstrez amintirea acelui chip ca pe a celui mai drag din lume. Au urmat cîteva respirații, din ce în ce mai scurte, și asta a fost totul. Acel ceva de care mă temusem întotdeauna se petrecuse atît de ușor, se părea, atît de repede, pe furiș parcă.

Prima dată cînd am părăsit-o pe mama eram mic de tot. Ne petreceam vara la Bagnères. În fundul parcului erau cîteva porţiuni împrejmuite, plantate cu meri, apoi un drum care cobora, o pajişte, şi pe-un taluz destul de ridicat trecea drumul de fier de la Tarbes. Se vedea destul de bine de la ferestrele casei noastre, pe deasupra mărăcinilor şi a tufelor de dafini. Ori de cîte ori soseai sau plecai de la Bagnères, întotdeauna era cineva la cîte-o fereastră şi flutura o batistă albă, pe care o pîndeai din tren. Se vedea silueta cuiva pe care încercai să-l recunoşti. Pînza aceea albă, fluturată aşa de tare, continua să-ţi facă semn mult timp, pînă cînd, din cauza copacilor, nu se mai vedea casa, şi asta însemna pentru noi bucuria începuturilor de vacanţă, sau melancolia plecărilor. Aveam vreo cinci-şase ani, şi-am plecat de la Bagnères singur cu tata. Stăteam în compartiment unul în faţa celuilalt, pe partea unde se vedea casa : cum am ieşit din gară şi am trecut de Adour, acoperişul din ardezie şi faţada cenuşie au ieşit dintre copaci, au rămas nemişcate o clipă, apoi s-au învîrtit şi au alunecat din nou către copaci. Era pentru prima dată că mă aflam în trenul acela şi mergeam cu el fără mama. Abia s-a pus în mişcare şi m-am dus să privesc la uşă. Casa a venit foarte repede. Părea o jucărie privită de departe. La etajul al doilea batista albă îşi lua rămas bun. Ştiam c-o fluturau pentru mine şi am simţit cum mă îneacă plînsul, în vreme ce tata îmi spunea trist :

— Nu trebuie să plîngi.

Fraţii mei aveau nu ştiu ce boală şi se temeau să n-o iau şi eu, aşa că în anul acela am petrecut restul verii la Nollet, cu bunica. Mare bucurie trebuie să fi fost pe ea, dar probabil c-a avut şi multă grijă. La masă stăteam lîngă ea cocoţat pe-un scaun înalt, de copil, în care mă ajuta Jules să mă urc şi să mă instalez. Ori de cîte ori intram în sufragerie, întotdeauna îl găseam pe Jules în picioare, în spatele scaunului meu, impasibil, ţinînd în mînă un şervet mic pe care mi-l lega la gît cu două panglici, după ce mă aşezam. Îl urmăream după aceea cu privirea, în timp ce schimba farfuriile sau aducea mîncarea, fără grabă, fără un gest de prisos. Eram mai ales cucerit cînd îl vedeam adunînd fărîmiturile de pîine, înainte de desert, cu o perie încovoiată, care tot scormonea masa, trecea printre pahare, se învîrtea în loc, la fel de vie, de nervoasă şi de iute pe cît era Jules de grav şi de respectuos. Din discreţie dispărea mereu într-un fel de dulap din zid, unde se închidea : acolo i se treceau mîncărurile de la bucătărie, graţie unui ghişeu care mi se părea foarte misterios. După fructe, mai zăboveam încă mult la masă, în faţa farfuriilor unde cojile de nuci şi de mere alcătuiau grămezi inegale, în timp ce începea să se ridice fumul de la cea dintîi ţigară a unchiului Octave. Bunica îmi dădea voie să ies şi mă duceam în faţa casei, pe pietriş, unde soarele ardea încă din plin. Nollet din fragedă mea copilărie e o clădire mare, înconjurată de lumina aceea care te orbea brusc, dacă făceai cîţiva paşi afară, după masa de prînz. Atunci toată lumea se grăbea să închidă obloanele, şi cînd te întor-

ceai din dogoare, regăseai răcoarea și semiîntunericul casei cu ziduri groase. Mai văd parcă și acum o scenă care s-a petrecut în vara aceea, dar de data asta la etajul întîi, în ultima cameră pe stînga. Mobilierul e împins la perete, ferestrele deschise, fiindcă e frumos și cald, și bunica asistă la baia pe care o fac. În mijlocul încăperii, la soare, se află o cadă, bunica stă cu spatele la fereastră și-n jurul meu se-nvîrt Adeline, Emilie și încă două-trei femei care au fost chemate de la fermă, fiindcă niciodată nu e prea multă lume pentru o treabă așa de importantă. Eu stau în picioare, în cadă, gol pușcă, cu picioarele în apă și strîng în mînă un burete mare. Din el se scurge un firicel de apă în care strălucește soarele.

Sufrageria de la Nollet, unde Jules își îndeplinește cu atîta maiestate atribuțiile, și camera aceea de la etajul întîi, în care bunica a strîns atîta lume ca să ajute la baia nepoțelului ei, sînt două pagini smulse dintr-o carte din care restul s-a pierdut : îl văd parcă pe Jules și peria lui încovoiată în timp ce strînge fărîmiturile, apoi sar la primul etaj, unde bunica, stînd jos și cu oarecare solemnitate, se uită la mine, în timp ce toate femeile acelea au cîte-un șorț alb, încins la mijloc, și aduc niște căni din care ies aburi de apă caldă, dar despre restul zilelor din vara aceea, ca și despre celelalte șederi ale mele la Nollet în vremea cînd trăia bunica, nu mai știu nimic.

Nu cred să fi fost mai mare nici cînd a trebuit să petrec o săptămînă cu tata, în timp ce mama rămăsese în oraș. Pe vremea aceea zdrăgănea pe acolo un tramvai care avea aerul că se leagănă pe șine, și ajungea pînă la ultimele case ale periferiei, și acolo m-a dus tata, într-o duminică dimineață, ca s-o luăm pe mama, care venea în sfîrșit înapoi la noi. Tata nu folosea prea des mașina ; a înhămat calul la cabrioletă și am pornit în trap mărunt. Cînd era drum drept, tata îmi dădea hățurile mie, aveam impresia că mergeam foarte repede și mă duceam s-o iau pe mama ; drumul pe cîmp avînd înaintea ochilor crupa albă a calului care mergea vesel pe calea știută, în timp ce alămurile și inelele harnașamentului sunau și se răspîndea în aer un miros puternic care mă amețea puțin, drumul acela stăruie în amintirea mea ca unul din momentele copilăriei pe care nimic nu-l poate egala. Clipa cea mai fericită a fost cînd am ajuns la primele case din oraș. Pe atunci nu existau imobilele înalte, drepte și albe ale periferiilor. Orașul începea cu căsuțe de țară, foarte joase, risipite la întîmplare și-nconjurate de multă verdeață, care aduceau cu niște ferme datorită păsărilor sau porcului pe care-l vedeai în curte, dar care alcătuiau, de bine de rău, alăturîndu-și grădinile, îngrăditurile și gardurile vii, cele dintîi străzi. Cum sosea primăvara, se agăța la tramvaie cîte-o remorcă deschisă în toate părțile și prevăzută cu un acoperiș plat, de unde coborau niște perdele colorate ce aminteau un vaporaș de plimbare sau un car al Regilor Trîndavi. N-apucam să trecem podul, și vedeam de departe remorca aceea oprită la terminus, din care cobora o singură persoană. Îi treceam atunci hățurile lui tata, spunîndu-i :

— Repede !

Acum, cînd nici un drum nu mă mai poate duce către mama și cînd n-o mai pot zări la nici o fereastră agitînd o batistă albă ca să-mi spună la revedere, datorită ei mă duc cu gîndul la băiețașul care am fost odinioară, pe care l-a iubit și pe care s-a străduit să-l facă după chipul și asemănarea ei, atît de deosebit de ceea ce am devenit eu, atît de greu de prins și de făcut să retrăiască. Dac-aș putea să-l regăsesc, ceva din mama mi-ar fi dat înapoi. De altfel, îmi face semne prietenești, fiindcă-l cunosc bine, mă cheamă de foarte departe, ca și cum mi-ar fi posibil să vin din nou pînă la el, și-n apropierea lui știu că se află mama, nu cea din ultimii ani, suferindă și distrusă, ci o femeie impunătoare cu un păr minunat și cu ochii focoși, și care reprezenta pentru băiețașul ei și puterea, și bunătatea. La Nollet camera mea se afla la capătul coridorului și, cînd se-ntîmpla să mă trezesc noaptea, casa atît de mare din jurul meu, izolată în mijlocul cîmpiei, mi se părea straniu de goală, și-n același timp plină cu umbre și cu amenințări. N-aș fi coborît pentru nimic în lume la parter, în încăperile acelea părăsite în timpul nopții, în salon, în sala de biliard, în biblioteca în care ședeau toți în timpul zilei, dar în care viața se oprea de îndată ce se stingeau lămpile, pe-nserate, și se trăgeau fotoliile departe de cămin, de teamă să nu ia foc. Pesemne că mai rămîneau cîțiva cărbuni pe cale să se stingă, dar ei nu foloseau la altceva decît să facă să apară mai adînc întunericul din jur, pe care mi-l închipuiam, vîrît în patul meu, și mă înspăimînta. Îmi spuneam că cineva ar fi putut să urce scara, pe nesimțite, s-o apuce de-a lungul culoarului fără să facă vreun zgomot, pînă la camera mea, și că în cadrul ușii m-aș fi trezit cu o formă necunoscută, abia întrezărită. Un trosnet, țipătul vreunei păsări, un oblon care se lovea, lătratul unui cîine, erau de ajuns ca să mă facă să mă ridic din pat în capul oaselor, cu inima bătînd. Cînd mă aflam la Bagnères și mă trezeam în timpul nopții, știam casa plină de lume. Frații și surorile mele erau toți acolo, bunica, părinții mei, apoi mi-l închipuiam pe unchiul Octave stînd în picioare în camera lui, apropiindu-se de fereastră și privind noaptea, din cînd în cînd însemnînd cîte-un vers pe marginea șemineului, și eram sigur că, dac-aș fi îndrăznit să mă strecor în camera în care mătușa Agnes cu siguranță că dormea, aș fi putut să ating și să mîngîi pe măsuța ei de toaletă flacoanele, cutiile cu cremă, vaporizatoarele, periile atît de fine, pensulele subțiri, toate răspîndind un parfum care umplea întotdeauna camera. Dincoace, nimic din toate astea : doi-trei ani au fost de ajuns pentru ca toată lumea să se împrăștie. La Nollet, nimeni în afară de părinții mei și de mine, camere închise, coridoare și scări sonore, poduri adînci și un parc cufundat în tăcere. Uneori mă cuprindea din nou somnul și mă trezeam dimineața cu toate fantomele fugite. Sau, alteori, mă sculam, o luam la fugă pe coridor și băteam la ușa mamei. Îi trebuiau cîteva minute ca să se trezească, îmi spunea să intru, aprindea lampa și se uita la mine mirată. Mă trimitea înapoi la culcare. Dacă eram prea nenorocit, îmi îngăduia să mă strecor în patul ei. Îmi spunea :

— N-o să-i spunem nimic lui tata.

Putea să se facă din nou întuneric în jurul nostru, puteau să ţipe mult şi bine în parc păsările de noapte. Lîngă mama nu mă mai temeam de nimic, şedeam nemişcat şi fericit. Cîteodată, iarna, cînd eram bolnav, puneau pentru mine un pat la picioarele patului în care dormea mama. Rămîneam acolo pînă cînd mă făceam bine. Despre zilele acelea am păstrat o anumită idee de fericire.

Nu mă mai tem de tăcerea acestei case de cînd am ajuns să supravieţuiesc singur celor pe care i-am cunoscut în ea. Nu mai sînt umbre ameninţătoare cele pe care le-aş putea întîlni. Mi se întîmplă adeseori, în timpul nopţii, să trec la parter dintr-o încăpere în alta, deschizînd şi închizînd uşi cu totul inutil, fiindcă nu se află nimeni acolo. Rampa scării este susţinută de nişte bare de fier, unele drepte alternînd cu altele ondulate, ca o flacără. Se regăsesc la fel în foarte multe case din aceeaşi epocă, mai ales în casa de la Marsilia, strada Aubagne, în care marchizul de Sade şi lacheul său au fost întîmpinaţi de patru fete. Marchizul era îmbrăcat cu un frac gri, căptuşit cu bleu, cu vestă şi pantalon de culoarea gălbinelei, şi avea buzunarele pline de hapuri afrodisiace. Cînd cobor noaptea scara de la Nollet şi cînd e aprinsă lumina jos, barele de fier îşi proiectează pe zid umbrele lor în zig-zag, care m-au predispus întotdeauna la visare. Deschid uşa la sala de biliard, apoi pe cea de la salon. De fiecare dată încăperea pare să răsară în faţa mea, cînd aprind lumina, familiară şi ciudată. Într-o noapte de Crăciun, cînd am rămas împreună pînă seara tîrziu, l-am

văzut pe fratele meu Robert aplecat asupra biliardului, în timp ce juca cu unchiul Octave, şi parcă aud şi acum lovitura înăbuşită şi seacă, apoi rostogolirea moale a bilei care se deplasează, face un ocol şi le loveşte cu putere pe altele două. L-am văzut în noaptea aceea, e foarte mult de atunci, şi ori de cîte ori trec singur prin încăperea aceea, Robert stă aplecat asupra biliardului şi zîmbeşte de plăcere, în timp ce priveşte cu atenţie şi calculează un carambol. Are aerul că se amuză foarte bine. Totul îl amuza, de altfel. Las să-mi lunece mîna pe marginea biliardului, care e făcută dintr-un lemn galben şi lucios, pe care l-au mîngîiat generaţii în şir. Pe laturile lui, deasupra labelor bondoace care-l susţin, cele patru părţi sînt pline de arabescuri lucrate în marchetărie, în care se fugăresc sau stau atîrnate nişte maimuţe mici. E un contrast care m-a intrigat multă vreme între mobila aceea atît de greoaie şi animalele acelea mici care au aerul că te sfidează şi că-şi bat joc, de ce, Dumnezeule mare ? Cînd intru şi aprind lumina, ele sînt acolo, cu chipurile lor batjocoritoare şi sînt cele dintîi pe care le văd. În stînga uşii cu geamuri care dau în parc se află, neclintit, fotoliul în care se aşeza mama. În salon mă regăsesc pe mine, lungit pe canapeaua unde-am citit atîtea cărţi în după-amiezele de vacanţă. Canapeaua aceea va rămîne pentru mine canapeaua lui *Război şi Pace* : atunci cînd o lectură a însemnat o mare bucurie, îţi aduci aminte de data şi locul ei. În fiecare după-amiază, devreme de tot, mă întindeam în răcoarea salonului, pe canapeaua unde umezeala din timpul iernii lăsase un anumit

miros de mucegai și de ciuperci, care mi se părea minunat și mă neliniștea oarecum, și țineam în mînă cartea aceea grozavă. Prințul Andrei rănit pe cîmpul de luptă și privind cerul, Pierre Bezuhov rătăcind prin Moscova în flăcări, și Natașa stînd în fața ferestrei deschise sînt scene care nu se pot despărți de salonul din Nollet, de vară și de canapeaua unde le-am îndrăgit prima dată. Stăteam culcat sub portretul bunicului meu, înfățișat în picioare, purtînd eșarfă și sabie, și dacă-mi întrerupeam lectura ca să mă gîndesc la toate personajele acelea, vedeam înaintea mea, în două rame asemănătoare, un magistrat în robă roșie cu un aer plin de importanță și pe soția lui, pieptănată cu niște bucle lungi. Îmi spuneam : ce pot să am eu comun cu ăștia doi ? Au trecut poate pe aici, prin salonul ăsta, s-au așezat în fața căminului ăsta, și n-o să fiu eu acela care să-i alung. Casa mea se cufundă astfel în timp și mă simt în ea, în anumite momente, ca un pasager pe o navă mare, unde e bine să te plimbi și de care trebuie să profiți din plin cîtă vreme durează călătoria. Peisajele care mi se înfățișează aici sînt anotimpurile. Desigur, cîmpia e destul de întinsă de jur împrejurul lui Nollet, pentru ca fiecare dintre ele să se desfășoare și să-și arate întreaga splendoare. Fără să mă clintesc de la cărțile mele, aud păsările gureșe care-și clădesc cuiburile sub streșinile acoperișului, ploile lungi de toamnă, țîrîitul greierilor și al cigalelor care înseamnă splendoarea verii și, bătînd în rafale, vîntul iernii. Mi-a plăcut întotdeauna toamna și o prefer cu mult mai mult grațiilor ușoare ale primăverii. Toamna, pentru

că atunci totul pare să se destrame, pentru că ea dă oricărui lucru pe care-l guști o savoare incomparabilă și trebuie să fi cunoscut o mare iubire în zilele acelea monotone în care cerul este atît de jos. N-am să uit niciodată că pe drumul ce duce de la Nollet către sat, de-a lungul pădurii de la Torcy, care era desfundat de ploile din octombrie, cu făgașuri lucitoare și cu ochiuri pline cu apă, lăsate de turmele care trecuseră pe acolo, am văzut-o prima dată pe Nathalie. Înotam amîndoi prin noroaie, ca să ajungem unul la altul, ea a ridicat capul, a început să rîdă și mi-a spus :

— Pe dumneata te cunosc !

Cînd eram copil și cînd în jurul casei începeau să se tîrască primele neguri, vedeam cum tata se lumina la față :

— O să facem, spunea el, o *pălălaie strașnică.*

Se ducea să caute vreascuri și cîțiva bușteni, pe care-i aducea în brațe cu un aer fericit. Priveam apoi, în căminul din bibliotecă, primul foc și luam o carte : e una din plăcerile vieții, cînd te oprești din citit și ridici ochii ca să asculți focul de toamnă cum pîrîie. Și eu, la rîndul meu, mă duc în desișuri să adun vreascuri, mă aplec asupra căminului de la Nollet, așa cum făcea odinioară tata, și-n liniștea casei mă întorc cu gîndul la timpul copilăriei, cînd toamna însemna pentru mine mai ales inevitabilul început de an școlar. Și azi încerc aceeași strîngere de inimă cînd, pe la opt dimineața, văd pe cărările unde se desprind și alunecă frunzele, și unde vîntul suflă cu putere, copii mergînd unul după altul pe marginea drumului, copii care se-ntorc și mă privesc, cu ghiozdanul în

mînă și cu gluga pe cap. Și eu mergeam așa pe cîmp, pînă-n sat, unde așteptam autobuzul care mă ducea în oraș. Purtam o pelerină lungă, ca păstorii, și mă mir că la Colegiu nimeni nu-și bătea joc de ea, fiindcă eram singurul care aveam așa ceva. Dacă ieșeam din parc, în octombrie sau noiembrie, mă înglodam în noroaiele drumului desfundat, unde, peste cîțiva ani, aveam să am o întîlnire atît de plăcută. În preajma Crăciunului înghețul făcea hîrtoapele tari ca piatra și pantofii mei grosolani aveau mult de furcă. Atunci cîmpurile și poienele, cît vedeam cu ochii în zori, erau albe de promoroacă și abia întrezăream la orizont orașul prin ceață. Mergeam de-a lungul zidului înalt de la Torcy, și întotdeauna, din desișul pădurii, în care nu mai exista nici o frunză, ajungea pînă la mine chemarea răgușită a vreunei păsări. În lunile de iarnă, asupra pădurii se abăteau corbii și-și făceau acolo cuiburile. La intrarea în sat ședeam pe marginea unui pod și priveam cum se apropie încet pe șosea autobuzul, pe care niște personaje mici, în depărtare, îl opreau cu gesturi mari, și care în sfîrșit mă lua și pe mine. Îmi repetam acolo în grabă lecțiile. Cînd ajungeam la Colegiu soba era încinsă, și cum o atingeam în treacăt atunci cînd îmi scoteam pelerina de cioban, supraveghetorul mă observa.

Ferestrele clasei mele dădeau foarte aproape de un zid vechi, dincolo de care se-nălțau copacii unei grădini. Zidul era părăginit, năpădit de bălării și pe alocuri se crăpa, ca un fruct prea copt. Tencuiala și bucățile de cărămidă care se desprindeau alcătuiau la baza lui un strat de nisip foarte fin, unde, cum dădea primăvara, zăbovea mult timp un soare pe care mi-l închipuiam arzător. Păsările din grădina apropiată veneau să se scalde acolo. Soseau iute ca săgeata. De la locul meu, abia îndrăznind să întorc capul, le priveam pe furiș. Se bălăceau zgomotos în baia aceea de nisip cald, iar la urmă rămîneau întinse, cu aripile desfăcute, nemișcate, dar fremătînd, cu privirea fixă. Mă gîndeam atunci cu nostalgie la Nollet, unde n-aveam să mă mai reîntorc pînă pe înserate și unde, în momentul acela, soarele se prelingea peste poiene, în timp ce vacile, una cîte una, începeau să iasă din grajd. Fiecare zi de școală mi se părea că n-avea să se mai termine niciodată, și era fără nici o surpriză. Cu toate astea, acolo am fost pălmuit prima dată. Profesoara noastră era doamna Courtehose, o femeie cu păr sîrmos și niște buze mari, despărțite, nu știu cum, de un dinte. Fie că deschidea, fie că închidea gura, nu vedeam niciodată decît dintele acela lung. Doamna Courtehose sosea în clasă cu o geantă din stofă roșie, lucrată, pe care și-o etala pe masă : scotea atîtea lucruri din ea, mergînd prin toată clasa, încît mi se părea fără fund. Odată, cînd se apleca chiar în fața mea, cu o carte în mînă, am crezut că nu mă vede și am scris vecinului meu un bilet pe care ea mi l-a prins din zbor.

— Te crezi cumva, mi-a spus, doamna de Sévigné ?

Și mi-a tras o palmă. Așa am învățat să cunosc, într-un fel cam dur, ce-nseamnă *literatura*. Mă întîlnesc și acum cîteodată cu doamna Courtehose pe

stradă. Îmi zîmbește și eu o salut. Mă gîndesc la tot ce mi s-a întîmplat, la tot ce am făcut de cînd nu mai sînt elevul doamnei Courtehose. Odinioară mi se părea foarte în vîrstă, iar astăzi găsesc că are o expresie tinerească. Oare-și mai aduce aminte de palmă și de doamna de Sévigné ? A renunțat la geanta ei din stofă roșie și poartă un fel de valiză de piele, în care-mi închipui că ține caietele elevilor, notate pe margine cu cerneală roșie, ca ale mele pe vremuri, avînd sus, în stînga fiecărei teme, o cifră atît de ușoară, subțirică și delicată încît părea desenată, dar pe care obișnuia s-o sublinieze cu o linie puternică. Acum merge de multe ori de mînă cu cîte-un băiețaș, altul în fiecare an, și probabil cîștigă cîte ceva însoțindu-i pe elevii care locuiesc prea departe. Vorbește cu ei, o văd rîzînd sau glumind, întotdeauna cu dintele acela pe deasupra buzelor ei groase. Nu e frumoasă și n-a fost, fără îndoială, niciodată, dar are o figură pe care-ți face plăcere să-ți odihnești privirile. Am avut timp să devin bărbat în toată firea. Doamna Courtehose n-a încetat să bată în fiecare zi străzile care duc spre Colegiu și să repete în fiecare an același lucru în fața unor băiețași. Mă întreb dacă clasa ei e tot aceeași, dacă printre cele două ferestre se mai văd păsările care se tăvăleau în nisip și care-mi sugerau idei atît de nestăvilite de libertate încît mi se părea imposibil să aștept seara ca să mă regăsesc la Nollet, în casa unde se aprinseseră deja luminile la cîteva ferestre, scara ale cărei trepte aveam să le urc cîte patru

odată, privind umbra spiralată a barelor pe perete și camera mea în care puteam să mă închid. Îmi regăseam fericirea. La ora aceea doamna Courtehose se-ntoarcea probabil la ea acasă, pe străzile periferice, care au întotdeauna în ele o oarecare tristețe, cu geanta din stofă roșie doldora cu caiete de corectat. De cîte ori o întîlnesc, încerc să-mi imaginez viața ei și-i cercetez în trecere, cu atenție, chipul. Doamna Courtehose și-a pierdut bărbatul în războiul din 1914 și a îmbrățișat o meserie pe care n-a mai părăsit-o. Cîteva prietene care o vizitau, o mamă cu care-o vedeam odinioară și pe care a întreținut-o multă vreme, grijile unui menaj în care nimic nu era lăsat la voia întîmplării, multă ordine, în timpul zilei nici un moment liber, iar serile, corectarea caietelor, pe genunchi, în fața sobei, cu sticla de cerneală roșie alături, și dincolo de toate astea, pînă la sfîrșit, și fără ca nimic să poată fi schimbat : singurătatea. Și totuși, cînd o întîlnesc pe stradă și-mi zîmbește, mă simt învăluit de-o privire care-mi face bine.

Calul era un iezuit, profesorul meu din ultima clasă, un bărbat osos, cu o figură prelungă care-i îndreptățea numele. Într-o zi ne-a spus să ne alegem o carte, care vrem noi, și să explicăm într-o temă de ce ne place. Eu am ales *Florile răului.* Cînd mi-a dat înapoi compoziția, mi-a declarat cu răceală, că, dacă eram sincer în alegerea mea și în motivele pe care le înșiram, locul meu nu era în școala aceea. Mi-a pus de altfel cea mai bună notă : era cinstea personificată. Timp de un an ne-a predat latina, franceza și greaca, fără să

iasă niciodată din rolul lui de profesor și fără să discute nimic altceva în afară de vocabular și de gramatică. Era destul de rece cu noi, n-avea nimic în el dintr-un apostol sau dintr-un predicator de morală, și cursul lui era conștiincios și tern. Fața aceea prelungă avea niște ochi atenți, o privire pură și melancolică în spatele unui lornion destul de ridicol, și cînd vorbea despre Titus Livius sau despre Corneille, se citea în ochii lui, ca într-o carte, că esențialul era aiurea și că nu există pace decît în Dumnezeu.

Nu vreau să fiu ingrat. Dar asta am învățat în linii mari la Colegiu și chiar din clasa a VIII-a, cînd *madame* Courtehose mi-a dat prima palmă : aparențele unei vieți nu înseamnă nimic, adevărata fericire nu poate fi furată nimănui. Mă gîndesc la alt iezuit, scurt și gras, care toată viața a fost supraveghetor și a trebuit să-și ia toate aparențele unei sumbre neîndurări. Mergea repede pe coridoare, cu pasul măsurat, cu o riglă în mînă, cu privirea severă, iar cînd l-am revăzut, cu cîțiva ani în urmă, eliberat în fine de sarcina pe care-o avusese datorită apropierii morții, avea un zîmbet și o veselie de copil. Sau altul, administratorul, își petrecea vremea făcînd cumpărături la negustorii cu ridicata, mînuind bani, făcînd socoteli sau purtînd discuții cu furnizorii : oare te faci preot ca să duci o viață de băcan ? Odinioară faptul ăsta mă mira. Nu înțelesesem că, făcînd o anumită alegere, o dată pentru totdeauna, poți să faci după aceea orice. M-am delectat, ca oricare altul, cu *Provincialele* și cu loviturile date acelor preacucernici Părinți. Am cunoscut însă și cîțiva

iezuiți ale căror chipuri, cînd stau să mă întorc înapoi în trecut, sper să le văd înaintea ochilor cînd voi fi în agonie, și a căror amintire mă va ajuta să trec cu curaj pragul acela. Anul școlar începea cu trei zile de reculegere, răgaz de reflectare după delăsarea din timpul verii. O dată cu zilele calme de toamnă începea un nou an de muncă, dar timp de trei zile nimeni nu se juca. Se făceau numai meditații, rugăciuni, aveau loc discuții. Ni se vorbea despre viață și despre moarte, despre faptul că în fiecare din noi există ceva nemuritor, în fața căruia trebuie să dai totul la o parte. În capela Colegiului, Dumnezeu părea cu desăvîrșire absent : era o sală de cinematograf de țară, dar pretențioasă, vopsită în galben și-n roz, un fel de cub mare și gol, unde nu fusese prevăzută nici o zonă de întuneric, nici o curbă, o cît de mică odihnă pentru ochi. De jur împrejur se aprindeau la un semnal lămpi care te orbeau, te smulgeau singurătății, te goneau ca să te readucă înapoi la turmă, pîndită din toate părțile de supraveghetori. De o parte și de alta a altarului se aflau două statui puse în picioare : niște sfinți iezuiți al căror costum în stil Renaștere, ale căror mîini în care se afla o carte sau un crucifix și al căror chip chiar erau argintii, și cu siguranță că Infernul însuși, în ura lui față de Dumnezeu, născocise metalul acela fals. Acolo, cam pe la doisprezece ani, am simțit în chipul cel mai nemijlocit prezența lui Dumnezeu. Cînd mă întorceam de la împărtășanie și îngenuncheam la locul meu, cu fața ascunsă în brațul îndoit, auzeam vocea aceea liniștită care cerea și căreia îi dăruiam totul. Și

acolo mi se părea că nimic nu mă poate atinge. Cînd, la semnul obişnuit, ieşeam din bănci şi părăseam capela, mă simţeam buimac şi uşor. Paracliserul, un bătrîn împopoţonat cu o redingotă caraghioasă, căruia noi îi spuneam *Trabuc*, lua în primire altarul, cu stingătorul de lumînări în mînă. Făcea ici-colo cîte-o îngenunchere simbolică, care nu-i micşora statura nici măcar cu un deget, lovind doar pămîntul cu vîrful piciorului. Lămpile, lumînările se stingeau în urma noastră. Tabloul cel mare în care Ludovic cel Sfînt ţinea coroana lui Hristos cu amîndouă mîinile, sfinţii iezuiţi cu chipuri argintii puşi de o parte şi de alta a altarului, tabernacolul înzorzonat, pilaştrii roz de pe ziduri, totul dispărea, în sfîrşit, într-un semiîntuneric în care mi-ar fi plăcut să rămîn. Păstram pînă seara, la cursuri, pe coridoarele Colegiului, la studiu, în clasă, amintirea întîlnirii aceleia din fiecare dimineaţă.

Pe atunci, în conştiinţa aceea liniştită, cînd mă ştiam de acord cu Dumnezeu şi cu mama, fericirea se afla la o aruncătură de băţ. Dacă seara mă culcam cumva după vreo discuţie avută cu mama, pe care n-o sărutam decît din vîrful buzelor, îmi spuneam : „dar dacă s-ar întîmpla să moară la noapte ?“ Îmi şi închipuiam parcă groaza cu care m-aş fi trezit a doua zi, separat de ea pentru totdeauna şi păstrînd doar remuşcarea de-a fi părăsit-o în termeni reci. Am încercat din nou aceeaşi teamă mai tîrziu, şi-n împrejurări cu totul diferite, dar cînd mă trezeam în toiul nopţii şi-mi spuneam : „ah, ce-ar fi să moară ?“, băieţaşul de odinioară reînvia şi izbutea cu greu să adoarmă din

nou. Plecam pe atunci cîteodată cu Nathalie, care mă punea să jur că n-o să las nici o adresă. Îi spuneam deci mamei că aveam să fac *camping* cîteva zile, mereu în alt loc, şi că ar fi inutil să-ncerce să dea de mine. Mama mă credea în Alpi, de unde îmi puneam prietenii să-i trimită cărţi poştale. Mă gîndeam că atunci cînd aveam să mă întorc la Nollet aş fi putut s-o găsesc pe mama moartă de-o săptămînă, fără ca eu să fi fost acolo. Nathalie dormea lîngă mine şi-o auzeam cum respiră. Mă simţeam fericit şi vinovat. Nu mai eram copil.

Asta se-ntîmpla, mi se pare, cu ocazia primei împărtăşanii, cînd părinţii noştri erau convocaţi la vorbitorul Colegiului. De la uşa care dădea în sala cea mare eram chemaţi să ne ducem la ei, şi-n consecinţă mă duceam şi eu la tata şi mama, care nu ştiau de loc ce atitudine să ia, aşezaţi pe-o canapea Louis-Philippe cu spătarul ondulat, din lemn negru. Colegii mei se duceau şi ei la părinţii lor, care şedeau jos şi tăceau, ca şi ai mei. Purtam ciorapi trei sferturi albi şi o brasardă, şi nu-mi dădeam prea bine seama ce semnificaţie avea ceea ce mi se cerea. Ţin minte că am îngenuncheat în faţa tatei şi a mamei, care-ncercau să mă ridice, şi le-am cerut să mă ierte. Eram cu toate astea un copil foarte naiv şi ceea ce mi-a revelat psihanaliza nu m-a convins. Trăiam într-o lume în care răul şi minciuna nu-şi aveau locul. Păcatul, fără îndoială, exista, dar ca un stadiu înspăimîntător în care mă gîndeam că n-o să cad niciodată. În viaţa mea nu le ascunsesem nimic părinţilor mei şi nu-mi imaginam că le-aş fi putut provoca o supărare gravă sau c-aş fi putut să-i înşel. De la ei

am învățat totuși ce înseamnă într-adevăr minciuna. În noaptea de 24 decembrie erau împinse în fața căminului din salon două fotolii mari, care ascundeau vatra și care nu mai erau date la o parte decît a doua zi dimineața. Mă culcam foarte devreme, mă trezeam cînd se crăpa de ziuă, dădeam fuga în picioarele goale și trăgeam fotoliile. Acolo se aflau jucăriile mele și nimeni din casă nu fusese uitat. Eram fericit, dar cîtuși de puțin surprins. Cel care trecea în fiecare an și care, știind ce era în inimile noastre, ne copleșea cu daruri, era *micul Iisus.*

Cînd mi s-au deschis ochii, am cunoscut una din cele mai mari amărăciuni. Crezusem întotdeauna orbește în părinții mei. Cînd colegii mei pretindeau că jucăriile lor erau de la bazar și ale mele la fel, eu mă indignam, iar ei își băteau joc de mine. Eram sigur că am dreptate, fiindcă acasă fotoliile cele mari alcătuiau înaintea căminului o barieră dincolo de care nimeni nu îndrăznea să treacă. Cînd am întrebat-o pe mama, ea mi-a spulberat îndoielile. Eram sigur că cel mai neînsemnat cuvînt al mamei era adevărat, chiar dacă ar fi fost să se răstoarne cerul. Cînd am părăsit apartamentul pe care-l aveam în oraș ca să ne instalăm definitiv la Nollet eram în clasa a VIII-a. Acolo, la 24 decembrie, seara, i-am văzut pe părinții mei că puneau ceva la cale în capătul celălalt al culoarului. Mi-au mărturisit adevărul : în discuțiile mele de la Colegiu, camarazii mei avuseseră dreptate. Îmi amintesc și acum ce disperat am fost la culcare, cînd am rămas singur, suspinele mele și punga aceea cu bomboane legată cu

un șirețel auriu, pusă pe-un scaun lîngă patul meu și care avuseseră naivitatea să creadă că o să mă consoleze.

Se povestește că Mérimée, cînd avea patru sau cinci ani, fusese pedepsit. Se ruga de după ușă să i se dea voie să vină înăuntru. Mama lui i-a deschis, iar el a alergat la ea cu un aer așa de patetic încît ea nu s-a putut abține să nu rîdă. Atunci el s-a schimbat la față : „Dacă e să se rîdă de mine, a spus el, atunci n-o să mai cer niciodată iertare". Și așa a și făcut. În seara aceea, cînd mi-am dat seama că părinții mei, pe care-i iubeam, mă înșelaseră și că fusesem ridicol, am jurat să nu mai cred nimic.

Vremea poveștilor se sfîrșise. Cred că și din cauza asta eram necăjit. Jucăriile pe care le primisem pînă atunci desigur că mă distrau, dar ele erau mai ales un semn și o mărturie : erau dovada sigură, pe măsura mea, că nu eram și că n-aveam să fiu niciodată singur, că trăiam pentru o dragoste mare, care cobora în fiecare an pînă la mine. Jucăriile în sine n-aveau nici o valoare, și toate jucăriile pe care le-am găsit în căminul din salon le-am uitat.

Afară de una singură. Parcă mă văd stînd pe vine pe covor și descoperind cu uimire, așezată frumos în fața focului cel mare, o iesle cu personajele ei, Sfînta Fecioară cu văl albastru, sfîntul Iosif cu aerul gînditor, măgarul și boul, regii și păstorii. De atunci încolo n-a mai existat pentru mine Crăciun fără iesle, și cum sosea luna decembrie, o pregăteam pe scrinul din camera mea, cu leagănul gol așteptînd ziua cea mare. La miezul

nopţii îl ţineam în căuşul mîinii şi-l puneam, în sfîrşit, la locul lui pe micul copil evreu, născut ca să sufere şi să agonizeze singur, şi care ştia bine că şi eu aveam să-l trădez.

Petreceam vacanţa de Crăciun în bibliotecă, unde ardea un foc mare şi-n care mă instalam cu o carte. Era pe vremea cînd citeam *Arsène Lupin* şi eram atît de fericit în faţa focului aceluia, atît de singur, încît eram uimit cînd vedeam deodată pe fereastră că se lăsase noaptea. Bătea vîntul în parc. Gîndul iernii care mă înconjura, a cîmpiei deşarte, a întunericului aceluia îmi îndoia bucuria şi cu siguranţă n-am mai încercat niciodată un sentiment de securitate şi de pace ca acela. În lunile de iarnă, seara, cînd tata mă aducea cu maşina de la Colegiu, îmi plăcea să văd cum apare casa noastră pe neaşteptate în noapte, în lumina farurilor. Imediat după ieşirea din oraş, lumina lor albă lăsa să se vadă, de-a lungul întregului drum, cît vedeai cu ochii, numai copaci înalţi cît coloanele unui templu. Cînd ajungeam la Nollet şi intram pe poartă, ele luminau cîteva clipe casa, care răsărea din întuneric, cu frontonul ei triunghiular, cu acoperişul de olane rotunde, cu coşurile înfipte la-ntîmplare şi cu şirurile ei de ferestre. Apoi totul dispărea şi eram acasă. Urcam în goană scara, alergam de-a lungul coridorului, deschideam uşa de la camera mea, aprindeam lumina şi mă-ncuiam acolo. Colegiul, clasele, orele de curs, de care mă despărţisem cu un sfert de oră mai devreme, mi se păreau atunci departe de tot, ca dintr-o altă lume. Între oraş şi casa noastră se afla tot întunericul greu al nopţii şi cîmpia pustiită de iarnă,

cu drumurile ei atît de întunecate încît un străin n-ar fi putut să se-ncumete pe ele fără să se rătăcească.

În zilele frumoase cînd plecam la Colegiu, soarele îmi desena umbra în faţa mea, pe drum, şi mă-ndreptam către oraş mergînd printre tufişuri pline de floare. În vîlcele pămîntul era încă umed şi se vedeau încă urmele turmelor. În rest creştea o iarbă scurtă. Cînd mergeam de-a lungul pădurii de la Torcy, auzeam foarte multe păsări şi fiecare avea un cîntec diferit, pe care-l repetau la nesfîrşit. De multe ori, una dintre ele se avînta în zbor, urmată de alta, şi amîndouă alcătuiau un rapid arabesc deasupra capului meu, înainte de a dispărea în vreun tufiş. Chiar din luna martie iarna era dată uitării. Seara, cînd mă înapoiam la Nollet, nu era încă întuneric, şi pe măsură ce înaintam în vară, rămîneam din ce în ce mai mult, după cină, în faţa casei. Umbra copacilor luminaţi de soarele la asfinţit se lungea încet ca să se-ntîlnească cu noaptea. Respiram parfumul tufelor de trandafiri, al caprifoliului, al desişului răcoros, şi de multe ori cîte-o pală de vînt aducea şi amesteca cu toate astea un miros pătrunzător de staul care te ameţea şi de cîmp. În felul ăsta îmi erau dăruite în fiecare seară cîteva ceasuri fericite şi nu mai aveam sentimentul că Colegiul îmi răpea tot timpul. O dată cu primăvara se înapoia şi libertatea. Clădirile mari ale Colegiului, în care eram claustrat în timpul zilei, şi casa noastră atît de deschisă către parc şi atît de solitară, şoseaua pe care mergeam seara împreună cu tata şi drumul pe care mă duceam dis-de-dimineaţă să prind autobuzul, contrastul

acela, alternanța aceea, acel du-te vino de fiecare zi au alcătuit toată copilăria mea. Nefiind la Colegiu niciodată singur și în același timp atît de singur în felul meu, regăseam cu bucurie la Nollet adevărata singurătate. Cînd mă preumblu pe aleea care dă ocol poienii celei mari și să înfundă printre copaci, apoi hoinărește și zăbovește înainte de-a se întoarce din nou spre casă, nimic nu mă face să visez mai mult decît zidul cel înalt care șerpuiește pe cîmp și ne separă de parcul de la Torcy. Cînd eram copil l-am sărit de multe ori. Și acum se mai vede, cam pe la jumătatea înălțimii lui, gaura pe care am lărgit-o puțin ca să pun piciorul în ea. Mă lăsam să cad de cealaltă parte, pe frunzele moarte pe care grădinarul le îngrămădea acolo în fiecare primăvară. Parcul acela atît de apropiat, așa de bine închis, mi se păruse multă vreme un lucru misterios și oprit : părinții mei nu erau în raporturi bune cu domnul de Marsant și schimbau vorba cînd le pomeneam de el. Intr-o zi, în sfîrșit, am sărit zidul : aveam treisprezece ani.

Mai întîi era o pădure mare, brăzdată de niște poteci bine croite. Niciodată n-am întîlnit pe nimeni pe-acolo. Il vedeam numai pe grădinar, care trecea chiar pe sub mine și care nu bănuia niciodată prezența mea acolo : mă ascundeam în copaci. Erau splendizi, cu niște ramuri uriașe care se resfirau radiar și se multiplicau. Imi construiam acolo niște colibe, din frînghii, din scînduri și din crengi, așa de sus și așa de aproape de cer încît de acolo vedeam acoperișul de la Nollet, fereastra rotundă de la pod și hornul de la bucătărie, care fumega alene. Eram ca la mine acasă în copacii

aceia, la adăpost, avînd în același timp impresia că mă aflam acolo în mod fraudulos, ca un spion care se ascunde, și mă și vedeam parcă luat de guler de mîna vînjoasă a grădinarului. Pe sub crengi existau însă multe drumuri pe care să mă strecor și să fug. Pericolul de a fi descoperit, apostrofat, urmărit îmi sporea plăcerea. Toamna demontam ascunzătorile pe care căderea frunzelor le-ar fi făcut să se vadă. Le construiam din nou, în fiecare an în alt loc, și-n felul acesta am dat ocol pădurii prin văzduh.

De fiecare dată pe alei, pe lîngă trunchiurile copacilor din care eu îl priveam neclintit, trecea grădinarul. Avea un mers nepăsător și ținea în mînă fie grebla, fie o mătură, fie o foarfecă mare ; era atît de liniștit și atît de lent în gesturile pe care le făcea încît ai fi zis că timpul nu exista, că avea înaintea lui o eternitate de trăit în parcul acela frumos, atent numai la scurgerea anotimpurilor, în funcție de care tăia, grebla sau mătura frunzele de toamnă.

Era un om cu o statură impunătoare, foarte tînăr, care respira vigoare, cu un păr negru și creț, cu trăsături frumoase, regulate și cu o umbră de tristețe întipărită parcă pe față. De multe ori îl vedeam că se oprea și fuma cîte-o țigară la cotul unei alei pe care părea c-o cercetează cu coada ochiului, după ce-și lăsase jos, pe pămînt, ce avea în mînă. Atunci imobilitatea lui mă umplea de mirare. Trăgea încet din țigară, cu privirea fixă, și eu îmi țineam răsuflarea. Apoi își aduna uneltele și se-ndepărta, smulgînd ici-colo cîte-o buruiană,

tăind cîte-o ramură. Mă întrebam la ce bun atîta grijă pentru aleile acelea unde nu venea niciodată nimeni, în afară de el. În comportarea, şi chiar în existenţa personajului aceluia, în aparenţă atît de inutil, mi se părea că descopăr ceva straniu. Avea un fel maiestuos de a călca pămîntul sub saboţi, ţinuta capului lui era mîndră, iar gulerul cămăşii mult răsfrînt şi mînecile suflecate lăsau să se vadă o lînă cafenie atît de deasă încît mi se părea aproape neomenească. Cînd ni s-a vorbit într-o zi la curs despre *zeul Grădinilor*, mi-am spus că-l cunosc. De cîteva ori a venit vorba despre el acasă, în timpul dejunului : părinţii mei zîmbeau imperceptibil şi mă priveau cu coada ochiului, aşa cum făceau întotdeauna cînd voiau să ştie dacă urmăream discuţia. Din cîte am înţeles, grădinarul de la Torcy avea mare căutare la femei şi era cunoscut ca atare prin partea locului. Cu toate astea, l-am văzut întotdeauna singur, în mijlocul copacilor lui. Pe atunci îl priveam din înaltul lor cum trece, chiar pe sub mine, cu invidie şi cu respect. Ce trebuie să faci ca să fii iubit de femei ? Grădinarul de la Torcy era un copil găsit, adoptat de Asistenţa Publică, şi care trăia la vecinii noştri de la vîrsta de cincisprezece ani. Tata povestea că atunci cînd izbuteai să-i cîştigi încrederea şi să-l smulgi din muţenia lui, lăsa să se-nţeleagă că ar fi avut oarecare cunoştinţe cu privire la originea sa. De altfel, nobleţea gesturilor şi a figurii lui era remarcabilă. Într-o zi a venit la Nollet să caute pe unul din cîinii stăpînului său care fugise, şi tata l-a pus să străbată salonul, cu saboţii în

mînă. S-a oprit în faţa tabloului care-l înfăţişa pe bunicul stînd în picioare şi a scos un oftat :

— Iată, a spus el, ce-aş fi vrut şi eu.

Iar mie mi se părea c-avea mai mult. El a fost cel care mi-a sugerat cel dintîi ideea de *romanţios*. Originea lui necunoscută, aventurile pe care i le bănuiam, tăcerea aceea de care se înconjura, pînă şi frumuseţea şi tinereţea lui, care apăreau şi mai strălucitoare de sub costumul grosolan de grădinar, mă făceau cu atît mai mult să mă gîndesc la un zeu rustic care umbla deghizat modest ca să-şi prindă la sigur prada. Purta de obicei un şorţ mare albastru, cu un buzunar adînc în care-şi înfunda mîinile, şi avea pe cap o pălărie din pai, cu boruri atît de moi şi de largi încît aminteau de aripile unei păsări. Domeniul lui era pădurea aceea deasă, prin care se plimba în voie, singuratic şi cam trist, ca toţi zeii. Dincolo de pădurea în ai cărei arbori puteam să mă ascund începea adevăratul parc de la Torcy, deschis şi-n care nu mă aventuram. Zăream rondourile cu trandafiri, peluzele, urnele puse pe socluri. Mai încolo era un bazin cu apă care mi se părea tare mic, pe marginile căruia se aflau nişte raţe care băteau din aripi înălţîndu-se drept pe labele lor, nişte hortensii sădite între ferestrele de la parter şi întreaga faţadă a castelului care-şi schimba culoarea după ceasul din zi, dar care rămînea mereu severă. Niciodată n-am văzut vreun chip la vreo fereastră. Cîteodată grădinarul mergea de-a lungul faţadei şi dispărea pe cîte-o uşiţă joasă. Castelul Torcy nu este decît un cub de cărămidă, închis ca o fortăreaţă, afară de latura dinspre sat unde se deschidea o poartă mare

cu două canaturi, lucrată ca o dantelă. Toată copilăria mea am visat la castelul acela, apropiat şi inaccesibil, lipsit de graţie şi ursuz, cu ferestrele lui înguste, înconjurat totuşi de-o grădină frumoasă şi străjuit de copaci. Într-o dimineaţă tata ne-a anunţat zîmbind că domnul de Marsant avea să se căsătorească : urma să-i trimitem o felicitare, fiindcă aşa se cuvenea. M-am întrebat din nou ce-i făcea pe părinţii mei să fie atît de rezervaţi şi să-mi interzică şi mie să mă duc la Torcy. M-am încrucişat de cîteva ori cu domnul de Marsant pe străzile satului. Mi-a aruncat, în trecere, o privire circumspectă. Era un bărbat solid, cu faţa roşie, cu ochii ieşiţi din cap, şi care mergea suflînd din greu. Mi se părea că are o ţinută grozavă. Corpolenţa aceea, mersul acela greoi, o oarecare notă de aroganţă, haina lui de vînătoare cu nasturi cizelaţi, cu un buzunar mare la spate, cei doi-trei cîini care alergau în jurul lui şi pe care-i fluiera pe neaşteptate, exact aşa mi-l închipuiam eu pe nobilul de la ţară. S-a căsătorit tîrziu de tot, deci... Cînd tata ne-a adus vestea, ne aflam în sufrageria de la Nollet.

— Cum e posibil ? a întrebat mama.

Tata cunoştea toate familiile. A ajuns pînă la a treia sau a patra generaţie în urmă, a vorbit de morţi, de căsătorii de mult uitate, de căsătorii făcute a doua oară şi a ajuns în cele din urmă şi la fata care avea să devină doamna de Marsant. N-am înţeles nimic din genealogia înşirată, cînd deodată tata s-a întors către mine.

— Ai să vezi imediat, mi-a spus el, că e chiar verişoara mătuşii Agnès.

— De ce nu vă duceţi la nuntă ?

Tata s-a uitat la mama şi-a început din nou să zîmbească.

— Aş avea prea multe de spus, a zis el.

Cîţiva ani de zile n-am mai ştiut nimic despre doamna de Marsant. Din copacii din care vedeam castelul speram să-i zăresc fie chipul, fie silueta. N-am văzut niciodată, trecînd încolo şi-ncoace, pe nimeni în afară de grădinar. Tocmai anii aceia l-au făcut să dispară pe băieţaşul din mine. Mama însemna cît am crescut, cu creionul, pe muchea uşii de la sala de biliard. Era mişcată cînd vedea că am crescut deodată aşa de mult. A trebuit să-mi fac deci obiceiul să nu-i mai spun totul. Cînd am împlinit optsprezece ani de mult nu mă mai duceam să mă ascund în copacii de la Torcy şi, dacă treceam prin sat, mă străduiam să nu privesc prea mult în curtea castelului, prin grilajul frumos de la poarta cea mare. Dacă îl întîlneam pe domnul de Marsant, cu cîinii care hămăiau în jurul lui, mă uitam în altă parte şi eram trist. Castelul Torcy se-ncărcase cu un mister care mă impresiona în alt fel decît acela pe care mi-l închipuiam, pe vremea copilăriei, cînd priveam din ascunzişurile mele de crengi. Acum mai mult ca oricînd nu trebuia să pun piciorul acolo, şi el devenise centrul dureros al universului meu. Pe drumul care porneşte de la Nollet şi duce către sat, mergînd de-a lungul pădurii de la Torcy, am întîlnit-o pe doamna de Marsant, care mi-a spus rîzînd :

— Pe dumneata te cunosc !

Mă gîndesc la hărţile de altă dată, care se părea că ţin mai puţin să reproducă un ţinut cît

să evoce un piesaj, şi-n care desenatorul nu se mărginea să plaseze numai oraşele, satele, drumurile, apele, ci le şi reproducea în relief, cu căsuţe mici, cu poduri, cu oameni şi cu căruţe cu cai, care alergau în fuga mare. Zăream deci în depărtare castelul Torcy, solid şi masiv ca un donjon, cu grădina franţuzească care se-ntindea la picioarele zidurilor şi cu cîteva pîlcuri de copaci reprezentînd pădurea în care mă ascundeam cînd eram copil. Zidul înalt care înconjoară domeniul o apucă peste cîmpii şi nu se închide decît la capătul peisajului şi mai încolo se întinde o pajişte şi cîteva ogoare pe care se văd un ţăran, doi cai, un plug. În vecinătatea lui Torcy, dar de cealaltă parte a zidului, e o casă mare, mai modestă, fără nici o pretenţie, care este de bună seamă Nollet, şi recunosc fereastra de la camera mea. Personajul acela mic care se distinge acolo trebuie să fiu eu. Clădirile fermei sînt şi ele acolo, cu o căruţă cu nutreţ în curte, iar pe drumul care coboară spre lac desenatorul n-a uitat să adauge o procesiune sinuoasă de raţe. În stînga e satul, vreo duzină de case şi biserica, deasupra unui tăpşan împădurit. Peisajul e brăzdat de multe drumuri, care toate duc către oraş. Trec peste poduri foarte arcuite, de-a lungul unor ape mărginite de plopi, par cîteodată că se-ntorc, că dispar, dar ajung întotdeauna la porţile oraşului. Acesta şi-a păstrat întăriturile, care împrejmuiesc nenumărate acoperişuri, o încîlceală de străzi pe care mă descurc cu uşurinţă, biserici cu clopotniţele lor, o masă compactă care se-ntredeschide şi se dă la o parte ca să lase drum liber unei ape. I-au făcut valuri mari

şi e străbătută de nişte peşti uriaşi care fac salturi, cu botul deschis, şi care seamănă cu nişte delfini. Oraşul acela care ocupă toată partea dreaptă din peisajul meu, cu Torcy la orizont, desenat foarte mic din cauza distanţei şi a legilor perspectivei, dar în realitate aşa de aproape că nu ne trebuia nici un sfert de ceas ca să ajungem în centru, iată cadrul din care am ieşit rar şi-n care aş putea să plasez aproape toate bucuriile şi toate durerile pe care mi le-a adus Nathalie. E pentru mine ca o *Hartă a Dragostei*, şi tot ce văd pe ea mă interesează. *Dragoste-bazată-pe-simpatie*, *Dragoste-bazată-pe-stimă*, tîrguri liniştite unde dragostea trebuie să fi fost foarte puţin periculoasă, şi *Noua-Legătură-Sufletească*, sat în care Dumnezeu ştie dac-o să ajung vreodată, n-o să te regăsesc pe harta pe care-o înscriu în momentul ăsta. Torcy, unde Nathalie nu fusese pentru mine la început decît doamna de Marsant, necunoscută, invizibilă, şi Nollet, imediat alături, separat de Torcy numai printr-un zid pe care nu îndrăzneam să-l mai sar, amîndouă alcătuiesc un grup foarte distinct. În capătul celălalt se-ntinde oraşul, întregul oraş cu străzile şi cu cheiurile lui, cu casele lui atît de felurite, prin care mă mai plimb şi acum. La cîteva răspîntii mă opresc. În colţul străzii aceleia, unde se află o tutungerie, la ceasul cînd începe să se lase întunericul, văd parcă şi acum aceeaşi siluetă care se-ndreaptă către mine. Sau, dimpotrivă, sub copacii de pe chei mă întorc încă o dată pentru un ultim semn cu mîna. Pînă a doua zi, ce lungă-mi părea noaptea ! Săream pe bicicletă şi mă întorceam la Nollet, cuprins parcă

de beţie. Mi-aş fi sacrificat viitorul, părinţii, viaţa pentru Nathalie.

Ne-am întîlnit ultima dată la *Moulin de la Chanson*. Eu nu ştiam că e ultima întîlnire, pe cîtă vreme ea trebuie să fi fost absolut hotărîtă. Soseam dintr-o călătorie şi am crezut c-o să avem multe să ne spunem. Am stat împreună un timp pe terasa cafenelei şi-n faţa noastră se aflau platanii mari care străjuiesc canalul. Avea în geantă ţigările pe care mi le-a oferit, ca de obicei, şi în timp ce ascultam ce-mi spunea, fumam liniştit. Fiindcă avea într-adevăr să-mi spună multe: ce se petrecuse în absenţa mea, proiectele ei pentru săptămîna următoare, pentru ziua următoare. Să fi fost mai puţin veselă ca de obicei? Am vorbit despre tot, în afară de ceea ce ar fi trebuit să facă întîlnirea aceea de neuitat. Nathalie, care o ştia, se gîndea probabil la asta, şi-ncerc să-mi imaginez ce se petrecea în mintea ei în timp ce mă privea, cu ochii aceia în care aş fi vrut să-mi pun toată încrederea. Cînd am ajuns pe chei, mi-am luat rămas bun de la Nathalie. Pentru mine era o zi ca toate celelalte. Despărţirea noastră a avut loc acolo, într-un loc anumit, lîngă o bancă de unde se văd casele de pe celălalt mal şi clopotniţa bisericii Sfîntul Nicolae, şi faptul acesta n-o să-l uit niciodată, nici soarele, nici primăvara, nici jocul copiilor, nici copacii care-nverzesc în fiecare an şi care de atunci au înverzit de-atîtea ori, nimic nu poate să răpească pentru mine melancolia acelui chei. Ne întîlneam de multe ori acolo. Iarna era întuneric cînd mă duceam să mă-ntîlnesc cu Nathalie, şi-o vedeam venind către mine aproape fără să-i disting faţa, din cauza întunericului. În zilele frumoase o zăream de departe de tot, printre oamenii care treceau pe sub copacii de pe chei, cînd ascunsă, cînd apărînd din nou, şi parcă mi-amintesc ce fericit eram cînd îmi spuneam: iat-o! De obicei ne duceam într-o cafenea mică din apropiere, unde n-o să mai calc toată viaţa. Am trecut prin faţa ei, de curînd. În fundul încăperii am bănuit cele două banchete: întotdeauna sosirea noastră deranja un cîine, destul de urît. Uitasem de cîinele ăla. Fără îndoială am făcut rău că m-am oprit în faţa uşii. Oare speram s-o văd pe Nathalie în fundul încăperii, stînd alături de mine? La doi paşi a trebuit să mă opresc, înaintea hotelului, care se află aproape în faţa podului mare şi unde mă uit la o anumită fereastră. E închisă cu aceeaşi jaluzea care n-ar mai trebui ridicată niciodată. Un coridor obscur, unde se merge pe covor cu paşi neauziţi, iar în cameră ziua care moare printre jaluzele: te simţi parcă dincolo de lume, dincolo de viaţă. Sau poate că n-am venit pe lume decît pentru momentele acelea fericite, iar restul din viaţă nu e decît un vis urît. Dacă era timp frumos, ne duceam mai departe, la alt hotel, unde fiecare cameră are cîte-un balcon care răspunde în nişte grădini atît de dese încît dau impresia că te afli la ţară. Patroana sfîrşise prin a ne cunoaşte şi ne saluta familiar. Era o blondă tăcută, îndesată, cu un aer oficios de codoaşă. Urca scara înaintea noastră ca o raţă, mergea de-a lungul culoarului şi se oprea în uşă, zîmbitoare şi maternă, cu mîna întinsă.

Oare femeia aceea o fi reuşit *să pună un răgaz între viaţă şi moarte?* Dacă stau să mă gîndesc ce vîrstă putea să fi avut, înseamnă că acum e moartă. Ce semnificaţie putea să aibă viaţa ciudată a creaturii aceleia în oficina ei? Te pierzi în urzeala lui Dumnezeu. Atmosfera de reculegere, claustrarea casei aceleia amintea de-o mănăstire cu reguli foarte severe, dar plăcută totuşi datorită unui confort care nu dispreţuia cele lumeşti. N-am văzut niciodată acolo decît pe patroană, ca şi cum n-ar fi primit decît umbre. Îşi petrecea timpul într-o cămăruţă situată lîngă intrare, citind reviste care umpleau încăperea pînă la tavan. În timpul lungilor după-amieze, zgomotele casei nu răzbăteau pînă la tine decît difuze, bănuiai numai din cînd în cînd paşi pe culoar, sau soneria de la intrare, sau cîntecul apei pe ţevi. Era aşadar una din sferele cele mai înalte de pe lume, în comparaţie cu care ce mai poate să însemne Termopile sau Partenonul? Vulgaritatea camerelor, prin care se perindau atîţia oameni, semiîntunericul lor calculat, dulapul cu oglinda complice, fotoliile din bambus, becul roz sau bleu de deasupra patului, gravurile galante de pe coridor, sufrageria unde trebuia să aşteptăm uneori ca să se elibereze cîte-o cameră sau ca să se schimbe aşternutul, şi-n care, pe bufet şi pe scaune, se aflau capete de cerb sculptate, chipul patroanei care reapărea imediat în uşă, atît de amabilă şi învăluindu-ne cu privirea, dar care era clar că ar fi fost în stare să-i vîndă şi pe taică-su şi pe maică-sa, toate lucrurile astea, departe de-a mă deranja, mă încîntau prin contrast. Făceam

haz împreună cu Nathalie. N-o să ne mai apropiem niciodată împreună de uşa aceea pe care scria cu creionul: SUNAŢI TARE. Aşteptarea e unul din momentele cele mai de neînlocuit ale dragostei. Pînă cînd venea să ne deschidă, ne uitam la grădină. Îmi aduc aminte de scrisoarea adresată de Baudelaire *Prezidentei*: „Acum cîteva zile erai o divinitate, ceea ce e foarte comod. Acum, iată-te femeie". Şi era dezamăgit din cauza asta. Am cunoscut cu Nathalie aceeaşi metamorfoză, care a fost cu totul neaşteptată, fericită şi iute. Doamna de Marsant, distantă ca o *castelană în turnul ei*, a devenit în braţele mele un trup frumos, o faţă veselă cu o privire în care nu ştiam niciodată dacă trebuie să citesc tandreţe sau minciună. Privire scumpă, care mi-a ascuns întotdeauna taina ei, ca şi cum ar fi vrut să nu păstreze decît acea taină care să nu-mi fie dăruită. Ori de cîte ori mă gîndesc mai mult la privirea aceea, mi se pare imposibil să n-o mai întîlnesc niciodată. Dar acum ştiu din experienţă: faptul că o reîntîlnesc pe Nathalie, că vorbesc cu ea, nu-nseamnă c-o să mai regăsesc vreodată şi privirea — ar fi nevoie de ceea ce nu mai există. Pe casele unde au trăit oameni iluştri se pun nişte plăci; şi eu aş pune, cu dragă inimă, nişte plăci pe care să le văd numai eu, pe toate hotelurile confortabile şi discreditate în care Nathalie torcea ca o pisică. Şi mai ales la un han, care se afla pe marginea canalului, aş vrea să aşez o stelă de marmură. La început de tot treceam pe drumul de halaj. Am intrat în hanul care părea cu totul părăsit, fiindcă era într-un loc retras, unde nu

se prea plimbă oamenii duminica. Am impresia că nu exista acolo nici o cameră de închiriat. Noi am cerut una. Fata care servea, foarte tînără, era cam încurcată și s-a făcut nevăzută fără să ne fi dat vreun răspuns. Nesiguranță care a făcut să-mi bată inima, în timp ce în încăperea vecină se vorbea pe șoptite. Îmi și imaginam parcă dialogul. Cu privirile în pămînt, fata ne-a condus într-o cameră care probabil că-i aparținea și fusese dereticată în grabă. Nathalie, obișnuită cu atîta lux în castelul ei, se distra grozav. Eu eram prezent acolo, și-n același timp eram și foarte departe, ca și cum, nemulțumit că trăiesc scena aceea, aș fi privit-o în același timp și de altundeva, peste timp. Îmi spuneam : n-ar trebui să pierd nimic din toate astea. Fereastra dădea spre canal și spre platanii uriași care-l umbreau, ca o boltă galbenă și roșie. În peisajul acela de periferie atît de trist totul aducea a toamnă. Dac-aș fi avut sentimentul că Nathaliei îi plăcea să se degradeze cu mine, nu i-aș fi iertat-o niciodată. Dar nu era asta. Nu voia să lase să-i scape nimic : dovadă și camera aceea sordidă unde era deja frig și unde mi-a arătat că nimic nu putea să dezmintă faptul că mă iubea. Un pat din lemn mîncat de carii, pe o masă un linghean și un ibric din email albastru, un dulap închis cu o sfoară, o carpetă de-ți venea rău : momentele fericite din viață nu ți le poți alege. De atunci au căzut frunzele platanilor pe drumul de halaj, au urmat veri și ierni la rînd, dar canalul e mereu acolo, la ieșirea din oraș, între cele două maluri pe care crește iarba.

Planul orașului meu, care mi se desfășoară înaintea ochilor ca o stea de mare, cu bulevardele lui, cu rețeaua încîlcită de străduțe, cu fluviul lui șerpuitor și curba distinctă pe care o face canalul acolo, constituie un peisaj în care totul îmi vorbește de Nathalie. La Torcy era cu neputință să ne vedem : aici în schimb eram liberi și pretutindeni ca la noi acasă. Pînă și simplul nume pe care-l purtau străzile îmi răscolește amintiri. Clădirile înconjurate de pîlcuri de copaci sînt ale Facultății și acolo venea de multe ori Nathalie să mă aștepte. Cînd ieșeam în grădină, după terminarea cursurilor, o găseam așezată la umbră, lîngă soclul pe care se afla bustul unui profesor de drept, cu o mustață a la Nietzsche, epitogă și ochelari prinși pe nas, în întregime din bronz. Era martorul întîlnirilor noastre și poate că-și mai amintește și acum de ele. Îl lăsam pe soclul lui. Ceea ce urma să facem, Nathalie și cu mine, era de o mie de ori mai important decît tratatele groase și derizorii ale acelui om ilustru. Cîteodată Nathalie îmi dădea întîlnire la Jardin des Plantes, în fața cuștii cu maimuțe. Vedeam cum se oprea mașina, de cealaltă parte a gratiilor : la volan, cel care stătea cu un jurnal în mînă și aștepta oricît de mult ar fi trebuit, era grădinarul de la Torcy, din cînd în cînd șofer, cel căruia eu îi spuneam odinioară *zeul Grădinilor*. Nu se schimbase de loc, doar că acum era în plinătatea vîrstei. Am aflat și cum îl cheamă : Joseph, și cum seamănă bine cu numele meu, o întrebam pe Nathalie dacă uneori nu se încurca. Niciodată

n-am văzut-o rîzînd cu atîta poftă. Se întîmpla ca uneori Joseph să aştepte toată după-amiaza. Nu zăboveam prea mult la Jardin des Plantes.

Şi acum trec din cînd în cînd pe acolo. Îmi place destul de mult înfăţişarea ei dezolantă, la început de toamnă, cînd nu se mai văd decît măturătorii, bănci goale şi grămezi de scaune. Mă opresc înaintea cuştii cu maimuţe, aceeaşi de odinioară. În timp ce o aşteptam pe Nathalie, mă sprijineam de balustrada aceea. Înăuntru sînt patru-cinci animale, care-mi aruncă în trecere, de după gratiile lor, cîte-o privire plină de dispreţ. Cea mai mare din maimuţe e un *mandril*. Scria pe o placă. E cea mai tristă din toată ceata. E greoaie, cu un bot mare, roşu, cu nişte ochi înfricoşători şi stă nemişcată, pe vine. De multe ori o găsesc ghemuită într-un colţ al cuştii, cu faţa la zid : nu se vede decît o spinare încovoiată şi păroasă şi nici un fel de chemare n-o poate determina să se întoarcă. În alte dăţi stă pe vine pe marginea deschizăturii cu gratii şi-şi freacă încet una de alta două mîini mici şi uscate, foarte omeneşti, uneori îşi trece arătătorul peste buza de sus. Are aerul că priveşte departe, dincolo de copaci şi de pajişti, şi că-şi urmează, fără să se sinchisească de faptul c-o observă cineva, o meditaţie sumbră. Pe neaşteptate, deschide botul, arată nişte dinţi lungi şi albi, foarte subţiri, şi se uită la tine fix, cu ură şi cu dispreţ. Scurte accese de mînie o fac să tremure, ca şi cum pe neaşteptate şi printr-o străfulgerare şi-ar da seama de starea ei, după care recade-n visare. Vecina ei e mai mică. Se purică cu o grijă maternă. E singura ei

plăcere : cu mîna stîngă, se apucă în zbor de mîna dreaptă, ca de-o pradă care vrea să-i scape. Ai crede că se joacă. Şi repetă la infinit acelaşi gest, care-n curînd devine o manie de sechestrat. Cea de-a treia maimuţă, cu o coadă lungă, dă neîncetat ocol peşterii ei, de la tavan la pămînt, cu un morcov în dinţi, se agaţă de gratii, face salturi, cade din nou, cu atîta repeziciune şi încăpăţînare de pare că-şi dansează durerea. Toate, cînd îşi depărtează coapsele, lasă să se vadă o rană roză şi umflată.

De cîteva luni la Jardin des Plantes au sosit noi pensionari : nişte picioroange care rătăcesc cu paşi foarte înceţi pe marginea unui mic bazin înconjurat cu gratii, avînd aerul acela maiestuos şi prostesc pe care li-l dau picioarele lor lungi. Barza cu aripa ruptă şi atîrnîndă. O ridică de şaizeci de ori pe oră, cu acelaşi gest inutil, plimbîndu-se în lung şi-n lat. Dar sîntem departe de cursele peste mări. Se încrucişează, fără să aibă aerul că-l vede, cu un cocor care poartă pe cap o coroană transparentă şi are un ochi rotund mereu pe jumătate adormit, în care s-a adunat parcă toată oboseala din lume. Una din păsări aduce cu un corb mare, cu cîteva pene albastre sub ochi. Doarme toată ziua, ceva mai retrasă, cocoţată pe-o stîncă artificială. Celelalte păsări caută răbdătoare viermişori cu ciocurile lor ascuţite, măsurînd în lung şi-n lat bucata de pămînt care le-a fost acordată. Nu s-a putut găsi pentru ele un jgheab mai de soi şi li se aruncă terciul în două cutii ruginite.

Cuştile în care animalele agonizează, genul de subterană în care două vulpi se-nvîrt în jurul cozii

lor şi şar pînă-n tavan cu atîta constanţă încît au făcut pe el o pată mare, neagră, pajiştile acelea, verzi şi grase, unde porumbeii albi se urmăresc în soare, se sumeţesc şi se umflă în pene, cascada şi rîul acela mic care e paradisul raţelor aferate, căci nu există dreptate şi vulpile închise dansează cuprinse de nebunie la doi metri distanţă, nimic din toate astea nu s-a schimbat de douăzeci de ani, şi pot şi acum să mă rezem de balustrada care înconjoară cuşca cu maimuţe, cu faţa către aleea de unde o vedeam pe Nathalie că vine. Cînd mergea pe vreo alee din Jardin des Plantes, sau pe chei, îi admiram gravitatea ţinutei. Există un tablou al lui Lorenzo di Credi înfăţişînd o femeie tînără, şi dedesubt pictorul a scris : *Noli me tangere*. Ţinuta capului ei, privirea indiferentă pe care Nathalie o arunca în jur, mersul ei măsurat trebuie să le fi inspirat respect celor care n-o cunoşteau. Cred că avea un rîs de neuitat, în anumite zile, un rîs care exprima cu atît mai mult ceea ce voia cu cît ea nu-ţi părăsea privirea, pînă cînd nu-i închideai gura. Alteori am văzut fluturînd pe chipul acela ca o umbră care se întindea şi persista. Avea atunci ceva ofilit, plictisit şi îşi ferea privirile. Mă temeam să-i pun întrebări, într-atît era de evident regretul ei că se afla lîngă mine.

— L-am făcut pe Joseph să aştepte destul, spunea.

Ce-mi pasă mie de şofer ! Cu toate astea, trebuia s-o las să plece imediat, şi mi s-a întîmplat s-o văd alergînd către maşina care o lua. Mă înapoiam la Nollet, disperat. Probabil că nu se

întorcea întotdeauna direct la Torcy, fiindcă de multe ori maşina mă depăşea mai tîrziu pe drum. Aş fi vrut să văd o mînă care să-mi facă semn prin portieră. Atunci detestam Torcy şi noaptea mi se părea lungă. A doua zi o regăseam pe Nathalie foarte fericită, intram într-o mică cafenea şi după aceea ne îndreptam către uşa unde era scris cu creionul : SUNAŢI TARE. În cele din urmă, Nathalie mi-a scris o scrisoare.

N-ar trebui să existe niciodată despărţiri. Tăcerea care urmează după atîtea zile petrecute împreună, faptul că nici unul, nici altul nu mai ştie nimic despre celălalt, faptul că se trece de la o intimitate extremă şi de la mîngîierile cele mai totale la absenţa aceea, eu văd într-o despărţire acceptată mai mult decît o prefigurare, o imagine a morţii : este însăşi moartea, care începe. Cînd ai iubit cum am iubit-o eu pe Nathalie, ai senzaţia că n-ar trebui să supravieţuieşti unei asemenea dureri. De altfel, cine poate spune cît rău ne-au făcut despărţirile de felul ăsta şi cu cît ni s-a scurtat viaţa din cauza lor. Scrisoarea primită de la Nathalie şi pe care am citit-o plimbîndu-mă la Nollet pe aleea care dă ocol parcului conţinea tot ceea ce trebuie spus în atari împrejurări şi cu atîta exactitate încît îţi venea să rîzi. Nathalie reflectase şi luase hotărîrea să redevină stăpînă pe propria ei persoană. Avea să păstreze despre mine cea mai frumoasă amintire şi, adăuga dînsa, chiar mai mult decît atîta. Mă ruga să nu i-o iau în nume de rău, s-o înţeleg şi să caut să pricep că viaţa pe care o duceam nu putea dura o veşnicie. Îmi făgăduia, pentru mai tîrziu, prietenia ei şi-mi

spunea că aveam să ne mai vedem. Mă ruga totuşi s-o uit, *e cel mai bun lucru pe care-l poţi face,* şi noi care ne sărutasem atîta, termina ultima scrisoare pe care mi-o adresa fără să-mi scrie măcar cuvîntul acela de prietenie care nu se refuză pînă şi celui mai indiferent, şi se semnase.

Să uit ? Am norocul că nu uit nimic. Scrisoarea aceea m-a lăsat stupefiat. Primul gînd a fost să alerg la Torcy. Drumul era atît de scurt : aveam să sar gardul, să alerg prin pădure, s-o pîndesc pe Nathalie şi totul avea să se explice. Dar am găsit, după scurgerea cîtorva zile, curajul nu numai să nu fac nimic, dar să nici nu răspund un cuvînt. Am căutat să mă conving că singurul răspuns care ar fi fost pe măsura durerii pe care mi-o provocase dînsa era o tăcere absolută. M-am străduit din toate puterile să nu risc s-o mai întîlnesc pe femeia pe care aş fi dorit să n-o părăsesc toată viaţa. Am căutat să mă conving că n-o mai iubeam. Îmi spuneam : oare ce face în clipa asta ? Întrebarea asta nu ţi-o pui niciodată decît pentru aceia pe care-i iubeşti. Cînd treceam prin fundul parcului şi vedeam zidul de la Torcy, mă gîndeam că Nathalie era atît de aproape şi-n acelaşi timp pierdută pentru mine. Aşadar nu m-am înşelat, pe vremea cînd eram copil, cînd priveam zidul şi-mi părea că ascunde o taină pe care ar trebui s-o dezleg, numai că pe atunci n-o bănuiam atît de tristă. Noaptea o vedeam pe Nathalie în vis şi-o disputam în chip dureros unor necunoscuţi. Cînd mă deşteptam, zadarnic aşteptam să reconstitui din nou chipul acela abia zărit, rîsul ei pe

care-aş fi vrut să nu-l uit niciodată şi pe care-n vis îl mai auzisem o dată, vesel şi crud, puţin cam perfid, chipul acela drag şi care se-ntorcea pe neaşteptate jenat, ca odinioară. Îmi petreceam zilele ca un încarcerat care se izbeşte de pereţi.

Am regăsit-o însă pe mama. Fără-ndoială că nu mă părăsise nici în timpul celor doi ani cît fusesem fericit : dar n-o mai vedeam, eram în altă parte. Într-o seară, după scrisoarea Nathaliei, urcam scara de la Nollet după cină, ca să mă duc în camera mea şi să rămîn acolo. Repetam fără-ncetare fiecare din frazele scrisorii, cînd una, cînd alta, cea care-mi făgăduia o altă prietenie pentru mai tîrziu, cea care-mi spunea că Nathalie reflectase, cea care-mi cerea să nu i-o iau în nume de rău, şi mai ales s-o uit, *e cel mai bun lucru pe care-l poţi face.* Cînd scrisese fraza aceea cu siguranţă că nu-şi imaginase cît de adînc avea să mă rănească şi cît rău îmi făcea. Nu poţi să te opreşti să mai iubeşti, e imposibil să simulezi că n-a existat nimic şi să ţi se mai şi ceară, pe deasupra, să uiţi e culmea cruzimii. Putea să-mi spună orice, în afară de asta. Aşa că-mi repetam fraza aceea, în timp ce urcam scara de la Nollet, ţinîndu-mă cu mîna de rampă, şi cum eram în luna iunie, nu se aprinsese încă lumina, cu toate că se făcuse destul de tîrziu. Soarele apusese, dar în partea dinspre oraş cerul era încă strălucitor. Prin fereastra de la scară pătrundea o lumină care lumina vag peretele şi treptele, dar coridorul de la primul etaj unde urcam eu era cufundat în întuneric. Te rog să mă uiţi, e cel mai bun lucru pe care-l poţi face. M-am întors

şi am văzut-o pe mama cîteva trepte mai jos: avea fața îndreptată către mine și ochii, pe care-i bănuiam în semiîntuneric, și-și dădea seama probabil că sînt trist, fiindcă-mi zîmbea cu un aer puțin încurcat și neliniștit. Am continuat să urc și nu ne-am spus nimic. Înainte de a intra în camera mea, m-am oprit, m-am întors cîțiva pași și am sărutat-o pe mama. Cînd am ajuns în cameră și am închis ușa în urma mea, eram la fel de trist, dar m-a cuprins un fel de uimire. M-am gîndit la parabola aceea cu Fiul Risipitor, care mi-a plăcut întotdeauna, datorită tabloului lui Rembrandt, în care bătrînul își pune amîndouă mîinile pe umerii copilului său și-n care fiul în genunchi vrea parcă să intre cu capul în trupul tatălui. Fără-ndoială, eu nu plecasem, și nici nu ajunsesem să rîvnesc la hrana porcilor. Dar de cînd o cunoscusem pe Nathalie, și de-abia acum îmi dădeam seama de asta, părinții mei pur și simplu începuseră să nu mai existe pentru mine. Stă scris în firea lucrurilor să-ți părăsești tatăl și mama, să-i dai uitării pe aceia care și-ar da bucuroși viața pentru tine și să nu mai trăiești decît pentru ființa care te va părăsi, sfătuindu-te s-o uiți. Cînd îți dai seama de faptul ăsta, rămîi încremenit, și adevărata vîrstă a bărbatului s-ar putea spune că abia din momentul respectiv începe. Timp de doi ani mă dusesem mereu în oraș, pretextînd că merg la cursuri la Facultate, și mă-ntorsesem la Nollet numai ca să dorm, așteptînd cu nerăbdare ivirea zorilor. A existat o vreme în care petreceam toată ziua alături de Nathalie, luam masa la prînz împreună cu ea, și-mi venea

foarte greu, seara, s-o părăsesc. Noaptea nu însemna pentru mine altceva decît un lucru care mă despărțea de ea, iar casa părinților mei devenise pentru mine un loc în care mi se făcea urît. Dac-ar fi trebuit să aleg între mama și Nathalie, n-aș fi ezitat, cu siguranță, o clipă: abia dacă îmi mai aminteam c-o iubisem pe mama atît de mult. Și totuși ea nu mi-ar fi spus niciodată s-o uit și nu și-ar fi închipuit niciodată c-aș putea s-o fac. Faptul că mi-am șters-o în felul ăsta luni de zile din minte a fost, mi-am spus eu, ca un semnal pentru viitor. De vreme ce am fost în stare să mă gîndesc atît de puțin la ea, văzînd-o în fiecare zi, ce-avea să se întîmple cînd avea să fie moartă, cînd aveau să treacă anii fără s-o mai revăd, sau să am speranța că o voi mai vedea? De ce să spunem că moartea vine ca un hoț? Totul ne pregătește pentru ea.

Ședeam rezemat cu coatele de fereastră și se făcuse aproape complet noapte. Zăream pe cîmp cîteva lumini, destul de departe, și-n pădurea de la Torcy două cucuvele începuseră să țipe, una o chema pe cealaltă, care-i răspundea la rîndu-i, două note care din totdeauna constituiau la Nollet cîntecul de seară, potolit și stăruitor totodată. Mi-am mai spus atunci că în casa asta, în timp ce eu eram atît de ocupat în altă parte, nu se petrecuse nimic, în afara faptului că părinții mei mai îmbătrîniseră, fără ca eu să-mi dau seama. Strigătul monoton al cucuvelelor de la Torcy străpungea tăcerea nopților încă de pe vremea cînd eram copil, tot așa cum în timpul zilei poți fi sigur că ai să auzi la Nollet glasul învăluit al cu-

cilor, care, şi ei, se strigă şi-şi răspund unul altuia. Mă gîndeam că-n momentul acela, dincolo de zidul care acum ne despărţea atît de mult, Nathalie trebuie să fi ascultat şi ea dialogul surd al cucuvelelor.

Şi mi-am dat seama că în noaptea aceea n-aveam să-nchid de loc ochii. De cînd citisem scrisoarea, somnul nu se mai lipea de mine decît după ceasuri întregi de veghe şi adormeam pe neaşteptate cînd sfîrşeam prin a închide ochii cu cartea deschisă în faţă, ferindu-mă să sting lumina. Am ieşit din camera mea, am coborît scara şi m-am dus să beau din apa rece pe care-o păstram pe atunci în dulapul din sufragerie într-o cană grea, de pămînt. M-am plimbat prin încăperile de la parter, atît de solemne şi de singuratice la căderea nopţii şi în care Nathalie nu intrase niciodată. Încercam să mi-o imaginez aşezată într-unul din fotoliile de la biliard, privind gravurile englezeşti de pe pereţi, şi apoi întorcîndu-şi tăcută privirile către mine. Mi-o imaginam după aceea în salon, în faţa mamei care-o examina cu curiozitate, ca şi cum ar fi bănuit ceva. Nathalie avea o figură liniştită şi veselă şi vorbea fără nici o jenă, iar eu o admiram fiindcă putea să se prefacă cu atîta uşurinţă. Dar nimic nu era adevărat. În salonul în care Nathalie n-avea să vină niciodată mă aflam numai eu singur. Am urcat din nou în camera mea.

Amară învăţătură, spune Baudelaire, e cea pe care o dobîndeşti călătorind. Eu aş fi putut să cutreier tot pămîntul şi la-ntoarcere să nu mă aleg cu nimic. Ori, fără să părăsesc de loc universul acesta strîmt, văd că am mereu cîte ceva de învăţat şi sînt uimit fără-ncetare. De altfel, aici nimic nu se sfîrşeşte definitiv şi aceleaşi personaje reapar, ca fantomele care frecventează necontenit aceleaşi locuri. Peisajul învăluit în noapte pe care-l aveam înaintea ochilor în seara cînd şedeam rezemat la fereastra mea şi mă gîndeam cu atîta regret la Nathalie, e de ajuns să mă ridic de la masa la care scriu, şi iată-l, cu linia neagră şi dantelată a copacilor care mărginesc orizontul, şi deasupra casei cu cerul acela nesfîrşit pe care trece şi se tîrăşte Calea lactee. Aud cucuvelele care-şi răspund încetişor în pădurea de la Torcy. Şedeam la fereastră şi plîngeam gîndindu-mă la Nathalie, şi cu toate astea abia atinsesem vîrsta bărbăţiei şi eram abia la început. Şi mai erau lîngă mine tata şi mama, fiecare în camera lui, şi lumina de la ferestrele lor, dacă mă aplecam puţin, se distingea în noapte. Pe vremea aceea existau mai puţine maşini şi faruri aprinse, dincolo de copaci pe şoseaua care taie satul. Primii paşi cu care noaptea înaintează pe cîmpie au rămas totuşi aceiaşi, şi stau în picioare în faţa aceleiaşi ferestre, privind în dreapta şi-n stînga pîlcurile de copaci negri, abia unduiţi de vînt, şi care nu mi se pare că au mai crescut de pe vremea cînd eram copil. Păstram încă scrisoarea Nathaliei în buzunar : am scos bricheta şi am privit cum se mistuie hîrtia aceea pe marginea ferestrei. Cînd n-a mai fost decît un petic mic şi negru, l-am împins cu mîna afară. A plutit prin aer cîteva clipe, apoi a dispărut în noaptea care acum bătea în zidurile casei. De multă vreme trăisem numai pentru Nathalie :

mi-am spus că n-ar fi nici acum prea tîrziu dacă m-aş duce pînă la mama în cameră, dacă i-aş mărturisi totul şi dacă i-aş spune că nimic nu s-a schimbat cu toate astea, că am iubit-o întotdeauna numai pe ea. Auzeam, prin celălalt perete, zgomotul cleştelui aşezat pe cămin. În camera lui, tata răscolea tăciunii din vatră, unde lăsa să ardă chiar şi primăvara lemne, ca să nu fie singur. N-am fost nici măcar tentat să mă duc să-i vorbesc tatii despre Nathalie şi despre durerea mea, căci n-aş fi ştiut cum să intru în camera lui, cum să mă aşez lîngă el şi să încep să-i povestesc. Azi totul mi s-ar părea atît de simplu.

— Doamna de Marsant ? m-ar fi întrebat el. Eşti nebun, băieţaş.

Parcă-i aud reproşul din glas şi parcă văd aţintindu-se asupra mea privirea-i tristă. Cu toate astea, cred că m-ar fi înţeles prea bine. N-ar fi avut decît să evoce o clipă propriile lui amintiri, ştiind din experienţă că nu e absolut necesar să duci o viaţă raţională. Tinereţea lui se desfăşurase în jurul anului 1900, perioadă care l-a făcut să cunoască în aşa măsură bucuria de a trăi încît a luat hotărîrea să nu mai renunţe la ea.

— Aş fi vrut să trăiesc în afara oricărei convenţii, spunea el.

Şi a trăit într-adevăr, mai bine de şaptezeci de ani fără meserie, fără superiori şi fără subalterni, fără nici o urmă de ambiţie, fără să lase nici măcar impresia unei porniri de gelozie, fără să se fi coborît vreodată nu numai la vreo lipsă de delicateţe, dar nici măcar la vreo acţiune calculată, nedepinzînd de nimeni şi de nimic, şi fără nici

o altă obligaţie în afara acelora pe care şi le crea el însuşi, trăind într-un mod absolut inutil pentru toţi, în afara celor care-l înconjurau şi pentru care constituia o fericire, aparţinînd cu totul familiei şi prietenilor lui, menajîndu-şi cu o adevărată artă tihna zilelor şi credincios pînă la capăt mesei de joc, unde tot *învîrtea cărţile*. În zilele Eliberării, în timp ce treceau în mare viteză maşini din care nişte vlăjgani culcaţi sub caroserie ţinteau cu mitralierele, şi-n timp ce la colţul străzilor răsunau împuşcături, n-a pregetat niciodată să se ducă la *Cerc*, furişîndu-se de-a lungul zidurilor, înfăşurat în pelerina lui, ca un conspirator. Două războaie care au dat peste cap atîtea lucruri n-au fost în stare să ştirbească cîtuşi de puţin la el amprenta epocii în care se născuse : îşi petrecuse primii treizeci de ani într-un mediu provincial şi nevinovat, în care era natural să nu faci nimic. Marile evenimente le constituiau vînătoarea, caii, jocul de cărţi, teatrul, şi ar fi trebuit să-l vezi pe tata cînd vorbea de *Boema*, de Rodolphe şi de Mimi, şi despre serile lui teatrale, de odinioară. Părinţii, unchii şi mătuşile lui duceau cea mai paşnică existenţă, în care pînă şi asemenea distracţii nu-şi aveau locul. Tata, care ieşea în fiecare seară ca să se întoarcă acasă numai dimineaţa, li se părea nemaipomenit. Ei îşi orînduiseră existenţa odată pentru totdeauna, mergînd de la conacul lor de la ţară la oraş, şi întorcîndu-se de la oraş la ţară, în funcţie de anotimp, şi numai gîndul unei eventuale schimbări survenite în obiceiurile lor îi înspăimînta. Drama vieţii lor, şi care nu încetase să-i obsedeze şi să-i chinuie, era

Refacerea rîndurilor. Nu vorbeau de Léon al XIII-lea decît numindu-l *laşul acela netrebnic.* În privinţa asta, cea mai neînsemnată contrazicere genera furii violente la sfîrşitul dejunului, şi unii părăseau masa, indignaţi, ca să se plimbe în sus şi-n jos prin faţa casei şi să se mai calmeze puţin în felul ăsta. Asemenea scene erau rare, într-atît era de clar faptul că Republica avea să însemne domnia secăturilor şi că avea să ducă la dezastru. Pe scara de la Nollet fusese cocoţat un bust al contelui de Chambord, care se mai află şi astăzi acolo, drapat într-o togă antică şi pus pe un pat de steaguri. Tata îi privea cu oarecare ironie pe toţi cei care-l înconjurau şi, cu gîndul numai la plăcerile lui, îşi bătea joc de steagul alb. Înainte de orice, respirase aerul epocii aceleia şi păstra nostalgia ei. Bunicul era un bărbat cu mustăţi mari, cu vesta închisă pînă sus şi cu lanţ de ceas, care îşi punea o canotieră neagră şi se îndeletnicea cu operele de binefacere. Împreună cu alţi cîţiva oameni cucernici, născocise, sau era cît pe ce s-o facă, pelerinajele de la Lourdes, şi-l văd în fotografii pe peronul unei gări de ţară unde sînt aduşi primii bolnavi. Îşi împărţea timpul între devoţiuni, conversaţii şi scrieri lungi. El a fost cel care a început să scrie, într-un registru mare, povestea familiei mele, pe care aici o continui şi eu în felul meu, şi care fără-ndoială lui nu i-ar fi convenit. Îşi petrecea ceasuri întregi recopiind scrisori, confruntînd documente, copiind facturi şi făcînd nişte socoteli, în care cheltuielile casei figurau pînă la ultimul detaliu şi erau adunate cu puzderii de centime. După pelerinajul naţional

de la Lourdes, mergea de obicei şi mai departe, pînă la Cauterets, unde-şi îngrijea bronhiile, niciodată urmărit, ca Chateaubriand cu şaizeci de ani în urmă, de silfide. Împreună cu cîteva călătorii întreprinse pentru cură la Mont Dore, au fost singurele lui voiaje, pregătite cu mult înainte, şi pe care nu le putea concepe fără un munte de bagaje şi fără o droaie de servitori. Gustul pentru aventură nu-l caracteriza cîtuşi de puţin şi nu cred că a avut înclinaţii deosebite pentru fleacuri şi pentru fantezii. Mesele de la Nollet erau pe vremea aceea ca o adevărată ceremonie religioasă. Era absolut necesar, la masa de seară care era anunţată cu o primă bătaie de clopot, să *te îmbraci,* şi cu siguranţă c-ar fi fost cu toţii surprinşi dacă le-ar fi văzut apărînd, ca astăzi, pe nepoatele mele în pantaloni de corsar şi pe nepoţii mei în ţinută de docher. Se mînca pe o faţă de masă albă, care cădea cu falduri lungi pînă la pămînt, şi dacă se-ntîmpla să ciocneşti un pahar cu picior, scotea un sunet foarte clar. Se mai rămînea întotdeauna la masă o oră, două după desert. Léon al XIII-lea şi *Refacerea rîndurilor* constituiau un subiect inepuizabil : din eşec în eşec, catastrofa se apropia, şi chipurile deveneau grave atunci cînd se vorbea despre un viitor atît de sumbru. Cu toate astea, nimic mai puţin în primejdie decît sfîrşitul acela de secol în provincie, unde nu se schimbase nimic de cînd lumea. În fiecare zi veneau să te vadă rude sau prieteni, sau puneai să se înhame caii şi o porneai în vizită. După-amiezele se scurgeau în faţa conacelor acelora de ţară care, toate, se asemănau oarecum cu viţa lor săl-

batică, cu copacii lor care dădeau puțină umbră pe căldurile cele mari, cu băncile lor alăturate ca să se poată vorbi mai în voie și cu ghivecele de flori îngrămădite peste tot și pe care venea să le stropească pe la asfințit cîte-un grădinar. Era urmat de un butoi, tras de un cal, și din care picura apa. Cînd termina șirurile de răzoare, se știa că a sosit ora de plecare. Își dădeau întîlnire pentru a doua zi. Cu toate astea, în jurul mesei de la Nollet, ori de cîte ori se taifăsuia în voie, după masă și după ce domnii ceruseră îngăduința să fumeze, se evocau oftînd vremurile trecute, în care fiecare își avea locul său și viitorul asigurat. Anii aceia de pe la 1890 aveau să însemne cu siguranță o cotitură fatală, și toți se simțeau copleșiți de datoria de a-i trăi. Ca să te mai înseninezi puțin, trebuia să ieși în fața casei, să te așezi la aer, să privești pajiștea și pîlcul de stejari, a căror neclintire se acorda atît de bine cu liniștea serii, copacii aceia falnici care par nemuritori și pe care îi privesc și astăzi, pe cîtă vreme cei care ieșeau oftînd din sufragerie și se gîndeau cu groază la Léon al XIII-lea și la politica lui infamă sînt nu numai morți și prefăcuți în țărînă, dar și uitați, ca și cum n-ar fi existat niciodată, morți de altfel în paturile lor tot atît de liniștit cum au trăit. Din patima lor n-a mai rămas nici o mărturie, în afară de bustul contelui de Chambord, la picioarele scării, pe lîngă care trec de douăzeci de ori pe zi, și copiii m-au întrebat de multe ori cine e persoana aceea cu barbă, fără să-i poată reține numele, într-atît e de uitată epoca respectivă. Încă de pe la 1820 străbunicul

dădea la legat seriile din *Conservateur* și adnota pe margini articolele domnului de Bonald, ale vicontelui de Chateaubriand și ale contelui O'Mahony : a fost îndurerat de trădarea lui Lamennais. Niște scrisori vechi aflate prin dulapuri denotă perseverență în orbire, tendință care nu se dezminte de atunci încoace la cei din familia mea, din generație în generație, oameni care sînt mereu cu cincizeci de ani în urmă, ferm convinși că dreptatea e de partea lor și care rămîn stupefiați de întorsătura pe care o iau lucrurile. Tata n-a încercat niciodată sentimente asemănătoare, și-și cam bătea joc de ele. Dar sfîrșitul secolului și toți cei care-l apucaseră păstrau totuși în ochii lui farmecul anilor de tinerețe. Cînd aveam vreo optsprezece sau douăzeci de ani i-am declarat că toți trîntorii aceia meritau ghilotina, și odată, cînd m-am întors de la Paris, i-am povestit pelerinajul meu la Zidul Federaților.

— Nimic nu mă mai miră, mi-a răspuns el.

Dar gîndurile i se-ntorceau mereu într-acolo. Îmi arunca o privire tristă, se uita în altă parte și nu izbuteam să găsim un limbaj comun. A fost originea multor neînțelegeri, pe care n-am știut să le spulber decît mult mai tîrziu, cînd tata nu mai era acolo. El însuși se credea înconjurat de-o reprobare pe care nu reușea s-o împărtășească. Cînd ședea singur în camera lui de la Nollet, după ce masa se sfîrșise, în casă se făcuse liniște, și răscolea cărbunii, aplecat deasupra vetrei și după ce-și pusese alături cartea pe care o citea, numai atunci izbutea în cea mai mare măsură să-i regăsească pe cei care trăiseră aici, adunați în jurul

mesei din sufragerie, sau aşezaţi pe băncile din faţa casei, şi probabil că se-ntreba de ce şi prin ce nefericită împrejurare nutrea fiul lui atîta dispreţ pentru ei. Cunoscuse o epocă fericită şi nu putea s-o renege. Pe vremea aceea pe poarta de la Nollet intrau echipaje, cu roţile scîrţîind pe pietre şi caii care-şi scuturau capul şi se opreau sub copaci, în timp ce vizitiul, lăsîndu-se pe spate şi proptindu-se cu nădejde în picioare, abia reuşea să ţină-n frîu animalele, cu amîndouă mîinile. Femeile coborau, adunîndu-şi cu o mînă fustele şi zîmbindu-le celor care se apropiau de trăsură. Domnii săreau jos cît puteau mai sprinten, scoţîndu-şi jobenul şi folosindu-se de mănuşi ca de un bici ca să scuture de pe ei praful drumului. Mai erau şi tinere domnişoare, pieptănate cu părul lins şi cu cărare la mijloc, fără pic de fard, cu faţa îmbujorată doar din cauza vîntului de pe drum şi îmbrăcate cu rochii lungi şi largi, şi tatii îi plăcea să le spună toată povestea, cum s-au căsătorit, ce aventuri au avut, şi în sfîrşit femei tinere, cu purtări mai libere, care, coborînd din trăsură, urmate de soţii lor care începuseră să se-ngraşe şi să încărunţească, aduceau la Nollet o notă plină de romantism. Cu ele se purtau pe ocolite conversaţii respectuoase şi-n acelaşi timp frivole. Sub toată claia aceea de rochii cu care se gătiseră, îţi imaginai cîte-un trup cambrat şi fierbinte, devenit de atunci, după atîţia ani, un trup ruşinat de femeie bătrînă. La Nollet venea des cu o cabrioletă doamna de Chartreux, care era foarte frumoasă şi pe care bunica o primea cu oarecare rezervă. Există o fotografie care o arată

cum conduce singură trăsura, oprită în spatele casei din care se recunoaşte zidul, ferestrele şi o tufă de trandafiri. Doamna de Chartreux stă foarte dreaptă pe capră, cu mijlocul ciudat de strîns şi pe faţă cu o expresie oarecum de sfidare. Calul îl ţine un valet care poartă pe cap un joben cu cocardă. În fiecare dimineaţă, cînd era vreme frumoasă, tata şi un prieten de-al lui plecau călare peste cîmp şi se duceau în vizită la doamna de Chartreux. Locuia la Maragon, o veche vilă a lui Loménie de Brienne, o oră depărtare de Nollet. Pe aleea care urcă printre pajişti, cei doi călăreţi se apropiau de casa joasă, cu şirul ei de ferestre cu arcade, la care apărea cîteodată frumosul chip al doamnei de Chartreux. Descălecau, îşi legau caii la umbra unui copac şi se instalau pe o alee din spatele casei, de care e separată printr-o ridicătură de pămînt plantată cu arbuşti. La capătul aleii apărea o servantă cu şorţ alb. Avea aerul că se grăbea, dar în acelaşi timp păşea cu precauţie, ducînd pe-o tavă pahare şi două carafe aburite. Caii răsuflau la umbră şi sforăiau. Stăteau mult acolo şi niciodată doamna de Chartreux nu era atît de tînără, de frumoasă, atît de tentantă şi delicată ca-n dimineţile acelea în care părea fericită. Uneori trecea pe acolo şi soţul ei şi se oprea să stea de vorbă, dar nu zăbovea prea mult. Întoarcerea avea loc în căldura umedă din preajma prînzului, cînd soarele e sus pe cer, şi caii grăbeau pasul. Bătrînă descărnată şi acoperită cu dantele, doamna de Chartreux a murit acum cîţiva ani. Tata simţea parcă o durere cînd visa prea mult la timpurile acelea fericite. Serbările, echi-

pajele, toaletele femeilor care azi te fac să rîzi, dar care aveau atîta farmec, pălăriile mari, corsajele foarte strînse, foşnetul rochiilor foarte ample, toate astea reprezentau o lume dispărută pînă într-atît încît nu-i mai găseai nici o urmă în afară de cărţile ajunse să fie considerate cărţi de istorie şi care de altfel lui i se părea că lăsau să scape esenţialul acelei perioade cunoscute sub numele de *la belle époque*, care era graţia anilor pierduţi şi nu putea fi redată celor care nu aveau nici o amintire despre ea. Făcea socoteala supravieţuitorilor : cîţiva bătrîni singuratici, fiecare închis în el însuşi cu infirmitatea lui, surd, bolnav de gută sau ramolit. Într-adevăr, nici o asemănare între epavele acelea şi cei pe care-i revedea atît de bine, tineri, sincer îndrăgostiţi, nepăsători, risipindu-şi cu atîta uşurinţă viaţa, aceeaşi viaţă pe care acum un te miri ce ar fi de ajuns ca s-o spulbere. Reveriile acelea îi lăsau tatii o mare melancolie, pe care-o ascundea cît putea, ca pe-o taină cam ridicolă, pe care e mai bine s-o laşi să moară o dată cu tine. Cu cine să vorbeşti deschis despre dimineţile petrecute la Maragon, sau despre dupăamiezile de la Nollet, cînd echipajele întorceau la poartă sau se îndreptau spre casă ? Ar fi fost fără-ndoială mai puţin trist, dacă aş fi avut curajul să-i spun că-i ghiceam gîndurile. Mă credea însă surd la toate astea. Numai la Nollet trecutul nu i se părea cu desăvîrşire mort. Aleile parcului se îndepărtau alene de casă, aidoma ca odinioară, treceau pe sub aceiaşi copaci, se pierdeau în crînguri, reapăreau în locurile însorite şi urcau către

casă, mărginite de aceleaşi tufe cu trandafiri. Bunica lui îi sădise şi tot mai înfloreau. Cînd privea mai departe casa, cu faţada ei albă atît de familiară, cu frontonul triunghiular şi cu fereastra lui mică şi rotundă, biliardul pe care-l bănuiai prin uşa întredeschisă, şi toate ferestrele acelea luminînd încăperi care toate îşi aveau istoria lor, şi-n care puteai să-ţi închipui atîtea umbre dragi, îşi spunea că cei care-şi petrecuseră viaţa aici s-ar putea regăsi fără nici o surprindere, ar putea să traverseze sala de biliard, să recunoască scara, pendula, treptele în spirală, rampa a cărei umbră aleargă pe perete. Atunci avea impresia că el însuşi se-ntoarce în trecut, că-şi redobîndeşte tinereţea, ca şi cum timpul n-ar mai fi existat. Se întorcea către casă, urca scara, mergea de-a lungul culoarului, deschidea uşa camerei lui, cu sentimentul că se scuturase de povara anilor. Oglinda de deasupra căminului îi arăta însă din nou imaginea unui bătrîn. Cam pe vremea aceea, cotrobăind prin cărţile mele, a descoperit nişte versuri ale lui Clément Marot, care l-au încîntat şi le-a recopiat pe-un caiet :

Plus ne suis ce que j'ai été,
Et plus ne saurais jamais l'être.
Mon beau printemps et mon été
Ont fait le saut par la fenêtre.[1]

[1] *Nu mai sînt ce-am fost*
Şi n-o să mai fiu niciodată.
Primăvara mea dulce şi vara
S-au dus, au sărit pe fereastră.

Zilnic observam în biblioteca mea cîte-un gol care se muta de pe un raft pe altul : cînd nu eram acolo, tata venea să ia cîte-o carte. În felul ăsta i-a citit pe Gide, pe Proust și pe alți cîțiva, despre care n-a îndrăznit să-mi pomenească însă niciodată. Lecturile acelea n-aveau nimic comun cu ceea ce iubise el.

Pe pajiștea care se-ntinde în fața casei se fotografiase, cu cincizeci de ani în urmă, călare, nemișcat, destul de impozant și avînd zîmbetul fericit și cam vanitos al tinereții. În alte fotografii apare înconjurat de cîini de vînătoare, încălțat cu cizme și-ntotdeauna cu un aer destul de mîndru, sau în ținută de oraș cu melon, guler înalt și niște mustăți lungi și subțiri pe-o figură cît se poate de îngrijită și pe care se oglindesc veselia și ironia. Pe atunci se ducea des la Paris și trăgea la Ritz. După cincizeci de ani, dacă era îmbrăcat ca nimeni altul, în schimb își păstrase întreaga lui eleganță, cu totul aparte. Cînd era foarte frig, mergea împopoțonat cu o piele de capră, adusă din războiul de la 1914, iar în restul anului purta o pelerină gri care-i flutura în vînt. Desigur, nu se ducea nicăieri fără să fie remarcat și nu știai dacă, văzîndu-l, trebuia să te miri sau să zîmbești. Dacă mă vedea pe stradă, se oprea, așteptînd să ajung pînă la el, și nu mă mai slăbea din ochi. Cine a putut să cunoască mai bine ca mine bunătatea de pe chipul acela ? Cînd mă vedea, ochii lui deveneau atenți, tandri și triști. Dacă era vorba de mine, orice sacrificiu i se părea ușor, dar nu mă privea niciodată fără să-și spună că va trebui să se despartă de mine.

Acum cînd scriu se luminează de ziuă, și prin fereastră se aude cîntecul tuturor păsărilor din parc. Am început caietul ăsta o dată cu primele ploi de toamnă. Acum se apropie primăvara, anotimp în care păsările se trezesc cel mai devreme și-și exprimă neobosit bucuria de a trăi. Tata știa să mi le spună pe nume. Din cînd în cînd, una dintre ele scoate un fel de strigăt de bucurie. Cred că e *grangurul*. Pe aleea care duce pînă la poartă tufele de trandafiri au dat frunze noi și mlădițe lungi. Stejarii de lîngă casă încă își mai păstrează crengile uscate din timpul iernii, dar mugurii castanilor încep să se deschidă și pomii fructiferi sînt în floare. Mă trezesc tot înainte de ivirea zorilor și privesc cum se luminează încet de ziuă. La ceasul acela, cînd parcul și casa nu există decît pentru mine, încerc, mai bine decît oricînd, sentimentul care-mi este familiar aici, că trăiesc ceva etern și totodată extraordinar de trecător. În diminețile astea de primăvară, prea frumoase, prea vii, prea vesele pentru cine nu mai e foarte tînăr, am senzația că m-am îmbarcat pentru o traversare pe care au făcut-o atîția alții înaintea mea și care nu pare lungă decît la plecare. Trebuie să privesc bine primăvara asta la Nollet, căci mă așteaptă portul în care o să debarc, ca toți ceilalți. Dacă ei n-au lăsat nici o mărturie cu privire la viața pe care au trăit-o aici, eu în schimb vreau să rămînă cel puțin într-un sertar jurnalul meu de bord, care să poată fi răsfoit. Aș vrea ca-n el să se afle schițat întocmai chipul tatii, fără-ndoială nu cel al bărbatului tînăr și destul de satisfăcut pe care-l cunosc numai din fotogra-

fii, ci cel al omului în vîrstă, ale cărui trăsături exprimă cînd o veselie constantă, cînd melancolia. Între un tată și un fiu, puși față-n față, rar există confidențe : eu nu l-am cunoscut niciodată pe tata mai bine decît în anii războiului, cînd primeam scrisorile lui. E un vis pe care-l visez adeseori : mă aflu parcă din nou în Germania și sosește poșta, pe care cineva o pune pe masă. Pentru mine nimic. Îmi spun atunci că de săptămîni întregi, de luni de zile, de atîta vreme încît nici nu pot să mai țin socoteala, nu primesc nici o scrisoare de acasă : sînt nenorocit din cauza asta și-n același timp sînt uimit că pot să-ndur atît de bine situația, că nu sînt scandalizat, ca și cum mi s-ar părea natural ca părinții să mă uite. Sînt cuprins de-o oarecare neliniște, care mă face să mă trezesc. Mă gîndesc atunci la răsturnarea aceea curioasă a timpului cu care se joacă visele și că cel pe care-l visez eu amestecă cu încăpățînare scrisorile pe care le primeam odinioară cu zilele pe care le trăiesc acum : tata nu mai are posibilitatea să-mi scrie și sigur că nu m-am putut consola cu gîndul că n-o să-i mai primesc scrisorile. Îmi scria că se gîndește mereu la mine și că gîndul ăsta îi face foarte rău și totodată foarte bine. Îmi spunea că, atunci cînd era alături de mine, nu știa cum să-și exprime sentimentul acela prea puternic de tandrețe pe care i-l inspiram și care ar fi putut fi o povară pentru mine. Că trebuia să fie prudent, să se facă uitat. Dar de vreme ce eu nu mă mai aflam lîngă el, îi era îngăduit să-mi spună că mă iubea și că adevărata fericire pe care o cunoscuse vreodată a fost cea pe care i-o dăruisem eu. Niciodată n-avea

să uite vremea cînd eram copil și mergeam alături de el pe străzile din Bagnères. Își reproșa faptul că nu-și cunoscuse îndeajuns tatăl și, cu toate astea, amintirea lui după moarte continua să-i lumineze viața : ar fi vrut ca și amintirea dragostei lui pentru mine să-mi rămînă neștearsă și atunci cînd el n-avea să mai fie alături de mine ca să mă susțină pînă la capăt.

Cu tot războiul, ducea la Nollet o existență liniștită. Veniseră niște ofițeri germani care voiau să transforme pășunile în cîmpuri de legume și casa în casă de distracție pentru tinerii nemți. La Torcy avea să se instaleze un stat-major, și zidul dintre cele două proprietăți avea să fie dărîmat : domnii aceia s-ar fi putut distra în voie. Au dat ocol parcului, au luat niște note și au dat toate asigurările că lucrările vor începe imediat. Tata s-a gîndit deci să plece și și-a spus că nu trebuie să te atașezi de nimic pe lumea asta. Dar proiectul n-a avut nici o urmare. Nemții n-au mai apărut, zidul n-a mai fost dărîmat, Torcy a rămas gol și cireada de vaci a venit mai departe la păscut pe pășunile de la Nollet, reluîndu-și locul în peisajul liniștit care se desfășura în fața casei ca și cum Europa n-ar fi fost în flăcări, ca și cum moartea n-ar fi bătut la ușă și ca și cum eu nu m-aș fi aflat atît de departe. Lumea viselor nu prelungește numai trecutul : ea ne întreține extraordinar de vie și neliniștea. Tata-mi povestea că-i apăream de multe ori în vis, ca și cum m-aș fi înapoiat în sfîrșit din nou acasă. Prea marea fericire îl făcea să se trezească, și în următoarele secunde trebuia să afle, pentru a doua oară, că

eram plecat. Atunci se scula, noaptea, la orice oră ar fi fost, şi cobora să bea o ceaşcă de cafea la bucătărie, urca din nou scara şi, ajuns pe culoar, deschidea uşa camerei mele : patul fără cearşafuri şi fără cuvertură, drept, cărţile aşezate toate la locul lor, lipsa oricărei dezordini pe masă, scrumierele goale şi un vag iz de praf şi de închis, toate îi spuneau că băiatul lui nu mai era acolo. Se aşeza uneori în fotoliul meu şi privea cărţile care tapisau pereţii. Dement război care-i separă pe cei ce se iubesc, ca şi cum viaţa n-ar fi şi aşa destul de scurtă şi ar mai trebui pe deasupra să le fie răpită luni sau ani în şir şi fericirea de a fi împreună. Camera aceea în care-mi petrecusem toată tinereţea, în care citisem şi scrisesem atît, în care adunasem sumedenie de cărţi, devenise oarecum propria mea imagine, căreia el îi punea tot felul de întrebări, încercînd să-l înţeleagă mai bine pe fiul lui, atît de deosebit de el însuşi, şi care însemna raţiunea lui de a fi, viaţa vieţii lui şi chinul lui continuu. Puzderia de cărţi pe care le vedea el acolo, ce puteau oare să-i povestească, ce puteau oare să-i spună, ca să egaleze în profunzime şi în suferinţă dragostea pe care-o nutrea ? Îşi spunea că viaţa nu se aseamănă cîtuşi de puţin cu literatura, care nu este decît o înşirare de sentimente. Dragostea pe care-o simţea pentru fiul lui era inutil s-o fi destăinuit cuiva, sau să se fi arătat exigent şi-n zilele acelea mai puţin decît oricînd : singură tăcerea era indicată şi secretul. Această dragoste fusese însă de ajuns ca să justifice o viaţă întreagă. Tata mergea zilnic la oraş, obicei pe care războiul nu l-a curmat, şi se oprea

de fiecare dată într-o biserică. Toată viaţa lui n-a renunţat niciodată la acea scurtă rugăciune zilnică, şi pe vremea cînd eu eram copil şi ne plimbam împreună vara, la Bagnères, îmi amintesc de opririle acelea în bisericile pustii, în care stăteam în picioare alături de el, privind lumina de la cor, vitraliile, scaunele aliniate, statuile cu gesturi imobile, şi cu gîndul la soarele care ne aştepta afară. Biserica Azilului de la Bagnères şi cea a Carmelitelor, la care trebuia să urci foarte multe trepte, ne-au văzut de multe ori unul lîngă altul, şi pe mine întorcînd capul ori de cîte ori intra cîte cineva. De rîndul ăsta, că tata mă pierduse, cerea să-i fiu păstrat şi să mă vadă din nou. I se părea că această singură speranţă era suficientă ca să-i prelungească viaţa. Avea certitudinea, care pentru el constituia o mare bucurie, că prin scrisori izbutisem în sfîrşit să ne-nţelegem reciproc, şi ajungea uneori, îngenunchind alături de scaun şi cu capul în mîini, să accepte pentru o clipă ideea de a muri fără să mă fi revăzut, de vreme ce era sigur că-l iubeam. Mi-a scris lucrul ăsta cu o naturaleţe care-l uimea şi pe el, cu totul deosebită de jena care ne paraliza odinioară. Nimic nu ne putea face să nu ne fi iubit, iar eu să nu păstrez toată viaţa amintirea acestei iubiri : în felul ăsta avea impresia că era aproape consolat. Dar cînd ieşea pe stradă şi se întîlnea cu băieţi tineri de vîrsta mea, care vorbeau şi rîdeau, se-ntreba deodată cum de putea suporta încercarea de a fi despărţit de fiul lui, şi atunci i se părea ciudat faptul că mai trăieşte. Îmi recitea scrisorile şi încerca să-mi reconstituie vocea, ca şi cum i-aş fi vorbit

de lîngă el. I se întîmpla să-şi spună că atunci cînd doi oameni se iubesc cu adevărat, ei nu pot fi niciodată cu desăvîrşire separaţi unul de celălalt. În clipa următoare numai gîndul absenţei mele i se părea de nesuportat. Bucurii şi dureri, rugăciuni, acceptări sau revolte, niciodată nu încercase atîtea sentimente violente şi contradictorii şi se gîndea că bătrîna lui inimă avea să cedeze. Venea cu îndărătnicie şi dădea tîrcoale camerei mele. Atunci a luat obiceiul să ia cărţi din biblioteca mea, descoperind o lume care-l uimea şi fericit să ţină-n mînă şi să mîngîie coperţi care-mi plăceau mie. Mi-a povestit că pe fereastră la mine, la adăpostul obloanelor care nu se mai deschideau, îşi făcuse cuibul un piţigoi, de care se apropia în vîrful picioarelor să-l privească prin geam. În cuib se aflau şapte puişori care căscau cîte-un cioc galben. Mama pleca şi venea. Pentru ei războiul nu exista. Rămînea mult, în picioare şi nemişcat în semiîntuneric, să privească vieţile acelea fericite, apoi se aşeza pe locul meu, obsedat mereu de aceleaşi gînduri. Cînd avea să mă vadă din nou în camera aceea stînd, ca pe vremuri, la masa mea ? Aşadar fericirea este acel ceva de care nu-ţi dai seama decît atunci cînd e prea tîrziu, cînd toate împrejurările concură ca să nu mai poată reînvia. În Rusia existau milioane de morţi, nu te puteai încrede în piţigoi şi în puii lui, care foarte curînd şi-au luat zborul de pe fereastra mea. După atîtea dureri, după atîtea catastrofe care continuau încă să mai ameninţe, era imposibil să mai avem parte de viaţa simplă de odinioară, era imposibil ca ea să mai reînceapă vreodată. Şi iată că azi eu

scriu la aceeaşi masă, în aceeaşi casă, şi-n jurul meu în parc păsările cîntă, la fel ca-n anii de război, cînd tata le asculta fără mine şi gîndindu-se poate că n-aveam să mă mai reîntorc. În scrisorile lui îmi mărturisea că, atunci cînd le scria singur, izolat în camera lui, ca nimic să nu-l poată distrage de la mine, îl năpădeau atîtea gînduri triste încît era nevoit să lase tocul din mînă ca să poată plînge. Se-ntîmplă rar să regăsim la alţii propriile noastre amintiri, ca şi cum am fi trăit împreună, două vieţi care însă nu se aseamănă. Ori tata mi-a scris că dimineaţa aceea de Crăciun îndepărtat, cînd mă văzuse stînd în genunchi înaintea căminului şi privind personajele ieslei pe care le pusese în semicerc în faţa *micului Iisus*, însemnase în viaţa lui un moment atît de fericit încît trebuia să-i alunge repede amintirea din minte. Se plimba singur pe aleile parcului. Se oprea şi privea îndelung casa, atît de veselă odinioară, care răsunase de strigăte de copii şi unde majoritatea obloanelor erau acum trase, fratele meu mort, iar eu plecat. Încerca să-şi imagineze viaţa pe care puteam s-o duc şi nu mai contenea cu număratul lunilor care mă despărţeau de el. Aici, la sfîrşitul iernii, primăvara adusese din nou în parc o veselie înşelătoare, tufele de trandafiri înfloreau din nou, cireşii erau plini de cireşe şi vitele treceau ca de obicei prin spatele casei, la păscut, ca odinioară. Porumbeii de pădure, pe care nu-i mai vîna nimeni, invadaseră cîţiva copaci şi iepurii alergau pe cîmp. „Am răsfoit în biblioteca ta, îmi scria tata, o carte despre un pictor pe care nu-l cunoşteam : Breughel de Catifea. Am descoperit la el

un *Paradis terestru*, totul fiind debordant de animale în libertate şi de flori : e Nollet în momentul ăsta. Numai că Paradis fără tine nu există." Tatii îi plăcuse să vîneze. Dar de atunci înainte pentru nimic în lume n-ar mai fi ţinut în mînă trupul cald şi mort al acestor animale fericite : era una din lecţiile vieţii lui. Cînd deschidea fereastra, de multe ori chiar înainte de ivirea zorilor, întotdeauna, chiar deasupra lui, pe marginea acoperişului, cînta o pasăre pe care n-o vedea, dar cînta cu atîta stăruinţă şi cu atîta dragoste încît avea senzaţia că-i împărtăşeşte şi ea durerea. În scrisori mi-a pomenit de pasărea aceea, rîzînd oarecum de el însuşi. Şi mi-a mai scris : „De ce îmi ceri mereu veşti despre domnul de Marsant ? Nu văd de ce te-ar putea interesa acest trist personaj. De altfel, se află la Paris încă de la începutul războiului şi nu mai vine nici măcar în timpul verii la Torcy. Castelul e închis, cred că joacă şoarecii sarabande pe acolo, şi parcul e părăsit. Faimosul grădinar, de care-ţi aduci probabil aminte, atît de frumos şi atît de turburător, se află şi el la Paris. Mă întreb ce-o fi cultivînd acolo, pe strada Wagram, sau, mai bine zis, ştiu prea bine ce ! Dar de ce te interesează pe tine aşa de mult oamenii ăştia ? E un mister pe care va trebui să-l lămuresc atunci cînd o să ne revedem, dragul meu băiat."

N-a mai venit niciodată vorba despre asta. Nu-mi anunţasem întoarcerea, am deschis uşa, am urcat în goană scara şi i-am găsit pe mama şi pe tata foarte schimbaţi. Făcusem toţi trei experienţa despărţirii : mi-am jurat să nu-i mai părăsesc niciodată. Un timp mi s-a părut într-adevăr că mă-ntorsesem lîngă ei odată pentru totdeauna, şi că totul avea să fie ca mai înainte : verile lungi de la Nollet şi lecturile în răcoarea salonului, pe canapeaua lui *Război şi Pace*, şi toamna lecturile în faţa unui foc bun, şi nopţile care se lasă repede în timpul iernii, cînd citeam la nesfîrşit în fundul patului, în timp ce vîntul şuiera şi vuia în jurul casei. În sfîrşit, războiul se terminase. Fiindcă fusesem despărţiţi, aveam de acum înainte să fim împreună mai fericiţi ca totdeauna. Pesemne că despărţirile astea, pe care ni le pregăteşte viaţa, nu sînt decît o pregătire a despărţirii definitive, la care trebuie să ajungem. Nu mă înapoiasem decît ca să-mi părăsesc părinţii, de data asta fără nici o întoarcere. Săptămîni în şir l-am văzut pe tata agonizînd. Cînd a primit sfînta cuminecătură, mi-a spus :

— Chiar dacă n-am avea şansa decît una la mie să ne revedem, nu trebuie s-o lăsăm să ne scape.

Nici măcar una la mie. Mi-a întins mîna şi mi-a strîns-o pe a mea. Îl vedeam cum mă urmăreşte cu privirea şi înceta să mai geamă atunci cînd apăream în cadrul uşii, ca să-mi zîmbească. Îmi vorbea mult despre frageda mea copilărie şi despre timpul pe care-l petrecusem împreună, odinioară, la Bagnères. Îi reveneau în minte cele mai îndepărtate amintiri, pe care le aveam împreună. La Bagnères, în fiecare dimineaţă, puneam nişte vaporaşe mici să plutească împreună pe rîuleţele care treceau prin oraş şi unde apa curgea atît de repede. Îmi închipuiam că tata se amuza tot atît

de mult ca şi mine, şi fără-ndoială nu greşeam. Vaporaşele lunecau strălucind în soare, treceau pe sub poduri, dispăreau, şi era pentru noi o adevărată plăcere dacă nu se rătăceau pe acolo, ci ieşeau pe partea cealaltă, urmîndu-şi drumul, legănîndu-se şi sclipind de apă. Tata-şi aducea bine aminte de toate astea. Îi spuneam :

— Nici eu n-o să uit niciodată.

N-a avut durerea să moară fără mine şi eu am fost cel care mi-am pus capul pe pieptul lui ca să ascult dacă inima încetase într-adevăr să-i mai bată. Dacă ar fi existat ceva pe lume care să-l poată readuce la viaţă, ar fi deschis atunci ochii şi m-ar fi strîns în braţe. Calm chip potolit, privire care nu mă mai căuta. Cu cîteva ceasuri mai înainte, o strigase deodată pe mama lui, şi totul i se învălmăşise în minte. S-ar fi zis că bîjbîia prin întuneric, căutînd o ieşire care-i scăpa. Aştepta, spera să moară, şi-n acelaşi timp nu mai înceta să-şi ia rămas bun de la mine. În clipele de luciditate exista în ochii lui, cînd mă privea cu atîta insistenţă, o tandreţe dureroasă şi resemnată şi un fel de nedumerire : oare înţelesesem bine ?

Cînd n-a mai fost lîngă mine, am început, tot împreună, o altă viaţă. Dacă urc scara, îl văd cum urcă în faţa mea, cu mîna pe rampă, cu capul puţin aplecat şi cu un aer cam obosit şi-n acelaşi timp fericit totuşi că se află aici, la Nollet, la el acasă. Acum eu sînt cel care intru în camera lui şi privesc biroul mare la care se aşeza ca să-mi scrie, dulăpiorul unde se aflau multe caiete cu socoteli şi în alcov patul, de care era atît de mîndru, stil *retour d'Egypte,* cu urne aurite şi cu capete de sfinx. Cînd mergeam la Colegiu şi veneam să-mi iau rămas bun de la el, dis-de-dimineaţă, îl găseam încă în pat, citind. Punea jos cartea. Mă ruga să scot portmoneul lui din sertarul de la birou şi să i-l aduc. Îmi dădea în fiecare zi cîte douăzeci şi cinci de centime şi scria după aceea într-un caiet, în faţa numelui meu : 0 franci 25, şi aşa a făcut mereu, toată tinereţea mea. Am dat peste caietele acelea cu socoteli şi pe cîteva le-am păstrat pentru poezia lor. În fiecare dimineaţă, în camera lui, în timp ce se aranja, cînta cu voce tare şi fals un întreg repertoriu de la 1900, cîntece de Botrel sau de Bruant, *Le petit coeur de Ninon,* arii din *Boema.* Nu i-a dat niciodată prin minte că eu eram atent la festivalul acela cotidian, reluat de fiecare dată cu alte variante, dar vocea cedîndu-i, spărgîndu-i-se mereu la aceeaşi notă. Astăzi, cînd trec prin faţa uşii a ceea ce a fost camera lui, mi se-ntîmplă să mă opresc ca să ascult. În sufragerie, de pe locul pe care şedea el, privesc pe fereastră colţul de parc la care se uita şi el : aleea şi poarta într-o parte, dar în partea cealaltă cedrul şi ceva mai încolo statuia cea albă. Cînd se aşeza la masă, arunca întotdeauna cîte-o privire în direcţia aceea, scotea un oftat de mulţumire şi ne spunea :

— Mai cu seamă, să nu ne grăbim.

Ştia că aş fi terminat de mîncat în cinci minute. Nu aveam aceleaşi plăceri.

— Ascultă, te rog, turtureaua aceea, spunea el încîntat.

Iar eu nu ascultam. Dimineaţa, cînd deschid fereastra şi aud aproape de tot strigătul vreunei pă-

sări al cărei nume nu-l știu, mă gîndesc la el, care le cunoștea pe toate. E ceasul cînd se văd pe cîmpie iepurii alergînd și vătuii ieșind pe la temeliile casei. Fac pe prundiș primele lor salturi. Știu că tata se așeza tot așa la fereastra lui ca să-i privească și că datorită lor era fericit toată ziua. Se apleca din nou și ne privea, după-amiază, cînd eram așezați în fața casei, la umbră, și ne spunea :

— Nu arătați de loc rău.

În timpul după-amiezelor de vară, stătea mult timp în camera lui, îmbrăcat cu un halat de baie, încins cu un cordon și apărea de mai multe ori la fereastră ca să ne interpeleze în glumă. După cină, îmbrăcat mai decent, dădea ocol parcului. Mă opresc ca și el la întretăierea aleilor. Pe la sfîrșitul lunii martie calci încă pretutindeni pe frunze moarte, dar din mijlocul lor răsar niște floricele sălbatice, violete, care trăiesc foarte puțin, dar vestesc, în felul lor, primăvara. Tatii îi plăcea să meargă pe aleile acelea, și cîteodată îl însoțeam și eu. De cînd ne regăsisem, îmi spunea cu mai multă plăcere parcă decît odinioară niște istorii lungi, în care generațiile se succedau și în care se perindau toți cei pe care-i cunoscuse el, părinții lor, copiii și destinele lor. O istorie, din cele pe care mi le-a relatat, am ascultat-o cu o atenție deosebită, pe care n-a avut de unde s-o bănuiască. Nu mai știam nimic de Nathalie. Războiul ne dăduse peste cap toată viața, eu îmbătrînisem și nu mai eram același. Fără-ndoială că Nathalie se întorcea la Torcy, în timpul verii n-am întîlnit-o însă niciodată. Într-o bună zi însă, cînd treceam prin oraș, prin Place des Pénitents Gris, mi s-a părut

c-o zăresc urcîndu-se într-o mașină, care a dispărut imediat după aceea. Cînd am stat să mă gîndesc mai bine, mi-am spus că ea trebuie să fi fost. Cînd îmi scrisese odinioară că singurul lucru pe care puteam să-l fac era s-o uit, poate că avusese dreptate. Într-adevăr, s-ar fi putut crede că o uitasem, fiindcă nu mai vorbeam cu nimeni despre ea, și pentru că viața mea continua fără ca nimic să mai fi amintit de cei doi ani în care ne-am văzut zi de zi, și-n care nu concepeam că s-ar fi putut să n-o mai văd vreodată. Așadar mă înșelasem. Cu toate astea mă întrebam de multe ori : oare ce-a devenit ? Mi se părea că și ea ar fi trebuit să se gîndească la mine, tot așa. Nu mai simțeam nici un fel de ranchiună, și-aș fi fost fericit s-o revăd. Nu mai eram în stare să-mi imaginez cum arăta întocmai chipul ei, privirea, aerul acela trist și rănit pe care-l avea uneori și care-mi plăcea, și jena aceea subită, rîsul ei. Cîteodată îi repetam numele : Nathalie, și timpul se oprea parcă o clipă, și-mi apărea înainte parcă o umbră nedefinită, ca să se mistuie imediat după aceea. Alteori mi se întîmpla să întîlnesc în vis o femeie cu o înfățișare cu totul diferită de a ei, dar care parcă îmi spuneam că era Nathalie : îmi petreceam brațele după gîtul ei și o rugam să-mi explice, în sfîrșit, ceea ce făcuse.

Într-o zi, cînd mă plimbam cu tata, care purta pelerina lui cenușie și mergea cu pași mărunți, ne-am îndreptat spre fundul parcului, apucînd-o de-a lungul zidului înalt de la Torcy, eu priveam copacii și crengile lor uriașe de partea cealaltă, iar

tata, care s-a oprit o clipă, mi-a urmărit privirile :

— Ţi-am vorbit de multe ori, mi-a spus el, despre plimbările acelea pe care le făceam călare, în fiecare dimineaţă, de mult, cînd mă duceam la Maragon, la doamna de Chartreux. Prietenul care mă însoţea era Marsant, nu acela pe care-l ştii tu, bine-nţeles, pe vremea aceea nici nu exista. Marsant era mai în vîrstă decît mine : trebuie să fi avut vreo treizeci şi cinci de ani, iar eu vreo douăzeci. Ieşeam la capătul aleii ăsteia şi ajungeam în sat pe drumul pe care o luai tu cînd mergeai la şcoală. Eram nefericit cînd te vedeam plecînd aşa, în fiecare dimineaţă, iarna, dragul meu copil, cînd era un ger de crăpau pietrele, sau prin noroaie. Pe vremuri drumul acela era o adevărată şosea, pe care am văzut trecînd atelaje cu cîte patru cai. Într-un cuvînt, ajungeam în sat, şi Marsant mă aştepta întotdeauna în faţa porţii lui. De multe ori mi-a spus : „O să fac o poartă în zidul ăsta : e stupid tot ocolul ăsta ca s-ajungi de la Nollet la Torcy". Am fost fericit după aceea că n-a făcut nimic în direcţia asta. Îl admiram foarte mult pe Marsant. În ochii mei se bucura de prestigiul unui bărbat încă tînăr, care ştiuse să trăiască. Era foarte bogat şi pe cal arăta grozav. Avea nişte mustăţi enorme, un nas coroiat, care la altul ar fi părut ridicol, era înalt şi n-avea nici cea mai mică nelinişte metafizică. O porneam unul lîngă altul şi, după ce ne deprindeam caii la drum, galopam o vreme de-a lungul canalului. Marsant era iubit prin partea locului şi toţi îl salutau. De altfel era amabil,

foarte familiar, se tutuia cu primul venit şi era oricînd bine primit. Prestanţa lui şi uşurinţa cu care intra în vorbă cu oricine îi impresionau pe ţărani şi-n acelaşi timp simţeau că e de-al lor. Eu mă socoteam mai inteligent decît el, şi cu toate astea ce n-aş fi dat să fiu în locul lui. Pentru dînsul nu exista nici o problemă, ceea ce este culmea fericirii şi totodată culmea prostiei. Eram foarte tînăr. Felul în care-ţi întindea mîna Marsant cînd te-ntîlnea, felul în care arunca un ludovic pe masă atunci cînd mîncam împreună, cum îşi aprindea o ţigară, ferindu-şi mustaţa, uşor aplecat pe spate şi cu ochii pe jumătate închişi, mersul lui distins, părul lins şi foarte negru, rîsul, cordialitatea lui, toate făceau din el un gen de bărbat pe care pierdusem orice nădejde c-aveam să-l mai egalez vreodată. M-am schimbat foarte mult. Pe vremea aceea aş fi vrut să rămîn eu însumi şi să dobîndesc, în orice ocazie, naturaleţea aceea care e semnul unei oarecare mediocrităţi, dar care-ţi face viaţa uşoară. Aş vrea să mă-nţelegi bine : dacă mă complăceam atît de mult în compania lui Marsant, asta se datora faptului că nu semăna cu mine. Şi eu, la rîndul meu, îi spusesem tatii, care trăia încă pe vremea aceea : „Ar trebui să deschidem o poartă în zidul ăla. Sîntem la doi paşi de Torcy şi, ca să mă duc să-l văd pe Marsant, trebuie să fac o adevărată expediţie." Celor de acasă li se părea că-l întîlnesc prea des. Soseam la Maragon pe la mijlocul dimineţii, cînd soarele lumina din plin faţada şi ne duceam la umbra unui cedru uriaş, puţin pe mîna dreaptă, unde descălecam. Ni se aducea de băut, şi aşa cum

eram, înfierbîntați de drum și de arșița verii, băutura aceea rece era o adevărată fericire. După cîtva timp, parc-o văd și acum, apărea în ușă doamna de Chartreux, îmbrăcată uneori în costum de amazoană. Ce n-aș fi dat să am ușurința pe care o ai tu la scris ! Aș fi putut să scriu multe lucruri interesante, cu totul deosebite de cele pe care le născocești tu, și care-n genere n-au nici cap, nici coadă, după părerea mea, să nu mi-o iei în nume de rău că ți-o spun. Doamna de Chartreux avea vreo treizeci de ani și nu era fericită-n căsnicie. Soțul ei era un bărbat îndesat, cu picioarele arcuite, și purta o pălărie melon, pe orice vreme și chiar și la țară. Cînd doamna de Chartreux apărea în ușă, obișnuia să zăbovească o clipă pe prag înainte de a păși pe prima treaptă ca să coboare pînă la noi. Cum aș putea să te fac să ți-o imaginezi ? E greu. Ar trebui să te fac să vezi soarele pe fațada de la Maragon, pietrișul care era alb din cauza luminii și să încerci și tu, ca și noi, toată oboseala de pe urma alergăturii călare, în timp ce mîna ta ar simți răcoarea unui pahar rece ca gheața. Și, afară de astea toate, mai era, desigur, și vîrsta mea, și sentimentele pe care le-ncercau, fără deosebire, toți cei care se aflau în preajma doamnei de Chartreux. De obicei purta o rochie de interior, lungă, bleu, dintr-un material foarte fin, care ar trebui s-o întrebi pe maică-ta cum se numește și care-i ajungea pînă la pămînt. Avea cea mai frumoasă ținută a capului pe care am văzut-o vreodată, iar în privire un fel de trufie care te uimea, dar în același timp și amabilitate, voioșie, avea o piele minunată și niște

brațe care ieșeau goale din rochia aceea a ei de casă și pe care, atunci cînd se apropia de noi, se prefăcea că și le freacă tare cu amîndouă mîinile, ca și cum i-ar fi fost frig. E o scenă pe care nu poți să ți-o închipui. Tu nu l-ai cunoscut pe Marsant, pe mine mă vezi un moșneag, iar doamna de Chartreux, pe care ai fi putut s-o întîlnești cu cîțiva ani în urmă, a devenit o bătrînică măruntică, care purta păr fals. Ar trebui însă să sari cu peste cincizeci de ani în urmă, cînd încă n-avusese loc războiul din 1914, iar noi, doamna de Chartreux, Marsant și cu mine eram tineri. Mai ales eu. Doamna de Chartreux lua loc lîngă noi. Uneori apărea pe neașteptate Chartreux însuși, care avea întotdeauna aerul că e foarte surprins că ne vede și ne servea o sumedenie de fraze întortocheate drept mulțumire că am venit. Comedia asta a durat ani în șir. Chartreux purta mereu vestă albă și o redingotă neagră, guler tare și pălăria aceea melon de care ți-am vorbit și pe care și-o înfunda pînă pe urechi fără s-o părăsească niciodată, ca să zic așa, fiindcă avea obsesia curentului. Avea o barbă neagră și niște ochi triști îndărătul unui lornion. Alături de soția lui alcătuia un contrast uimitor. Care era drama acestor două ființe ? Cred c-o cunosc și într-o zi o să ți-o spun și ție. În orice caz, doamna de Chartreux nutrea un dispreț absolut pentru soțul ei. El căuta să fie cît se poate de amabil, cerea să se aducă alte sticle, se așeza cîteva clipe, pleca să mîngîie caii pe grumaz, se înapoia, ne mulțumea din nou pentru vizita noastră, cu un aer vesel, care însă nu înșela pe nimeni, și ochii lui mici

îndărătul lornionului rămîneau triști. Pe atunci nu mă prea sinchiseam de toate astea, sau cel mult mă enervau. Cînd ești tînăr nu știi ce-nseamnă mila. Cobora panta abruptă către fermă, cu melonul lui înfundat pînă peste urechi, și mi se păreau grozav de ridicole silueta aceea îndesată și picioarele acelea arcuite. În fine, nu se mai vedea. Dacă doamna de Chartreux își înșeua calul, ne duceam să facem o plimbare pe cărările din împrejurimile Maragonului. Dacă apărea însă în rochia ei lungă de casă, bleu, știam că-n dimineața aceea nu era rost de plimbare. Diminețile acelea la Maragon alcătuiau o comedie cu patru personaje perfect pusă la punct, fiecare cunoscîndu-și atît de bine rolul încît nu trebuia să rostească nici un cuvînt și totul mergea ca pe roate. Chartreux nu venea de jos de la fermă decît pe la amiază, după plecarea noastră, iar cînd sosea la Nollet împreună cu soția lui, pe la prînz, nimeni nu făcea nici o aluzie la vizitele noastre de dimineață. Se vedea cum întoarce la poartă faetonul tras de doi cai. Conducea Chartreux, cu melonul pe cap și cu gîtul vîrît între umeri. Doamna de Chartreux, retrasă mai înapoi, părea nu așezată, ci pusă lîngă el, cu amîndouă mîinile încrucișate pe genunchi, ținîndu-și drept de tot căpșorul acoperit de-o pălărie cu pană, în timp ce în urma lor, de sub joben, apărea chipul stacojiu al vizitiului. Mi-ar fi plăcut să fiu scriitor ca să pot să povestesc sosirile acelea la Nollet și să mă zugrăvesc pe mine însumi apropiindu-mă de trăsură și gîndind ceea ce gîndeam despre perechea aceea atît de nepotrivită. Și totuși e mai

bine ca toate astea să se înece în uitare. Nu-i apreciez de loc pe scriitorii care spală în public rufele murdare din familia lor. Sper că tu n-ai să faci niciodată așa ceva. Bunicăi tale nu-i plăcea doamna de Chartreux, pe care o judeca cu asprime, dar făcea toate eforturile să nu se observe nimic. Trăsura era dusă în fața remizei, sub castani. Caii erau legați, din cînd în cînd își pierdeau răbdarea, și-mi imaginez și acum parcă, fără nici o greutate, bătaia copitelor lor pe caldarîm. Puțin după aceea, numai că pe drumul care vine dinspre sat, sosea și Marsant, călare, sărind jos din șa în fața casei și scoțîndu-și pălăria cu grația lui obișnuită. Războiul din 1914 le-a pus capăt la toate. Nu l-am revăzut pe Marsant decît în 1917. Am dat peste el pe rue Royale, cu nasul lui mare în vînt, dar foarte greoi și strîns într-o uniformă. Nu părăsise de loc ministerele și a fost puțin jenat cînd m-a văzut și totuși fermecător. Am prînzit împreună și ne-am depănat amintiri de dinaintea cataclismului. Nollet, Torcy și plimbările noastre călare la doamna de Chartreux erau foarte departe. În perioada aceea existau tulburări în armată. Marsant era foarte bine informat și foarte defetist. Pe măsură ce mîncam, vedeam însă cum își recapătă calmul și buna dispoziție : aveam sentimentul că războiul se-ndepărta încetișor. Dormisem în ajun într-un coteț, fericit că-ntîlnisem un asemenea noroc : eram uimit de restaurantul acela, unde se aflau foarte mulți ofițeri și femei frumoase. Marsant, foarte degajat, saluta cu glas tare, de la distanță, dădea mîna cu toți. Îi căzuse mult păr și avea mustățile aproape cu desăvîrșire

rase : asta îi schimba mult înfățișarea. Cînd a aflat că eram în permisie pentru trei zile, a ținut să mă invite la el acasă. Locuia la marginea orașului, împreună cu alți cîțiva indivizi, într-o vilă a lui Edmond Rostand. M-a dus acolo cu mașina lui, pe care o conducea un șofer. Acasă la el am găsit vreo patru-cinci pehlivani, care ar fi vrut ca războiul să țină douăzeci de ani. În timpul zilei Marsant se ducea la slujbă și mă lua la Paris, condus fiind mereu de șoferul lui, un băiat cu o figură rotundă, foarte tînăr, care descoperise și el care era cel mai bun mijloc de a face războiul. Serile jucam pocher în salonul lui Edmond Rostand, care nu arăta de loc mizer. La capătul celor trei zile, am pornit din nou la drum dezgustat. O dată cu Armistițiul, Marsant s-a înapoiat la Torcy împreună cu șoferul lui, pe care l-am întîlnit în sat și care s-a repezit la mine să-mi strîngă mîna. Am fost oarecum surprins, mai cu seamă de eleganța scorțoasă a băiatului, pe care-l vedeam pentru prima dată îmbrăcat civil. Avea aerul unui flăcău de la țară în costum de duminică și era destul de amuzant, trebuie să recunosc, dar cam ridicol. Mi-a spus că Marsant voia să vin la el la prînz, ca să sărbătorim întoarcerea noastră. Întîlnirea s-a fixat pentru a treia zi. Marsant nu era căsătorit și trăia singur, cu vreo șase servitori, în castelul acela mare, în care majoritatea camerelor fuseseră părăsite. Cînd am trecut în sufragerie, am văzut trei tacîmuri.

„Am făcut împreună tot războiul, mi-a spus Marsant, și Bousquet ia masa împreună cu mine."

Era șoferul. A intrat chiar în clipa aceea, ca și cum ar fi așteptat semnalul în dosul ușii. Dar asta n-avea să fie decît începutul surprizelor. La Torcy mai exista o cămăruță mică și confortabilă, care purta numele de *fumoar* : într-o vreme, pe care tu n-ai apucat-o, nu se fuma de loc în fața doamnelor, așa că domnii, ca să poată fuma în voie, erau obligați să se adune în cămăruța aceea. După masă ne-am dus în *fumoar*, unde ni s-a adus cafea și diverse lichioruri, și tînărul Bousquet a venit cu noi. Pînă atunci fusese tăcut. Nu știu dacă au contribuit cu ceva la asta paharele de lichior, dar a început să-l contrazică pe Marsant în tot ceea ce spunea. La început în glumă, ca și cum ar fi fost un joc, după aceea cu o ironie cam crispată, și în cele din urmă cu violență. Marsant încerca să-l liniștească, de altfel cam timid, și se uita mereu la mine puțin încurcat. Se vorbea mereu de Torcy și de ținutul din jurul castelului : dac-ar fi fost să-i dau crezare tînărului aceluia, Marsant era incapabil să se ocupe de ele și avea să se ruineze.

„Dragul meu, îi spunea Marsant căutîndu-și cuvintele, sînt totuși treizeci de ani de cînd mă ocup de bine de rău cu asta."

Își trecea două degete peste ceea ce-i mai rămăsese din mustăți, sufla greu și avea aerul încurcat, cu nasul lui lung și cu țeasta lui pleșuvă. Ce prăbușire ! Celălalt rînjea. Am avut impresia că voia să-l determine pe Marsant să vîndă Torcy.

„Să nu crezi cumva, zise el furios în cele din urmă, că am să-mi petrec iarna aici. Pentru mine

provincia nu înseamnă mare lucru. Tu în schimb ai trăit întotdeauna ca un idiot."

Ai crede că asta a fost de ajuns ca să i se arate ușa. A trebuit însă să mă-ntorc la realitate: nu era așa de simplu. L-am văzut pe Marsant complețit, cu fruntea îmbrobonită de sudoare și mișcîndu-și buzele ca și cum ar fi mestecat ceva. Trebuie să fi fost aproape de șaizeci de ani, și cu toate că-și cănea mustața și cele două șuvițe de păr care-i mai rămăseseră, nu izbutea să se întinerească cu adevărat și nu era nici frumos. În fața lui, băiatul acela tînăr, împopoțonat, furios și disprețuitor. N-am să uit spectacolul acela. În încăperea în care ardea o sobă de faianță era cald, și chiar la mijloc, pe covor, stăteau tolăniți doi cîini. Vedeam prin fereastră pădurea de la Torcy, în care stejarii încă își mai păstrau frunzele moarte. Mi-am spus: e pentru ultima oară cînd mai vin aici. Am plecat foarte repede și cîte zile am avut n-am mai pus piciorul la Torcy. Existența celor două ființe în castelul somptuos și lugubru îmi dăduse o idee despre infern. De altfel, Marsant nu s-a învoit să părăsească Torcy, unde a și murit. Ajunsese să nu se mai ducă nici măcar în sat și nu mai vedea pe nimeni. Dimpotrivă, tovarășul lui ieșea foarte des, era mereu cu mașina pe drumuri și lipsea săptămîni în șir. Cînd stătea la Torcy, el era adevăratul stăpîn, se pare. Am aflat de moartea lui Marsant datorită unei telegrame semnată *Bousquet de Marsant.* Îl adoptase deci pe șofer. Îl cunoști și tu, el e cel care-și spune domnul de Marsant. Am auzit că părinții lui țineau o cafenea pe bulevardul Richard

Lenoir. Nu e ceva dezonorant. Dar felul în care a pătruns domnul ăsta în casa aceea ca să jefuiască tot, sînt un om bătrîn, am văzut multe și nu mă mai miră nimic, nu judec pe nimeni, dar ca să ajungă pînă acolo, nu. Nu l-am considerat niciodată pe prietenul meu Marsant prea deștept, dar țineam mult la el. Am fost necăjit cînd am văzut c-o sfîrșește în felul ăsta. De altfel, eu îl salut pe moștenitorul lui cînd îl întîlnesc, dar fără prea multă cordialitate. Probabil că simte ceea ce gîndesc despre el și n-a făcut niciodată un pas spre mine. Nu știu dac-am schimbat vreo două cuvinte de la acel faimos dejun la Torcy. De altfel, m-am înșelat complet. Credeam că avea să lichideze totul și că avea s-o șteargă. Ori, dimpotrivă, a început să poarte cizme și haine de catifea, și-n cele din urmă l-am văzut bătînd călare cîmpiile. Ani de zile se ducea la cafeneaua din sat să joace cărți cu factorul și cu paznicul. După aceea n-a mai ieșit de la Torcy decît ca să dea fuga pînă-n oraș, sau ca să iasă la plimbare călare. Unde era bătrînul Marsant, cu nasul lui lung, care avea atîta prestanță și saluta pe toată lumea, și pe care toți îl cunoșteau? Ăsta trăia ca un urs, începuse chiar să aducă cu un urs. Mă gîndeam la ce fusese Torcy odinioară, la mesele care se dădeau acolo, la servitorii cu mănuși albe care te așteptau în curte cu torțe. Ce decădere! Îmi spuneam că mizerabilul avea să se-nhăiteze cu vreo fată din sat sau că avea să se însoare cu guvernanta. Cînd colo trebuie să-mi scot pălăria în fața lui: a fost pentru mine o surpriză din toate punctele de vedere. Era cu cîțiva ani înainte

de război şi el trecuse de patruzeci de ani. Nu mă obişnuisem încă să aud spunîndu-i-se domnul de Marsant, dar prin împrejurimi nimeni nu-i mai acorda atenţie, ca şi cînd ar fi trăit acolo de cînd lumea. Nu mai avea înfăţişarea de ţăran tînăr ca odinioară, dur şi viguros. Se îngrăşase, avea faţa buhăită, privirea ştearsă. Doamna de Chartreux, despre care ţi-am vorbit, avea un fiu, care de altfel a sfîrşit-o foarte prost şi care în vremea aceea trăia azvîrlind banii cu amîndouă mîinile. Cum de-a ajuns să-l cunoască Marsant ? În orice caz, nu la doamna de Chartreux, care n-a admis niciodată ca aventurierul ăsta să-i calce pragul. Însă ea n-avea nici un fel de autoritate asupra fiului ei, care era un apucat, înghiţea sumedenie de bani şi a devenit prietenul intim al lui Marsant, căruia i-a făcut cunoştinţă cu trei dintre verişoarele lui, de familie foarte bună, foarte drăguţe, care nu ieşiseră niciodată din ţinutul lor şi despre care se credea că n-aveau să se mărite niciodată, fiindcă n-aveau după ce bea apă. Marsant a ales-o pe cea mai tînără şi cea mai drăguţă, Nathalie, care, ca să nu rămînă de căruţă, s-a vîndut pur şi simplu. Era mult mai tînără decît el. Căsătoria s-a făcut în mare pripă. Familia domnişoarei n-avea de ce să fie prea mîndră. Probabil că ai văzut-o şi tu de cîteva ori pe doamna de Marsant ? N-ai cunoscut-o însă în perioada căsătoriei ei : se-ntorcea pur şi simplu lumea după ea pe stradă. Era mai mult decît frumoasă, graţia personificată, şi avea un aer nevinovat şi blînd. Şi a sosit şi ziua dreptăţii. Fata asta îşi petrecuse tinereţea în salonul mamei ei, croşetînd sau cosînd, în aşteptarea unui soţ problematic. Cînd s-a trezit la Torcy şi mai ales baroană de Marsant, cu şofer şi cameriste, i-a arătat ea domnului aceluia ce-i poate pielea : în fiecare zi era în oraş, şi lui nu-i dădea voie s-o însoţească, nu venea acasă decît la masă şi la nişte ore cu totul imposibile, afişîndu-se pretutindeni cu nişte indivizi pe care te miri de unde-i aduna. Mie bărbatul ei nu mi-a fost niciodată simpatic. Trebuie însă să recunosc că pedeapsa a fost aspră. Mi s-a povestit că a încercat să-şi recapete autoritatea asupra soţiei lui, că ajunsese s-o încuie pur şi simplu în casă şi că multe nopţi la Torcy au fost foarte dramatice. În orice caz, a renunţat repede. Nu mai ieşea nici măcar călare, ci se plimba prin curtea castelului fumînd cîte-o ţigară. Sau îşi lua uneltele de pescuit şi petrecea zile-ntregi la marginea apei. Şi nici măcar n-ajunsese la capătul suferinţelor lui, căci mai avea multe de-ndurat. Soţia lui e vară cu mătuşa ta Agnès, şi trebuie să mărturisesc că femeile din neamul lor erau toate numai neastîmpăr. Doamna de Marsant, cu înfăţişarea ei modestă şi cu ochii ei frumoşi, nu s-a mai mulţumit cu aventurile pe care şi le aranja în oraş şi care pentru oricare alta ar fi fost prea de ajuns. Îl cunoşti pe grădinar, acum un bărbat în floarea vîrstei. E un băiat pe care doamna de Marsant l-a găsit la Torcy, tînăr de tot cînd s-a măritat şi de care a început imediat să se ocupe în mod asiduu. Servitorii povestesc totul şi poţi să-ţi imaginezi geloziile pe care le-a stîrnit situaţia asta. De altfel, e un bărbat foarte frumos, şi doamna n-are

gust rău. Multă vreme n-a ieșit de la Torcy, nici măcar duminica : se temea să nu cumva să-l piardă. Mi-l amintea pe tînărul Eliacin, crescut în templu ca să servească la altar. Creștea ca și el în merite și-n favoruri, și în timpul zilei se consacra grădinăritului ca și cum n-ar fi fost nimic. Cînd mergi de-a lungul zidului și auzi zgomot de săpăligă sau de roabă împinsă, să știi că el e, mereu la postul lui. Nu e de loc ambițios băiatul ăsta și continuă să se îndeletnicească cu grădinăritul, dar, cu toate că au trecut anii, camera lui comunică cu cea a doamnei de Marsant și nimeni nu mai zice nimic. E un menaj vechi și nimeni nu mai întoarce capul, nici măcar cînd trec împreună în mașină. Căci l-a pus să învețe să conducă și-l folosește și ca șofer. Arată grozav cu o șapcă plată. Dac-ai ști ce lecție e povestea asta pentru un bărbat bătrîn ca mine ! Și să mai spună cineva că nu există dreptate ! Marsant a fost pedepsit și batjocorit exact acolo unde păcătuise și el și fără-ndoială că există un blestem la Torcy, în casa aceea atît de veselă odinioară. Și unde mai pui că pe băiat îl mai cheamă și Joseph, dar un Joseph care nu fuge. N-am auzit nici măcar ca Marsant să fi protestat : pînă-n cele din urmă a sfîrșit prin a-nghiți tot și s-a gîndit probabil că e mai bine ca soția lui să-și găsească porția ei zilnică acolo, pe loc. Ori, faptul ăsta n-a împiedicat nimic : ea își avea grădinarul la Torcy și continua să-și petreacă zilele în oraș, înțelegîndu-se bine în dragoste cu oricine.

Ne oprisem în mijlocul aleii, și tata mă privea zîmbind, înfășurat în pelerina lui și sprijinindu-se

în baston. La rîndul meu, încercam să fac socoteala anilor.

— Ai aflat acum cine sînt vecinii noștri. În timpul războiului au plecat. Cît a ținut ocupația au stat la Paris. Cînd s-a terminat războiul, i-am văzut iarăși, cu grădinar cu tot. Acum se-ntorc la Paris în fiecare iarnă. Dar începînd chiar din luna mai, dacă străbați satul, poți să vezi la Torcy deschise ferestrele care dau în curte : înseamnă că s-au întors. În momentul ăsta chiar, de partea cealaltă a zidului pe care-l vezi acolo, se află doamna de Marsant, care nu mai e prea tînără, dar și-a păstrat oarecare farmec, bărbatul ei, care se gîndește probabil că a venit timpul să se pregătească pentru călătoria cea mare, și grădinarul, care a început să îmbătrînească, dar e încă frumos, și care de altfel nu displace, și-o să-ți povestesc ce mi-a spus într-o zi, cînd venise aici să caute un cîine fugit și trecea cu mine prin salon. Îți dai seama acum de ce mama ta și cu mine nu țineam de loc să-i vedem pe domnul și pe doamna de Marsant. Ce curioasă atmosferă trebuie să fie acolo ! Mă gîndesc de multe ori la asta.

Și eu m-am gîndit de multe ori la asta, și cu siguranță de mai multe ori decît tata. N-am uitat vremea copilăriei, cînd mă cățăram pe zidul de la Torcy, unde, din bîrlogurile mele făcute-n copaci, îl priveam trecînd pe la picioarele mele, liniștit, tînăr, respirînd forța, pe cel căruia-i spuneam atunci *zeul Grădinilor*. Mă străduiam să fac să-mi reapară iarăși din semiîntunericul în

care dispăruse pentru mine chipul Nathaliei și de multe ori aproape că reușeam să-mi imaginez zîmbetul și ochii ei cînd mă aplecam asupră-i, brațele cu care-mi înconjura gîtul atunci cînd eram singuri, ușa închisă în urma noastră. Încercam să împac toate aceste imagini și încercam s-o înțeleg pe Nathalie. N-o condamnam, nici n-aș mai fi putut s-o condamn, dar ceea ce mi-a spus tata m-a făcut să am remușcări. Nu regretam c-o iubisem pe Nathalie, dar îmi făceam din nou reproșuri pentru faptul c-o preferasem, punînd-o mai presus de orice. Nu cred că m-a crezut atunci cînd îi spuneam :

— Nu te voi părăsi niciodată.

Nu se îndoia, probabil, că i-aș fi sacrificat într-adevăr totul. Și tocmai lucrul ăsta mi-a fost greu de atunci încoace să mi-l iert. Mi-am amintit de după-amiaza aceea cînd mama trebuia să ia trenul ca să meargă nu știu unde și mă rugase s-o însoțesc la gară. Am ezitat o clipă, și după aceea i-am spus că nu puteam : aveam un curs la Facultate. Mama mi-a răspuns că înțelegea foarte bine și a plecat singură. Ori, zece minute mai tîrziu, eram și eu la gară, emoționat, trist, grăbit, ducîndu-i valiza Nathaliei, care lua alt tren. Născocisem un pretext ca să n-o însoțesc pe mama, ca să fiu sigur că n-aveam să pierd plecarea Nathaliei, ocazia de-a o vedea, de-a o săruta pentru ultima dată. Timp de opt zile aveam să fiu fără ea și eram foarte necăjit. O adusese cu mașina la gară Joseph, și din mîinile lui îi luasem valiza ca s-o urmez pe peron. Joseph plecase. Pe peron nu m-am gîndit nici un moment la mama, care

știam totuși c-ar fi fost fericită să mă vadă în timp ce pleca trenul. Nathalie m-a părăsit veselă la ușa vagonului, spunîndu-mi :

— Șterge-o iute !

Cîteodată aveam sentimentul că nu însemnam nimic pentru ea. Și cu toate astea, în altă zi, îmi aduc aminte, pe același peron, Nathalie pleca spre Paris. Înainte de-a se urca în tren s-a oprit și mi-a spus :

— Hai, mai sărută-mă o dată.

Vocea ei schimbată m-a surprins, și cînd a închis portiera, m-a privit din nou și am văzut foarte clar că avea lacrimi în ochi.

S-a împlinit exact un an de cînd am coborît pe peronul ăsta cu o mînă sprijinind-o pe mama de braț, cu cealaltă ducîndu-i geamantanul, și ne-am îndreptat împreună spre ieșire, încet și nu prea siguri de noi, căci mama nu prea era sigură pe picioare și eu abia reușeam s-o conduc. O aduceam de la Paris, călătorisem toată noaptea. Îmi spuneam că drumul acela avea să fie cu siguranță ultimul, că mama se-ntorcea la Nollet ca să moară. Îi fusese tare frică de drumul acela lung și în scrisorile ei îmi pomenise de fiecare dată despre el : îi părea un lucru imposibil, în stadiul de slăbiciune în care se afla, să ajungă cu bine acolo, și era mai îngrijorată ca oricînd. Prevăzusem totul ca la Paris, de la o gară la alta și de la taxi la tren, să nu aștepte nici o secundă, să n-aibă nici un fel de teamă, pentru ca totul să se desfășoare ca în vis, fără ca ea să aibă timp să reflecteze, și într-adevăr a fost puțin încurcată și fermecată totodată, ca un copil în fața unei feste pe

care n-o înțelege. Reținusem locuri la wagon-lit și iată-ne pe amîndoi împreună în încăperea aceea mică, în timp ce trenul iese din gară, hîțîindu-se încetișor la întretăierile de linii. O aduc pe mama la mine ca să fiu sigur, pînă la capăt, că n-o s-o mai părăsesc. Ies pe culoar, toate luminile Parisului care se desfășoară, apoi, cînd străbatem periferiile, cele ale blocurilor compacte și înalte. Trenul aleargă pe dinaintea unor gări al căror peron e luminat și unde așteaptă cîțiva călători care ne privesc. Încerc să mai ghicesc încă Sena în semiîntuneric, o dîră verde-albăstruie care reapare ici-colo, apoi totul dispare în noapte, gări, case, fluviu, și trenul aleargă din ce în ce mai repede către Sud. Am intrat înapoi în compartiment. Mama se culcase, îmbrăcată în capotul ei violet, avînd lîngă ea cărți, jurnale, cutii cu medicamente și felurite pilule. Putea să vină noaptea, mama se liniștea în sfîrșit. M-am întins în cușeta de sus cu intenția să nu dorm. Pregăteam pe atunci o carte despre Jouhandeau și aduceam cu mine niște fotografii care aveau să-mi servească la asta : le-am înșirat pe pătură și m-am uitat multă vreme la bunica Jouhandeau, la Elise stînd pe-o pajiște înflorită, la străzile din Chaminadour, în timp ce trenul alerga mereu cu același scîrțîit grăbit și înfundat, și auzeam sub mine paginile cărții pe care le-ntorcea mama. M-am aplecat puțin ca să mă uit la ea. Părea foarte liniștită și citea făcînd pauze în timpul cărora lăsa să-i alunece cartea și închidea ochii. În sfîrșit, am văzut-o că doarme, fără să-și fi schimbat poziția, pe jumătate șezînd, doar cu capul lăsat puțin pe o

parte, și-i vedeam toată masa părului ei frumos, cenușiu și buclat. Aveam sentimentul că n-am să uit niciodată noaptea aceea. De pe vremea cînd eram copil și galopam în picioarele goale pe coridorul de la Nollet în toiul nopții, ca să mă duc la mama în cameră fiindcă mi-era frică, aveam impresia că nu trecuseră prea mulți ani, că parcă s-ar fi petrecut ieri, și cu toate astea iată-mă supraveghind-o eu pe mama adormită, cu capul lăsat pe o parte, ținînd o carte deschisă care-i alunecă din mîini puțin cîte puțin, mama mea, care a devenit femeia asta atît de bătrînă, și cu siguranță că zgomotul cadențat al trenului, culoarul pe care mi-l imaginez de-a lungul întregului vagon, gol și tăcut, căldura puțin apăsătoare care inundă compartimentul, hula aceea care ne leagănă, goana aceea prin noapte și dedesubt mama, nemișcată și lăsîndu-se în voia trenului, și despre care n-aș putea să spun cu certitudine dacă respiră într-adevăr, toate aceste elemente ar putea foarte bine să alcătuiască un decor de coșmar, din care o să mă trezesc pe neașteptate. O s-o regăsesc atunci pe mama așa cum era odinioară, în vremea cînd pentru mine ea reprezenta fericirea, tandrețea și adăpostul. Parc-o văd, într-o zi de primire, stînd în picioare în salon, într-o rochie decoltată și mirosind frumos, înfloritoare, cu părul ei minunat, și imaginea aceea care mi-a rămas o datorez unui detaliu ridicol : era în ziua aceea, lîngă mama, o mobilă rar folosită și care suporta, una peste alta și fiecare la locul ei, o duzină de farfurii cu pesmeciori. Mă uitam la ei, și lor li se datorează faptul că n-am uitat nici pînă astăzi

imaginea aceea neobişnuită a mamei, tînără şi elegantă, parfumată şi căutînd să placă. Avea o voce foarte frumoasă de contralto şi cînta des arii din *Messia* şi aria *Păstorului cel Bun*, care mă impresiona foarte mult din cauza lupoaicei care dă tîrcoale şi vine să fure mieii din turmă. Am păstrat programul de la un concert unde cîntase mama acompaniată de Reynaldo Hahn, cu două-zeci de ani în urmă, în 1908. Nu se măritase încă, şi-şi petrecea întotdeauna iarna la Paris. Pe vremea aceea era o fată tînără şi înaltă, foarte zveltă şi care nu ieşea niciodată singură, ci însoţită de o bonă care mergea cu cîţiva paşi în urma ei, atunci cînd nu o însoţea maică-sa. Purta nişte pălării foarte mari, ridicate la spate şi lăsate în faţă, pe care se odihneau ca într-un coş diverse panglici şi buchete de flori şi nişte rochii împodobite cu tot felul de noduri şi de volane, pe care trebuia să le ridici, chiar dacă nu era vorba decît să urci o treaptă. Vizita expoziţiile de pictură, se ducea cu asiduitate la cele mai bune concerte şi cumpărase *Călătorie artistică la Bayreuth*. La un bal mascat se costumase în Walkyrie şi-şi pusese cuirasă şi o cască cu două aripi albe. În salonul de pe rue Mogador obişnuia să-şi primească prietene şi beau ceai făcînd haz de nimica toată şi vorbind mult. Îşi punea întrebarea dacă avea oare să se mărite vreodată şi în taină nutrea o mare teamă : se vedea în faţa unui viitor necunoscut şi neavînd nici o putere asupra lui. Ştia prea bine cum se făceau căsătoriile : nişte prieteni fac pe mijlocitorii, se iau informaţii, te întîlneşti de două-trei ori cu un tînăr, schimbi cîteva

cuvinte cu el, sub atenta supraveghere a părinţilor, şi după aceea trebuie să te decizi, să-ţi rişti viaţa. În unele zile întunecate de iarnă, care la Paris sînt aşa de triste, în timp ce o însoţea pe mama ei *în vizită*, mereu în acelaşi cartier, pe rue de Provence, din şoseaua Antin, pe străzile acelea una la fel cu cealaltă şi pe care le cunoştea pe de rost, i s-a părut că toată viaţa ei avea să se scurgă aşa, goală şi monotonă, şi a fost cuprinsă de deznădejde. Dar existau şi vacanţele şi fericirea, în casa de la Bourbonne-les-Bains. Casa aceea dădea pe o stradă foarte în pantă, povîrnită, unde pe vreme de furtună apa curgea la vale ca un torent. După ce traversai vestibulul pardosit cu dale negre şi albe, trebuia *să urci* ca să ajungi în grădină : exista acolo o scară de piatră, pe care o găseau acoperită cu muşchi la începutul verii, atunci cînd deschideau casa. Grădina se sfîrşea cu un zid mic şi înclinat, dincolo de care se vedeau acoperişuri, coşuri, copaci, coline, iar seara cîteva ferestre luminate care te predispuneau la visare. În grădina aceea rondurile de flori emanau o mireasmă caldă, care era parfumul specific din timpul verii de la Bourbonne, iar dincolo de zid se întindea umbra brazilor neclintiţi. Ora siestei se scurgea într-o tăcere desăvîrşită, cu hamacul agăţat în gangul care dădea în grădină şi pe care-l umbreau frunzele de *aristoloh*[1]. Şi-n interiorul casei era linişte. Fiecare cameră îşi avea alcovul ei la care se puteau trage perdelele, tapiseria

[1] Specie de plantă ornamentală cu tulpină agăţătoare.

ei veche, tablourile naive, mirosul ei specific. Pe pereții din sufragerie se aflau agățate farfurii pe care erau pictate niște chinezi cu cîte-o pălărie curioasă, verde, pe cap, și care trăgeau din pipă sau pescuiau, iar în bibliotecă exista o lanternă magică, care mai funcționa din cînd în cînd în serile ploioase. Dacă nu era căldura prea mare, se pleca dimineața cu autobuzul la Morimond, o veche mănăstire cu un lac liniștit în mijlocul pădurii, cu copaci uriași, cu mărăcinișuri, și se mînca la iarbă verde într-un decor de Operă. Se mai făceau și plimbări pe drumul care duce la Serqueux, de unde te înapoiai cu căruța și cu niște coșuri mari, pline de fructe cu miros îmbietor, în jurul cărora se învîrteau albinele. Te opreai la tenis, la Fontaine Maynard. Acolo, în mijlocul plopilor acelora frumoși, aerul era tare. Dacă cerul era înnourat, nu plecai din Bourbonne și jucai „crochet" în Grădina Băilor cu tineri ofițeri veniți la cură, care aduceau multă însuflețire la baluri și ale căror galoane aurite de pe antebraț se înfășurau în volute. Erau fermecători, toți făgăduiau că o să revină în anul următor și lăsau în urmă multe vise. Se alcătuiau trupe de artiști amatori și se juca *La Main leste* sau *Mon Isménie*. Era prilej de repetiții foarte serioase și se îmbrăcau costume pregătite în taină. Bunica își pudra părul ca să joace în roluri de nobilă văduvă, iar mama juca în roluri de subretă, cu șorț alb, cu scufie pe cap. În sala Cazinoului se dădeau concerte, pe care *Le Journal de Bourbonne* nu uita să le pomenească : „Sala era plină de societatea cea mai selectă. Domnul medic-șef și numeroși ofițeri au ținut să asiste la această sărbătoare, cu un caracter atît de militar. În felul acesta adunarea oferea cel mai strălucitor aspect, și nota veselă dată de uniformele multicolore, în mijlocul toaletelor deschise, purtate de numeroasele și frumoasele vilegiaturiste, constituia o desfătare pentru ochi." Reuniunile acelea burboneze și veselia lor durau pînă în toamnă. A venit războiul din 1914, uniformele au încetat să mai fie *vesele* și tinerii ofițeri care lăsaseră o amintire atît de plăcută și care continuaseră să scrie au dispărut unul cîte unul și nu s-a mai știut nimic despre ei. Mama n-avea să se mai întoarcă la Bourbonne decît spre sfîrșitul vieții, cînd avea să nu mai recunoască acolo decît două sau trei persoane, tot atît de bătrîne ca și ea. Era prima oară cînd călătorea pentru propria ei plăcere, căci de mult, de cînd se căsătorise și apoi de la nașterea copiilor ei, nu mai avusese timp să se gîndească la ea însăși, fapt care de altfel nici n-o interesa. A trebuit s-o îndemnăm mult pînă să se hotărască să plece, să-i cumpărăm bilet și s-o conducem pînă la gară, după ce izbutisem s-o convingem că, dacă voia să mai revadă Bourbonne și casa copilăriei ei, trebuia să se hotărască acum ori niciodată. Asta se petrecea după ultimul război și mama avea peste șaizeci de ani. A plecat deci singură, cam rușinată că ne părăsea. A sosit la Bourbonne pe drumul dinspre Langres, într-o casă pe care o cunoștea, și de acolo a început să cutreiere orașul, avînd despre ea însăși impresia unui spectru care vine să dea tîrcoale peticului de pămînt pe care a trăit, fapt care o întrista și totodată o amuza. Își spu-

nea că se-ntorsese *deghizată* și că nu se va găsi nimeni care s-o recunoască așa, cu podoabele ei false și cu masca ei de bătrînă. De altfel, nici n-a mai găsit nimic, în afară de case, colțuri de străzi, cîțiva copaci, care păstrau împreună cu ea cîteva amintiri. În parcul Cazinoului mai existau coloane și capiteluri galo-romane, așezate unul lîngă altul, ca dulciurile expuse în vitrina unui cofetar, și urcînd panta printre pini, pe aceleași căi bătute, a început să răsufle greu și a trebuit să coboare. A trecut din nou pe rue d'Orfeuil, pe rue des Capucins și s-a dus cu un taxi pînă la Source Maynard : n-a mai găsit acolo decît un cîine furios, care a silit-o să facă cale-ntoarsă. A vrut să vadă și parcul Montmorency : toată viața avusese nostalgia copacilor acelora uriași și a aleilor romantice pe care se jucase în copilărie. Aleile dispăruseră și a fost nevoită să-și croiască drum printre ierburi înalte. Copacii mai erau acolo, totuși, în parcul acela părăsit, și a fost cuprinsă de atîta tristețe încît s-a grăbit să se întoarcă în oraș. La intrarea în biserică, înaintea celor patru trepte, a avut pentru o clipă viziunea ieșirilor, după terminarea slujbei, de odinioară : exact în locul acela se formau grupuri de bărbați cu canotieră, redingotă și baston cu măciulie de argint. Femeile aveau toate cîte-o umbrelă, rochii lungi și niște pălării mari cocoțate foarte sus, pe-o claie de păr. Intrarea în biserică era aceeași, iar cele patru trepte ar fi putut să vadă cum coborau grupurile de odinioară. Dar pentru asta ar fi trebuit să învie sumedenie de morți. Atunci și-a spus că n-a făcut bine cînd s-a hotărît s-o pornească

în călătoria aceea : nu poți să-ți urmărești nepedepsit trecutul, și tot ce mai regăsești din el nu-ți folosește decît ca să te convingi, o dată mai mult, că trecutul nu mai există. A sosit o femeie bătrînă cu o cheie în mînă, și a deschis pentru ea casa. A trebuit să treacă dintr-o încăpere într-alta, ferindu-se de pînzele de păianjen care atîrnau pretutindeni, folosindu-se numai de lumina unei lămpi electrice, căci mama n-a îndrăznit să ceară să se deschidă obloanele. Majoritatea tapiseriilor fuseseră schimbate, la fel și mobilele, și pînă și mirosul era cu totul altul. Cînd s-a întors către ușă ca să plece, a dat cu ochii de rampa scării, susținută de stîlpii aceia mari din lemn de care uitase : a cuprins-o atunci o jale adîncă. I-a pus un ban în mînă femeii care-o însoțise tăcută și a plecat fără să mai vadă grădina. În tren, la întoarcere, se întreba ce s-a dus să caute așa departe, de vreme ce fericirea, știa foarte bine unde era, fericirea care-o aștepta, pentru anii care-i mai rămîneau de trăit.

Se gîndea la ultima ei ședere la Bourbonne înainte de războiul din 1914, în preajma căsătoriei, și la toată viața aceea lungă care se scursese de atunci, pînă în momentul acela, cînd se întorcea din nou de la Bourbonne, dar singură și îmbătrînită, și sigură de data asta că n-avea să mai revină niciodată, ca și cînd cele două călătorii, cele două întoarceri într-un tren, trăseseră în jurul vieții ei un cerc care se închidea. În curînd avea să vină timpul să dea socoteala și să fie judecată pentru întreaga ei existență, în fața unui Dumnezeu drept, a cărui imagine o înspăimînta.

Săvîrșise oare tot ceea ce ar fi putut să săvîrșească și dovedise oare într-adevăr tot ceea ce ar fi putut ? Îmi vorbea uneori despre asta, mai ales dimineața, cînd mă duceam s-o văd și o găseam încă în pat. Și își închipuia că n-o înțeleg. Se gîndea la copii, la toți nepoții ei, și-și punea întrebarea dacă știuse într-adevăr să le transmită și altceva în afară de viață, dacă nu cumva dăduse greș atunci cînd a fost vorba să-i învețe acel ceva care pentru ea era o justificare a vieții ei, înfrumusețînd-o în ciuda tuturor perioadelor de tristețe : certitudinea prezenței lui Dumnezeu. Îmi dădeam foarte bine seama de ceea ce ar fi trebuit să-i răspund. Aș fi putut foarte ușor să-i spun că putea să meargă-n pace, că nimic nu era pierdut, că, datorită ei, harul ceresc avea să pogoare acolo unde nici nu bănuia. M-ar fi crezut, fără-ndoială. Dar n-am făcut-o, ca un copil ingrat ce eram. La ce i-ar mai putea folosi acum toate lacrimile mele ? A fost, pînă la sfîrșit, stăpînită de îngrijorare, dar și luminată de-o flacără ascunsă, care se reaprindea fără-ncetare. Mama nu disprețuia nici o muncă manuală și nu se lăsa doborîtă de nici una, fiind îndemînatică la toate și nedînd nimic peste cap, dar, în același timp, nu era niciodată absorbită cu totul de ceea ce făcea. Atunci cînd era cu mîinile în ligheanul cu vase, sau cîrpea cu răbdare și migală, se simțea cea mai liberă și visa cu cea mai mare plăcere la ceea ce dorea.

— Sînt la o sută de picioare de pămînt, spunea ea.

Și-și repeta de multe ori, dar fără cea mai mică umbră de tristețe, ci dimpotrivă, cu veselie chiar, începutul unui psalm care o impresiona mai mult decît oricare altul :

Comme le cerf soupire après les sources d'eau vive,
Ainsi mon âme soupire après toi, mon Dieu...
Quand paraîtrai-je devant ta Face ![1]

Și-și mai repeta și următoarea frază din sfîntul Augustin, care-o susținuse dintotdeauna : „Acolo unde e dragoste nu există trudă". Era convinsă că avea să i se ceară socoteală pentru faptul că nu izbutise să sădească în jurul ei liniștea, forța și bucuria pe care le găsise în Dumnezeu de-a lungul întregii sale vieți. Își spunea că copiii și nepoții ei țineau mult la ea, dar că pentru ei ea era din altă epocă, depășită, incapabilă să înțeleagă în fond mare lucru și că tot ceea ce-ar mai fi putut să spună sau să facă acum n-ar mai fi servit la nimic. Fusese și ea tînără, își aducea bine aminte, dar avea impresia că în jurul ei nimeni nu reușea să-și închipuie lucrul ăsta : pentru toată lumea ea era o bătrînă din totdeauna. Ori, fusese o vreme cînd dansase și ea, visase, dorise, așteptase atîtea lucruri, și dacă nu s-ar fi privit într-o oglindă, nu i s-ar fi părut că s-a schimbat prea mult. Tot ce se vedea din ea era numai fața ridată, ochelarii mereu căzuți pe care-i lega cu un elastic, mersul cam șovăielnic, toată urîțenia bă-

[1] *Cum rîvnește cerbul izvoarele de apă,*
Așa te dorește sufletul meu pe tine, Doamne...
Cînd mă voi înfățișa oare înaintea Ta !

trîneții. Mai mult, avea chiar impresia că prezența ei stingherea. Observa că era primită cu dragă inimă ca să stea la cîte unul din copiii ei, dar că, după o săptămînă, nimeni n-o mai îndemna să mai rămînă cînd pomenea de plecare. Și într-adevăr, ce plăcere putea fi să găzduiești o bătrînă ? Fără îndoială, își spunea ea, este o pregătire necesară în vederea despărțirii definitive și chiar un fel de favoare divină : să simți că ești pretutindeni de prisos. Nu-i mai rămăsese deci aproape nimic de care să trebuiască să se despartă. Dar, gîndindu-se la asta, nu putea să nu se-ntristeze. Într-o zi mi-a spus :

— Tu ești cel mai bun fiu din lume și ai să fii binecuvîntat prin copiii tăi.

Și cu toate astea, aș fi putut să fac mai mult. La Nollet s-a instalat în sala de biliard, în stînga ușii, într-un fotoliu Voltaire, foarte comod, căruia i-a cîrpit tapiseria, bucată cu bucată, și din care avea o priveliște piezișă asupra parcului și asupra aleii care duce la poartă. Își punea lîngă ea, pe-o măsuță, lucrul de mînă, scrisorile, un dicționar, carnetul în care-și păstra rețetele, și n-avea decît să-și ridice ochii ca să supravegheze poarta și să vadă sosind ceea ce aștepta. Făcea parte din categoria acelor oameni care nu trăiesc decît pentru alții și care descoperă repede că nu-i pot păstra prea mult timp aproape pe cei dragi : viața se scurge așteptînd vești, scrisori, întoarceri. Mama avusese cinci copii și fusese nevoită să se despartă foarte de timpuriu de unul dintre ei, mai tîrziu și de alții și cîteodată de toți : se deprinsese deci să aștepte, și ultimii douăzeci de ani din viața ei

n-au fost decît așteptare și neliniște : mereu era cîte unul care nu scria. Pentru ea despărțirea era mai dureroasă decît pentru altele, fiindcă era excesivă în toate, pasionată, nu se acomoda niciodată cu inevitabilul și-n același timp durerea pe care o încerca nu era așa de îngrozitoare cum s-ar fi crezut, fiindcă știa, în singurătatea ei, să-i regăsească destul de ușor pe cei absenți. Cînd fratele meu a fost omorît, ea mi-a spus :

— Sînt lucruri pe care nu îndrăznesc să le spun nimănui, căci nimeni nu le-ar putea înțelege și care pe alții i-ar scandaliza. De cînd știu că n-o să-l mai revăd pe fratele tău, sînt foarte nenorocită, dar nu sînt chiar așa de *tristă*.

Eu am crescut cu gîndul și cu teama de inevitabila despărțire de frații și de surorile mele, și-am trăit despărțirile astea, una după alta, alături de mama. Fiindcă eram ultimul copil, și încă mic pe atunci, îmi mărturisea de multe ori lucruri pe care prefera să nu le spună celorlalți : era convinsă că la copiii abia zămisliți de mîinile Domnului există un anume har divin care-i face să înțeleagă fără nici o greutate lucruri ce mai tîrziu le sînt ascunse. Întîia despărțire la care am fost martor a fost o despărțire pentru un colegiu îndepărtat. Mi s-a arătat mai întîi un punct pe-o hartă și am aflat că trebuia să călătoresc o noapte întreagă ca să ajung acolo. Mai erau însă cîteva săptămîni pe care aveam să le petrecem împreună, ce e drept, ultimele. Au urmat apoi trusoul, bagajele, lungi recomandări, temerile, promisiunile, și, în sfîrșit, în clipa despărțirii, zîmbetul regăsit al mamei și calmul ei la revedere. Din momentul acela n-a

avut altceva de făcut decît să aştepte sosirea scrisorilor, să pîndească factorul cînd avea să ajungă la poartă, cu geanta pusă în faţă la bicicletă şi pedalînd alene. O scrisoare cu veşti bune însemna cîteva zile de fericire. O frază tristă era suficient pentru ca timpul pînă la scrisoarea următoare să-i pară nesfîrşit. Mama o citea cu glas tare în faţa mea şi în felul ăsta mi se părea şi mie că fericirea vieţii mele depindea de cel absent. Surorile mele s-au măritat şi de atunci încolo n-a mai fost zi în care să nu aşteptăm cîte-o scrisoare : lungi, detaliate, familiare, erau recitite cu bucurie, şi ajunseseră să sosească aproape de pretutindeni, lărgind în felul ăsta lumea din jurul meu. Dar ele nu izbuteau să micşoreze melancolia produsă de atîtea despărţiri, care goleau, una după alta, camerele de la Nollet, prin care rătăceam în căutarea celor absenţi. Ultima noapte pe care Robert a petrecut-o împreună cu noi a fost într-un început de iulie. A doua zi trebuiau să-l ducă la mănăstirea aceea, pe care mi-o închipuiam atît de tristă, şi în care intra la şaisprezece ani, după ce-i plăcuse atît de mult să rîdă şi să se distreze. Au încercat, dacă nu să-i schimbe hotărîrea, cel puţin să-l îndemne să mai aştepte, dar a fost în zadar. La Nollet camera lui era cea care se numeşte *la chambre du Pont-Levis*, pentru că ajungi acolo printr-un fel de galerie suspendată deasupra scării. Acolo şi-a petrecut deci ultima noapte, în suspine, dar dimineaţa nu s-a cunoscut nimic pe chipul lui. Am văzut cum şi-a luat micul dejun în bucătărie, ţinînd cu amîndouă mîinile ultima lui ceaşcă cu şocolată şi privind cu coada ochiului mutra pe care-o făceam eu. Şi fiindcă exista întotdeauna o sclipire de veselie în ochii lui şi puţină ironie, chiar şi-n dimineaţa aceea, eram aproape convins că despărţirea noastră avea să-mi producă mai multă tristeţe mie decît lui. Am ieşit afară şi mă învîrteam prin jurul casei, ca să fiu pregătit pentru despărţirea aceea, cînd deodată maşina tatii a ieşit brusc din garaj, a trecut prin faţa mea şi s-a îndepărtat în direcţia porţii. Robert preferase să plece fără să-şi ia rămas bun de la nimeni. N-a întors nici măcar capul. Şi cu toate astea era tinereţea noastră, a amîndurora, care lua sfîrşit. Cînd stau şi privesc astăzi aleea aceea care duce spre poartă, avînd de o parte tufe de trandafiri, iar de cealaltă tufe în care caprifoliul răspîndeşte miresme în fiece primăvară, mă duc din nou cu gîndul la ziua aceea aşa de dureroasă pentru mine, şi scena se reconstituie, se repetă : maşina se-ndreaptă către poartă, o maşină înaltă, cu geamuri mari şi cu o capotă pătrată, dînd rateuri. Tata e singur în faţă, iar mama în spate împreună cu Robert. Eu fac cîţiva paşi ca şi cum aş vrea să alerg după maşină, care însă o coteşte. În curînd n-o mai aud. Seara părinţii mei s-au întors, şi de atunci singurul dintre copiii lor care a trăit alături de ei la Nollet am fost eu.

Casa a devenit prea mare, şi goală. Mesele nu mai aveau voia bună de odinioară şi s-au scos de la masă toate tăbliile care-o lungeau ; seara, cînd ne adunam în sufragerie, în jurul unei singure lămpi, părinţii mei şi cu mine, întunericul mi se părea adînc în ungherele din încăpere. Scara, coridoarele, podul, toate deveneau la căderea nopţii

nişte hrube de întuneric: atunci a început să-mi fie mie frică tare noaptea. Adormeam după ce pîndeam strigătul păsărilor nocturne şi mă trezeam uneori în mijlocul nopţii auzind paşi pe pietriş, chiar sub fereastra mea. Soarele dimineţii care pătrundea drept în camera mea, strălucitor şi rotund, printr-o gaură sfredelită în oblon cu un vîrf ascuţit, îmi spulbera orice teamă şi-mi reda o linişte plină de fericire. Pe canapeaua din salon, care avea să fie mai tîrziu a lui *Război şi Pace*, au început primele mele lungi lecturi de vară, care, într-o încăpere răcoroasă cu storurile lăsate, căpătă o savoare cu totul specifică. Pe atunci citeam *Insula misterioasă* şi povestea *Căpitanului Hatteras*, care mergea spre Nord. Locul aventurilor mele era parcul care înconjura casa şi în scurtă vreme am sărit zidul care-l mărginea, ca să descopăr pădurea de la Torcy. În fundul ascunzătorilor pe care mi le înjghebam în copaci îl luam cu mine pe Jules Verne şi aş fi avut într-adevăr toate motivele să mă cred pierdut pe-o insulă pustie, dacă nu l-aş fi văzut cum trecea pe la picioarele mele pe *zeul Grădinilor*, cu un aer nepăsător, cu mîinile înfundate în buzunarul şorţului său mare, sau ţinînd foarfecele cu care tăia pe neaşteptate nişte ramuri. Pe străzile satului îl zăream din cînd în cînd pe domnul de Marsant, cu ghetre şi cu haină de vînătoare, şi cînd într-una din cărţile mele era vorba de vreun boiernaş de ţară, gîndul mă ducea imediat la el. Doamna de Marsant nu era pentru mine decît un nume, dar, ştiind-o foarte tînără, mi-o închipuiam nefericită, singuratică şi izolată. Fie că e vorba de grădinar, fie că e vorba

de stăpînul lui sau de Nathalie, tot ceea ce am aflat sau am trăit de atunci încoace n-a izbutit să şteargă imaginea pe care mi-am făcut-o despre ei: lucru curios, alte imagini s-au suprapus, cu totul noi. După cîţiva ani n-aveam să mai sar zidul de la Torcy: o întîlnisem pe Nathalie. Doi ani de zile parcă n-am fost la Nollet, pînă-n dimineaţa cînd m-am trezit în mînă cu o scrisoare pe care mi-o dăduse factorul, o scrisoare al cărei scris l-am recunoscut şi pe care am deschis-o în mare grabă, în timp ce factorul se urca pe bicicleta lui şi se-ndrepta din nou către poartă. Nathalie îmi cerea s-o uit.

Curînd după aceea, am văzut de-a lungul drumului, în şir indian, caii care erau duşi pe jos către sat, pentru rechiziţie. Şi a început războiul. Mama aştepta scrisori. Cu toate astea, nimeni nu se bătea. Începînd din luna mai 1940, orice cuvînt mîzgălit ne reda viaţa. În sfîrşit, unul din cei patru copii pe care mama îi avea departe de ea a încetat să mai scrie. A trebuit să primească, să poftească să ia loc în salon şi să asculte pe cineva care venise să-i povestească moartea fratelui meu. A făcut apoi o scurtă călătorie, ca să mai afle cîteva amănunte în legătură cu moartea aceea, de la un alt camarad de-al lui, care se înapoiase. Am primit fotografia mormîntului lui, în împrejurimile Dunkerque-ului, cu multe flori şi cu numele lui înscris pe-o cruce. Mama putea să-şi spună că-l călăuzise pînă la capătul vieţii lui şi că-i făcuse cinste. Dar asta nu e o consolare.

Şi-n sfîrşit a venit şi rîndul meu să plec, şi-n piaţa din faţa unei gări obscure m-am întors să

le fac cu mîna tatii și mamei, care aveau să se înapoieze la Nollet singuri. În perioada aceea oamenii se despărțeau cu gîndul inevitabil că s-ar putea să nu se mai vadă. Timp de aproape un an de zile am avut posibilitatea să le scriu, și mama a avut încă un motiv să pîndească poarta și ora poștei. Îmi închipuiam c-o cunosc bine : am primit scrisorile ei. Le scria pe o hîrtie de caiet de școală, cu pătrățele, care sugea cerneala, și ca să nu piardă nici un spațiu, scria și pe față și pe dos, pe margini, și la cele patru colțuri : trebuia să descifrez paginile acelea lungi fără un pic de spațiu alb, care se terminau numai cu inițiala unui prenume. Mi-o închipuiam pe mama aplecată asupra hîrtiei aceleia, în camera ei, și încercînd în sfîrșit să exprime, favorizată de absența mea, lucruri pe care n-ar fi știut niciodată cum să mi le spună. În același timp ar fi vrut să nu-mi facă nici prea multe mărturisiri, căci trebuia să-mi dea curaj să îndur despărțirea și nu să-mi transmită și mie melancolia ei. În curînd avea să-i devină de nesuportat. Chiar și primele zile care au urmat după plecarea mea fuseseră triste. Zadarnic își risipea vara soarele în parcul de la Nollet, în care păsările cîntau tot așa de vesel ca și pe vremea cînd eram eu acolo. Părinții mei s-au trezit singuri, acolo unde trăiseră alături de ei cinci copii. În unele momente nici nu îndrăzneau să-și vorbească, într-atît se temea fiecare să nu cumva să știrbească curajul celuilalt. A patra zi, la masă, cînd se aflau față-n față, tăcuți, tatii i-au dat lacrimile, dar a fost singura dată, și și-a revenit imediat. Rămăsesem alături de ei cel din urmă, și mama se obișnuise într-atît să mă vadă mereu și să-și organizeze timpul în funcție de prezența mea încît a avut foarte repede sentimentul unei singurătăți pe care bănuia că n-o s-o poată suporta mult timp. Mi-a adunat toate lucrurile, le-a periat, mi-a împăturit hainele, mi-a pus în ordine lenjeria pe care o lăsasem și a pus totul într-un cufăr pînă la întoarcerea mea. Toate operațiile astea au fost pentru ea foarte dureroase, și s-a grăbit să le termine cît mai repede : era silită deci tocmai pentru copilul pe care-l iubise atît de mult să facă toate rînduielile care de obicei însoțesc un mort. N-a mai avut puterea să urce cufărul acela în pod, ca să nu-l mai vadă, și n-a îndrăznit să-l roage nici pe tata să-i ajute. Cufărul a rămas pe culoar tot timpul războiului. Destinul nu-și prea schimbă mijloacele, ca și cum ar avea niște tipare fixe. Iarna trecută mi s-au încredințat două valize : erau haine vechi de dus la Surorile Săracilor, așa cum se obișnuiește la noi acasă din totdeauna. Le-am pus pe canapeaua mașinii și le-am dus în loja portarului de la mănăstire. Portarul care era acolo mi-a spus :

— Așteptați. O să golesc valizele ca să nu trebuiască să vă mai întoarceți.

Cămăruță spoită cu var, cu fereastra dînd spre grădină, în care s-a petrecut asta, nu pot să te uit ! Valizele sînt golite pe jos : mama murise cu cîteva luni înainte și toate rochiile ei erau acolo, toate, pe care le cunoșteam, cele negre și cele în dungi ; unele cu niște floricele mici, cenușii, un palton cu un guler de blană pe care-l văzusem atîta vreme în jurul gîtului ei, niște bluze tare decolo-

rate, dar pe care le purtase pînă-n ultima zi, una sau două fuste, puloverele acelea de lînă neagră, pe care le scotea mereu ca să și le pună apoi din nou, niște ciorapi, niște pantofi, pînă și papucii aceia închiși, care folosiseră ultimilor pași șovăielnici pe care-i făcuse pe coridorul de la Nollet. De data asta destinul, printr-o lovitură josnică, mă nimerise din plin.

În scrisori ea îmi cerea să mă gîndesc la bucuria noastră, a amîndorura, atunci cînd aveam să mă reîntorc și, scriind frazele acelea, își dădea seama de toată inconsistența lor. Se părea că războiul avea să dureze atît de mult și existau atît de multe ocazii să mori încît nu era de loc înțelept să aștepte reîntoarcerea mea. De cînd nu mai eram lîngă ea, mama era impresionată de tăcerea din casă, ca și cum în vremurile bune aș fi făcut, eu singur, un zgomot grozav, urcînd și coborînd scara, fredonînd cîte-o melodie, deschizînd brusc vreo ușă și mai ales strigînd :

— Mamă !

În timpul nopții, cînd nu dormea de loc, nu putea să scape de amintirile astea, și nici de ciudatele temeri care le însoțeau. S-a hotărît așadar să se ducă în fiecare după-amiază în oraș, ca să pregătească, în cadrul Crucii Roșii, colete pentru prizonieri. Voia să evite să rămînă singură la Nollet, la ceasul acela plin de melancolie cînd ziua începe să scadă. Începea să se anunțe toamna, și soarele apunea destul de repede, în timp ce pe copacii care mărgineau parcul începuse să se lase acum puțină brumă. Peisajul acela rămînea uimitor de calm, și turma se întorcea în staul pe același drum, în urma

ei venind un cîine care alerga vesel, în timp ce orașele se năruiau sub ploaia de bombe, iar la Stalingrad începuse infernul. Odată vasele spălate, mama lua autobuzul care o ducea direct în Place des Pénitents Gris. La doi pași de acolo se afla Crucea Roșie, unde se lucra într-un soi de cămăruță, stînd pe niște scăunele. Trebuia să legi foarte repede cu sfoară fiecare pachet, o sfoară groasă de hîrtie, foarte tare. În jurul mamei se vorbea foarte mult, fiecare aducea cîte-o veste și-și povestea necazurile. Vorbăria aceea aproape că te făcea să nu te gîndești la nimic. După-amiaza se scurgea destul de repede cu verificarea, lipirea și legarea coletelor, și se întîmpla ca mama să uite pentru cîteva minute cu desăvîrșire tot ceea ce nu era foarfece, sfoară și hîrtie de ambalaj. Pentru ea era un fel de haltă care-i îngăduia să respire, fiindcă avea impresia că n-ar fi fost în stare să supraviețuiască, dacă nu și-ar fi asigurat, în felul ăsta, printr-un șiretlic, momente de uitare în fața neliniștei continue. La căderea nopții lua iar autobuzul, gîndindu-se că poate a doua zi avea să primească o scrisoare. Dacă ultima nu fusese prea tristă, izbutea să adoarmă, într-un tîrziu, după ce-și învîrtise în cap mereu aceleași lucruri, și după ce-l rugase pe Dumnezeu să-i dăruiască răbdare. Dacă nu putea să doarmă, se scula și asculta postul de radio englez, care promitea zilnic o victorie apropiată și înfățișa Germania îngenuncheată. Pe mama asta o mai reconforta, contrar voinței ei, căci nu credea de loc în ce se spunea acolo. Pacea avea să vină, desigur, dar scăldată în sînge, și ce-o mai interesa pe dînsa pacea, dac-ar fi fost să mă

piardă şi pe mine, aşa cum îl pierduse pe Robert. Atunci se căznea să-şi închipuie cum avea să fie întoarcerea mea, şi inima-i bătea de fericire, obrajii i se înfierbîntau. După aceea îi era ruşine de subterfugiile astea. Încerca să-şi spună : copiii îşi părăsesc întotdeauna părinţii, asta li se întîmplă tuturor. Nu reuşea însă să se convingă de lucrul ăsta. În nopţile ei de insomnie se mai întreba de multe ori şi dacă nu cumva mă iubise prea mult, şi dacă Dumnezeu n-o pusese cumva la groaznica încercare de-a se despărţi poate definitiv de mine, ca s-o pedepsească pentru dragostea ei atît de mare şi atît de exclusivă încît devenea vinovată, chiar dacă era pentru propriul ei copil. Simţea cît se poate de clar adevărul că numai Dumnezeu este demn să fie iubit, dar acest fapt îi apărea mai puţin clar de îndată ce era vorba de copiii ei. De altfel, îşi spunea că nu mă iubise niciodată numai pentru ea însăşi, că, îndreptîndu-şi gîndurile către mine, n-avusese în vedere altceva decît voinţa lui Dumnezeu şi că niciodată nu voise să mă păstreze numai pentru ea. Cu toate astea, cîteva scrisori rătăcindu-se, în ziua în care i-am scris că n-am mai primit nimic şi că aveam sentimentul că începea să mă uite, adăugînd că asta e soarta inevitabilă a celor absenţi, chiar şi a celor pe care ţi se pare că-i iubeşti cel mai mult, în ziua aceea cînd ieşise în întîmpinarea factorului pînă la poartă şi cînd se întorcea înapoi către casă ţinînd în mînă scrisoarea mea deschisă, picioarele i s-au muiat deodată şi i s-a părut c-o să cadă pe drum. S-a lăsat jos pe iarbă şi s-a pornit pe plîns. Fără-ndoială, la mijloc era tot voinţa lui Dumnezeu ! Deodată, întreaga ei viaţă de pînă atunci i s-a părut ratată şi s-a uitat cu groază la copacii care-o înconjurau şi prin care pătrundea un soare galben de toamnă şi la colţul acela de parc unde nimic nu amintea de război, ca şi cum liniştea şi frumuseţea de acolo ar fi fost de nesuportat pentru un om foarte nefericit. Şi-a spus că nu există nenorocire mai mare decît aceea de a fi despărţit de o fiinţă, pentru că în cele din urmă ajungi să nici nu te mai înţelegi cu ea. Cum de putusem să cred eu că nu-mi scrisese ? S-a simţit parcă mai bătrînă decît era, mai obosită, şi i-a trecut din nou prin minte că Dumnezeu a vrut cu siguranţă s-o pedepsească pentru că mă iubea prea mult. A trebuit să recunoască că aşa era şi s-a ruşinat din cauza asta : orice bucurie şi orice tristeţe nu-i mai venea decît de la mine. Îşi aducea aminte de vremea cînd eram un băieţaş de-o şchioapă, şi de o zi în care ea zăcea bolnavă la Nollet, în încăperea aceea, care era şi acum camera ei. Băieţaşul de odinioară stătea la picioarele patului şi vorbeau împreună despre viitor. Şi băieţaşul de odinioară îi spunea că n-avea s-o părăsească niciodată. Ea i-a răspuns că totuşi va trebui s-o facă şi că în viitor toţi cei cinci copii pe care-i avusese aveau să plece fiecare la rîndul lui. Atunci el îi răspunsese cu multă încredere :

— N-o să fii niciodată singură, ai să-l ai întotdeauna alături pe bunul Dumnezeu.

Ori, singură, era. Se gîndea că-şi face prea multe probleme, că atunci cînd îmbătrîneşti energia îţi scade şi că ai cu atît mai mult nevoie de consolare. Şi ce devenise, de altfel, băieţaşul de odi-

nioară care vorbea cu atîta seninătate de *bunul Dumnezeu* ? El n-avea să se mai încumete să pronunţe aceste două cuvinte fără să zîmbească. Cît despre ea, se gîndea la unchiul Octave, care venea uneori s-o vadă. Era pe timpul cînd se distribuia o raţie redusă de tutun, şi unchiul Octave fuma diverse amestecuri, cu miros greu, pe care şi le procura de la anumiţi droghişti. Pe mama o deranja lucrul ăsta, dar nu îndrăznea să spună nimic : pentru nimic în lume nu voia să rişte să-l vadă pe unchiul Octave că pleacă, sau că-şi răreşte vizitele, graţie cărora spera că avea să-şi deschidă, poate, în faţa ei, inima, atît de închisă de obicei. Cînd venea el la Nollet vorbea despre război, şi îi băga pe englezi şi pe nemţi în aceeaşi oală, despre modul imposibil în care se făcea aprovizionarea, despre lipsa de încălzire de pe urma căreia suferea în oraş, despre foametea care-i aştepta, despre prostia oamenilor, despre absenţa evidentă a lui Dumnezeu, dar niciodată, nici un cuvînt în legătură cu fraţii şi cu surorile mele, sau cu mine, care eram totuşi preocuparea constantă a mamei. Îşi urma cu încăpăţînare ideea lui fixă, aceea de a demonstra că lumea e prost alcătuită, iar viaţa e atroce : pe atunci, în 1943, ideile lui îşi găseau din plin justificarea. Dădea ocol camerei, arunca o privire pe fereastră, se-ntorcea şi se aşeza din nou, se ridica iar, îşi reaprindea ţigara, perora tot mai arţăgos. Mama privea chipul acela chinuit şi se gîndea că, probabil, unchiul Octave avusese mult de suferit de vreme ce ajunsese la o asemenea amărăciune. Şi n-aveam noi oare, atît el, cît şi eu, atîtea gus-

turi comune, mereu cu nasul în cîte-o carte, n-aveam mai ales aceeaşi febră a scrisului ? Se uita la unchiul Octave şi-şi punea întrebarea dacă nu cumva avea, poate, înaintea ei imaginea propriului ei fiu îmbătrînit. Ori, ea ar fi preferat mai curînd să mă vadă mort decît să fiu pierdut pentru Dumnezeu. Şi-şi mai spunea în acelaşi timp că, de multe ori, din cădere în cădere, din nereuşită în nereuşită, ajungi uneori să-ţi afli mîntuirea, că cel sosit în ceasul al unsprezecelea e primit cu cea mai mare duioşie şi că toată *Biblia* răsună de apelul continuu : *Întoarce-te !* Căuta atunci să se convingă că aveam să fiu călăuzit, fără să-mi dau seama, către ceea ce vestea odinioară smerenia mea de copil, pentru care tot ce avea tangenţă cu Dumnezeu era atît de limpede. Cînd se gîndea la mine în felul ăsta, avea senzaţia că sîntem mai puţin despărţiţi unul de altul, că e mai puţin singură, mai puţin pierdută, că nu mai existau între noi atîtea frontiere, şi armate, şi oraşe bombardate, şi că într-un anumit domeniu puteam să ne întîlnim şi să ne regăsim. Cuprinsă de exaltare, ajungea în cele din urmă să-i ceară lui Dumnezeu să mă facă nu atît să vin înapoi, nici să-mi dăruiască o viaţă frumoasă în sens lumesc, ci să facă în aşa fel încît darurile pe care le aveam să nu se irosească în deşert, ca la unchiul Octave, ci să servească cauzei lui Dumnezeu. Era sigură că o asemenea rugăciune nu putea să fie refuzată. În scrisorile ei îmi cerea să mă gîndesc, în fiecare dimineaţă, la orele opt fix, că ea era îngenuncheată în biserica pe care-o cunoşteam, în partea stîngă a corului, pentru ca, în pofida distanţelor, să fim împreună mă-

car cîteva minute zilnic. Şi nu numai în clipele acelea se ruga în mod special pentru mine : într-o dimineaţă, cînd s-a deşteptat, şi-a dat seama că se ruga pentru mine şi-n vis. A trebuit de asemenea să recunoască că, pînă a nu fi plecat eu de lîngă ea, nici nu se ducea la slujbă în fiecare dimineaţă, cu toate că-şi făcuse multe reproşuri din cauza asta : dar atunci invoca drept pretext vîrsta, frigul iernii, sănătatea ei şi drumul lung pe care-l avea de făcut pînă la biserică. Şi iată că, după plecarea mea, găsise puterea să se ducă dis-de-dimineaţă, pe orice vreme. Aşadar, dragostea ei pentru mine a fost mai puternică decît dragostea ei faţă de Dumnezeu. Datorită acestui fapt a fost cuprinsă din nou de remuşcări, dar ceva din forul ei interior parcă îi spunea că vina asta avea să i se ierte uşor. Îmi povestea că, în orice împrejurare, tata se întorcea către ea şi-i spunea :

— Ce-o fi făcînd oare băiatul în clipa asta ?

Seara, stînd în faţa căminului, de o parte şi de alta, dacă nu vorbeau despre mine şi şedeau tăcuţi, fiecare îi ghicea gîndul celuilalt. Căutau să reconstituie, în minte, scrisorile mele. Căutau să-şi imagineze expresia chipului meu atunci cînd aveam să mă aflu din nou înaintea lor, şi expresia pe care aş fi avut-o în clipa aceea dacă aş fi intrat pe neaşteptate pe uşă. Îi obseda fără-ncetare acelaşi gînd : ţi-ai iubit atît copilul, te-ai ocupat atîta de el, ai tremurat atît pentru el, şi deodată vine războiul şi ajungi să nu mai ştii nici unde se află, nici dacă mai trăieşte şi nici dacă ai să-l mai vezi vreodată. Totul pornise de la Danţig şi de la Coridorul polonez, şi ce legătură putea să existe

între bucata aceea de pămînt şi plecarea mea ? Contrar scrisorilor pe care mi le trimitea, tata nu putea să se hotărască să accepte această încercare şi era copleşit de o tristeţe pe care nimic nu putea să i-o alunge. Dacă deducea din vreo scrisoare că eram trist, mama era cuprinsă de disperare, cu toate că avea un fond calm şi chiar vesel, care încă mai dăinuia. Îşi găsea mai ales în rugăciune un important refugiu, care cu cîţiva ani în urmă o ajutase să supravieţuiască atunci cînd războiul îi ucisese băiatul. Avea ferma convingere că nimic nu se întîmplă în deşert şi că, despărţiţi prin moarte, aveam totuşi să fim împreună dincolo. Nu putea să conceapă eternitatea fără copiii ei. Cînd poşta nu-i aducea nici o scrisoare de la mine, aproape că nici nu îndrăznea să-i spună tatii, fiindcă ştia c-o să se schimbe la faţă cînd o s-audă. Cît despre ea, se străduia să nu-şi dea de loc în vileag durerea. Cîteva uzine din apropiere de Nollet au fost bombardate şi s-au dus să se ascundă amîndoi într-un şanţ, în timp ce schijele cădeau ca grindina în jurul lor, pe frunze. După aceea, întorcîndu-se spre casă şi privind cerul, care era ca o vîlvătaie în partea dinspre oraş, s-au gîndit că războiul avea să se sfîrşească cu foc şi cu sînge pentru toţi şi că ar fi fost mai înţelept odată pentru totdeauna să se împace cu gîndul că n-or să mă mai vadă. Venise din nou vara, şi uite că se-mplinea anul de cînd mă întorsesem spre ei în faţa gării aceleia mici, cu mîna ridicată în semn de adio. Mamei i se părea că nici un an din viaţa ei nu fusese atît de lung. Şi mai lung încă i s-a părut anul următor, în care nu le-am mai scris de

loc. Unul din băieții ei mort, un altul dispărut, așteptarea continuă ca să primească vești, neliniștea, nopțile fără somn, frigul și foamea, pe toate le îndurase cu curaj, dar și cu certitudinea că-și irosește cele din urmă puteri. Cînd războiul s-a terminat și am revăzut-o pe mama, am regăsit o femeie bătrînă.

Peste cîteva luni, în timp ce stătea în camera ei și cosea, a simțit deodată că un colț al gurii îi este greu, parcă înțepenit, și aproape că nu-l mai simte. S-a ridicat și s-a dus să se uite în oglinda de deasupra căminului : nu se vedea nimic. S-a așezat din nou pe scaun, cam neliniștită. Rigiditatea aceea din colțul gurii s-a extins cu iuțeală la toată partea dreaptă a feței, apoi la braț și mai cu seamă la mîna pe care a lăsat-o să-i atîrne inertă, pe brațul fotoliului. Atunci m-a chemat și parcă mă văd și acum traversînd culoarul care ducea de la camera mea către a ei, nemulțumit oarecum de faptul că eram deranjat. De cînd mă întorsesem în Franța, mama căpătase obiceiul să mă tot strige. Am tras o spaimă grozavă. Încerca să-mi zîmbească și-mi vorbea bîiguind. Se întinsese pe patul ei, fără să mă slăbească din ochi, în timp ce chemau un doctor. El ne-a mai liniștit : un accident arterial benign. O soră i-a făcut cîteva zile la rînd niște injecții.

Sensibilitatea feței, a brațului și a mîinii a sfîrșit prin a-i reveni. O cercetam acum pe mama cu mai multă atenție. Aveam grijă să nu-i mai mărturisesc ce impresie îmi făceau chipul și mersul ei : am devenit optimist în mod sistematic. În zilele care au urmat după restabilirea ei completă, am băgat de

seamă că nu mai era prea sigură pe picioare și că din cînd în cînd făcea cîțiva pași inutili, mereu către stînga. Mă preumblam prin fața casei, de-a lungul pajiștei, unde turma păștea ca odinioară, și-mi spuneam : m-am înapoiat ! Numai că acum o aveam la braț pe mama, care se sprijinea uneori din greu. Îmi spunea :

— Nu-i nimic, e numai un neînsemnat semnal salvator. Era să uit că în curînd va trebui să mă înfățișez înaintea lui Dumnezeu. O să-mi fac reproșuri înainte de toate pentru faptul că te-am iubit prea mult.

Avea un rîs foarte tineresc și aceiași ochi strălucitori, și inteligenți de odinioară, puțin neliniștiți, ori de cîte ori mă privea. Se întreba ce era în mintea mea și cîteodată avea cele mai mari temeri pentru mîntuirea mea. Alteori i se părea imposibil ca Dumnezeu să dorească să ne despartă. Niciodată n-am fost în stare s-o îmbărbătez, și cînd era singură frămînta îndelung asemenea gînduri. La tata, în schimb, nu exista nici o teamă de felul ăsta, nici o îndoială, și-mi amintesc parcă și acum cum mă privea în timpul ultimei lui boli, ori de cîte ori intram în cameră, cu o privire îndurerată, dar plină de încîntare, de-o intensitate extraordinară, ca și cum ar fi ținut cu tot dinadinsul să ia cu el imaginea mea. Mama îmi spunea că se gîndea tot timpul la el, la agonia lui atît de lungă, și că uneori plîngea toată noaptea. Îi era îngrozitor de frică de moarte și regreta în același timp că nu s-a dus și ea o dată cu tovarășul ei de viață. Într-o dimineață, cînd se-ndrepta spre biserică pe drumul care merge de-a lungul zidu-

lui de la Torcy, i s-a părut deodată că are prea mult de mers şi s-a întrebat dacă n-ar fi mai înţelept să facă cale-ntoarsă. Cum a ajuns la biserică, s-a aşezat jos şi a avut impresia că-n jurul ei se lasă o ceaţă uşoară. Înainte de Sfintele Daruri a ieşit afară, a cuprins-o ameţeala pe trepte şi a căzut. La sfîrşitul slujbei au găsit-o întinsă acolo, fără cunoştinţă. Au adus-o acasă cu o maşină. Şi-a revenit în pat, cu noi toţi în jurul ei, cuprinsă doar de-o mare oboseală, fericită că se află culcată, şi s-a gîndit imediat la Peter Schlemihl.

Era o carte pe care o avusese ea la Bourbonne, în copilărie, şi la care se gîndise de multe ori, dar niciodată ca-n dimineaţa aceea, cînd era culcată în camera ei de la Nollet. Era o carte mică, cartonată. Mai multe ilustraţii îl înfăţişau pe-o terasă, sau pe stradă, sau călare pe-o cîmpie nesfîrşită, pe *omul care şi-a pierdut umbra*. Una dintre imagini îl înfăţişa pe Diavol stînd lîngă Peter Schlemihl, ghemuit pe pămînt, împăturind, ca pe-un covoraş, umbra victimei lui, pe care în altă parte o ducea neglijent sub braţ. Naivitatea şi spontaneitatea acelor imagini o încîntaseră pe atunci pe mama şi iată că-n ultimele zile ale vieţii ei începea să-şi dea mai bine seama de semnificaţia cărţii aceleia, dar cum s-o explice şi cine ar fi înţeles-o ? Se uita la noi cum şedeam aplecaţi asupra ei. Singurul lucru pe care şi l-ar fi dorit, pentru eternitatea ei atît de apropiată, era să fie umbra aceea mică, care putea să fie luată şi aşternută apoi la picioarele lui Hristos, ca să rămînă în veci acolo.

În urma acelui nou accident, a rămas cu ameţeli dese, cu o durere la gît în partea stîngă şi cu un mers din ce în ce mai şovăielnic. De multe ori simţea că şi capul îi e prins, de data asta însă partea dreaptă, de parc-ar fi fost umplută cu vată, şi auzea foarte prost. Sau, cînd şedea întinsă pe pat şi citea, după o vreme îşi dădea seama că cuvintele începeau să-i alerge mecanic prin faţa ochilor fără să înţeleagă nimic şi era năpădită de spaimă. Nopţile mai ales era cuprinsă de nelinişte şi-i era frică să rămînă singură. Ori era lăsată de multe ori singură. Întotdeauna avea impresia că a uitat să ia doctoria pe care ar fi trebuit s-o ia şi care, dacă n-avea s-o vindece, avea să-i amelioreze cel puţin starea. Nu i se dădea însă voie să ia doctorii multe cum ar fi vrut ea, iar cele care îi erau îngăduite avea impresia că îi erau ascunse. A încercat de mai multe ori să se ridice singură ca să meargă să le caute într-un dulap, dar a căzut. A fost foarte încurcată cînd a trebuit după aceea să ne spună ce se petrecuse, şi-n unele zile a constatat chiar că nici nu mai ştia ce se petrecuse. I se întîmpla să vorbească, şi-n mijlocul unei fraze să se mire de ce spune, fiindcă era foarte departe de ceea ce ar fi vrut să exprime. Încerca atunci să construiască fraze foarte scurte, pe care le repeta mereu, ca de pildă :

— Sînt o bătrînă dezgustătoare.

A început să creadă că pînă şi fiului ei îi era silă să se mai aplece asupra patului ei ca s-o sărute. Atunci a spus :

— Nu mă mai iubeşte.

A înțeles că nu-i mai rămînea altceva de făcut decît să moară, și a murit.

Am început caietul ăsta acum un an, în fața primului foc de toamnă. Ca și azi, turna cu găleata în jurul casei. Tocmai arsesem hîrtiile mamei, a cărei cameră era goală, încă intactă. Eram singur la Nollet și nu se auzea decît un vag zgomot de crătiți venind din direcția bucătăriei. De cîte ori mă apropiam de fereastră, nu vedeam decît platanul, care e cel mai aproape de casă, și asta printr-o perdea de ploaie. Focul din cămin mă ducea cu gîndul la focul pe care-l aprindea odinioară tata, și scurgerea monotonă a apei care cădea pe acoperiș îmi vorbea de iarna care bătea la ușă, de apropierea frigului și de fericirea de a fi singur. Durerea pe care-o încercam mă făcea mult mai sensibil ca de obicei la orice. Știam foarte bine că n-aveam să-mi găsesc consolarea, dar că viața n-o să mi se pară cu toate astea tristă, și nu voiam să trăiesc în gol începutul acela de toamnă. Îmi închipuiam că o să am înaintea mea o iarnă lungă, pe care o s-o petrec în casa asta, în încăperea asta, înconjurat de-o tăcere în care n-aveau să răzbată decît ploaia și vîntul, și din cînd în cînd strigătul vreunui corb sau lătratul vreunui cîine. Iarna avea să facă să se închidă cîmpia în jurul meu, cu întinderile ei pustii, cu copacii ei morți, cu bancurile ei de brumă care se văd de la ferestrele mele. Atunci, în zilele cu vînt puternic, se aude fîșîitul frunzelor moarte care aleargă și se rostogolesc pe prundiș, și copacii care gem. Dacă plouă, pajiștea care se-ntinde în fața casei, tufișurile care o-nconjoară, cerul de

dincolo de ea, totul pare că se confundă și alcătuiește o masă cenușie și tulbure care te desparte de lume. Mi s-a părut că ar trebui să profit de pacea aceea ca să scriu ceea ce doream atît de mult. Am început caietul ăsta cu moartea mamei și credeam că n-o să vorbesc în el decît de ea și de copilăria mea. Apucasem să scriu cîteva pagini și luna septembrie era pe sfîrșite, cînd am intrat pentru prima oară la Torcy. Și povestirea a luat o întorsătură la care nu mă așteptasem. M-au năpădit și alte amintiri în afară de cele legate de mama și s-au amestecat cu ele. Și-n multe seri din iarna asta am visat mai curînd decît am scris. Eram mirat de întoarcerea aceea a trecutului în prezent, și-mi spuneam că viața e un mare artist, care-și pregătește efectele, care se joacă cum vrea ea cu amintirea și cu uitarea, care face să reapară anumite personaje, șterge timpul și-l creează apoi din nou, pe neașteptate, ca să facă din el un hău. Am petrecut iarna scriind, dar pe apucate. A apărut așadar și Nathalie în caietul ăsta, în care n-aș fi crezut niciodată că era nimerit s-o pomenesc. O dată cu sosirea primăverii am avut săptămîni de-a rîndul secetă, un soare care te orbea, o căldură de la început apăsătoare și după aceea s-au adunat norii și a plouat trei zile-n șir. A fost bucuria rațelor care se zbenguiau în băltoacele dimprejurul casei. Le auzeam cum băteau din aripi și auzeam răpăitul ploii pe frunze. Era cea dintîi primăvară pe care o trăiam de cînd mama nu mai era acolo. La începutul verii au căzut multe ploi, și-n timp ce mă duceam la Torcy, pășeam pe-un pămînt desfundat, pe care

alunecam. De-ndată ce treceam dincolo de zid, pe care-l săream la fel de ușor ca pe vremuri, simțeam un parfum îmbătător, care n-aș putea să spun de unde provenea : de la niște arbuști cu flori mici albe sau, poate, de la frunzele veștede îngrămădite în desiș și pline de apă. De cum se-nsenina, soarele care pătrundea printre copaci trezea la viață întreaga pădure de la Torcy : mii de păsări începeau atunci să cînte. În timp ce străbăteam aleile acoperite de frunze și mă apropiam de castel mergînd printre rondurile cu flori, mă gîndeam la mama și la contrastul revoltător dintre zilele acelea frumoase și moarte. Mă surprindea faptul că mă aflam acolo, mă întrebam ce mai sper, și cu toate astea curiozitatea mă mîna înainte. Mi-am amintit de-o convorbire pe care o avusesem cu mama, cu cîteva luni înainte de a muri : mă aflam lîngă patul ei. Nu părea să se simtă prea rău în ziua aceea, deși era puțin exaltată, cum se-ntîmpla adesea. Fără să mă mișc de la locul meu, zăream pe fereastră un colț din pădurea de la Torcy și mi-a venit deodată un gînd năstrușnic : să-i spun mamei ce însemnase Nathalie pentru mine, tot ce-mi evoca pădurea aceea, toată povestea. Trecuseră ani de zile și n-o mai văzusem pe Nathalie, și viața mea luase o cu totul altă întorsătură, așa că mama n-avea de ce să fie scandalizată dacă aș fi evocat amintiri atît de îndepărtate, ci avea să vadă în asta o dovadă de încredere care i-ar fi făcut poate bine. I-am spus :

— Mă-ntreb dacă domnul de Marsant se află la Torcy. Cîteodată e acolo chiar de la începutul primăverii.

Mama nu mi-a răspuns. Subiectul părea să n-o intereseze cîtuși de puțin. În felul ăsta, confidențele pe care aș fi vrut să i le fac nu i le-am mai făcut și fără-ndoială e mai bine așa.

După două zile mi-a spus :

— Mi-ai vorbit despre domnul de Marsant, alaltăieri. M-am gîndit la el astă-noapte, mi-am amintit multe lucruri și-am încercat un sentiment de nedreptate care mă revoltă. Cred că tatăl tău nu era drept cînd judeca menajul ăsta atît de curios. El fusese prieten cu bătrînul Marsant, înainte de războiul din 1914, și pe vremea aceea se simțea la Torcy ca la el acasă. Tatăl tău a fost indignat cînd l-a văzut pe fostul șofer că se instalează la Torcy și pune mîna pe tot. Nu l-a luat niciodată în serios pe noul domn de Marsant, și-l înțeleg. I se părea însă că soția lui era de neiertat. Faptul că a acceptat să se căsătorească cu bărbatul acela, cînd știa de unde vine și cum a ajuns acolo, faptul ăsta îl indigna și considera că e o femeie capabilă de orice. Și nu cred că ar fi fost atît de indignat, dacă ea n-ar fi avut atîta farmec. Frumoasă poate că nu era, dar în trăsăturile și în privirea ei exista o dulceață de neuitat. Cred că tatăl tău era prea sever cu ea și la asta m-am gîndit astă-noapte cînd nu puteam să dorm, ca de obicei. Avea un nume fermecător : Nathalie, un nume cam desuet, dar care se potrivește foarte bine cu ceea ce trebuie să fi fost tinerețea ei. Înainte de-a se căsători mă dusesem să-i văd părinții. Locuiau într-un

fel de castel dărăpănat, unde iernile trebuie să fi fost groaznice. Într-un salon uriaş am dat de tînăra Nathalie şi de surorile ei, care purtau cozi şi aveau cu toate aceeaşi mutrişoară plăcută şi nevinovată, dar pe care nu sperau cîtuşi de puţin să le mărite, căci n-aveau nici un sfanţ şi nu ieşeau niciodată în lume. Şedeau pe scaune, la rînd, una lîngă alta, îmbrăcate cu rochii la fel, şi-n faţă se afla mama lor, o chipeşă matroană, cu un turban pe cap ca doamna de Staël, şi tatăl lor, un bărbat foarte distins, subţire, diafan, cu un aer cam de ratat şi foarte amabil. Ni s-au servit cîteva prăjituri uscate pe-o farfurie. Pe fereastră se vedea o întindere aridă, fără sfîrşit. Se lăsa noaptea. Am plecat îngrozitor de tristă, gîndindu-mă la acele sărmane fete. Aşa că nu înţeleg de ce era tatăl tău atît de necruţător cu ea : faptul că s-a căsătorit cu un oarecare ca să scape de acolo îl înţeleg. Cine ştie chiar dac-o fi fost informată despre tot ? Tatăl tău n-o ierta pentru că se culcase de bunăvoie cu bărbatul acela : ca să-l primeşti în pat la tine, spunea el, trebuie să fii o femeie lipsită de onoare. Pentru ea, însă, cred că problema nici nu s-a pus aşa. O fată tînără, care n-a ieşit niciodată din casă şi nu ştie prea multe, îşi face despre căsătorie o idee destul de abstractă, cu totul diferită, în orice caz, de ideea pe care şi-o face un bărbat. Dar şi cînd s-a deşteptat la Torcy ! Cînd şi-a dat ea seama ce alesese şi la ce se-nvoise ! Probabil că sînt ridicolă. Dar, uite, aşa bolnavă cum sînt, slăbită, mîine poate moartă, am găsit totuşi răgazul în noaptea

asta, aşa singură cum eram, să încerc parcă un fel de groază la gîndul că femeia aceea tînără a descoperit cu domnul de Marsant ce-nseamnă căsătoria, dragostea şi bărbaţii. Mi se părea, ca să zic aşa, că eram în locul ei. Să te ferească Dumnezeu ! Asta ca să-ţi explic de ce simt, ori de cîte ori mă gîndesc acolo, o mare milă pentru doamna de Marsant, care atunci cînd am cunoscut-o se numea numai Nathalie şi purta codiţe. Tatăl tău o judeca însă altfel : din cauza lui am trăit unii lîngă alţii fără să ne vedem. Am întîlnit-o, după căsătorie, o singură dată în oraş, cînd intram într-o mercerie. N-am schimbat decît cîteva cuvinte, dar a fost de ajuns : privirea ei atentă m-a frapat. Era un om care ştia să asculte, mi-am dat seama de asta, şi e un semn care nu înşală. Nu mi-a spus nimic deosebit, m-a întrebat ce mai faci tu, de exemplu, dar pe un ton care m-a mişcat pur şi simplu. Nu era doar simplă politeţe : mai era ceva, greu de definit. N-aş putea să fiu aspră cu ea. Nu pot să uit melancolia de pe chipul ei în timp ce vorbea. O fi greşit în viaţa ei, se prea poate, dar ce are a face ? Asta nu contează înaintea lui Dumnezeu, care se milostiveşte cu inimile stinghere. Stau şi mă gîndesc la romanele tale : prea multe scene amoroase, împreunări care nu prezintă nici un interes. Cînd e vorba de-o dragoste adevărată, chiar dacă ea te-mpinge prea departe, nimic nu e mai scuzabil. Nu oricine o înţelege însă, oamenii preferă micile ştrengării care-i fac să rîdă, dar eu am groază de glumele deşănţate. Că doamna de Marsant n-a fost fără cusur, sînt de acord, dar de ce să se

mai născocească şi povestea aceea cu grădinarul ? Aşa-i place lumii să te umilească. N-am crezut nici o iotă, niciodată. Dacă există cineva la Torcy care să se intereseze peste măsură de băiatul ăla, acel cineva nu-i în nici un caz doamna de Marsant. Vorba tatălui tău : aş avea prea multe de spus.

Mama nu m-ar fi dezaprobat pentru faptul că mă duceam la Torcy, cum ar fi făcut-o, de pildă, tata, dar s-ar fi întrebat probabil cu mirare ce plăcere puteam să găsesc acolo. Pînă anul trecut, toamna, nu păşisem niciodată în curtea de la Torcy. N-o cunoşteam decît dinafara porţii celei mari care o separă de sat şi care toată tinereţea mea a însemnat pragul unei lumi interzise. Zăream o întindere de pietriş foarte alb, cîteva muşcate, nişte leandri puşi în lăzi, şi-n fund de tot un peron drept, cu vreo cincisprezece trepte, unde nu vedeam pe nimeni. Poarta s-a deschis pentru mine, am urcat treptele, şi Nathalie mă aştepta pe peron. Mi-a spus :

— Intră, te rog, soţul meu e aici.

Am măsurat atunci timpul care s-a scurs. N-am intrat imediat ci m-am întors ca să privesc curtea. Visasem de atîtea ori la toate lucrurile acelea şi în sfîrşit le vedeam, cam tîrziu. Privit dinafară, Torcy seamănă oarecum cu o închisoare mare. Dar în curtea lui s-au adunat toate graţiile, mai precis într-un colţ care nu se zăreşte nici din sat, un turnuleţ încastrat pe jumătate în zid şi care ajunge pînă la acoperiş, unde se termină cu un fel de calotă albă şi cenuşie. Există acolo o scară în spirală cu trepte de piatră. În timpanul uşii se află un blazon purtat de două sirene : au părul despletit şi se desprind din piatră ca să se plece şi să privească parcă la cei care vin. Între două ferestre să află nişa goală a unei statui, de la care n-a mai rămas decît soclul, susţinut de-un înger. La ultimul etaj al turnului există o balustradă cu nişte lei ridicaţi pe două labe şi cu gurile deschise. Prima dată m-au primit în salon, ceremonios. Domnul de Marsant e aproape un moşneag. A făcut nişte fălci mari care-i atîrnă şi pe care se vede o întreagă reţea de vinişoare roşii şi are nişte sprîncene exagerat de stufoase. Mi-a ieşit în întîmpinare şi după aceea s-a înfundat într-un fotoliu, fără să mai spună mare lucru, trăgînd dintr-o lulea. Părul alb îi da un aer grozav de respectabil. Şi Nathalie ? S-a schimbat, bineînţeles. Mă vedeam şi eu însumi într-o oglindă, ceva mai încolo. Întotdeauna privesc fără prea mare plăcere capul meu de cuadragenar. De la ferestrele salonului am regăsit peisajul copilăriei mele, dar văzut de-a-ndoaselea. Chiar în faţă, grădina cu bazinele ei mari şi mici, unde curge o apă cu un susur plăcut, şi-n fund de tot pădurea unde mă ascundeam. Odinioară mă uitam la ferestrele astea, ceva mai tîrziu ce n-aş fi dat să vin aici. Pînă la plecarea Nathaliei, la începutul lui noiembrie, m-am întors des la Torcy. M-au oprit de multe ori la dejun. Am observat că-n cele din urmă domnul de Marsant era destul de fericit să mă vadă.

— Ce om încîntător era tatăl dumitale ! mi-a spus el într-o zi.

M-am întrebat atunci ce-ar fi zis tata dacă m-ar fi văzut acolo, la masa aceea. Imediat după desert, domnul de Marsant ne părăsea, şi-l vedeam pe fereastră cum se depărtează în grădină, ducîndu-şi uneltele de pescuit. Zăboveam împreună cu Nathalie într-o cămăruţă unde ni se servea cafeaua şi unde trebuie să fi fost pe vremuri *fumoarul.* Nimeni la Torcy nu-i mai ştie însă denumirea asta. Nathalie căuta întotdeauna să mă facă să vorbesc despre artă, despre literatură, despre cărţile mele. Cum n-am ştiut niciodată ce să spun despre toate astea, eram foarte expeditiv şi încercam s-o determin să-mi povestească viaţa ei de la Paris în fiecare iarnă. Doar ochii îi rămăseseră aproape aceiaşi. Privind-o, m-am dus de multe ori cu gîndul la nişte întrebări foarte precise pe care aş fi vrut să i le pun. Am făcut socoteala că trebuia să fi avut vreo cincizeci de ani. La început, cînd am revăzut-o, mi s-a părut că n-o recunosc. Fără-ndoială că în clipele acelea numai la ea nu mă gîndeam. Cu trei zile înainte murise mama şi-n biserică se desfăşura ceremonia atît de supărătoare a ofrandei : toată lumea trecea prin faţa coşciugului şi punea un ban pe-o tavă, după ce săruta un crucifix pe care-l ţinea preotul. Stăteam în picioare, la locul meu, şi priveam. Mă gîndeam la şirul acela de oameni, la zgomotul banilor care cădeau, la vălul acela negru pus pe-o cutie, şi-mi spuneam că nu există nici o legătură între toate astea şi suferinţa mea, ci că era vorba doar de-o formalitate inevitabilă şi că-n curînd aveau să mă lase singur. L-am văzut atunci pe domnul de Marsant îmbrăcat în negru, cu părul alb, care se-ntorcea de la cor şi-şi căuta locul din ochi. Era urmat de cîteva persoane şi, fără să vreau, am recunoscut-o pe Nathalie. La ieşire mi-a spus :

— Cînd o să-ţi mai treacă durerea, vino să ne vezi.

Şi m-am dus. Şi-n anul ăsta, la sfîrşitul iernii, cînd Nathalie s-a întors la Torcy, nu mi-am ţinut făgăduiala pe care mi-am făcut-o mie însumi şi m-am întors din nou acolo. Acum urc peronul şi intru fără să cer să mă mai anunţe. Dacă ajung acolo pe la zece, îl găsesc pe domnul de Marsant singur, în *fumoar*, citind un ziar. Nathalie nu iese de loc din camera ei, decît la prînz. Domnul de Marsant îmi propune să facem o plimbare prin grădină, unde soarele nu dogoră̆şte încă prea tare. Vorbim de una, de alta. Mai exact, eu vorbesc cît se poate de puţin şi ascult. Trebuie să spun că domnul de Marsant mă cercetează uneori şi el, cu curiozitate. Nu-i de loc prost. După-amiezile, cînd începe să se mai răcorească, ne ducem să pescuim împreună. Domnul de Marsant îşi pune un costum de pînză groasă şi nişte cizme care-i fac un mers şi mai greoi. Duce cu el cîteva undiţe, nişte sacoşe, un coş pe care şi-l agaţă în spate şi cîinii aleargă în jurul nostru. Pe măsură ce coborîm pajiştea largă şi ne îndepărtăm de castel, devine tot mai vesel şi-ncepe să fluiere. Ne aşezăm la marginea apei, unul lîngă altul, de obicei în acelaşi loc, pe nişte trunchiuri de copaci culcaţi şi pe jumătate scufundaţi, cum i-a adus vîrtejul şi înaintînd în apa care clipoceşte. Malurile sînt abrupte, acoperite de tufişuri prin care mijeşte

soarele, şi cum ni se întîmplă să stăm acolo o oră, două fără să spunem un cuvînt, am tot timpul să mă mir în sinea mea că mă aflu acolo şi să-mi bat puţin joc singur de mine. Cu cîteva săptămîni în urmă, răbdarea mi-a fost însă răsplătită. În timp ce urcam înapoi către castel, domnul de Marsant mi-a spus :

— Cînd te-am văzut apărînd anul trecut mi-am spus : încă unul. Mi-am dat după aceea însă repede seama că n-ai venit pentru asta, nu te interesa. Şi asta fiindcă n-ai cunoscut-o pe Nathalie cînd era tînără. Acum s-a îngrăşat puţin, s-a mai deformat, nu mai e aceeaşi. Aveam convingerea fermă că vîrsta avea să aranjeze lucrurile, dar nu mă pricepeam la femei, şi cu atît mai puţin la asta. Mie mi-a plăcut întotdeauna viaţa la ţară şi, dacă aş fi fost liber, aş fi trăit tot anul la Torcy. Nathalie n-a vrut niciodată. Trei luni vara e maximum cît poate suporta să stea aici. E foarte blîndă, insinuantă, ascunsă, n-are niciodată nici o ieşire, niciodată nu face nici o scenă, dar îşi urmăreşte scopul cu o perseverenţă pe care nimeni nu i-o poate înfrîna, şi eu nici pe-atît : eu parcă nici nu sînt aici, parcă nici nu exist. De altfel, abia dacă reuşesc s-o văd : la masă doar, şi numai atunci cînd ne faci cinstea să vii la noi. Şade tot timpul în camera ei şi prefer să nu ştiu ce face acolo. La Paris e şi mai rău : nu ne întîlnim decît rareori, în vestibul şi doar din întîmplare. În comparaţie cu acolo, aici ducem o adevărată viaţă de familie. Eu înţeleg totul, te rog să mă crezi, n-am prejudecăţi, dar tot ce-aş fi pretins de la Nathalie e puţină discreţie. Pare să aibă încredere în dumneata. N-ai putea cumva să-i spui un cuvînt în legătură cu asta ? Nu cer imposibilul. Dar să înţeleagă că într-o bună zi aş putea şi eu să mă satur. Ştii, de pildă, că atunci cînd mă întorc pe neaşteptate în strada Wagram sînt nevoit să trec prin vestibul călcînd pe vîrful degetelor ? Abia către ziuă se potoleşte, afară de cazul cînd Nathalie nu-şi petrece noaptea în oraş. Dacă-i arde de aventuri ridicole n-are decît, nu e prima, dar lăcomia asta sfîrşeşte prin a stîrni mirarea. Cu dumneata se supraveghează, discută literatură. Puţin îi pasă de literatură, te-asigur eu. La vîrsta ei am impresia c-ar putea să se mulţumească cu Joseph, pe care şi aşa îl plătesc destul de scump ca să nu facă nimic, e un băiat cumsecade, la care ţin, şi mai bine el decît altul. Dar pentru Nathalie el nu înseamnă decît o plăcere pe timpul verii. Vine cu noi şi la Paris în fiecare iarnă, probabil că ştii asta, dar nu cred că-l mai solicită în altă parte în afară de Torcy. E încă bărbat frumos, nu-i aşa, e tip bine. Ce părere ai ? O lichea, pe de altă parte. Toată povestea asta e amuzantă.

Părea de-a dreptul încîntat cînd am ajuns la castel. A fost ultima noastră ieşire la pescuit. La începutul lui septembrie toamna a sosit pe neaşteptate şi n-am mai putut coborî de-a lungul pajiştei cu uneltele de pescuit în mînă. M-am mai dus la Torcy pînă pe la sfîrşitul lunii. Luam cîte-o carte din bibliotecă sau jucam cîte-o partidă de table cu Nathalie. Domnul de Marsant pusese să se aprindă focul, şi-naintea căminului ne-ntorcea spatele. Alaltăieri a avut loc masa noastră de adio. N-am zăbovit prea mult. Frigul care se lasă

noaptea, şi ploaia care cade mereu de-o săptămînă încoace, şi noroiul fac ca drumul pînă la Nollet să pară lung. Nathalie m-a condus singură pînă la poartă. I-am urat o iarnă plăcută.

— Ar trebui să mă compătimeşti, mi-a spus ea, apucîndu-mă de mînă şi păstrîndu-mi-o într-a ei. Poţi să-ţi imaginezi cum e viaţa mea la Paris, cu toate hăimănăluţele alea care se-nvîrt pe lîngă bărbatul meu şi cu Joseph pe care sînt nevoită să-l suport la mine acasă.

N-am mai insistat. Şi a fost cu totul întîmplător faptul că azi-dimineaţa am asistat la plecarea lor. Mă dusesem pînă-n tîrg să cumpăr nişte tutun. Am văzut poarta de la Torcy dată la o parte, şi cînd mi-am aruncat ochii în curte, am văzut că tocmai ieşea maşina cu bagaje deasupra, pe capotă. Nathalie şi soţul ei şedeau în spate şi păreau tăcuţi, iar Joseph conducea. Nu mai e tînăr nici el, dar are un păr încărunţit splendid şi un profil de împărat roman. Cred că a fost singurul care m-a zărit, şi mi-a făcut un semn cu mîna. Am rămas să privesc cum se depărtează maşina. Mi-am spus : n-ar trebui să ne mai vedem niciodată. Şi m-am întors la Nollet.

Dacă treci pe alei, pe lîngă tufişuri, poţi să aduni vreascuri cîte vrei ca să-ţi aprinzi un foc zdravăn. Las fereastra deschisă ca să-mi vină miresmele plăcute de toamnă. Ploaia îngustează orizontul şi şterge cîteodată pînă şi copacii cei mai apropiaţi. Nollet-ul înconjurat din toate părţile de ploaie şi cele dintîi focuri aprinse în bibliotecă, nimic nu mă face să retrăiesc mai bine sentimentul de securitate şi de fericire pe care-l aveam

aici pe vremea cînd eram copil. Pe atunci viitorul nu exista pentru mine, nu bănuiam că fraţii şi surorile mele, că părinţii mei, la rîndul lor, aveau să mă părăsească şi că aveam să rămîn singur aici, eu singur dintre toţi, ca să-ndur povara dulce a amintirilor. Las cîinele să intre înăuntru, cu toate că e murdar pe labe, căci şi lui îi place focul toamna. Se-ntinde cît e de lung înaintea căminului şi rămîne nemişcat, ca şi cum ar fi mort de oboseală. Stă cu ochii închişi şi nu mai trăieşte decît printr-o respiraţie egală. Dacă schiţez vreun gest, deschide cîte-un ochi, se asigură că nu-i nimic şi-o porneşte din nou în visurile lui. Mă gîndesc la sosirea Nathaliei la Paris şi la reîntoarcerea ei aici, vara viitoare. Cred că n-o să mă mai duc la Torcy. Era mai bine ca Nathalie să-şi reia din nou chipul ei de pe vremea cînd eram tînăr, s-o văd aşa cum am întîlnit-o atunci cînd, înotînd prin noroi, mi-a spus :

— Pe dumneata te cunosc !

Stau şi mă întreb : chiar pe vremea cînd ne întîlneam zilnic şi cînd credeam că nimic n-avea să ne mai despartă, oare am cunoscut-o cu adevărat ? Îşi are şi ea locul ei în cortegiul acela de umbre nesigure pe care pot să le evoc aici. Toţi cei care au trăit în casa asta şi pe care am impresia că-i zăresc parcă atunci cînd trec prin salon sau prin sala de biliard, sau atunci cînd urc scara, chiar şi părinţii mei, poate că nici la ei n-am văzut decît o aparenţă. Şi-or să mai treacă şi alţii pe culoarele astea, şi-or să mai fie şi alţi copii care-or să alerge pe scări, şi alţi necunoscuţi care-or să stea în faţa casei şi-or să aştepte răcoa-

rea nopții, și pentru ei nici măcar aparența asta n-o să mai existe. Nu mi se pare zadarnic dacă încerc s-o salvez, cu picul acela de viață pe care-l ascunde și-l mai păstrează ea, înainte de toate. Am în bibliotecă un exemplar din *Aventurile lui Telemac*. Pe prima pagină e scris cu un scris destul de stîngaci și greoi : „În dar de la Minerve Rossignol, iubitului ei nepot Léon Férat, Calais, 10 aprilie 1840". Ce-or fi devenit femeia cu un prenume așa de pompos și copilul pe care-l iubea ea, numai Dumnezeu știe. Mi se întîmplă și mie să mă gîndesc la acel *iubit nepot*, la tandrețea aceea bănuită, la toate viețile care n-au lăsat nimic altceva în urma lor decît o dedicație. Am lăsat-o și eu pe a mea.

JOCURILE NOPȚII

Lui Jean Grenier

CU MULT ÎNAINTE DE IVIREA ZOrilor, zăresc pe cîmp două lumini, destul de departe şi mereu în acelaşi loc. În jurul lor, noaptea, în care cerul şi pămîntul se confundă. Mă duc cu gîndul la Prichindel, care a zărit tot aşa casa căpcăunului din pădure. Foarte curînd cîntecul cocoşilor o să vestească ivirea zorilor : cîntă cu toţii deodată, apoi tac şi aţipesc, cît timp durează încă noaptea. Niciodată n-o să ajung pînă la luminile acelea şi n-o să ştiu ce luminează. Aţîţ focul, mă aşez la masa mea, şi-mi spun, pentru a nu ştiu cîta oară, că ar trebui să aştern în scris ceea ce s-a petrecut cu mine de-un an încoace. A venit din nou toamna, toamna pe care o iubeam şi pe care acum n-o mai iubesc.

Am reluat *Port-Royal* a lui Sainte-Beuve : şase volume, note, scene, numeroase portrete, o lume dispărută care nu e lumea mea, dar mă interesează, e o lectură nimerită în pragul iernii, şi care nu m-a plictisit niciodată. Ieri seară, în faţa aceluiaşi foc care mai mocnea încă spre dimineaţă, l-am regăsit pe domnul de Saint-Gyran prizonier la Vincennes. Îi scria nepoatei lui, pe vremea

aceea un copil, şi-i vorbea despre pisicuţa ei pe care trebuia s-o iubească, şi asta din dragoste faţă de bunul Dumnezeu. Soseau la Port-Royal primii solitari. Urcau seara pe înălţimile din Granges şi cîteodată psalmodiau acolo: „pentru ca glasurile noastre unite, spuneau ei, să fie mărturie spre bucuria sufletelor noastre". În curînd domnul d'Andilly avea să vină în singurătatea aceea ca să cultive spaliere, *poiriers de pompe et de plaisir*[1], cum ar spune Racine al nostru.

Cu cîteva săptămîni în urmă, pe la sfîrşitul verii, m-am hotărît să merg pe urmele lui în vîlceaua din Port-Royal. M-am dus pînă la Magny. Acolo, în zidurile bisericii, sînt încastrate pietre funerare luate de la mănăstire. Am mers mai departe pînă la Saint-Lambert. Osemintele călugăriţelor şi ale celor care au crezut că se vor odihni în apropierea lor au fost aduse cu tomberoanele acolo şi descărcate într-o groapă. Pe micul monument aflat în cimitirul din Saint-Lambert am depus o crenguţă ruptă dintr-un arbust. Avea frunze frumoase, abia atinse de apropiata toamnă. M-am plimbat apoi prin valea Chevreusei. Era cel mai blînd anotimp al anului, colinele erau verzi-cenuşii şi mi se părea că duc cu mine întregul Port-Royal. Fără îndoială nu *Augustinus*, nici *la Fréquente Communion*, sau tratatele de teologie şi de luptă care au produs atîta vîlvă, ci penitenţii şi dascălii din acele *Petites Ecoles*, pe Mère Angélique şi pe Mère Marie des Anges, a

[1] *Peri* (modelaţi) *pentru fast şi plăcere.*

cărei piatră funerară se află la Magny, apoi lunga împrejmuire, corul, consiliul de canonici, mănăstirea şi clădirile care-mi sînt tot atît de familiare datorită faptului că am visat atît privind gravurile care au rămas după ele. De fiecare dată vezi acolo cîteva maici, dar ele par împietrite, închircite şi parcă dintr-o altă lume. Mă gîndesc şi la prietenii îndepărtaţi ai acelor *nos messieurs*, care n-au venit niciodată la Port-Royal, dar trăiau acolo prin rugăciune şi care au îndurat persecuţii în provincia lor. Episcopul din Alet, domnul Pavillon, a fost unul dintre cei pe care nimic nu i-a putut abate din drum. Găsise o dioceză în care domnea dezordinea. Predecesorul său avusese o nevastă şi copii, şi-i plăcea să privească cum se dansează. Domnul Pavillon a reintrodus bunele obiceiuri. A restabilit penitenţele publice şi a instituit nişte preceptori care dirijau purtările celor tineri. Un băiat a dansat cu o fetişcană şi a sărutat-o: domnul Pavillon l-a făcut mai întîi să-şi dea seama de gravitatea faptei lui, iar apoi „a urmat biciul bine mînuit". Episcopia, terasa care domină rîul unde s-a preumblat şi a meditat domnul Pavillon, grădina cu cei cîţiva pomi plantaţi, poate, de mîna lui, toate sînt astăzi accesibile pentru cei care vor să le viziteze: există un hotel confortabil unde am petrecut o noapte împreună cu Gabrielle.

Dis-de-dimineaţă, în timp ce încă mai dormeam, ea a ieşit din cameră. S-a plimbat prin grădina domnului Pavillon, îmbrăcată numai cu bluza de la pijamaua mea. Hotelul era înţesat de lume şi servitorii măturau culoarele.

— N-am nimic de ascuns, mi-a spus ea.

Am fost de acord că avea dreptate. Mi-a povestit că se așezase o clipă în grădină, pe-o bancă, și că era tare plăcut. Grădinarii, pare-se, erau deja cu toții la lucru. Nu mă-ndoiam cîtuși de puțin de asta. Către prînz am ieșit și eu. Se stropeau peluzele și coșurile cu flori. Era în plină vară și aerul era neclintit și cald pînă și pe marginea rîului. Prin fereastra cu drugi groși de la camera noastră am văzut-o pe Gabrielle care-și peria părul și rîdea privindu-mă. Îmi bătea inima de bucurie.

La ce-mi ajută atunci istoria Port-Royal-ului ? Pentru mine focul care arde nu înseamnă nimic pe lîngă sorii din luna august, iar aroma buștenilor de pin nu face cît parfumul puzderiei de flori din grădina domnului Pavillon. Am plecat din Alet și am apucat-o pe un drum care trece pe deasupra unor chei romantice. Am citit undeva că domnul Pavillon era cît pe ce să se prăvălească în ele și i s-a părut că trece printr-o mare primejdie. A pus să se ridice acolo o cruce, pe care n-am văzut-o. Ne îndreptam către mare. Am mers la început de-a lungul unor munți destul de înalți și i-am spus Gabriellei că străbăteam parcă un peisaj de Gustave Doré. I-am vorbit de *Voyage aux Pyrénées*, carte pe care o ilustrase Doré și în care se aflau văgăuni, grote, ruine, povîrnișuri cu turme de capre, bisericuțe de munte, cîteva fantome și mulți turiști englezi cu pălării nefirești, cu dinți mari și cu cîte-un *alpenstock*. Dar pentru Gabrielle, Taine și Gustave Doré erau prea departe. Îmi spunea mereu :

— Da, da.

N-am mai insistat. Pădurile de brad și de molift ne înconjurau, ne acopereau cu umbra lor și le gustam în trecere prospețimea. Cîteodată se îndepărtau și ajungeau pe pante, lăsînd între noi și ele poieni, în adîncituri în care cascadele se prefăceau în pîraie. Pe înălțimi, cîteva resturi de castele ale catarilor, cu ziduri în formă de provă, care au fost probabil martore la masacre, la sacrificii sublime și la ruguri. Gabrielle se înduioșa mereu : îi plăceau catarii. Îmi dădea asigurări că se sărutau pe gură, fapt pe care Inchiziția n-a putut să-l tolereze. Pădurile dispăreau cu repeziciune, pantele se alungeau și deveneau stîncoase și drumul străbătea, în sfîrșit, un peisaj cu podgorii plin de soare. Satele aveau străduțe înguste, obloanele trase, deseori o mică piață cu platani în care cînta corul greierilor, o fîntînă, iar deasupra primăriei o clopotniță. Orizontul se micșora, în locul rîurilor secate nu mai exista decît o matcă albită, și pretutindeni drumurile se strecurau printre vii, ca să moară în cele din urmă la rădăcina unui chiparos. Am fugit întotdeauna cu groază de căldura lui august într-o țară în care copacii n-au umbră. Vacanțele la soare, nisipul și marea erau un loc comun de care scăpasem pînă atunci : aveam să ajung acolo la patruzeci de ani bătuți.

Mai aveam o oră de mers pînă la mare și Gabrielle și începuse să se dezbrace. Ceea ce mai păstrase pe ea salva destul de rău aparențele, și

se întindea lîngă mine oftînd. Probabil i se spusese de multe ori că goală îi stătea cel mai frumos.

Ne-am oprit într-un sat să cumpărăm fructe. Gabrielle a coborît din mașină așa cum se afla. În prăvălia întunecoasă în care am intrat cu ea două-trei țărănci înveșmîntate-n negru din cap pînă-n picioare n-o mai slăbeau din ochi. Tacticoasă, ea își făcea cumpărăturile. Se auzea bîzîitul muștelor. O văd și acum ieșind, cu brațele pline de struguri, într-o piață în care erau doi sau trei platani, cu crengile tăiate, și o statuie a lui Arago înfățișat în chip de erou romantic și schițînd un gest de binecuvîntare. Pe terasa unei cafenele bărbații amuțiseră și o priveau, unii de-a dreptul cu gura căscată. Gabrielle avea aerul că nu vede nimic, mînca dintr-un strugure, scuipînd cojile, foarte degajată. M-am dus cu gîndul la Grecia antică, la jocurile de pe stadion, la Venus Anadyomene : a existat așadar o vreme, la fel cu a noastră, cînd puteai să-ți arăți fesele oricui. Cu toate astea, am fost fericit cînd am putut să mă urc în mașină și s-o șterg. Gabrielle se instala atunci pe jumătate culcată, cu picioarele pe genunchii mei, iar eu conduceam cum puteam și o mîngîiam.

— E nostim, îmi spunea ea, ce pot să simt în locul ăla.

Drumul acela din vara trecută, parcurs de mai multe ori pe săptămînă, pe cea mai splendidă vreme ce-a existat vreodată și care, dincolo de orașul liniștit al domnului Pavillon, după păduri, după fînețe, vii și stejăriș, ne lăsa în sfîrșit în fața mării, drumul acela m-a despărțit tot mai mult de ceea ce fusesem înainte. Parcurgîndu-l, m-am angajat pe-un versant nou din viața mea și. culcat pe nisip alături de Gabrielle, fără să mă mai recunosc, jubilam. Ne petreceam ziua întinși între dune, singuri pe plaja aceea fără sfîrșit, aranjîndu-ne cîte puțin atunci cînd cineva se aventura pînă la noi. Observam din cînd în cînd, nemișcat, chipul atent și încordat al unui spectator pervers de pe-acolo, care se-ntorcea pe călcîie și se-ndepărta grav. De obicei, prin fața noastră trecea doar cîte-un sportiv zelos, cu coatele strînse pe lîngă corp și cu respirația regulată, alergînd pe malul mării fără să se uite la nimic. El cu zeul lui, noi cu al nostru. Nici un alt zgomot în afară de cel al valurilor și de țipătul pescărușilor. În spatele nostru, stejari uscați, cîteva colibe abia săltate de la pămînt, cîțiva chiparoși, și-n fața noastră marea. Nu ghiceam succesiunea orelor decît după drumul soarelui și niciodată nu mi s-a părut că zilele se scurg atît de-ncet și de plăcut ca atunci. O mîngîiam pe Gabrielle cu răbdare, și-o vedeam cum se destinde, cum se abandonează pe nisip, cum întoarce capul, absentă sau prezentă, n-aș putea să spun, apoi cum se onduleză sub mîna mea, cum își îndreaptă privirile către mine, mă regăsește, și-mi dăruiește, în sfîrșit, ceea ce avea mai bun de dăruit și cu ceea ce mi-ar fi făcut plăcere să cred că se arătase pînă atunci zgîrcită.

O cunoscusem cînd era mică, și-o pierdusem apoi din vedere. O întîlneam din cînd în cînd pe stradă, dar nu întotdeauna mă opream să-i dau

bună ziua. Mi se părea drăguţă şi veselă şi, frumoasă cum era, puteai bănui lesne că-i plăcea să trăiască. Au trecut luni, apoi ani, în care timp aproape că nici nu mi-am mai amintit de existenţa ei. Avea, printre oamenii cinstiţi, o reputaţie detestabilă. Încerc adeseori să mi-o imaginez pe Gabrielle aşa cum o vedeam atunci, cînd totul în legătură cu ea prezenta pentru mine atît de puţină importanţă. Dar mereu îmi revin aceleaşi fapte, aceleaşi amănunte, aceleaşi bîrfeli. În felul ăsta ştim să ne menajăm cu mult înainte suferinţa : îmi amintesc cu o precizie care mă uimeşte ceea ce mi s-a povestit, ce am auzit în mod cu totul întîmplător. Aventurile care se puneau pe seama ei mă amuzau şi încercam numai simpatie pentru fetişcana aceea pe care trebuia să te fereşti s-o iei în serios, dar care-i fericea pe atîţia. Cunosc acum prea bine chipul lui Gabrielle, abandonîndu-se cu bucurie de la prima mîngîiere. A fost multă vreme metresa lui T., şi nu văd în asta nimic anormal. Dar au urmat şi alţii, toţi ceilalţi, cărora întîmplarea a voit să le fiu confident, ca şi cum soarta, de-a lungul anilor şi cunoscîndu-mi mai bine viitorul, ar fi vrut să-mi dea o imagine anumită despre Gabrielle, pentru ca în ziua cînd aveam să nutresc pentru ea un sentiment atît de puternic să fiu prevenit că nimic nu e simplu şi dragostea mai puţin decît orice. A trebuit să trăiesc cu acest trecut al lui Gabrielle, să încerc să-l accept sau cel puţin să-l înţeleg. Cineva abia o cunoscuse pe Gabrielle şi o luase cu maşina, şi cînd nu s-a mai zărit cît puteai cuprinde cu ochiul decît cîmp şi tufişuri, ea a întrebat :

— Ne oprim ?

Şi-l scutise de preliminarii, ca o fată expeditivă şi cumsecade ce era. După aceea nu s-au mai revăzut niciodată. Un altul o adusese la el acasă, dar Gabrielle nu era cu chef în ziua aceea : nu spunea nimic şi privea în jurul ei cu un aer posac. Cînd a vrut s-o sărute, a întors capul :

— Lasă-mă.

După aceea însă el a părăsit un moment odaia ca să caute ceva de băut, şi cînd s-a înapoiat, Gabrielle era pe canapea goală. În încăperea din fundul unei prăvălii, un librar, prieten cu mine, o înghesuise pe o ladă şi-i ridicase poalele fără să ştie măcar cum o cheamă. Prezentările s-au făcut abia după aceea. Gabrielle a luat un album cu Ieronim Bosch şi nu s-a mai întors. Mă aflam într-un bar, în picioare lîngă tejghea, şi Gabrielle, pe care n-o întîlnisem de luni de zile, a traversat sala fără să mă remarce, cu un aer preocupat, foarte drăguţă de altfel, şi a intrat repede în cabina telefonică. Lîngă mine se afla un tip vînjos, de vreo patruzeci de ani, pe care nu-l cunoşteam şi care vorbea cu chelnerul.

— Aia de colo, spunea el rîzînd în hohote şi abia coborînd vocea, iarna trecută, la La Mongie...

Şi a urmat aceeaşi poveste, mereu aceeaşi. Alta, puţin deosebită, m-a amuzat. L-am întîlnit pe C. pe stradă. M-a condus cîţiva paşi.

— În cine să te mai încrezi ? mi-a spus el la urmă. O cunoşti pe Gabrielle ? Închipuieşte-ţi cu ce m-a procopsit...

Asta s-a petrecut cu mult în urmă, dar n-am uitat chipul lui plouat și furios, stupefiat și totodată scandalizat. Cît privește celelalte aventuri, n-am făcut altceva decît să le bănuiesc. A fost de ajuns să simulez că sînt sigur de ele.

— Cu P., am întrebat-o pe Gabrielle, ce n-a mers ?

— Totul, mi-a spus ea. Bărbații cred că e suficient să se prezinte, să fie acolo. Ori, nu e esențial să faci amor, trebuie să-ți și placă. Cu el nu simțeam nimic, nu știu de ce. Cu ceea ce încerca el să mă deprindă, poate, nu mi-a convenit. Îmi spuneam : n-o să dureze. Ori, dacă am impresia asta, niciodată nu mă înșel, niciodată, te asigur. Am constatat asta de mai multe ori. N-a izbutit să facă nimic. Îmi spunea : „Ce mi-ai făcut ? Ce ai pe trup ? Și cu toate astea ești o fată frumoasă ! Ce am oare astăzi ? Ia te uită ce poveste !" În ce mă privește, eu eram extraordinar de lucidă, conștientă, curioasă, interesată, nici nu mișcam, nu spuneam nici un cuvînt, îl priveam cum se străduiește și cum invocă cerul. Parcă eram la un spectacol. Merita să plătesc oricît locul, te rog să mă crezi. N-am mai insistat nici unul, nici celălalt. Așa că n-ai dreptate să te gîndești la el : n-a fost absolut nimic.

Cu toate astea, altădată, cînd mi-a povestit o călătorie în Portugalia unde se găsea împreună cu P., mi-am dat seama că nu se mărginiseră numai la atît. De multe ori îmi spunea :

— Nu mint niciodată fără motive întemeiate.

Dar nu le vezi întotdeauna și începi să te pierzi în ele. Și eu începusem să mă pierd în ele, dar

eram departe de orice îndoială, eram sigur de mine, totul mi se părea ușor și fără probleme, fără risc, o aventură ca toate celelalte, dar una nespus de plăcută, în toamna aceea frumoasă cînd aveam s-o regăsesc pe Gabrielle în apropiere de Grépiac. O întîlnisem în ultimele zile ale lui octombrie, stătusem de vorbă cîteva minute, și Gabrielle îmi păruse dezorientată, destul de melancolică pentru prima dată, și deodată foarte fericită cînd i-am propus s-o revăd. Credeam c-o cunosc, și nu așteptam din partea ei nimic altceva decît ceea ce acordase cu atîta bunăvoință acelora care-mi vorbiseră despre dînsa. Ne-am regăsit în pădure, după ce urmasem un itinerariu foarte complicat pe care-l desenase în agenda mea, prin niște alei umbrite care semănau toate una cu alta. M-am dus cu gîndul la o poveste cu zîne de contesa de Ségur care-mi încîntase copilăria : povestea cu *Căprioara cea bună* și cu *Făt-Frumos*. O mică prințesă se rătăcise într-o pădure căreia nu-i dădea de capăt. Avea două cozi lungi, o pălăriuță cu pană și o rochie lungă, princiară, foarte amplă, care se agăța de mărăcini. Îi era tare frică. În pădure erau niște zîne, care cînd rîdeau de ea și o speriau, cînd îi veneau într-ajutor, niște zîne bune, dar și niște duhuri răufăcătoare. Unul dintre ele era prizonierul unui trandafir, mai frumos decît toți trandafirii din lume, și pe care în trecere fetița a voit să-l culeagă : trandafirul a dispărut, în timp ce duhul cel rău s-a mistuit rînjind, în desișul codrilor. Copacii alcătuiau o boltă foșnitoare și sonoră, iar desișurile împiedicau orice priveliște. În sfîrșit, mica prințesă a fost văzută călătorind

pe spinarea unei uriașe broaște țestoase către un castel căruia abia i se zăreau turnurile și unde nu a ajuns decît după săptămîni și luni de zile. Acolo o aștepta însă un prinț mai frumos ca ziua, care avea să fie pentru ea, toată viața, *Făt Frumos din Pădurea de Liliac*. Gabrielle venea îmbrăcată băiețește, cu pantaloni de catifea și haină îmblănită, înfofolită pînă la gît, dar întotdeauna cu capul gol. Rîdea și sărea ca un copil, de oricît de departe m-ar fi văzut. Fiindcă sosea întotdeauna cu întîrziere, mă plimbam pe marginea lacului și pe cărările pădurii, fără să mă îndepărtez de răscrucea unde trebuia să ne întîlnim. Ajungeam uneori să doresc chiar ca ea să mai întîrzie, într-atît mă complăceam în singurătatea aceea. Trecuse atîta vreme de cînd uitasem pădurile, mirosul lor, pașii neauziți, ferigile pe care le dai la o parte. De cealaltă parte a lacului vedeam cîteva povîrnișuri arse și cercul întunecat al pădurilor. Lacul era neclintit și reflecta un cer cenușiu. Puteam mult și bine să pun pe socoteala lui Gabrielle tot soiul de lucruri urîte, să mă conving că făceam rău că mă atașasem de ea, un lucru e cert că i-l datoram : așteptările acelea în pădurea năpădită de toamnă. Existau atîtea lucruri pe lume care nu-mi aduceau nimic, pe cîtă vreme acel nu știu ce care semăna cu dragostea îmi reda gustul de viață. Îmi simțeam, după atîția ani, bătăile inimii. Nu eram emoționat la fel cum era la cincisprezece ani, cînd mă duceam la o întîlnire : cred că eram mai tare. Și nu era o descoperire, așteptarea necunoscutului care întotdeauna te zăpăcește în oarecare măsură, ci întoarcerea într-o patrie pe care o credeam pierdută și pe care o regăseam. Pe sub pini treceau păsări tăcute și puzderii de pîrîiașe curgeau de-a lungul drumurilor pe care le traversau uneori între doi bolovani. O dată cu sfîrșitul verii încetaseră să mai susure. Se strecurau doar, și alergau. Nici o barcă pe lac, nici o casă pe malurile lui. Mi se-ntîmpla să aud, foarte confuz, zgomotul vreunei mașini care străbătea probabil pădurea, dar oricît aș fi ciulit urechea, zgomotul dispărea imediat. Eram într-adevăr pierdut și eu în acea *Pădure de Liliac*, dar visam să nu ies niciodată din ea. Știam că dintre copacii aceia, și-ntotdeauna din direcția din care mă așteptam mai puțin, aveam s-o văd pe Gabrielle, care era acolo pentru mine.

Și mai știam, bineînțeles, de mult timp, de pe vremea cînd o întîlneam, fetiță la plimbare cu tatăl ei, că dusese viața unei fete care nu-și refuza nimic nici ei, nici altora. Atunci eu ? Trebuia oare să-i fac vreo vină din ceea ce făcusem și eu la rîndul meu, eram oare un ipocrit ? De altfel, nici nu se putea să mi se fi povestit totul, să mi se fi spus totul în legătură cu Gabrielle. Esențialul scapă întotdeauna, reputația nu e mare lucru și cu siguranță chipul, privirea ei, aveau să mă învețe încă multe. Eram aproape convins de faptul că cei care se apropiaseră de Gabrielle nu o cunoscuseră : o ființă nu se rezumă la cîteva aventuri. Nu mă gîndeam că pot să fiu îndrăgostit, dar cînd apărea la capătul celălalt al potecii, după ce-și ascunsese mașina în cel mai dosnic tufiș, încercam deodată o fericire care nu se asemăna cu nici o alta și pe care-mi aminteam că numai

dragostea mi-o mai dăruise. Uneori foarte veselă, alteori tristă şi tăcută, îmi punea mîinile pe umeri şi-şi ridica spre mine ochii în care aş fi vrut să citesc ca-ntr-o carte deschisă. Şi descopeream în ei ceea ce prietenii prea rezervaţi sau prea inventivi nu-mi povestiseră, un trecut fără-ndoială, dar şi o melancolie, o aşteptare mai ales pe care nu voiam s-o decepţionez. Zilele acelea de sfîrşit de toamnă, cînd ne-am dat primele întîlniri, mi se pare că s-au retras cu repeziciune în timp. Or să mai fie toamne, dar noi n-o să mai fim niciodată ceea ce eram atunci unul pentru celălalt. Unele seri frumoase aminteau încă vara. Parcă revăd o poiană în care am poposit, încinşi îndeaproape de o perdea de brazi. Venise noaptea şi cu ea stelele şi un corn de lună. Nu se auzea absolut nimic altceva decît căderea unui torent foarte apropiat, care însă nu se vedea, şi din cînd în cînd cîte-un fluier scurt, parcă îngrijorat, care trebuie să fi fost cîntecul de toamnă al vreunei păsări. Frunzişul întunecat, cerul negru, masa copacilor, peisajul acela ivit pentru prima oară în *Concertul cîmpenesc* al lui Giorgione, Dumnezeu ştie dacă-n timpul unei vieţi nu l-am întîlnit de atîtea ori încît n-ar trebui să ne mai mişte. Dar se întîmplă cu arborii, cu o pajişte care se strecoară pînă sub crengile lor lăsate şi cu liniştea serilor străpunsă doar de strigătul vreunei păsări la fel ca şi cu sentimentele care ni se par prea cunoscute ca să le mai încercăm vreodată : totul ne poate fi redat. A fost de ajuns s-o am lîngă mine pe Gabrielle.

— Asemenea clipe, îi spuneam, ar trebui să-i învie şi pe morţi.

Atunci ea a-nceput să-mi vorbească de mama ei, care murise cînd ea era mică de tot. A-nţeles foarte bine ce-am vrut să-i spun.

A fost ultima seară frumoasă de toamnă. Pe măsură ce se apropia luna decembrie, goneam tot mai mult cu maşina prin ploaie. Cîteodată ningea. Poposeam la un han, unde eram întotdeauna singuri. Ne încălzeam mîinile la focul din cămin. Cine să vină pînă acolo să ne găsească ? Pe fereastră nu se vedea decît întunericul sau zăpada pe care vîntul o lipea de geamuri. În altă parte existau de bună seamă oraşe în care luminile gonesc întunericul, cu lume grăbită pe trotuare, cu şiruri de maşini care înaintează încet, apoi demarează toate o dată, cu trenuri care străbat cu mult zgomot cartierele periferice. Hanul acela era învăluit în noapte, şi străinul care ar fi voit să plece singur s-ar fi rătăcit pe drumuri bătute de vînt, care păreau că nu duc nicăieri. Ni se servea ceai, o pîine prăjită caldă şi uscată, al cărei miros îmi amintea de gustările de la ora cinci din copilăria mea, la Bagnères. Dacă voia Gabrielle, cinam acolo, şi atunci în fundul încăperii, printr-o uşă deschisă, se vedea un bucătar pîntecos îmbrăcat în alb, cu boneta pe cap, cu braţele goale pînă la coate, cu faţa roşie, care probabil că prinsese din nou viaţă datorită nouă, aferat şi fericit, mişcîndu-se încoace şi-ncolo cu o cratiţă mare de aramă în mînă. Mîncam mistreţ, raci şi omletă ţărănească. Gabrielle vorbea mult şi nu totdeauna mă interesa ce-mi povestea, dar aveam în faţă chipul ei frumos, ochii, trupul ei sub un pulover şi un pantalon de catifea. Plecam noaptea tîrziu :

la ieşirea din pădure, pe un platou întins, uscat şi gol unde ar fi putut să dănţuie vrăjitoarele din *Macbeth*, farurile luminau un portal, apoi o alee care cotea şi ajungeam la *L'Orée du Bois*. O dusesem uşor pe Gabrielle acolo, de prima dată. Mi-am adus aminte de ce mi se spusese, şi am crezut că aveam să verific cu exactitate afirmaţia că nimic nu e mai uşor decît să te culci cu Gabrielle. Dar a trebuit să-mi mai las din pretenţii. Imobilitate, tăcere, un soi de visare şi de abandonare indiferentă vecină cu absenţa, nici un elan, nici măcar o privire care să te facă să crezi că nu eşti cu desăvîrşire uitat, crezusem că aveam să dau peste o hetairă şi cînd colo m-am văzut culcat alături de-o statuie. Se-nţelege de ce-i place lui Gabrielle să stea goală şi de ce primul gest pe care-l schiţează e să se dezbrace. E ceva miraculos în faptul că un trup poate să treacă prin atîtea mîini şi să rămînă în acelaşi timp intact, ca şi cum nimic nu i s-ar fi întîmplat. Am crezut la început că trupul Gabriellei nu va fi pentru mine decît o desfătare a ochilor. În camera aceea pierdută în mijlocul cîmpului, sub draperiile unui pat cu baldachin, susţinut de o parte şi de alta de doi Amoraşi înaripaţi, am văzut o femeie ale cărei linii şi contururi i-ar fi încîntat pe Veronese sau pe Tintoretto, şi care pe mine mă lăsau rece. De fiecare dată plecam de la *L'Orée du Bois* uluit, cu moartea-n suflet. Gabrielle nu se supără pe mine.

— Mi s-a mai întîmplat asta, îmi spunea ea veselă, şi mai des decît îţi imaginezi.

M-am dus aiurea să-mi recapăt încrederea. Am găsit la altă femeie tandreţea pe care Gabrielle nu mi-a dăruit-o şi sentimentul de a da viaţă cuiva numai printr-o singură îmbrăţişare. Am călătorit, am vizitat cîteva localităţi în tovărăşia unei femei care nu era Gabrielle. Am hotărît să rup cu ea.

I-am scris o scrisoare scurtă pe care am decis să i-o expediez înainte de sfîrşitul anului. Din cînd în cînd, o reciteam ca semn al unei probe şi al unei alegeri definitive. Nu-ncetasem s-o întîlnesc pe Gabrielle, de la care nu mai aşteptam însă nimic. Cu toate astea, aveam sentimentul că ar putea să-mi mai fie încă de folos pentru un anume proiect. Întîmplarea nefericită prin care trecusem fusese atît de neprevăzută încît mi s-a părut un subiect bun pentru un roman. Nu trebuia să-mi scap din ochi modelul, care avea să-mi ofere trăsături ce nu pot fi inventate. Aveam să povestesc tot ce ştiam despre ea şi să descriu cu de-amănuntul dezgustul meu. Greutatea era să-i fac şi pe alţii să creadă ceea ce era adevărat : că exista o femeie foarte frumoasă pe care n-o doream, şi-o alta foarte obişnuită cu care nu mă mai săturam să fac dragoste. Am făcut cîteva adnotări fără entuziasm. Nu prea eram mîndru de mine.

Gabrielle dădea semne c-ar fi dorit să ne rărim întîlnirile. În săptămîna Crăciunului a dispărut. Am telefonat la ea acasă, unde n-a răspuns nimeni. Mi-a scris în primele zile ale lui ianuarie. Fusese la Bordeaux să-şi vadă o mătuşă, pe care n-avusese inima s-o lase singură tocmai în zilele acelea de sărbătoare. Îmi dădea întîlnire pentru a treia zi.

Cînd am întîlnit-o, uitase de scrisoare : mi-a sărit de gît şi mi-a descris călătoria din care abia sosise împreună cu soţul ei : fusese la Sevilla !

— Pînă şi la hotel, închipuieşte-ţi, la Perpignan, a doua zi de Crăciun, m-a trezit în toiul nopţii : îi era frică ! Imaginează-ţi !

Încercam sentimente diferite, în care predomina curiozitatea. Am vrut să-i explic Gabriellei că nu trebuia să rîdă de spaimele acelea nocturne. Ba cred că i-am citat şi următorul pasaj dintr-un psalm, care m-a impresionat întotdeauna foarte mult :

Procul recedant somnia
Et noctium phantasmata.[1]

Să mă ferească Dumnezeu să iau în derîdere fantomele nopţii. Gabrielle a ridicat din umeri : e nebun, pur şi simplu. Camera lui se află la celălalt capăt al casei, şi de acolo o strigă adesea. Dacă se trezeşte, pe la orele două sau trei noaptea, nu poate să rămînă singur. Trebuie să-l aducă în camera ei, unde adoarme în cele din urmă într-un fotoliu, cu lampa aprinsă. Îl credea foarte original cînd l-a cunoscut, dar se gîndea c-o să-l dea ea pe brazdă. Şi doar i se spusese că tînărul acela stătuse un timp la doctorul R., care are un castel înconjurat de păduri şi primeşte pensionari cu mulţi bani de aruncat. Ştia însă că acolo se organizează şi serate, turnee teatrale şi se joacă şi

[1] *S-or trage visele departe*
Şi ale nopţilor năluce.

bridge : nu erau nebuni adevăraţi. Dar chiar din primele săptămîni începuse să strige şi să plîngă în toiul nopţii.

— Eram consternată, mi-a spus ea. Îl întrebam : „Ce e cu tine ?" Nu se uita la mine şi se zvîrcolea gemînd. Parcă era un copil. Îmi spuneam : „Ce se petrece cu mine ? Ce-am făcut !" Te asigur că există ceva mult mai bun de făcut decît să fii trezit din plin somn în asemenea condiţii. După cîteva luni, am găsit o soluţie : cameră separată, şi l-am lăsat cu-ale lui. Aş vrea să-l vezi şi tu : e un tip ciudat, să-mi spui ce impresie o să-ţi facă.

L-am întîlnit deseori pe străzi la Grépiac. L-am recunoscut imediat : Gabrielle mi-l descrisese bine. Oprisem maşina aproape de hală, cînd l-am văzut că iese dintr-o ulicioară şi vine drept către mine. Cu toate că iarna se sfîrşise şi era destul de cald, purta un palton cu gulerul ridicat, o pălărie trasă pe ochi şi mai multe fulare. Avea o faţă fină, suferindă. În partea de jos a obrazului, o barbă puţin roşcată, rară şi lungă, nu prea plăcută la vedere. A trecut fără să ridice capul, chiar pe lîngă maşina în care o aşteptam pe soţia lui. În altă zi, Gabrielle întîrziase şi coborîsem să mă dezmorţesc, cînd ne-am ciocnit aproape la colţul unei străzi. Are ochi de culoare deschisă, care privesc fix : aş fi putut să jur că mă cunoştea. S-a îndepărtat în grabă. Ori de cîte ori l-am văzut, m-a frapat aerul lui grăbit. S-ar fi zis că timpul lui e măsurat. Gabrielle pretinde că se scoală foarte tîrziu şi se încuie într-un foişor din apro-

pierea casei, unde-şi are bîrlogul. Se caţără pe-o scară la primul etaj, unde e biblioteca, şi se aude cum citeşte acolo cu glas tare, declamă sau comentează cu o voce grandilocventă.

— Parc-ai fi la Comedia Franceză, mi-a spus Gabrielle. Aş vrea să-l auzi : te-ar amuza.

La începutul căsătoriei lor ea a dat peste o povestire scurtă, un soi de idilă copilărească, pe care el o scrisese caligrafic pe un caiet de şcoală. Pe atunci obişnuia să intre cîteodată în foişor, ca să facă puţină ordine, în lipsa lui. Sub un dulap, ascuns desigur, găsise caietul acela şi-l luase. Era o poveste în care nu se-ntîmpla aproape nimic : un băiat întîlnea zilnic în tren o fetiţă care se ducea la şcoală, o mînca din ochi, ani în şir, fără să-i spună vreodată vreun cuvînt.

— Înţelegi cum vine asta ? mi-a spus Gabrielle. E tipul refulatului. De altfel, n-am citit decît începutul. E propria lui poveste, sînt sigură de asta, aduce aşa de bine cu el. Pusesem caietul acela într-un sertar din camera mea. Într-o zi, cînd n-aveam ce face, am vrut să-l iau iar : dispăruse. L-a căutat şi l-a luat înapoi fără să spună nimic. Asta e genul lui : ascuns şi laş.

M-am gîndit de multe ori să-l opresc. Mă interesa. Dac-aş fi putut să-i vorbesc şi să-l cunosc cu adevărat, aş fi descoperit fără-ndoială şi *cealaltă faţă a lucrurilor*. Dar nu ştiu despre el decît ceea ce mi-a spus Gabrielle, şi de aceea, cînd îl întîlnesc pe străzile din Grépiac, încotoşmănat chiar şi-n timpul verii, mi se pare că are înfăţişarea unui om care fuge şi se teme. Ce cunoaşte el oare din viaţa Gabriellei, ce-ar putea la rîndul

lui să-mi povestească, şi ce sînt spaimele acelea care-l apucă în toiul nopţii ? Gabrielle mă asigură că nu merge nicăieri, nu vede pe nimeni, pleacă de acasă pe neaşteptate, străbate satul şi se duce să se plimbe pe cîmp, unde fermierii fac haz de el. La întoarcere, se strecoară în casă şi se închide în foişorul lui. Ar putea petrece săptămîni în şir fără să-şi spună un cuvînt.

— Am găsit în asta suficiente pretexte ca să nu mă culc cu el.

Dar în celelalte dăţi ? Aş vrea să nu mă gîndesc prea mult la Gabrielle, singură cu bărbatul acela, în casa aceea în care n-am pătruns niciodată. Cînd ajung în partea de sus a satului, văd un colţ din faţadă şi terasa care domină cîmpia. Uneori am văzut-o pe Gabrielle întinsă pe-un şezlong, la soare, sau mi s-a părut c-o zăresc, prin uşile de sticlă, cum circulă dintr-o încăpere în alta. Ştiu că pe partea faţadei există trei camere care dau pe terasă : sufrageria, un salonaş şi camera Gabriellei. Nu văd decît perdelele, în camera ei albastre, în rest albe. Îmi spun adesea că de pe stradă poţi să te caţeri cu uşurinţă pe terasă şi să pătrunzi în camera aceea fără să fii văzut. N-am pic de încredere în Gabrielle, ştiu că e capabilă, dacă nu de tot, măcar de orice. E genul de femeie pe care nu poţi s-o laşi singură, cînd instalatorul e bine făcut şi are ochi frumoşi. Cu siguranţă că au existat escalade prin terasa aceea. N-ar fi mare lucru să-i descriu casa, cu acoperişul aproape plat, asemănătoare cu atîtea altele : ar trebui să pot exprima ce-am simţit însă vara trecută, într-o după-amiază, cînd, fără să-i spun

Gabriellei că viu la Grépiac, am văzut mişcîndu-se perdelele de la uşile de sticlă. Dincolo de cele trei încăperi ştiu că există culoare, scări, alte camere, un salon, despre care n-am auzit niciodată nimic şi pe care nici nu pot măcar să mi-l imaginez ; apoi e grădina, în care Gabrielle taie, sapă, tunde gazonul, chiar şi pe ploaie, cu cizme şi impermeabil. Cînd vine să se-ntîlnească cu mine, are unghiile rupte şi e de multe ori încălţată cu cizme. E una din cele mai mari plăceri ale ei, şi niciodată n-o cred atît de sinceră ca atunci cînd îmi vorbeşte despre grădina ei, despre vlăstarele noi, despre iarbă, despre flori, despre arici, despre broaştele rîioase pe care le ia de pe cîmp şi le aduce la ea acasă ca să le audă orăcăind, spune ea, în serile de vară. Mă asigură că sînt foarte drăguţe, prietenoase, şi le mîngîie pe spate. De altfel, ştie numirile cele mai extraordinare de flori şi de plante şi cunoaşte obiceiurile tuturor vieţuitorilor care pot trăi în grădina ei. N-ai voie să omori în faţa ei nici un animal, nici măcar un ţînţar sau un purice. Îi plac năpîrcile. Dă de mîncare pisicilor de prin vecini, atîrnă în copaci căniţe pline cu seminţe în lunile de iarnă, pentru păsări, le observă mişcările şi le cheamă. Există o străduţă din sat în care dă grădina şi o poartă de lemn foarte veche : pe acolo poţi să arunci o privire înăuntru. M-am oprit deseori în faţa porţii aceleia şi am privit îndelung grădina, care e domeniul Gabriellei şi care ar putea să-mi facă multe mărturisiri. N-am văzut niciodată decît un singur colţ din ea, o pajişte mărginită cu trandafiri, mai încolo tufe de nipralǎ şi nişte margarete mari, iar

în fund de tot o salcie pletoasă care adăposteşte o urnă din pămînt ars, asemenea simulacrelor din vremea Revoluţiei, cînd contururile urnei şi ramurile salciei alcătuiau profilurile lui Ludovic al XVI-lea şi al Mariei Antoaneta. Colţul acela de grădină melancolică, alcătuit de ea însăşi, reprezintă şi el o parte din Gabrielle. Mi se-ntîmplă să mă întreb : Dar dacă m-am înşelat ? Dacă era cu totul alta decît cea pe care o credeam eu ? În spatele urnei roşii e o alee continuă care se pierde. E partea de grădină care urcă spre casă şi pe care n-o cunosc. Ştiu numai că acolo se află un izvor şi un bazin, şi Gabrielle mi-a vorbit deseori de nişte flori ce cresc acolo din abundenţă, nişte flori al căror nume n-am fost în stare să-l reţin niciodată şi care răspîndesc miresme pe-nserat. Ceva mai încolo se ridică foişorul. De pe străzile din capul satului i se văd acoperişul şi olanele. Din mulţimea caselor se disting imediat biserica, ruinele unei cetăţi, cele ale unei porţi monumentale şi foişorul acela. Grépiac e clădit pe cele două maluri ale unei trecători, care se lărgeşte o dată cu ultimele case, ca să se deschidă în cîmpia ce pare nesfîrşită. Casa Gabriellei, cu terasa şi cu foişorul ei, se află la capătul satului. Seara, cînd o fereastră e luminată şi cînd negurile care urcă acoperă grădina şi încep să învăluie terasa, pare o casă de pescari la marginea mării. Cînd se lasă noaptea, Grépiac oferă un decor prea bine făcut : mase negre adunate, ici-colo nişte lumini care nu servesc la nimic altceva decît ca să facă noaptea să pară mai întunecoasă, cîteva ruine bătute de-o rază de lună, un decor de melodramă, pe lîngă

care mă tot învîrt. Acum doi ani nimic din toate astea nu exista pentru mine: strada aceea care coboară și cotește, unde se află un portal mare și întotdeauna un cîine lîngă o bornă, o parcurg parcă și în momentul ăsta, cînd stau așezat la masa mea. Merg de-a lungul zidului dincolo de care știu că aș putea să văd grădina Gabriellei, urna, salcia, aleea care se pierde. Cobor în partea de jos a satului, acolo unde apa se prăvale în cascade de pe stînci, curge pe sub două poduri și se avîntă cu mare vuiet în cîmpie. În rîu se cufundă roata unei mori vechi, și-am stat de multe ori să privesc ierburile lungi și crengile agățate acolo, pe care curentul le leagănă neîncetat. Acolo-mi place să stau și s-aștept ceasul cînd mă duc s-o caut pe Gabrielle. Din fundul trecătorii aceleia se vede un colț din zidul care-i mărginește grădina. Îmi spun că Gabrielle trăiește acolo de mult, cu bărbatul acela cam nebun, care o cunoaște poate mai bine decît mine. Încerc să-mi închipui sosirea ei în casa aceea prima dată, după căsătorie, obloane care se-nchid, tăcerea aceea, teama ei.

— Tu faci din toate dramă, mi-a spus ea. Eu nu mi-am pus atîtea întrebări. Mi s-a vorbit de băiatul acela pe care voiau să-l însoare. Mi-am spus: de ce nu? Credeam c-o s-o scot foarte bine la capăt. Din cînd în cînd îmi spuneam: va trebui totuși să mă culc cu el. Mă deranja cel mai mult. Dar asta făcea parte dintr-un ansamblu întreg și tu nu poți să înțelegi. Natural, m-am dus să-i văd familia. Au un castel uriaș, în mijlocul cîmpiei, aproape de Grépiac, cu turnuri, cu un

peron, cu saloane care nu se mai termină și cu un subsol unde s-ar putea adăposti un regiment întreg. O să trecem pe acolo într-o zi cu mașina, dacă vrei, se vede din șosea. Proprietatea se numește Le Busca și numele mi-a plăcut imediat, fiindcă seamănă cu numele unui cartier din Bordeaux unde mă duceam să-mi văd niște veri, cînd eram mică. M-au condus să-l vizitez pe tot. De la ferestre îmi arătau podgoriile. Îmi spuneau: „Totul e al nostru pînă la colinele acelea, pînă la pădurile de acolo, pînă la ferma aceea care pare minusculă fiindcă e foarte departe..." Am avut impresia că mă aflam la marchizul de Carabas. Tu nu știi ce-nseamnă să fi fost sărac toată tinerețea. Pregătiseră pentru mine o masă mare, vinuri de tot felul — pentru mine care nu pot să le sufăr — un păun fript, și-am mîncat pînă la orele cinci. Eram acolo fratele și cumnata, pretendentul și eu. Mi-am dat imediat seama că nu prea se înțelegeau bine între ei: își aruncau niște priviri! Cu mine însă erau numai zîmbete. Îmi spuneau: „O să aveți o mașină, o să mergeți la Nisa în timpul verii". Nu ne-am dus nici măcar o dată. Aveam o rochie frumoasă și nu eram tristă. Mă amuzam grozav: începea o viață nouă. În timpul dejunului aveam în față o tapiserie frumoasă care ocupa tot peretele și care înfățișa o pădure, cu drumuri înguste, cu poieni și cu fazani în copaci. Descopeream alte și alte mici animale, ascunse sub frunze sau arătîndu-și nasul de după un smoc de iarbă; priveam cu interes și n-ascultam de loc ceea ce mi se spunea. Cred că au băgat și ei de seamă. Aproape de desert s-a făcut o tăcere lungă, care

m-a trezit. Mi-am privit logodnicul, care nu îndrăznea să-ntoarcă capul spre mine. Nu arăta mai rău decît altul și avea un aer plăcut. Îl luam și pe el pe lîngă toate celelalte. Închipuiește-ți pe culoare scrinuri pîntecoase, acoperite cu sculpturi, statui în toate colțurile, în saloane cîte-o duzină de fotolii, lustre despre care-ți spuneai că rămîi lat dacă-ți cad în cap, portrete de strămoși cu perucă, adevărați sau falși, nu știu, dar asta impresionează. Și mai ales, ceea ce m-a făcut poate să mă hotărăsc, în vitrine era o colecție de automate : păstorițe care dansau, o maimuță care cînta la vioară, un toboșar care bătea toba, pisicuțe care-și beau ceaiul, poți să-ți imaginezi și tu ! M-au cucerit, a fost ușor. Ar fi trebuit să-mi dea de gîndit cînd cumnata m-a luat de braț și m-a dus în parc. În primul rînd, detest ca femeile să mă apuce de braț, să mă pipăie, și ea era genul ăsta. Să nu mai vorbim. Între castel și vie e o pădurice destul de frumoasă, și-un pîrîu pe marginea căruia ne-am așezat. Mi-a vorbit de bărbatul ei — imediat confidențele, mă întrebam unde voia să ajungă cu asta — ca și cînd ne cunoșteam de cînd lumea. Mi-a spus că umbla după toate fetele din sat, după cele mai murdare și după cele mai urîte, și că era foarte nenorocită. Că, pe de altă parte, ea însăși nu se priva de nimic, ar fi trebuit să fie o proastă, și că puteai să te distrezi foarte bine prin partea locului : avea prieteni foarte inteligenți, foarte la curent cu noutățile, avea să mi-i prezinte. În ce-l privea pe soțul meu, puteam să-l iau cu ochii închiși : era exact opusul soțului ei, un poet, un visător, prea sensibil fără

îndoială, puțin exaltat, dar avea să fie cu mine ca un copil, ea-l cunoștea bine, aveam să fac din el orice. Atunci nu știu de ce i-am spus ceea ce mi-a trecut de multe ori prin minte : va trebui totuși să-l înghit. A început să rîdă și m-a sărutat. Și asta mi-a displăcut sincer, dar nu mai puteam da înapoi, lucrul era hotărît. Mi-a spus că n-avea să fie chiar așa de rău și că la Grépiac existau multe încăperi : să aranjez o aripă a casei în care să fiu la mine acasă și să avem camere separate. Din asta ar fi trebuit să-mi dau seama : o aripă a casei, spune și tu, și cameră separată, ca și cînd aș fi putut să am încredere. Acum cunosc cîntecul. Dar m-am lăsat ademenită, eram foarte naivă, nu știam de loc cum stau lucrurile. N-am fost precoce în domeniul ăsta, dacă vrei să mă crezi. Prima dată cînd am făcut amor aveam cel puțin douăzeci de ani. Eram într-o fîneață și mă gîndeam că puteau să ne vadă, priveam mereu peste umărul tînărului și amîndoi eram grăbiți : el se temea să nu piardă autobuzul, iar eu voiam să mă scald. Te asigur că nu mi-a lăsat nici o amintire. De altfel, am stat multă vreme fără să mai umblu în mod serios cu cineva. Cîteodată treceau și șase luni. Nu mă mai gîndeam la asta. M-ai întrebat într-o zi de ce mă culcam cu cutare și nu cu cutare : puțin îmi păsa. Să nu cumva să-ți imaginezi că făceam dragoste cu oricine, să nu exagerăm. Dar mi-era egal, pur și simplu. De fiecare dată îmi spuneam : de ce nu ? Dacă vrei să dai crezare la tot ce se spune, n-ai să mai termini niciodată, și adevărul nimeni nu-l știe. Tocmai acela care se laudă mai mult e cel care n-a

făcut nimic : ceilalţi nu vorbesc despre asta. De fiecare dată speram că s-ar putea să meargă, îmi încercam norocul, mă gîndeam că tipul respectiv merită osteneala, că era cineva bine. În general încercam o singură dată şi mi-era destul. Îmi spuneam : în ce poveste era să mă bag ! Şi dispăream, nu mai răspundeam la scrisori, nu mă mai vedea. Mulţi se-ntreabă şi acum ce s-a întîmplat, n-au înţeles nimic. Aş vrea ca măcar tu să mă-nţelegi : nu era niciodată ceea ce am sperat eu şi sînt de plîns, asta-i tot. Am avut în privinţa asta nişte întîmplări foarte caraghioase. Închipuieşte-ţi că, în fiecare an, mă duceam cîteva săptămîni la mare, împreună cu tata. Rămîneam pe plajă, tu mă ştii, cît mai retrasă, să stau la soare, şi nu mă întorceam decît seara. Nu vedeam absolut pe nimeni şi asta-mi convenea de minune. Dar într-o zi, chiar în faţa mea, a ieşit din apă un bărbat superb, de vreo treizeci de ani, foarte bronzat, solid, cu trăsături frumoase. Venise probabil înot de-a lungul coastei. S-a întins alături de mine, am făcut cunoştinţă. În zilele următoare, la aceeaşi oră, a revenit. De fiecare dată îl vedeam ieşind din mare şi pleca tot aşa, nu ştiu unde. Îmi vorbea de vacanţa pe care avea să şi-o petreacă în Grecia luna următoare şi voia să merg cu el. Îl întrebam : „Cum, acum nu eşti în vacanţă ?“ Îmi răspundea că nu. Lucra. De altfel, nici nu mă prea sinchiseam de asta. Era întreprinzător, dar delicat, bine crescut, avea purtări alese, foarte mult farmec, şi pentru ce trebuia să fac cu el nici nu-i ceream mai mult. Duminica următoare m-am dus cu tata la slujbă, îi făcea plăcere. Pe cine crezi că văd la altar ? Probabil ai ghicit. Am încercat un sentiment foarte ciudat. O clipă mai tîrziu s-a întors cu faţa. Biserica era mică : m-a văzut. Sînt sigură că nu s-a observat, dar a rămas înlemnit, cu braţele ridicate cîteva secunde, apoi a continuat. Te rog să mă crezi că n-am mai aşteptat ultima Evanghelie. Eram hotărîtă să nu mai dau ochii cu el. A doua zi a ieşit din apă : mă aflam, cu toate astea, în acelaşi loc. S-a întins lîngă mine. Nu spunea nimic, nici măcar nu încerca să mă sărute. În cele din urmă, l-am întrebat : „Ce căutai acolo ?“ Mi-a răspuns : „Nu ştiu“. Îl dăduseră la seminar, se amestecase şi episcopul, părinţii lui n-aveau bani, se lăsaseră ademeniţi, şi acum era foarte nenorocit. L-am făcut frumuşel să înţeleagă că nu eu eram aceea care putea să-l consoleze. Şi a plecat. Închipuieşte-ţi ! Un preot.

— Există o poveste ca asta la Jouhandeau.

— Bine, dar a mea e adevărată ! mi-a spus ea izbucnind în rîs.

Poveşti, ştiam nenumărate în legătură cu Gabrielle, prea multe mi se spuseseră. Şi ea însăşi, fără să-şi dea vreodată seama, dădea ultimul retuş imaginii pe care mi-o făcusem despre ea. Într-o dragoste corneliană, în virtute şi în consideraţie nici nu credeam, nici nu speram, dar trupul acela care fusese mîngîiat de mîini preoţeşti nu-mi dădeam seama dacă-l doream sau dacă-mi făcea oarecum silă. Prima dată cînd am vrut să mă culc cu ea eram prea sigur că n-o să refuze şi cînd i-am spus, în consecinţă, că o duceam la *L'Orée du Bois* n-a părut nici mirată, nici fericită, nici surprinsă, nici mişcată, nici jenată, şi s-a urcat în

mașină cu aceeași naturalețe și dezinvoltură cu care a urcat, trei sferturi de oră mai tîrziu, și scara maiestuoasă ai cărei pereți sînt împodobiți cu trofee de vînătoare. Așadar nu mă mințiseră. Poseda indiferența, sîngele rece și obișnuința femeii ușoare. S-a dezbrăcat în fața mea, între patul cu baldachin și fereastră, ca și cînd i-aș fi văzut dintotdeauna corpul ei frumos, sînul perfect, curba șoldului, lîna cafenie de la încheietura coapselor, și-mi relata cuvintele soțului ei, de la masa de seară din ajun. Mărturisise chiar, cu oarecare mîndrie, cu cîteva zile mai înainte :

— Cît despre ceea ce gîndești tu, n-am complexe.

M-am convins din plin. Nu-mi displăcea, dar aș fi vrut să pună în ceea ce făcea și un pic de poezie. S-a întins lîngă mine, pălăvrăgind mereu pe aceeași temă, imitîndu-și în bătaie de joc soțul, enervat și plîngăreț în același timp, nemulțumit de tot, bănuitor și rău, și cînd mi-am apropiat fața de a ei, mi-a apucat cu lăcomie buzele. Din clipa aceea aș fi dat orice să fiu aiurea. Cînd ne-am urcat din nou în mașină, către seară, eram umilit. Și la fel s-a întîmplat mereu, și-n săptămînile următoare. Ajungeam la *L'Orée du Bois* calculîndu-mi șansele. Mi se părea că urma să dau un examen în fața unui juriu ironic. Dar întîlneam la Gabrielle mereu aceeași dispoziție, multă răbdare și ceva ce aducea a bunătate, fapt care mă mișca. Nu părea surprinsă, pe cîtă vreme eu eram din plin. Cu brațele întinse de-a lungul trupului, nemișcată, zîmbitoare, aștepta să se scurgă timpul și să-mi schimb dispoziția. Vorbea mult și în fe-

lul ăsta umplea timpii morți. Niciodată nu m-am simțit atît de puțin indispensabil, atît de puțin luat în seamă. Se uita în altă parte, spre fereastră, unde se vedea o rază de lumină, și-mi spunea :

— Ce curios lucru, dragostea, cea mai mare parte a timpului, nu-mi spune nimic.

Asta nu-nsemna că uneori nu sfîrșea prin a-și găsi plăcerea, dar pe furiș și fără ca eu să contribui prea mult la ea. Eu însumi nu mă apropiam de țel decît ca să-l văd mai repede estompîndu-se. Zilele acelea de iarnă ploioasă au căpătat din cauza asta și mai multă melancolie. Niciodată nu mi-am dat seama atît de bine ce poate să-nsemne *vremea urîtă*. Am păstrat mult timp în sertarul mesei scrisoarea de despărțire pe care-o pregătisem. Dacă Gabrielle mi-ar fi spus că nu ne puteam înțelege, că constatam zilnic lucrul ăsta și că era mai bine să ne despărțim, aș fi fost imediat de acord că avea dreptate. Nu mi-a spus însă nimic din toate astea. Dimpotrivă, într-o seară, în timp ce părăseam *L'Orée du Bois* și era încă lumină pe cîmp, fiindcă zilele începuseră să se lungească, mi-a luat mîna și m-a oprit în prag. M-am uitat în ochii ei.

— Acum, cînd știi că te iubesc, mi-a spus, nu-i așa că n-ai să-mi faci rău ?

— Hai înapoi, i-am spus eu.

N-a vrut. La douăzeci de ani dragostea e o vîlvătaie care mistuie. Cînd o regăsești la vîrsta mea, ești la început destul de mirat. După aceea îți spui că n-ai să mai poți scăpa de ea. Cu Gabrielle totul începuse atît de rău, și cu toate astea numai la cîteva zile după ce-mi spusese cele cîteva

cuvinte în prag la *L'Orée du Bois*, mă gîndeam că avea să fie ultima mea dragoste, că toate aventurile ei și ale mele erau șterse, ca și cum n-ar fi existat și că o să am, poate, norocul să mor în brațele ei.

Rodrigue, qui l'eût cru, Chimène, qui l'eût dit...[1]

Știu cu exactitate momentul în care mi-am adus aminte de versul acela delicat, care nu fusese pînă atunci decît o amintire din școală. Încercam o fericire așa de violentă încît eram stupefiat : deci, se mai putea încă ? Era aproape de Paști și, după iarna aceea sumbră, primele zile frumoase. Ne aflam pe malul mării, unde nu fusesem încă niciodată împreună, și cît vedeai cu ochii pe plajă eram singuri. Intrasem deja în apă și mă înapoiasem pe nisip, unde mă-ncălzeam la soare. În fața mea, Gabrielle ieșise goală complet din mare, cu fața udă, scuturîndu-și părul. Niciodată n-am văzut ceva mai frumos. A fost cea dintîi primăvară a vieții mele. Cumințenia și melancolia din copilărie, de care nu putusem să mă dezbar niciodată, au pierit ca un nor și, o dată cu ele, tot ceea ce mă oprise pînă atunci să trăiesc cu adevărat. Dumnezeul pe care-l iubisem atît odinioară și la care mi se-ntîmpla să mă mai gîndesc încă a dispărut : el nu poate admite să fim fericiți. Niciodată n-am privit marea ca-n ziua aceea, dincolo de trupul acela gol care se mișca. Dunele pe care vîntul încrețise cute lungi, colinele

[1] *Rodrigue, cine-ar fi crezut, Chimène, cine-ar fi zis...*

la orizont, altele mai îndepărtate de partea cealaltă a mării, care în locul acela înaintează mult în inima uscatului, cerul și cîțiva nori albi de soare, aerul chiar pe care-l respiram, totul era nou pentru mine. Gabrielle s-a culcat pe nisip. Aveam lîngă mine o statuie greacă, dar una vie, care se mișca încetișor cînd o mîngîiam, cu șoldurile ca niște contururi de amforă, cu coapsele lungi și netede, cu brațele în cruce, cu ochii închiși de parc-ar fi dormit. Din cînd în cînd, mă ridicam să mă asigur că sîntem singuri, dar nu erau în jurul nostru decît marea, dunele și păsările care se cufundau în valuri. De atunci înainte totul mi s-a părut ușor. În sfîrșit, dăruiam trupului aceluia o viață pe care el mi-o înapoia însutit. Nu mai porneam în căutarea propriei mele plăceri : mă chema fără-ncetare, și locul plăcerii Gabriellei, atît de delicat și de dulce în cutele lui, aș fi vrut să-l am întotdeauna aproape de buze. Dormeam la soare.

S-a întîmplat să petrecem cîteva nopți pe colinele acelea din imediata vecinătate a mării, unde descoperisem o casă căzută-n ruină, înconjurată de cîțiva copaci. Se mai vedeau urmele unei grădini în trepte. Niște tufișuri, care deveniseră din nou sălbatice, îi însemnau contururile. Un podeț făcut dintr-o piatră lată trecea peste un pîrîu secat unde creșteau mărăcini, dar în scobitura unei stînci un izvor, care abia curgea, formase o mică băltoacă în care săreau broaștele. În locul acela mă rădeam în fiecare dimineață, la o oglindă atîrnată într-un smochin, în timp ce soarele care răsărea lumina creștetele pomilor și mă lăsam pe

burtă ca să-mi ud fața în balta cu broaște. Gabrielle îl găsea destul de comic pe *intelectualul în stadiu natural.* Asta pentru că-i ținusem un mic curs despre Rousseau, în legătură cu cărțile pe care le adusesem cu mine, cele două volume *Jean-Jacques* ale lui Guéhenno, care tocmai se reeditaseră. De cîte ori plecam din casa noastră ca să coborîm către plajă, Gabrielle îmi spunea :

— Să nu cumva să-ți uiți biblioteca !

Ne înapoiam sus cînd soarele începea să apună. Casa nu mai avea acoperiș. Culcați între cele patru ziduri, priveam cerul și ramurile care se clătinau încetișor. Petreceam noaptea în tăcerea cîmpiei. Deasupra noastră, printre crengile care se împreunau, ajunsesem să deosebesc stelele, iar prin ferestrele goale, cînd era lună, întunecimile nopții. I-am spus Gabriellei că eram într-un decor asemănător cu cel din *Indiile Galante,* și nu știu ce-a înțeles, fiindcă a rîs mult de asta. N-auzise de Rameau. I-am spus că era o operă minunată, de care nu trebuia să rîdă, și că de altfel n-o văzusem. Dar decorul acela cu ruine, cu crengi resfirate, într-o tăcere de țară, cu mari întinderi în care se desfășura noaptea, era tocmai cel pe care mi-l imaginam. M-a asigurat că spun prostii. I-am cîntat o arie care m-a mișcat întotdeauna fără să știu de ce : „Soare strălucit, lăcașurile tale minunate au fost năruite. Nu-ți mai rămîne alt templu decît inimile noastre !" Mi-a spus că-i cîntam fals, și era adevărat. Și toate astea în noapte, și în brațele ei. Fericirea pe pămînt atunci și acolo am cunoscut-o, mai puternic decît oriunde, de neînțeles, ca un dar neașteptat care-mi fusese făcut fără să-l merit, fără să-l prevăd. În cele din urmă adormeam, înfășurați în pături și avînd la căpătîi volumele *Jean-Jacques* de Guéhenno, pe care nici măcar nu le-am deschis, dar care nu mai luaseră niciodată parte la o asemenea sărbătoare. Dimineața soarele încălzea mai întîi piatra cea lungă care servea drept prag casei noastre. Acolo obișnuia să se-ntindă Gabrielle, cu ochii închiși, goală la soare, iar eu mă așezam alături ca să citesc puțin. De pe drumul care urca printre coline, la cîțiva metri de noi, puteam fi văzuți, dar Gabrielle nu se sinchisea de asta.

— N-au decît să se uite-n altă parte, spunea ea.

O priveam cum doarme. Nu mai puteam să citesc de loc.

— Ești un șoarece de bibliotecă, spunea.

Cam așa era. De cînd cu lecturile fericite din copilărie, ajunsesem să mă conving că în cărți stă totul. Îmi aduc aminte de cuvintele unchiului Octave, în timp ce-mi examina cărțile pe care le adunasem în camera mea, pe-o etajeră :

— Un raft cu cărți e cel mai frumos dintre peisaje.

Asta era și convingerea mea. Nu mă lăsaseră să-mi imaginez ce însemnau nopțile într-o casă ruinată, pe un pat din ace de pin și cu cerul deasupra capetelor noastre, sau diminețile acelea pe care le-am trăit. Aș fi dat întreaga operă a lui Bossuet pentru un sfert de ceas din viața pe care Gabrielle mă făcea s-o trăiesc. Dormea la soare, într-o totală delăsare : știa ea ce știa. Trupul acela întins pe o piatră caldă în fața casei noas-

tre își avea înțelepciunea lui, care făcea cît multe altele. Cînd cu vîrful degetelor, cînd cu dosul palmei, ceea ce dă o mîngîiere mai puțin dulce, dar uneori mai pătrunzătoare, o mîngîiam de la un capăt la altul, o cercetam pînă în cele mai tainice ascunzișuri. Mă gîndeam că fusesem nebun că n-am făcut mereu numai asta. Gabrielle tresărea și scotea cîte-un oftat, dar fără să deschidă ochii. Nu știu dacă era complet trează cînd își încrucișa brațele deasupra mea. Săptămîna aceea petrecută în casa noastră din *Indiile Galante* a fost la începutul verii.

Trecuse mult timp de cînd nu mai credeam că viața este o vale a plîngerii, dar pentru faptul că am crezut-o cîndva purtam încă pecetea acestei credințe. Nu te lepezi așa de ușor de Dumnezeu. Tot ce mă mai lega de o lume din care evadasem, dar a cărei amintire mă obseda fără încetare, a început să se destrame în ochii mei, să-și arate urzeala, și ajunsesem să nu pot nici măcar să-mi mai imaginez cum arăta Dumnezeul copilăriei mele. M-am despărțit și de ființa pe care o iubisem mai presus de orice : de mama mea, care mă mințise deci și care a murit în ochii mei pentru a doua oră. Ceea ce a dorit ea atît de mult să devin n-o să fiu niciodată și i-am dat la o parte chipul îndurerat, pe care nu reușeam să-l mai înțeleg. Am descoperit că într-adevăr nu poți să slujești la doi stăpîni și că pînă atunci trăisem într-un continuu compromis, regretînd ceea ce am părăsit și pîndind, tainic, o eventuală reîntoarcere. Acum nu mai regretam nimic. Am avut totuși un vis pe care i l-am povestit și Gabriellei.

Stăteam parcă în camera mea, la fereastră, și spuneam că am simțit odinioară o mare sete de Dumnezeu, că o mai simțeam încă, dar din ce în ce mai rar, că această sete se pierde fără-ndoială pe măsura trecerii timpului, ca și cum lui Dumnezeu i s-ar fi urît, iar eu aș fi pășit pe drumul unei împietriri definitive. S-a deschis ușa și a intrat mama. Mi-am ascuns fața, ca să nu mă vadă plîngînd, și-n același timp aș fi vrut ca ea să știe asta și să-mi afle în sfîrșit taina. M-am trezit plîngînd. Gabrielle mi-a spus că nu trebuie să dau crezare viselor.

— Aș vrea ca ceea ce e între noi, i-am spus eu, să fie pentru toată viața și pentru dincolo de ea.

Mi-a răspuns :

— Și eu m-am gîndit întotdeauna la fel.

Ne-am cumpărat un cort și l-am instalat sub pinii Oceanului, în stejărișul din văile înverzite prin mijlocul cărora curge Vézère, în cea mai frumoasă vară care a existat vreodată. Dragostea Gabriellei mă copleșea cu atît mai mult cu cît îi lipsisem la început cu atîta cruzime. Aprindeam focuri pe nisip și azvîrleam în ele mărar. Ne hrăneam cu pește fript, care ne-ncleia și ne frigea la degete, cu brînză de capră, cu fructe multe. Am stat o lună la Saintes-Maries-de-la-Mer, foarte departe de orășel, la capătul unei piste care merge de-a lungul plajei. De jur împrejurul nostru se aflau multe trunchiuri de copaci uscați, atît de bătute de valuri și arse de soare încît deveniseră albe și lucioase. Ridicau către cer resturi de crengi ciuntite. Gabrielle mi-a spus că peisajul îi amintea

de Mexic, unde fusese. Mie nu-mi amintea de nimic, eram doar uimit de faptul că mă aflam acolo. Nu-mi luasem cu mine cărţile. Şedeam întinşi la soare şi acolo am învăţat, în sfîrşit, să nu mă gîndesc la nimic. Din cînd în cînd, trecea peste noi o boare de aer mai rece, lunecînd, abia atingîndu-ne, şi făcînd să pară mai puternică după aceea căldura apăsătoare a verii. Gabrielle ofta de plăcere, se-ntorcea pe partea cealaltă şi intra goală în mare. O priveam mult în mijlocul valurilor, apoi se-ntorcea alergînd, cu alge lungi care-i înconjurau gîtul şi-i coborau pînă-n călcîie.

— O fotografie bună pentru un săptămînal pornografic, îmi spunea ea.

Cînd mă deşteptam, în timpul nopţii, auzeam zgomotul regulat al valurilor, şi dacă dădeam la o parte pînza cortului nostru, aveam înaintea ochilor dîra scînteietoare a lunii peste ape. Era de mult ziuă şi Gabrielle tot mai dormea, dar era agitată şi făcea mişcări bruşte. Se-nvelea cu pătura, o arunca de pe ea, se-ntorcea cînd pe o parte, cînd pe alta, se ghemuia, ca să se-ntindă apoi cît putea, mereu cu ochii închişi, cu figura aceea serioasă şi totodată dezarmată a unui copil care doarme. Pe la sfîrşitul lui septembrie am urcat în susul Ronului şi am petrecut două zile la Dijon. Ne-am întors apoi prin Paris, şi într-o după-amiază, cînd Gabrielle avea de făcut nişte curse, m-am plimbat singur prin valea Chevreusei. Am vrut să revăd Port-Royal şi am fost aşa de fericit datorită acestui fapt încît m-a cuprins o îndoială. I-am spus Gabriellei că am fost la cinema. Am condus-o din nou la Grépiac şi am

lăsat-o la doi paşi de casă : a apucat-o pe străduţa care coboară şi, înainte de-a se întoarce, şi-a pus jos geamantanele ca să poată să-mi facă semn cu mîna. O aştepta bărbatul ei, şi grădina, şi foişorul, şi terasa, unde soarele de toamnă devenise probabil mai puţin fierbinte. Nu eram trist. Nu mi se părea că ne despărţeam. O săptămînă mai tîrziu am întîlnit-o din nou.

Eram în oraş, şi-am zărit-o de departe ieşind dintr-o casă de pe rue des Prêtres. Am iuţit pasul ca s-o ajung. Probabil că s-a urcat imediat în maşină, fiindcă am traversat degeaba strada. Nu m-am alarmat de loc : urma să-mi telefoneze, chiar în ziua aceea, la o oră anumită. M-am întors aici şi, în jurul orei respective, a sunat telefonul.

— Ghici unde mă aflu ! mi-a spus ea. La Bordeaux ! M-au invitat nişte veri de-ai mei şi n-am îndrăznit să-i refuz. Am sosit aici alaltăieri şi stau la ei pînă mîine. La cinci o să fiu acolo. Ard de nerăbdare să te văd !

Mi-a dat întîlnire în apropiere de Grépiac, la locul obişnuit. Mi-a spus :

— Mă gîndesc la tine, te sărut !

Şi a închis. Am ieşit în parc şi m-am aşezat mai întîi în faţa casei. Era o vreme minunată. Frunzele castanilor se făcuseră ruginii şi pe pajişte se răsfrîngea un soare care nu mai era acela din timpul verii, ci unul mai palid. Mă-ntrebam : e oare cu putinţă ? Dacă mie mi s-ar fi întîmplat s-o mint pe Gabrielle, minciunile pe care i le-aş fi spus mi s-ar fi părut fără importanţă, fără con-

sistenţă, fără greutate, le-aş fi uitat imediat şi nu mi-ar fi pricinuit nici o remuşcare. Dar vocea ei veselă îmi răsună încă în urechi :

— Ghici unde mă aflu ! La Bordeaux ! Am sosit aici alaltăieri.

Eram absolut sigur că o văzusem, la începutul după-amiezii, la două sute de kilometri distanţă. Avea să-mi explice de ce a minţit, fără doar şi poate, dar n-aveam nici un motiv să mai cred în explicaţia pe care avea să mi-o dea. Mi-am dat seama că păstrasem bine întipărit în amintire ceea ce mi se povestise odinioară.

— Iarna trecută, la La Mongie.

De data asta n-aveam să aflu niciodată unde fusese, nici ce făcuse, şi dacă dragostea se măsoară cu durerea, de dragostea mea nu puteam să mă-ndoiesc. Am dat ocol parcului, aşa cum făcea pe vremuri tata cînd era preocupat sau cînd îl necăjisem cu ceva. Soarele se vedea coborînd printre copaci. Mă aştepta o noapte rea. În realitate nu m-am culcat de loc, ci m-am învîrtit încolo şi-ncoace prin încăperile de la parter. Făcusem foc în bibliotecă şi am aţipit acolo puţin, într-un fotoliu. În timpul nopţii am luat o serie de hotărîri definitive şi mi-am jurat să n-o mai văd niciodată pe Gabrielle. Cunoşteam genul de bărbat care-i plăcea ei : oacheş de tot, cu părul lins, cu haine foarte strîmte, cu ochelari de soare, suplu, să ştie să danseze, fără complicaţii, cu fruntea ceva mai îngustă, cu un aer sigur de sine şi circulînd cu o maşină sport. Ce aveam eu din toate astea ? Îmi închipuiam deci foarte bine cu cine putea să fie.

Ştiam şi cum reuşeai, în mod sigur, să-i cîştigi favorurile : nimic nu contează pentru ea în afară de faţa ei, de corpul ei, de rochiile ei, de lacul ei de unghii, de părul ei, de pantofii ei, de casa şi de grădina ei, de felul ei de trai, şi aşteaptă cu nerăbdare s-o admiri. Restul vine de la sine. Puteam să-mi imaginez fără nici o greutate cum se petrecuse totul, puteam să-mi imaginez chipul ei, veselia şi gesturile ei. Se dezbrăca într-o clipă, se privea cu atenţie în oglindă, dintr-o parte şi din alta, apoi sărea în pat.

A doua zi, am făcut împreună o plimbare lungă, pe-un drum pe care nu-l cunoşteam. Mi-a vorbit de călătoria ei. Vizitase împreună cu verii ei cripta unei biserici din Bordeaux, unde sînt schelete îmbrăcate, care îţi sînt arătate pe neaşteptate. I-a fost tare frică. Drumul pe care mergeam trecea printr-o vale îngustă pe unde curgea un torent.

— Asta e Save, mi-a spus ea. Dar ce e cu tine ?

I-am spus atunci, cu toate precizările de rigoare, că o văzusem în ajun, că deci nu fusese la Bordeaux şi că mă minţise. A ezitat un moment.

— Ei bine, da ! mi-a spus ea.

Mi-am dat seama că tot mai sperasem să mă fi înşelat. Mi-am spus că eram împreună pentru cea din urmă oară : valea aceea a Savei toamna n-avea să mai semene pentru mine niciodată cu nici o alta. Am mers mult timp în tăcere. În jurul nostru erau nişte pante îngălbenite şi drumul urma cursul sinuos al torentului. Copacii aveau frunze roşii, aurii sau verzi şi pe alocuri ferigile alcătuiau

pete mari roşcate. De-a lungul torentului se-nşirau nişte căsuţe căzute-n paragină, cu obloanele închise, cu acoperişurile sparte şi care-ncepeau să dispară înăbuşite de mărăcini. Ne-am oprit în cel dintîi sat, într-o piaţă în care se jucau cîţiva copii. Soarele era voalat de-o ceaţă uşoară. I-am propus Gabriellei să coboare din maşină şi să facă cîţiva paşi. Torentul trecea pe sub mai multe poduri înguste şi arcuite. Am păşit peste unul din ele. De partea cealaltă nu mai era decît o cărare care mergea de-a lungul unei ape iuţi, învolburate şi limpezi. Gabrielle păşea înaintea mea, fără să privească împrejur. Avea un impermeabil negru, strîns în talie, ţinea mîinile în buzunare şi era fără ciorapi. Cît de mult reprezenta corpul ăsta pentru mine, ăsta şi nu altul : de ce explicaţie mai aveam oare nevoie ? Mi-am simţit întreaga slăbiciune. Ne-am aşezat puţin mai la o parte pe-un ziduleţ care susţinea un stăvilar şi apa luneca la picioarele noastre aproape în tăcere, în două brazde oblice, care se împreunau, formînd o dantelă înspumată. Am văzut că Gabrielle plîngea.

— Mă dusesem să-l vizitez pe Gilbert, mi-a spus ea.

— Gilbert ?

— Vărul soţului meu, ştii foarte bine.

Nu ştiam de loc.

— N-am vrut să te necăjesc, ăsta a fost singurul motiv, n-aveam nimic de ascuns. Gilbert mă chemase să vin, voia să-mi spună ceva şi trebuia

să mă-ntîlnesc cu tine chiar atunci. Ţi-am spus că sînt la Bordeaux, fără să mă gîndesc.

Mi-a luat mîna şi mi-a strîns-o cu putere.

— Trebuie să-l cunoşti neapărat. Sînt sigură că o să-ţi placă. Nevastă-sa nu-i seamănă de loc, e ştearsă, şi toţi se-ntreabă de ce-o fi luat-o. A citit totul, poţi să vorbeşti cu el despre orice. Ce părere ai despre *Les Aventures du Roi Pausole* ? Mi-a spus că e o carte pe care ar trebui s-o citesc. Cît priveşte muzica ! Are toate discurile. Ţine un curs la Facultate, şi-nchipuieşte-ţi că am asistat de cîteva ori la el, în ultimul rînd, cu un caiet în care luam note, foarte serios. Anul ăsta e despre Baudelaire, îmi vorbeşte de el şi discutăm. Mi-a zis de multe ori că-i dau idei.

Şi aşa a intrat acest nou personaj în viaţa mea, în timp ce stăteam pe zidul acela mic de cărămidă, privind apa care se răsucea în două curente oblice, şi unda înspumată care se pierdea şi se forma din nou, fără-ncetare. Soarele dispăruse şi ne-am întors la maşină. Gabrielle mă ţinea tot timpul de mînă şi mergeam unul lîngă altul, prin iarbă, cu cărarea între noi. Îmi spuneam : deci asta era ! Cînd s-a aşezat în maşină, şi-a trecut braţul în jurul gîtului meu şi m-a sărutat.

— Vezi bine, mi-a spus ea, că n-a fost nimic.

Ne-am înapoiat pe drumul cotit şi am revăzut, în lumina înserării care se lăsa, căsuţele căzute-n paragină şi acoperite de mărăcini. Gabrielle mi-a povestit că, odinioară, în fiecare din ele se ciocănea arama :

— Li se spunea *martinets*.

Nu știu de ce-mi repetam mereu numele ăsta. Gabrielle cunoștea împrejurimile mai bine decît mine și-i erau dragi. Privea în jur și părea să fi uitat că plînsese cu puțin înainte, acolo pe zid, alături de mine.

— Ce frumos e, spuse ea, nu găsești ?

Mă gîndeam că n-ar fi trebuit s-o mai văd. Mă mințise și acum nici nu se mai sinchisea de asta. Chiar și-n explicația pe care mi-o dăduse, cît nu era oare tot minciună ? Și de altfel, chiar dac-aș fi fost de acord cu ceea ce-mi spusese, tot n-aș fi putut să înțeleg mai bine pentru ce mă mințise. Puteam să mă îndoiesc de tot, în afara unui singur fapt pe care n-a crezut c-o să mi-l dezvăluie în mod expres : acela că ea cunoștea, întîlnea și vizita pe cineva aproximativ de aceeași vîrstă cu mine, o persoană pe care-o admira și de care nu-mi vorbise niciodată timp de un an de zile. Am ieșit din valea aceea, am traversat platoul pe care ne-a întîmpinat întunericul și seara s-a sfîrșit la *L'Orée du Bois*. În semiîntunericul din cameră m-am uitat în ochii Gabriellei care nu mă părăseau o clipă, întunecați și tandri. I-am spus atunci ceea ce n-ar fi trebuit să-i spun niciodată, și-n seara aceea mai puțin decît oricînd : că viața mea nu-nsemna nimic fără ea, că mi-ar fi fost ușor să-mi dau viața pentru ea, și-i ceream să nu abuzeze de mine.

A doua zi am trecut pe rue des Prêtres. Pe o cutie de scrisori am găsit numele pe care-l căutam. Gabrielle nu mă mințise. Am văzut o curte mare și un copac ale cărui frunze se așternuseră pe pămînt. Pe o bancă dormea o pisică mare.

Ai fi putut crede că e singurul locatar al casei, într-atît era de tăcută. Dincolo de geamul ferestrelor, de jur împrejurul meu, perdele albe, neclintite. Am urcat o scară, și la etajul al doilea am dat din nou de numele acela. Am coborît. Am înțeles că acea casă din orașul meu începea să devină pentru mine un punct dureros al universului. Cum nu încetez niciodată să mă privesc trăind, mi-am bătut joc puțin de mine însumi. Dar asta n-a schimbat cu nimic junghiul acela ce-mi pătrunsese-n inimă. M-am oprit din nou în curte, unde pisica nici nu se clintise. Apartamente burgheze, din care nu răzbătea nici un zgomot, o poartă grea, care închidea casa ca o fortăreață, seara, mi-o imaginam parcă pe Gabrielle sosind acolo la căderea nopții.

— Mi-a zis de multe ori...

Așadar a venit *de multe ori*. M-am dus la Facultate și am avut ocazia și acolo să văd că Gabrielle îmi spusese adevărul. În fața scării, pe o hîrtie prinsă pe zid, era anunțat un curs despre Baudelaire : joi, la orele șaisprezece și treizeci.

— Îmi vorbește de el și discutăm...

Ce să mai zici ? M-am plimbat prin grădina Facultății, unde nu mai pusesem piciorul de douăzeci de ani. Și eu urmasem acolo un curs despre Baudelaire. Ce făcusem din viața mea ? Ajunsesem să fac o anchetă măruntă și inutilă, nu ca să știu dacă Gabrielle mă mințise, ci în speranța că aveam să descopăr o fărîmă de adevăr în tot ceea ce-mi înșirase. Ar fi fost așa de simplu să n-o mai văd. Am aflat, de altfel, aproape ime-

diat după aceea, că nu-şi schimba de loc procedeele.

Asta s-a întîmplat în duminica următoare. Era destul de frig, dar dînd ocol casei am văzut că ceaţa se ridica şi un soare strălucitor începea să lumineze cîmpia. Era vara sfîntului Martin. Gabrielle urma să-mi telefoneze, ca de obicei, noaptea tîrziu. Mă gîndeam că am fi putut să facem după-amiază o plimbare, dac-aş fi reuşit s-o întîlnesc. Am plecat spre Grépiac. Aproape în faţa casei ei există o fundătură, lîngă un grajd, unde pot să staţionez şi de unde-i văd poarta. De multe ori, după cîteva clipe de aşteptare, am văzut-o pe Gabrielle ieşind şi i-am făcut semn. Cînd mă apropiam de Grépiac, am trecut peste o înălţime la picioarele căreia se desfăşura o cîmpie întinsă, unde se îngrămădeau pînze de ceţuri care se uneau la orizont cu nori negri. Fumuri înalte se ridicau din cîmpie, şi-ntregul peisaj era galben şi cafeniu. Pe înălţimea pe care trecea drumul soarele era încă fierbinte. Mă simţeam destul de fericit. Eram la primele case din Grépiac şi treceam printr-o răspîntie de drumuri, cînd am zărit maşina Gabriellei care ieşea dintr-o străduţă şi cobora costişa spre cîmpie. Ca s-o ajung ar fi trebuit s-o cotesc, şi Gabriellei nu i-ar fi părut de loc bine să mă vadă că merg în urma ei. Nu-i place să mă-nvîrt prin partea locului. Am făcut aşadar calea-ntoarsă, mergînd încet şi fără să fiu prea decepţionat : Gabrielle avea să-mi telefoneze seara. Nu m-a sunat decît la miezul nopţii :

— Sînt la Dax, mi-a spus ea, la prietenii de care ţi-am vorbit. De două zile mă odihnesc : nu

fac nimic, dar absolut nimic. Mă plimb prin pădure. Tu ce faci ?

Am petrecut încă o noapte de nesomn. Am auzit în telefon, dincolo de vocea Gabriellei, o muzică vagă : mă sunase cu siguranţă dintr-un local de noapte, unde era cu cineva. Probabil se ridicase de la masă :

— Aşteaptă-mă o secundă : am un telefon de dat. Mă-ntorc imediat.

Am avut timp berechet să mă gîndesc ce putea să facă, ce a urmat, sau, mai bine zis, să mă conving că nu trebuia să am nici o îndoială asupra acestui fapt. O cunoşteam prea bine. Ştiam că o are oricine vrea s-o aibă. Nu rezistă la o anumită mîngîiere, şi e suficient să descoperi acest amănunt, după ce-ai tatonat puţin. Şi eu am făcut experienţa asta. Avea într-adevăr nişte prieteni la Dax, unde i se întîmplase să petreacă cîteva zile : nu era deci neverosimil să se fi dus acolo. Numai că nu era adevărat. Am văzut-o în maşina ei, pe drumul care coboară din Grépiac în cîmpie, în timp ce în gîndul ei erau proiecte pe care eu nu le ştiam, dorinţi şi o nerăbdare în faţa căreia eu nu contam. După noaptea aceea, am mai aşteptat o zi înainte de-a o revedea pe Gabrielle şi încă o noapte chiar. De data asta nu m-am mai culcat. Am rămas în bibliotecă, în faţa focului. Pendula din salon bătea orele. Din cînd în cînd, mă plimbam prin casă, urcam scara, treceam prin coridorul de la primul etaj, mergeam de la o fereastră la alta. Noaptea era clară şi părea de gheaţă. Priveam luminile, albe şi albastre, ale ora-

șului. Veneam din nou să mă-ncălzesc, în bibliotecă. Încercam să citesc. Eram la al treilea volum din *Port-Royal*. N-am citit nici zece pagini din el. Am ațipit de mai multe ori, cu capul în mîini sau rezemat de brațul fotoliului, și de fiecare dată visam cîte ceva care mă făcea să tresar din somn. Îmi amintesc de unul dintre vise: eram parcă la masă cu niște prieteni și deodată am început s-o înjur pe Gabrielle. Am văzut atunci în jurul meu chipuri consternate. Mi-au dat să înțeleg că nu se vorbește așa despre o femeie, că n-aveam dreptate, și m-au rugat să ies afară. M-am supus umilit. Cînd a sosit ora întîlnirii, eram la Grépiac, nerăbdător și hotărît să rup, după ce aveam să-i spun Gabriellei tot ceea ce gîndeam. S-a urcat în mașină și am pornit direct spre *L'Orée du Bois*.

— Ce frig e! mi-a spus ea.

A fost suficient să-i aud vocea: n-am vrut să pierd o clipă care fără-ndoială n-avea să se mai întoarcă. Se lăsase noaptea, și vîntul făcea să se lovească cu îndărătnicie un oblon. Foarte curînd însă pentru mine n-a mai existat nimic în afara acelui trup care-mi fusese dăruit din nou, în afara acelui chip în semiîntuneric. Nu puteam renunța la ele. Cînd am plecat din nou, pe la două noaptea, am hotărît să n-o mai întreb nimic pe Gabrielle, să nu-i mai spun ce știam. Purta hanoracul ei negru cu glugă îmblănită și pantalonii din catifea care-i stăteau atît de bine. Era foarte veselă. Mi-a povestit șederea ei la Dax, plimbările prin pădure, descoperirile ei. Mersese de-a lungul unor rîuri ce păreau că n-or să se sfîrșească niciodată.

Prietenii ei îi respectaseră nevoia de singurătate pe care-o simțea atît de des.

— Mi-ar face plăcere să-i cunoști, mi-a spus ea. Au călătorit mult, sînt nostimi, inteligenți, foarte cultivați. Trăiesc ca niște sălbatici și nu văd pe nimeni. Cred că țin într-adevăr la mine. O să mă mai duc acolo.

— De la Dax mi-ai telefonat?

— Aveam telefonul în cameră.

— Cu toate astea am vrut să te văd și am venit pînă la Grépiac: m-am încrucișat cu tine pe drum. N-ai fost la Dax.

S-a întors către mine stupefiată:

— La ce oră?

I-am spus că n-avea importanță la ce oră și că nu înțelegeam de ce inventase toată povestea.

— Dar am fost la Dax! mi-a spus ea.

Nu mai credeam nimic. A sfîrșit prin a recunoaște că nu stătuse acolo decît două zile și că într-adevăr telefonul mi-l dăduse de la Grépiac. Nu i-am mai răspuns și nu mi-a mai spus nimic. Priveam în lumina farurilor tufișurile acoperite de chiciură, încremenite de o parte și de alta a drumului, fermele cu acoperișuri albe și avînd în fața porților cîte-o pompă înfășurată în paie și-n cîrpe. Așadar în peisajul acela de iarnă aveam s-o aduc înapoi la Grépiac pentru ultima oară. Era încă acolo, lîngă mine, cu mîinile pe genunchi, dar peste cîteva zile n-avea să mă mai intereseze de loc unde era, ce făcea și aveam să fiu, în sfîrșit, eliberat. Voi putea să-ncep din nou să lucrez, voi avea alte aventuri. Mă surprindea faptul că eram

atît de calm, constatînd că nu mai țin la Gabrielle. I-am spus :

— Și eu care te iubeam atît !

— Tu ești de vină, mi-a spus ea scoțîndu-și batista, ești bănuitor, nu vezi decît rău pretutindeni. Cînd m-ai văzut, mă înapoiasem de la Dax după-amiază, și mă duceam să cinez cu Gilbert. M-am gîndit că n-o să-ți facă plăcere. Vezi, n-ai dreptate că nu mă crezi.

Cînd am sosit la Grépiac i-au dat lacrimile. Tot satul dormea. Am oprit mașina ceva mai departe. Gabrielle își ștergea ochii.

— Am cinat înaintea focului, mi-a spus ea. Nevasta lui nu era acolo, din fericire, altfel n-am fi putut să vorbim despre nimic. Îl întreb mereu : De ce te-ai căsătorit cu femeia asta ? Dar tu ? mă-ntreabă el. Și are dreptate, amîndoi am făcut aceeași prostie. A lui mi se pare însă mai puțin scuzabilă. Scrie, știi ? Un roman mare, din care mi-a citit mai multe capitole. Am petrecut o seară plăcută, n-ai nici un motiv să te superi din cauza asta. Tu nu mă crezi, asta-i toată nenorocirea, altfel ți-aș spune totul. Am ascultat muzică religioasă, de orgă, folclor israelian. Îți place așa ceva ?

Am însoțit-o pe jos pînă-n fața casei și am așteptat să închidă ușa. Am rămas pe loc. Voiam să văd dacă fereastra camerei ei avea să se lumineze. Încercam să mă observ pe mine însumi, cu asprime, și nu simțeam decît ostilitate și dispreț pentru Gabrielle. Ce căutam eu acolo, rezemat de zidul grajdului aceluia, cu picioarele înghețate, pîndind la orele trei dimineața mai știu și eu ce ?

Ori, nu numai că n-am văzut nici un fel de lumină aprinzîndu-se în casă, dar aproape imediat s-a deschis poarta garajului. Gabrielle și-a împins mașina afară și a dus-o ceva mai încolo de casă. A pornit apoi motorul și a dispărut. Nu putea fi vorba s-o urmăresc : ar fi băgat imediat de seamă. M-am înapoiat aici.

Nu se luminase încă de ziuă. Mi-am pregătit o ceașcă cu cafea și am aprins din nou focul din bibliotecă. N-o să uit niciodată garajul acela deschis încet, mașina împinsă, portiera închisă fără nici un zgomot, motorul care pornește, farurile care luminează cîteva case și întunericul care se lasă din nou. Unde-a putut să se ducă Gabrielle ? Mă gîndeam la bărbatul ei, obișnuit cu absențele ei, cu întoarcerile ei neașteptate, cu nopțile pe care nu știe unde le petrecea ea. Și acum mă trata și pe mine la fel. Priveam cum arde focul și-ncercam să mă conving : acum ori niciodată. În sfîrșit, i-am scris o scrisoare. Nu-i făceam nici un reproș Gabriellei. Îi spuneam pur și simplu că n-avea să mă mai vadă. Am pornit din nou spre Grépiac : țineam ca Gabrielle să primească scrisoarea mea chiar în aceeași zi. Aveam să i-o bag pe sub ușă.

Din cauza ceții înaintam încet. Drumul acela, dacă aveam să-l mai fac vreodată, n-avea să mă mai ducă spre Gabrielle. Îmi repetam termenii scrisorii și mi se păreau potriviți. Mă gîndeam la vara pe care am petrecut-o, în casa din *Indiile Galante*. Unde-o să fiu oare vara viitoare ? Dar Gabrielle ? Și cu cine ? Cînd am ajuns la Grépiac, primul om pe care l-am întîlnit a fost ea, cu

gluga hanoracului trasă pe cap, mergînd grăbită. Am oprit şi s-a urcat alături de mine.

— Să plecăm repede, mi-a spus, ce noapte ! Ai făcut bine c-ai venit : tocmai voiam să-ţi telefonez. Am fost atît de disperată ieri seară, am crezut că n-o să te mai văd. Mi-a fost imposibil să rămîn acasă. Nu vreau să mă părăseşti, niciodată. Am scos maşina, am venit pînă la tine acasă. M-am oprit în faţa porţii. Era încă noapte şi nu se vedea nici o lumină aprinsă. Am plecat. Făgăduieşte-mi cel puţin că nu te-ai gîndit să nu mă mai vezi.

I-am făgăduit. Cîteva zile mai tîrziu, lua cina la nişte prieteni pe care-i cunoşteam. Pe la orele nouă seara le-am telefonat : găsisem un pretext. Înainte de a închide, am întrebat dacă trecuse mult timp de cînd o văzuseră pe Gabrielle. Prevăzusem răspunsul, care avea să-mi facă atît de bine :

— Cum, dar e aici ! Ia masa cu noi.

Mi s-a spus că Gabrielle fusese văzută, în nu ştiu ce zi, pe stradă. De altfel era foarte ocupată, călătorea mereu.

— Săracul bărbatu-său ! mi s-a mai spus. E drept că s-a obişnuit, e un înţelept.

Am petrecut încă o noapte învîrtindu-mă de colo pînă colo prin casă. A doua zi am întrebat-o pe Gabrielle, cu un aer care ar fi vrut să pară indiferent. Mi-a spus că fusese o petrecere cam lungă : se plictisise. În schimb masa, foarte bună : mi-a înşirat meni-ul. Din clipa aceea am fost cuprins de-o durere care mi-a tăiat pofta de viaţă. Pe la începutul lui decembrie a trebuit să mă con-

ving că niciodată nu ştiam unde se afla Gabrielle, că nu-mi spunea aproape niciodată adevărul. Era suficient să ascult cu atenţie minciunile ei, şi-mi dădeam seama de faptul ăsta tot mai mult, pe zi ce trecea. Între ceea ce spunea ea şi realitate exista mereu un hiatus, uneori neînsemnat, fără să fie grav, alteori însă îngrozitor. Minţea cu orice prilej. Am observat că pentru ea adevărul nu exista, sau mai bine zis că nu crede-n el şi-l elimină, ca pe-o piedică care ar putea să-i îngrădească libertatea. Cînd mi-am dat seama că minte, la început de tot, am văzut în asta un accident, o stîngăcie care mă amuzase. Doar fusesem, cu o vară înainte, atît de fericiţi împreună : credeam că s-a schimbat. Ori am văzut că minciuna era hrana ei cea de toate zilele. Minţea aşa de tare, şi pentru amănunte atît de neînsemnate, încît nu putea nici măcar să reţină ceea ce-mi spusese în ajun : făcînd-o să reia povestirea, puteam uşor să observ că nu era la fel. Fiecare zi a ei, cînd trebuia să mi-o povestească, alcătuia o temă în jurul căreia broda, cu imaginaţie şi fantezie. Pînă atunci mă hrănisem cu iluzia că n-o părăseam niciodată, nici chiar atunci cînd eram departe de ea : a trebuit să renunţ s-o mai urmăresc cu gîndul, cum îmi plăcea atît de mult să fac. Cînd îmi spunea că n-o să se clintească din Grépiac, unde avea foarte multe de făcut, să-şi cureţe tot salonul, să croiască nişte perdele, să pună husă la o canapea, sau să planteze în grădina ei cîte ceva care nu suferea nici o amînare, sau să supravegheze nişte lucrători, îmi spuneam : unde e oare acum ? Dacă pleca într-o călătorie de o săptămînă, mă întrebam

dacă nu cumva rămăsese la Grépiac, reținută de nu știu ce treabă. Aparent, între noi nu se schimbase nimic, dar descoperisem că nu puteam s-o cred, că n-ar fi trebuit s-o cred niciodată. Mințea. Cu toate astea, dacă nu mă duceam la vreuna din întîlnirile noastre, mă chema la telefon :

— Unde ai fost ? Ce faci ? Te-am așteptat și am revenit de mai multe ori. Mă simțeam așa de singură !

Ciudată fericire am mai gustat, și nu mă împăcam cu gîndul s-o pierd definitiv. Mă întreb chiar dacă nu cumva e singura fericire pe care aș putea s-o mai pretind de acum înainte și dacă nu cumva asta este, de bună seamă, vîrsta deplinei maturități. Să ne întoarcem însă mult înapoi.

Pe vremea aceea tata încă trăia, și, cu toate că ne iubeam foarte mult, nu vorbeam de loc unul cu altul. Aveam optsprezece ani, o viață de student, aventuri despre care el nu știa nimic. Și el avusese viața lui, aventurile lui, despre care n-o să știu niciodată mare lucru. Nu eram omul căruia ar fi putut să-i facă confidențe. Cu toate astea, odată ne aflam numai noi doi în sufragerie, terminasem masa, și pe pajiștea largă care se desfășoară în fața casei se lăsa încet o înserare de primăvară. Pe cer se roteau țipînd rîndunele. „A, nu, îmi spunea mereu tata, nu sînt rîndunele : sînt lăstuni." Aveam totuși sentimentul unei liniști extraordinare. Soarele cădea pieziș printre copacii care împrejmuiesc sera, și castanii care duc pînă la poartă erau în floare. Eram amîndoi în picioare lîngă fereastră, și cred că și el era la fel de trist ca și mine. Nemții trecuseră tocmai Loara, războiul abia început se termina printr-o înfrîngere. Cerul acela atît de calm, copacii aceia, pajiștea unde soarele însoria umbre lungi care curînd aveau să se mistuie în noapte, nimic nu se acorda acolo cu catastrofa pe care urma s-o trăim. Masa nu fusese încă strînsă și din bucătărie ajungeau pînă la noi zgomote familiare. Pacea casei noastre, viața la Nollet păreau neschimbate, dar războiul și moartea galopau către noi. La început belgienii fugiseră, și văzusem familii întregi încărcate în mașini lungi, cu cîte-o saltea legată cu sfoară pe capotă și oprite la marginea trotuarelor ca să întrebe de drum. Trecătorii ocoleau un ofițer belgian, care stătea drept și nemișcat la colțul unei străzi, cu un jurnal desfăcut în față și plîngea. Era rîndul nostru. Dacă ascultai radio-ul îți puteai da seama de dezordinea și nebunia care domneau în jurul podurilor de pe Loara. În fața noastră, un cîine a traversat pajiștea mergînd în zig-zag, alți doi au intrat pe poarta cea mare, pe urmele celui dintîi, și cu toții au dispărut în aleea care da ocol parcului. În curînd tata avea să tragă zăvorul cel mare de la ușă, fiecare avea să urce în camera lui cu cîte-o carte, și aveam să navigăm cu toții într-o noapte liniștită. Nu trebuia însă să ne-ncredem în asta. Ne îndreptam spre niște timpuri necunoscute, care n-aveau să lase nimic în picioare din ceea ce ne fusese drag. Toate astea, nici tata, nici eu nu le-am exprimat, așa cum ședeam, rezemați unul lîngă altul de marginea ferestrei, dar pesemne că am gîndit amîndoi la fel, fiindcă mi-a spus :

— Înainte de cină, trecînd prin sala de biliard ca să ajung la masă, am fost cuprins de-o neliniște îngrozitoare. Și e curios faptul că nu mă gîndeam la război cîtuși de puțin, ci la vremea cînd tu erai mic. M-am revăzut parcă împreună cu tine în fundul grădinii de la Bagnères, în locul unde aveam obiceiul să ne petrecem după-amiaza, cînd era vreme frumoasă : la capătul aleii sub alunul cel mare. Stăteam în fotoliul pliant pe care-l luam întotdeauna cu mine și țineam pe genunchi un volum din *La Revue des Deux Mondes,* pe care bunicul tău îl legase. Nu citeam însă. Priveam cum faci tu în nisip un drum, pe care puneai să meargă o mașină mică. Aveai niște pantalonași scurți, puțin bufanți, cu bretele încrucișate la spate, pe care eu îi găseam cam caraghioși, dar mamei tale îi plăceau. Te-am revăzut, ca și cum aș fi fost acolo. Mi-am spus că, dac-ar fi să fac bilanțul întregii mele vieți, niciodată n-am fost mai fericit ca-n clipele acelea și-n locul acela : la Bagnères, în fundul grădinii, sub alun, cu tine cînd aveai patru sau cinci ani. M-am gîndit și la faptul că nu știm nimic din ceea ce ne așteaptă, din ceea ce se va întîmpla, că se pot petrece atîtea lucruri, nu vesele fără-ndoială, și din care căutăm să ieșim cît mai bine, dar că-n orice caz, orice ar fi, tu n-ai să mai fii niciodată un băiețaș, n-o să mai mergem niciodată împreună în grădina de la Bagnères, și fericirea care mi-a fost dat s-o trăiesc acolo niciodată n-o s-o mai regăsesc. *Niciodată* : înțelegi tu ce-nseamnă asta ?

Îl înțeleg și mai bine de cînd am anii tatălui meu de pe vremea cînd era fericit la Bagnères

împreună cu mine. Aveam vreo cincisprezece ani cînd am aflat că fusese vîndută casa, că n-aveam să ne mai întoarcem niciodată acolo, și nu-mi aduc aminte să fi regretat prea mult. Părinții mei au plecat cu mașina, însoțiți de fratele meu. Trebuiau să golească dulapurile și să vîndă mobilierul cu care nu mai aveau ce face. Am evitat corvoada asta. M-am gîndit adesea, de atunci încoace, ce trebuie să fi fost cele două-trei zile petrecute-n casa noastră în mijlocul lucrurilor, cu colecționarii care-și aleg ce doresc și cu toate ferestrele deschise ca să se scoată pe-acolo mobilele. Probabil că au mîncat pe un colț de masă, au dormit pe-o saltea într-o încăpere goală și s-au grăbit să termine cît mai repede cu toate. Casa de la Bagnères nu însemna doar salonașul, bucătăria, camera mamei, toate camerele în care ne-am jucat noi, grădina nesfîrșită, bazinul cu jocurile lui de apă, florile de la marginea terasei, tufele mari de hortensii bleu. Ea însemna, și acest lucru avea să dispară pentru totdeauna, locul unde ne adunam cu toții, părinții, frații și surorile mele, bunica, unchiul Octave, și pe care nimic n-avea să-i poată înlocui, în așa fel încît niciodată n-aveam să mai fim cu toții împreună. Fără îndoială însă, atunci cînd s-a vîndut casa, nu știam toate astea, și cînd s-a întors fratele meu, mi-a spus că, golind dulapurile, se distrase grozav. Într-adevăr, nimic nu-i dăduse să-nțeleagă că, după ce-și strînsese vesel catrafusele, n-avea să mai aibă de trăit decît cîteva luni. Bunicii mele îi plăcea așa de mult *natura* încît copacii, crîngurile, tufi-

șurile și bambușii creșteau în toată libertatea în grădină, și cei care au cumpărat casa i-au dat numele : *La Sauvagère*. Pentru noi nu avea nume, era casa. O glicină deasă în care se amestecau măceși și begnonii acoperea întreaga fațadă, se cățăra pe balcoane, se încolăcea pe balustrade și ajungea pînă la acoperiș, unde, de sub frunziș, apăreau cinci lucarne și niște hornuri înalte cărămizii și albe. Cînd veneai dinspre poartă, nu vedeai nimic decît masa aceea de verdeață, în spatele căreia o rețea deasă de crengi alcătuia locul aventurilor noastre de copii și folosea pentru escaladele noastre. Exista mai ales o cămăruță mică, unde aveam obiceiul să ne-nchidem învîrtind cheia de două ori, și unde fiecăruia îi plăcea să zăbovească ca să citească, și de acolo ieșeam de multe ori pe fereastră, folosindu-ne de crengi și uitînd să tragem zăvorul. După ce ne striga și bătea la ușă, mama se-ntreba dacă nu cumva i s-a făcut rău vreunui copil acolo și, cuprinsă de panică, trebuia să ne adune, să ne numere, să vadă dacă nu lipsea nimeni și să-și explice în cele din urmă enigma. Din fața ușii cămăruței aceleia se făcea o scară în spirală care ducea la subsol : acolo era domeniul servitorilor, unde nu îndrăzneam să mă aventurez niciodată. Numai miercurea bunica punea stăpînire pe bucătărie, încinsă cu un șorț, cu mîinile albe de făină, iar noi o înconjuram, îndepărtați cu nerăbdare, goniți din încăpere, dar revenind mereu acolo. Luam pe furiș cîteva resturi de aluat crocant și cald. Pe dulap și pe masă se aflau tăvi unse, forme adînci, cutate ca niște scufii de doică, și prin toate ușile

se răspîndea în casă parfumul naiv și familial al prăjiturilor abia scoase din cuptor, pe care am impresia și acum că le adulmec cînd trec pe lîngă fereastra de jos a vreunei patiserii, și mă opresc, ezit și sper. Niciodată nu-i la fel ca acela. Stiva de lemne se afla sub terasă, la același nivel cu grădina, de care o separa numai un gard rar de nuiele. Urcîndu-mă pe buturuga de tăiat lemne, proptindu-mă în grămada de butuci mici și rotunzi, pe care bunicul îi tăia cu securea și-i așeza în ordine și-n șir, exact unii peste alții, vedeam, fără să fi văzut, aleea care ducea la poartă, printre tufele de degetei, dălii și nalbe de grădină, și de acolo, parcă văd și acum, priveam cum defilează, unul după altul, musafirii de jos, în toaletele lor de vară, zîmbind ca niște actori care se-ntorc ca să primească aplauze, după ce s-a lăsat cortina. Unde sînt cu toții, după treizeci de ani ? Nu mai există decît un teatru al umbrelor, și pot să facă ei mult și bine în ochii mei același drum, de la poartă pînă la scara de pe terasă, cu pălării și cu mănuși albe, nu mai sînt întîmpinați decît de liniștea aceea imensă care se lasă în sufletul meu cînd mă întorc cu gîndul atît de departe. Astăzi m-am întors la Bagnères.

Nu mergeam acolo decît în timpul verii : pentru prima oară am văzut costișele negre și ruginii ale munților și întinderile de zăpadă pînă aproape de tot. Deasupra orașului, un cer albastru, dar rece de ianuarie, și la fiecare răspîntie mă pîndea un vînt dușmănos, în timp ce regăseam casele, cu ziduri albe, cu obloane și acoperișuri cenușii și cu balcoane din lemn, în partea cu soare. Am avut

mult noroc : la capătul drumului care vine dinspre Châtaigneraie un măgăruş cobora încetişor spre oraş, purtînd, de o parte şi de alta a şeii, sticle cu lapte înfăşurate în săculeţe de pînză albă. Pe vremuri existau mulţi asemenea măgăruşi, care parcurgeau străzile cu mersul lor liniştit. Ăsta trebuie să fi fost ultimul : şi l-am văzut. Am dat roată casei. În spatele unui gărduleţ am recunoscut masa de marmură. Mergeam de-a lungul zidului cînd un factor poştal mi-a luat-o înainte şi a băgat corespondenţa în cutia de scrisori, aceeaşi cutie de odinioară, cu geam în partea casei, şi mi-am adus aminte de scrisorile acelea care se vedeau de la fereastra bucătăriei. Le pîndeam, dădeam fuga să le iau şi i le duceam mamei. Factorul şi-a continuat drumul. Portiţa care dădea în drum, în partea de jos a grădinii, s-a deschis cînd treceam pe acolo, şi a ieşit o femeie, care a închis-o apoi cu cheia. Avea părul cărunt, o fustă albastră, o jachetă aruncată pe umeri, şi-n picioare papuci. S-a depărtat fără să se uite la mine, ţinînd în mînă cheia aceea pe care n-o mai slăbeam din ochi. Suna de amiază. Am presupus că era o femeie de serviciu care terminase lucrul şi se-ntorcea acasă la ea. Coborîse probabil scara de pe terasă, mersese de-a lungul aleii acoperite şi se grăbea fiindcă era frig. Străbătuse grădina, pentru ea lipsită de însemnătate, dar în care ce n-aş fi dat eu să mă fi strecurat pe urmele ei. Am făcut înconjurul casei în sens invers. Brazii cei mari erau neclintiţi, unul dintre ei uscat. Cîteva ferestre erau deschise, dar lucarna de la camera mea, de la ultimul etaj, era închisă. Era o cameră mică, de

unde vedeam cele dintîi povîrnişuri ale Pirineilor şi movila aceea acoperită cu iarbă, cu creştetul rotunjit şi bine conturat, pe care o numeam *Tabăra lui Cezar*. În camera aceea, pe la vreo zece-unsprezece ani, am început să scriu, pe-o masă împinsă lîngă pat, avînd în dreapta lucarna şi un petic de cer. Pe nişte caiete, pe care mi le legam eu însumi cu o aţă groasă şi neagră, scriam poveşti nu prea originale, inspirate din lecturile mele : *Baronul Münchhausen, Povestiri ilustrate* şi, mai ales, *Hanul „La fîntîna fără vin"*, în care mai multe generaţii de hangii treceau prin tot felul de întîmplări extraordinare, de-a lungul războaielor şi revoluţiilor. Nu ştiu cît farmec avea pentru mine atunci cartea aceea, dar amintirea ei mă mişcă şi mă entuziasmează şi azi într-un chip inexplicabil. De pe atunci mi se părea că nimic nu e mai frumos decît să născocesc eu însumi o poveste asemănătoare, s-o văd cum se înfiripă încet-încet, să-i inventez episoade şi personaje, şi-n timp ce notam în capul paginii, cu scrisul meu cel mai frumos : *Capitolul 1, Capitolul 2,* făceam fără să-mi dau seama ucenicia care avea să-mi îngăduie mai tîrziu, în goana scrisului şi ca şi cum Bagnères ar fi venit ea singură pînă la mine, să regăsesc atît de uşor *Tabăra lui Cezar,* toţi munţii din jurul oraşului, Fecioara de pe vîrful Bédat, acoperişurile din ardezie, podul de peste Adour, care ducea la casa noastră, căldura de la-nceputul după-amiezii, cînd suna sirena de la uzină şi cînd noi trebuia să urcăm, fiecare în camera lui, ca să ne facem temele pentru vacanţă, scara pe care-o coboram în galop după-amiază, cînd luam gustarea, pocnetul caden-

țat și clar al mingii pe care și-o aruncau unul altuia frații și surorile mele, cînd jucau tenis sub fereastra mea în timp ce scriam. Deasupra camerei mele era un pod, în care te urcai pe-o scară îngustă. În fiecare an, la sfîrșitul vacanței, duceam acolo *construcțiile* pe care le făcusem : fortărețe în miniatură, ferme, cabane elvețiene, poduri, biserici, decupate din carton, tăiate, lipite, cu mici personaje în jurul lor, pe care nu ne-nduram să le aruncăm, dar nu știam ce să facem cu ele, și care sfîrșiseră prin a ocupa foarte mult loc, îngrămădite acolo, sub acoperiș. Soarele peste ardezii, în luna august, făcea din podul acela o etuvă : cum deschideai ușa și urcai scărița, te izbea un miros sufocant de carton fierbinte și urcam acolo ca să-l respir cu deliciu, în fiecare an, în primele zile, de îndată ce soseam la Bagnères. La doi pași de camera mea, la același etaj, camera tatălui meu avea aceeași lucarnă, de unde se vedea același peisaj. Cînd eram mic de tot, mă duceam la tata de cum mă trezeam. Mă jucam pe podea cu niște pantofi din care făceam un tren, în timp ce tata, în picioare în fața ferestrei, își acoperea fața cu o spumă albă și cînta. Știam că-n apropierea lui nu aveam să mă tem de nimic și credeam că avea să mă apere întotdeauna. Cînd am început să citesc, mă instalam în patul lui și-mi punea în față poze de la Epinal, pe care trebuie să le fi privit mulți copii înaintea mea, fiindcă fuseseră lipite și cîrpite ca să li se mai prelungească puțin viața. Le lipseau colțuri, fragmente de povești dispăruseră și trebuia să le ghicesc. Cel mai mult mă impresiona cea cu sfîntul

Nicolae. Trei copii se plimbau pe-un cîmp și mi se strîngea inima cînd îi vedeam că intră rîzînd la măcelar, care încuia ușa în urma lor. Îi ducea într-o curte, cu cuțitul în mînă. Îi vedeam urmăriți, gîfîind, sfîrtecați. Mîinile și picioarele lor erau atîrnate în cîrligele măcelăriei. Una din imaginile următoare îl înfățișa pe sfîntul Nicolae pe-un drum de țară, mergînd cu suplețea unui dansator, cu barba-i lungă fîlfîind, cu mitra pe cap, în mînă cu cîrja, pe care-o ținea cu atîta delicatețe încît ai fi zis că e bățul unui păstor dintr-o comedie. Intra la măcelar, care-l primea scoțîndu-și pălăria. Ipocrizia omului aceluia mă făcea să mă cutremur. Sfîntului Nicolae îi era tare foame, dar la tot ce i se oferea scutura din cap cu tristețe. În sfîrșit, se apropia de-un butoi, măcelarul cădea în genunchi, și copiii ieșeau dinăuntru, unul după altul, frecîndu-și ochii. Primul spune : ce mult am dormit...

Și mie mi se pare că ies dintr-un vis cînd stau să mă gîndesc mai mult la pozele acelea. Le revăd cu o claritate, cu o prospețime pe care nu le au obiectele de fiecare zi. Culori roșii și albastre, chipuri naive de personaje, costume din altă vreme, haină scurtă sau lungă, fiecare detaliu îmi apare ca-n *naturile statice* de odinioară, în care cel mai neînsemnat obiect părea fixat pentru eternitate. În jurul acelor imagini, așezate pe patul tatălui meu în timp ce soarele pătrundea pe fereastră, se reconstituie întreaga cameră : într-un colț patul, lîngă ușă un dulap mare alb de unde-l văd parcă pe tata luîndu-și canotiera. Dacă era frumos, dimineața, ieșeam împreună. Străbăteam grădina și tre-

ceam prin fața mesei de marmură. Aleea cobora. Zăream printre copaci o căsuță din trunchiuri de brad, cu acoperiș ascuțit, o cabană mică de munte, a cărui mister, pentru mine, de-a lungul întregii mele copilării, n-a încetat niciodată. Era *Casa caprei,* care era goală. Cred că părinții mei, cu mult înainte de-a mă fi născut, ținuseră acolo o capră pentru laptele ei pe care i-l dădeau unuia dintre frații mei. M-am gîndit de multe ori la animalul acela care trăise la noi, într-o casă făcută anume pentru el, pe măsura lui, și mi-l închipuiam scoțînd pe fereastră un cap curios și bărbos. N-o văzusem niciodată, dar capra aceea trăia încă pentru mine sub copacii noștri, aidoma celor doi zei ai pădurilor care fugeau de privirile oamenilor, dar le ghiceai imediat prezența cînd mergeai prin păduri. Am fost fericit cînd am recunoscut-o într-un tablou de Poussin, unde o capră frumoasă îi dă să sugă din laptele ei lui Jupiter copil. E calmă, puțin indiferentă, și privește peisajul așa cum trebuie să fi privit, de la fereastra ei, grădina noastră și casa. Tata deschidea portița de lemn și o porneam pe străduța aceea pe care am regăsit-o dată cu gudron și mărginită de niște clădiri înalte, albe. Odinioară era un simplu drum bătătorit, care ne ducea agale către oraș. Mergeam de-a lungul zidului de la abator, pe care erau desenate cu negru două mîini, mai mari decît cele obișnuite. Îl întrebasem pe tata. Îmi vorbise de o bandă de bandiți : *mîna neagră.* De cîte ori priveam semnul acela sinistru, încercam un sentiment de teamă nedeslușită. Tata mă lua de mînă. Ridicam ochii și priveam chipul acela drag. Eram fericit. Și pe patul de

moarte mi-a pomenit de plimbările noastre pe străzile copilăriei mele, pe care le revăd și eu. Pe vremea aceea Gabrielle era o fetiță pe care o întîlneam de multe ori cu tatăl ei, un bărbat impozant, care purta o barbă pătrată, foarte albă, și care se oprea de fiecare dată. Cei doi domni ședeau de vorbă la marginea trotuarului, Gabrielle și cu mine ne priveam. Avea niște bucle lungi de o parte și de alta a feței, și pantofiori de lac cu baretă. Îl trăgea de mînă pe tatăl ei, care-i spunea :

— Ai puțină răbdare !

În sfîrșit plecau, și bărbații își luau rămas bun și-și scoteau pălăriile. Era prologul, ca în comediile bine alcătuite în care prima scenă *situează acțiunea și prezintă personajele.* O stradă, cea care desparte piața de primărie și care mișună de lume, sau poate aleile, din apropierea bazinului aceluia rotund, unde spumegă și se leagănă ca un om beat o arteziană mică. E foarte frumos și e vară. Văd apropiindu-se un om îmbrăcat cu niște haine de culoare închisă, în vîrstă, dar ținîndu-se foarte drept, cu o barbă mare albă. Își scoate pălăria și-i spune tatălui meu :

— E fetița mea, Gabrielle.

Mă uit la buclele ei. E îmbrăcată ca o păpușă ieșită din cutie. Are mănuși. Mă privește lung și-mi dau seama ce trebuie să creadă despre mine, care port espadrile și un pulover cam decolorat. Ar vrea să plece și-l trage pe taică-său de mînă. Complimente, pălării scoase, scena se repetă de mai multe ori pe săptămînă. Bărbații au mereu să-și spună cîte ceva, în timp ce Gabrielle și cu mine am dori să fim, fiecare, în altă parte. În-

torşi acasă, tata o să vorbească despre ea şi-o să spună :

— E o fetiţă tare drăguţă.

Dar tata e mort, eu n-o să mai intru niciodată în casa noastră, zilele pe care le-am trăit acolo n-au să se mai întoarcă niciodată, şi din cei care mă iubeau, de care eram sigur, n-a mai rămas nimic, sau cel mult au rămas cîteva resturi diforme care ar produce oroare. Şi iată că a sosit şi vîrsta maturităţii : dacă stau şi mă întreb acum pe cine iubesc, ce mi-a mai rămas, dacă privesc în jur şi-mi fac bilanţul întregii vieţi, n-o văd decît pe Gabrielle, care nu mai e o fetiţă, care nu mai poartă bucle ce-i încadrează faţa, şi care chiar ieri mi-a spus :

— Ah ! cît te iubesc !

Şi care nu trec nici trei zile fără să mă mintă. De altfel, am sfîrşit prin a-i repera destul de uşor minciunile. Le văd cum mijesc ca o formă cu contururi confuze : e o lipsă de coordonare abia perceptibilă, o incoerenţă în planurile pe care mi le expune, atît de mică încît ar scăpa oricui altcuiva, în afara mea, care am devenit un adevărat expert. De cele mai multe ori nu spun nimic. Dar se întîmplă să-i demonstrez, cu ajutorul unui fapt neînsemnat, că nu-i nici un cuvînt adevărat din tot ce mi-a spus cu cîteva clipe în urmă. Întoarce capul şi pare pierdută, simt că e nefericită, caută cu spaimă un mijloc de retragere. Dacă insist, plînge.

— Ce vrei ? îmi spune ea, nu voiam să-ţi fac nici un rău.

Mă gîndeam la ea, alaltăieri seară, cînd mă-ntorceam de la Bagnères, pe drumul acela pe care ceaţa mă silea să merg foarte încet. Îmi place să visez în maşină cînd sînt singur şi am un drum lung de făcut. Nu vedeam peisajul dispărut în ceaţă, dar îl cunoşteam destul de bine ca să-l pot reconstitui în jurul meu, pe măsură ce mă-ndepărtam. Am mers de-a lungul zidului vechii mănăstiri, pe care o văzusem pentru prima dată, cu mult în urmă, cînd am trecut pe acelaşi drum cu unchiul Octave şi cu mătuşa Agnès. M-am întors acolo cu Gabrielle : voiam să-şi facă o idee despre ceea ce îndrăgise copilăria mea. Dar se lăsa întunericul şi am rătăcit printr-o curte bîjbîind prin beznă. Ne-am oprit mai departe ca să petrecem noaptea într-un sat, unde am avut un pat într-un alcov, cu o plapumă mare, făcută ca la ţară, din puf. A doua zi Gabrielle mi-a spus :

— Dac-o să stăm trei zile împreună, o să stăm trei zile în pat.

Am străbătut satul şi am revăzut firma hotelului. În faţa mea şoseaua lucea. La ieşirea din sat au apărut din ceaţă nişte vaci, mergînd una după alta, şi a trebuit să mă dau la o parte ca să le fac loc. Mai aveam două ore de mers : m-am întrebat dacă n-ar fi mai bine să opresc la hotel şi să-mi continui drumul dimineaţa. Mi se va da probabil aceeaşi cameră, din care se auzeau şoarecii cum aleargă. În sfîrşit, m-am gîndit c-o să fiu acolo fără Gabrielle.

Dacă mi-ar sta în putere, nu m-aş mai întoarce la Bagnères, ca pe vremea cînd eram copil. Parcă mă văd înconjurat de ai mei, de toţi ai

mei, iubit cum eram, adică fără măsură, nici minciună, nici întoarcere, şi mă cuprinde tristeţea : eram fericit. Ba nu e adevărat. Fericirea e cu totul altceva, ceva care vine pe neaşteptate, te răscoleşte şi nu dăinuie. Nu există perioade fericite, ci momente fericite. Fericirea tatălui meu, cînd se plimba cu mine, şi pe care cred c-o împărtăşeam şi eu, n-aş mai vrea-o. De aceea părinţii mei au făcut bine că au murit : aş da întreaga mea copilărie pentru Gabrielle. Ce înseamnă ea, ştiu prea bine. Bărbatul care a avut multe aventuri e un Don Juan, iar femeia o cocotă, şi n-am înţeles niciodată de ce se face deosebirea asta. Am izbutit s-o conving pe Gabrielle că poate să-mi spună totul. Nici nu bănuieşte ea ce simt cînd îmi spune :

— Acela a fost al meu timp de doi ani, poate chiar trei.

Sau cînd îmi spune despre un altul :

— Dacă voiam să fie al meu, era de-ajuns un singur gest.

Mai ales dacă înţeleg că *a fost* al ei. Bineînţeles, mă asigură că ea nu mai e aceeaşi, că aventurile acelea n-o mai interesează. De unde să ştiu eu ? A apărut, cu puţin timp în urmă, un roman scris de o femeie şi care se numea *Harul Indiferenţei.* Titlul a lăsat-o pe Gabrielle pe gînduri.

— Asta este, mi-a spus ea. Cred că n-am cunoscut nimic altceva.

Şi a adăugat iute :

— Pînă la tine.

Mi-am reluat caietul ăsta, în care de cîteva săptămîni n-am mai scris nimic. Scrisul a fost întotdeauna marele meu remediu : de data asta, scriind, nu mă simt nici mai sigur de mine, nici mai liniştit. I-am dăruit fiinţei acesteia singulara putere să mă facă să sufăr. Dacă n-aş iubi-o, mi s-ar părea, cu siguranţă, o femeie fermecătoare. Cînd mă gîndesc la expresia ochilor ei, am convingerea că sînt îndreptăţit s-o iubesc. Trece o zi, o văd din nou, şi spune o minciună. Pe drum, cînd mă întorceam de la Bagnères, îmi aduceam aminte de mărturisirea făcută de tata în legătură cu fericirea pe care-o cunoscuse alături de mine. Îmi spuneam că eu cunoscusem alături de Gabrielle clipe fericite : ceea ce se numeşte *fericite.* Oare am fost vreodată mai puţin fericit decît în iarna asta ? Mi-a spus cu un aer hotărît şi cu un zîmbet blînd, privindu-mă drept în ochi :

— Vreau să fac ce-mi place.

Or, ea n-a făcut şi nu face niciodată decît ce-i place. Ceea ce ar fi vrut să spună nu era aşadar exact ceea ce spunea. Nu-i e de ajuns că face tot ce pofteşte, ar vrea să afirme contrariul despre ceea ce face şi să nu datoreze nimănui nimic, nici chiar adevărul. Asta *îi place.* Caz curios şi care m-ar interesa dacă ar fi vorba de o alta.

— Ai dreptate, îmi spune ea. De ce-oi fi aşa oare ?

De cîte ori nu mi-am imaginat în ultimele săptămîni, scrisoarea de despărţire ? Îmi ofeream satisfacţia să-i spun, în sfîrşit, Gabriellei ceea ce gîndesc : că e o femeie pentru o vară, o distracţie, dar să nu-mi vorbească mie de dragoste. Îşi închipuie că se achită de orice datorie dacă-şi dăruieşte trupul, şi nu e puţin lucru, dar mai e nevoie de multe altele. Pentru că trupul ei atinge perfec-

ţiunea, e convinsă că i se datorează totul, dar se-ntîmplă să admiri și un peisaj frumos și să treci mai departe. Îi mulțumeam deci pentru puținul pe care mi-l dăruise și-i redam libertatea. Alteori mă gîndeam că nu e generos să părăsești pe cineva așa de urît și închipuiam o scrisoare mai amicală. Îi uram o viață fericită și mult noroc. Mi se întîmpla de asemeni să scriu P.P.C. [1] pe o carte de vizită, fiind convins că orice comentariu în asemenea situație era de prisos. Am păstrat scrisorile acelea în portofelul meu, am lipit cîte un timbru pe plic. Ar fi fost suficient să mă apropii de-o cutie poștală și totul ar fi fost spus. N-am mai fi mers împreună pe țărmul mării, n-aș mai fi întîlnit nici o vară ca aceea pe care o petrecusem împreună. Viața mea ar fi devenit din nou ceea ce fusese odinioară : o călătorie lungă de iarnă. Grota aceea mică, bătută de valuri, din apropiere de Banyuls n-avea să ne mai vadă. Din înaltul colinelor care se termină cu o faleză n-aveam să mai privim niciodată la picioarele noastre marea, transparentă pe stînci. N-aveam să ne mai culcăm niciodată în plin soare, în stejăriș, înconjurați de vițe în care se coc primii struguri și de lavandă sălbatică ce înmiresmează aerul. Dar Montségur ? Am urcat acolo împreună, e aproape un an de-atunci, prin februarie sau martie, nu mai știu. Era foarte frig, dar destul de frumos, cînd am sosit la poalele urcușului. Am lăsat mașina pe șosea și am văzut

[1] *Pour prendre congé* — formulă de salut, de rămas bun, adresată prietenilor sau superiorilor înainte de a pleca într-o călătoie.

cum se face din ce în ce mai mică, pe măsură ce urcam poteca. De jur împrejurul nostru, copăcei pipernicifi, pietre, cîteva pășuni sărace, și vîntul bătea din ce în mai tare, pe măsură ce se lărgea orizontul munților. Cînd ne-am oprit să răsuflăm puțin, Gabrielle mi-a spus povestea Catharilor. Mi-a citat multe nume, de care nu auzisem niciodată vorbindu-se. Am intrat în castel, care era pustiu ca o barcă părăsită, ne-am cățărat pe ziduri și ne-am așezat acolo. Peisajul era trist și cenușiu : munți printre care se tîrau norii, și de partea cealaltă, în depărtare, sate pierdute. Mai aproape, la picioarele noastre, casele din Montségur, o îngrămădeală de acoperișuri și un drum care șerpuia. Gabrielle era foarte mișcată, și-mi tot vorbea de niște mîndri cavaleri pe care și-i imagina pe aceste coline, luptîndu-se, apoi învinși, urcînd pe-un rug uriaș. Eu eram mișcat fiindcă Gabrielle se afla acolo.

— Acum cînd știi că te iubesc, n-ai să-mi faci rău ?

Mi-am amintit că-mi spusese asta, cu cîteva zile înainte, și că ne-am promis, orice s-ar întîmpla, să nu ne facem nici un rău unul altuia, niciodată. Am ocolit castelul. La poalele donjonului, am alunecat pe zăpada înghețată și vîntul a început să ne bată deodată în față. Am coborît mergînd cu prudență, Gabrielle înaintea mea, fără să mai spună nimic. Avea niște pantofi groși, montanți, șosete de lînă răsfrînte și hanoracul ei negru, la care-și pusese gluga. Înaintam foarte încet din cauza pietrelor care se rostogoleau. O priveam pe Gabrielle din spate, cele cîteva șuvițe de păr care-i

ieşeau de sub glugă, pantofii ei groşi care se aşezau stîngaci pe stînci. Încercam să-mi amintesc tot ce ştiam despre ea, picul de încredere pe care mi-l inspira, tot ce făcuse, îmi făcea şi avea să-mi facă încă, şi totul a fost şters de tandreţea de care mă simţeam inundat. În peisajul acela măreţ, viscolit de iarnă, Gabrielle părea o fetiţă puţin cam înspăimîntată, foarte atentă să pună piciorul în locul unde trebuia, şi cînd s-a oprit şi s-a întors să mă privească în tăcere şi foarte atentă, ca şi cum ar fi vrut să se asigure că eram acolo, dar mai ales ca să-ncerce să ghicească ce gîndeam, aveam în ochi lacrimi, pe care ea însă nu le-a văzut. De altfel, a început aproape imediat să cadă o ninsoare foarte uşoară, răscolită de vînt, şi cînd am ajuns la şosea, zidurile de la Montségur nu se mai vedeau, şi zăpada se lăsa peste Cathari, peste mormintele şi peste crucile lor, peste rugurile lor, peste Dumnezeul lor, care-i părăsise cu atîta nepăsare, peste masacre şi cruciade, peste tot ceea ce nu valora cît o privire tăcută a Gabriellei.

Altă dată am ajuns din întîmplare într-un sat în întregime refăcut, cu ruine curate, din care sătenii dispăruseră, dar unde existau baruri, restaurante, artişti bărboşi în spatele vitrinelor. Cîteva maşini americane, cu şoferi purtînd şepci albe, se-nvîrteau încet pe străzile pe care noi am hoinărit atît încît ne-am trezit singuri, la căderea nopţii. Satul era pe-o înălţime. Am coborît pe jos, pe-un drum în pantă lină, care era altceva decît Monségur. Am descoperit un parc mare, pregătit cu siguranţă pentru turişti, pentru mulţime şi serbări, şi unde nu se afla nici ţipenie de om. Felinare legănate de vîntul nopţii schiţau alei şi boschete, desenau un pod, făceau să scînteieze apele unui izvor şi luminau vîrful unui copac. Nişte clădiri mari şi pustii erau cu ferestrele larg deschise şi dinăuntru se zărea o lumină palidă. Am văzut o sală de bal, un peristil, un teatru, nişte statui. Am împins o uşă : într-o încăpere mică şi închisă, cu parchet strălucitor, capitonată în interior ca o colibă din paie africană, cîntau pe-o estradă trei muzicanţi, singuri de tot, care s-au uitat la noi încremeniţi. Am închis din nou uşa. Am rătăcit pe alei, Gabrielle foarte uimită, ţinîndu-mă de mînă. Într-o cuşcă înfăşurată în nişte pînze pe care le-am dat la o parte se aflau nişte papagali mari, roşii şi verzi, inundaţi de lumină, orbiţi de strălucirea becurilor fixate pretutindeni în jurul lor, clipind din ochi, şi care doreau probabil întunericul şi noaptea. A noastră ne aştepta şi o savuram dinainte. Şi la fel le aştept şi pe celelalte, pe care-o să le mai am de acum încolo cu Gabrielle, şi care mă consolează atît de mult pentru faptul că trăiesc.

BĂTĂLIA DE LA TOULOUSE

Lui Roger Grenier

I

ÎN PRIMELE ZILE NU-ŢI LIPSEŞTE curajul. Îţi spui : am fost deci în stare să suport şi asta. Dorm destul de bine, ceea ce mă miră, şi nu mai sînt cuprins de spaimă în toiul nopţii. Trişez puţin, mă mulţumesc cu lucruri mărunte. Azi-dimineaţă, o mare parte din cer s-a limpezit, soarele străpungea norii negri şi raze lungi cădeau peste coline. Culorile erau frumoase. Cînd eşti fericit nu mai bagi în seamă lucruri de soiul ăsta. Am conceput un fel nou de a-mi aranja cărţile şi mi-am clasat la un loc toate biografiile şi studiile literare. Cînd stau în bibliotecă, pot să-mi văd toate cărţile deodată, aproape fără să-ntorc capul. E o plăcere pe care o uitasem, în anii din urmă. Viaţa îmi era otrăvită de nelinişte, de momente de tristeţe în care aş fi vrut să mor, şi de-o agitaţie şi o îngrijorare continuă. Acum o să am timp să scriu. I-am spus de multe ori Gabriellei : „De cînd te cunosc, nu mai pot să scriu". Încerca să-mi demonstreze contrariul, dar nu m-a convins niciodată. Acum nu mai poate fi vorba să-mi povestesc viaţa, căci şi aşa am vorbit prea mult despre ea, ci să compun un roman am-

plu, un roman în sensul adevărat al cuvîntului, cu o mulțime de personaje. Mi-a venit ideea unui titlu care nu e rău, *Bătălia de la Toulouse*. Nimeni nu știe nimic despre ea, și cu dînsa o să încep. Or să se scurgă apoi o sută cincizeci de ani. O să înfățișez generații care se succed aici, parcul ai cărui arbori cresc, curba și împletirea tuturor acestor vieți, copiii pe care-i regăsești bătrîni cu alți copii în jurul lor, cei care pleacă pentru totdeauna sau care se-ntorc ca niște străini, și cei care nu și-au părăsit casa, ca mine, și au îmbătrînit o dată cu ea, și războaiele, pe care le privești de la distanță, dar care lasă un mort de fiecare dată, un bărbat foarte tînăr, aproape un adolescent, plecat ca la o sărbătoare, și nimicit, distrus dintr-o singură lovitură, și viața care-și urmează cursul, nașterile, bucuriile, decăderile lente, doliul, uitarea. O să-i fac pe toți morții aceia să retrăiască ca cei din Judecata de Apoi, care se scoală din mormintele lor și privesc cu surprindere un alt cer și un alt pămînt. E suficient să mă scol devreme în fiecare dimineață și să scriu, și nimic pe lume n-ar putea egala o asemenea plăcere.

Am fost să văd o colecție de gravuri, foarte curioase, care or să-mi servească. Eram foarte fericit de interesul pe care mi-l treziseră. Am avut impresia că sînt într-adevăr vindecat. Majoritatea sînt gravuri englezești. În Franța nimeni n-a avut neobrăzarea să sărbătorească bătălia aceea pierdută. Am privit planurile minuțios desenate de o mînă îndemînatică și căreia-i plăceau culorile palide. Dreptunghiuri mici roz și bleu închipuiesc

trupele ; săgeți grupate în mănunchiuri le indică mișcările. Armata engleză a înaintat pînă lîngă Nollet. Aș fi putut să văd de la fereastră cavalerii care se distingeau pe pămîntul gălbui al colinelor. Unii trebuie să fi venit pînă aici ca să bea apă rece de la fîntînă, și nu e greu să-mi imaginez zgomotul cailor lor în fața bucătăriei. Erau niște soldați frumoși, în uniformă roșie, cu niște mustăți mari, blonde. Fără să coboare de pe cal, se aplecau și întindeau o mînă în care se afla un bănuț de argint. Nimeni nu înțelegea însă ce spuneau.

Soldații lui Soult erau de cealaltă parte a podului. Gravurile pe care le-am examinat nu-i înfățișează într-alt chip decît întinși pe-un taluz și morți. Trebuiau să părăsească orașul în aceeași noapte, la adăpostul întunericului. L-am văzut în schimb pretutindeni pe Wellington, pe-un cal alb, avînd pe cap un bicorn cu pene și intrînd pe una din porțile orașului. Femeile îl apucă de mîini și i le acoperă cu sărutări, altele sînt în genunchi și ridică brațele către el. Bărbații, ceva mai în urma lor, se descoperă. El pare surîzător și afabil. Cîteva steaguri albe au și fost înfipte pe metereze. Dincolo de porțile cu creneluri bănuiești că trebuie să fie străzi, o piață cu fîntînă, o biserică în care clerul s-a adunat în prag, în jurul unui prelat în straie de sărbătoare. În saloanele înaltei societăți lumea se trezea dintr-un lung coșmar, toți trebuie să fi fost mișcați și fericiți.

Dacă n-o să izbutesc să-mi brodez intriga pe asta, dacă urmarea n-o să mai vină, dacă o să-mi lipsească curajul, o să fiu foarte nenorocit. N-am

prevăzut tot răgazul pe care aveam să-l am, vidul ăsta pe care va trebui să-l umplu, cu orice. N-am fost trist, pînă-n ultimul moment. „Eram tristă la Orly, mi-a scris Gabrielle, și tu n-ai băgat de seamă." Priveam cu curiozitate în jur, și nu îndeajuns la Gabrielle, pe care o consideram fără-n-doială ștearsă deja, plecată, pierdută. Sau poate nu-mi dădusem încă bine seama de ceea ce aveam să fac, și nu mă gîndeam c-ar fi trebuit s-o privesc pentru ultima oară. Ne-am amuzat cu ușile de sticlă, care se deschid singure. Treceam mereu prin ele, cînd împreună, cînd unul după altul, sosind foarte repede, sau dimpotrivă, cu ezitarea călătorului care se pregătește să-și lase jos valizele, ca să împingă canaturile. Ele se dădeau la o parte.

— E o celulă foto-electrică, mi-a spus Gabrielle.

Ea știa întotdeauna tot, și eu nimic. Ce ciudat e că nu pot să-mi amintesc nici ce rochie purta, nici chipul ei în ziua aceea. Parcă le văd însă în sala aceea mare pe *însoțitoarele de bord,* care aveau atitudinea, gesturile, zîmbetul manechinelor de ceară dintr-o vitrină, cu o minusculă caschetă pusă oblic pe cap. Îmi spuneam că lipsa de naturalețe poate fi și ea învățată. Mi le închipuiam, la sfîrșitul zilei, scoțîndu-și cascheta și uniforma, și lăsîndu-se să cadă pe-un scaun, ca tine și ca mine, spectacolul odată terminat. Mergînd în urma Gabriellei, visam la toate astea și nu mă plictiseam. I-am dus bagajele, i-am dat biletul la control. Aveam încă timp, mai mult decît aș fi vrut. Ne-am dus să luăm masa deasupra piștei

de zbor, unde erau niște avioane mari, nemișcate. La un moment dat, am observat c-au început să alunece încet, se învîrteau pe loc, apoi se depărtau, ca niște cărăbuși neîndemînatici și greoi. Zburau, foarte departe, devenind mici și ușoare. Îl observam pe șeful personalului care privea cu un aer sever mesele din jurul nostru, toate ocupate, și era foarte atent să nu privească intrarea în sală, unde aștepta un grup care ne supraveghea cu nerăbdare. Și șeful personalului părea să aibă un rol de jucat, dar unul care nu-i convenea, deghizat și fără voia lui în om de lume, rezervat, grav și distant. Cînd trecea pe la bucătării, probabil că-și dădea drumul, scotea o ploaie de înjurături, scuipa, se răzbuna. La masa vecină o familie de orientali mînca în tăcere, bărbații grași și lucioși, femeile acoperite de bijuterii care le atîrnau. Mă gîndeam la toți înfometații care trebuie să fi trudit din greu acasă, în soare, pentru ca ei să poată merge dintr-un mare restaurant în altul și să molfăie în farfuriile lor, cu un aer dezgustat, alături de mine. Ici-colo, domni plini de importanță se jucau de-a oamenii de afaceri și consultau cîte-un dosar, unii stingheriți din cauza prezenței soției lor, pe care trebuiseră s-o ia cu ei. Dar nu se uitau la ea. Toți oamenii aceia nu vorbeau de loc, sau vorbeau pe șoptite, și noi la fel. Serviciul era greoi. Între feluri Gabrielle răsfoia o revistă. Am băgat de seamă că-și scosese verigheta. Am rătăcit de la un etaj la altul, prin fața vitrinelor. Ne-am asigurat de ora plecării, în fața unui tabel mare, negru, pe care se aflau înscrise numele tuturor orașelor din lume.

Sosise probabil un avion din Tahiti sau din Honolulu : nişte bărbaţi veseli şi burtoşi, în costume de dril, se felicitau reciproc, avînd cîte-un colier de scoici în jurul gîtului. Gabrielle îi observa, cu un început de zîmbet în colţul buzelor. Marea şi ţărmurile fericite, stîncile roşietice, palmierii care se leagănă, căldura serilor, avea să le găsească pe toate astea, împreună cu libertatea aceea pe care-o punea mai presus de orice şi pe care n-avea s-o caute niciodată destul de departe : o lună petrecută cu nişte necunoscuţi pe care era sigură că n-avea să-i mai vadă niciodată, ce noroc nesperat ! Am sărutat-o în faţa ghişeelor, unde se aşezase la rînd într-un şir de călători care avansau. A trecut apoi dincolo de portiţă şi ne-am făcut semn cu mîna. Îmi surîdea, iuţind în mod vădit pasul, şi a dispărut. M-am dus să privesc printr-o fereastră pista de zbor, avionul, şi o scară care se apropia. Aş fi putut desigur s-o văd pe Gabrielle pentru ultima oară. Dar n-am aşteptat. Am coborît scara în fugă, am traversat holul, uşile s-au deschis singure în faţa mea, burniţa, m-am urcat din nou în maşină şi, fără să mai trec prin Paris, am pornit direct spre Sud, cît am putut de iute, repetîndu-mi mereu aceleaşi lucruri. Scrisoarea aceea pe care ezitasem atîta vreme s-o scriu, şi căreia-i cîntărisem în atîtea rînduri termenii, am scris-o cum am sosit aici. A rămas zece zile pe masa mea. Din cînd în cînd, o reciteam şi nu găseam nimic de schimbat în ea. Am trimis-o la 15 august. Gabrielle avea s-o primească la Corfu, unde trebuia să rămînă o săptămînă. Şi aşa am pierdut-o.

Îmi aduc aminte de următoarea frază a contelui de Tilly : „Exista o foarte mică distanţă între ea şi fericire". La ea încerc să mă gîndesc. Îmi spun : nu merita osteneală, nu merita ceea ce-i dăruisem, am avut prea multă răbdare, de mult ar fi trebuit să ajung aici. Reuşeam să mă conving destul de bine, la început. Acum mi se pare că distanţa aceea dintre ea şi fericire nu-nsemna aproape nimic. Probabil că n-a fost decît o năsocire şi mi-ar fi fost suficient să trăiesc din plin. Dar nu sînt specialist în arta de a trăi. Despre acea ultimă călătorie pe care am făcut-o împreună, şi care ne-a condus la uşile acelea de la Orly, unde ne-am amuzat ca nişte copii, apoi la tabelul acela mare şi negru, cu orele de plecare, şi la semnele acelea făcute cu mîna în timp ce ea mergea spre subsol, n-am să ştiu niciodată ce-a gîndit, ce gîndeşte, ce amintire precisă păstrează despre ea, şi nici dacă scrisoarea mea n-a şters cumva tot ceea ce au avut în ele fericit cele trei zile. Le-aş mai retrăi dac-aş putea, aş pleca împreună cu ea. Mă miră duplicitatea mea şi curajul îngrozitor pe care l-am avut să nu spun nimic, ceea ce nu-mi stă în fire. În prima seară, la căderea nopţii, ne-am oprit. Rîdea, şi avea din cînd în cînd un aer fericit. Uita că era necăjită, cînd mergeam unul lîngă altul şi mă ţinea strîns de mînă. Am pierdut poate totul din vina mea, eu am fost cel care n-am vrut să înţeleg, care m-am sustras încet, fără nici o explicaţie, printr-o scrisoare la care nu era nimic de răspuns şi acum nu mai ştiu. Mi se-ntîmplă să-mi regăsesc puţin calmul şi să mă conving aproape că am

avut dreptate, cînd e soare și foarte frumos afară, dar la ora asta, o dată cu apropierea nopții, care-mi amintește de altele în care nu eram singur, curajul mă părăsește. Mă învîrt prin cameră, iau o carte din care nu sînt în stare să citesc nici trei pagini, mă duc pînă la fereastră, văd un cer întunecat și gol și niște arbori neclintiți. Casa e cufundată-n tăcere și nu aud decît pendulele care bat, la picioarele scării și-n salon, două bătăi cu totul diferite. Mă gîndesc la romanul pe care ar trebui să-l scriu, încerc să-mi imaginez tabloul cu care ar trebui să-ncep, cu călăreți care trec, dar îmi apar înainte malurile Cherului, pe care le priveam în semiîntuneric. Nu era o noapte ca cea de azi, o noapte de vară, caldă și foarte scurtă, ci una care îți lasă impresia că avea să fie foarte lungă și să lase o amintire de neșters. La picioarele noastre apa luneca fără vîltori, fără zgomot. Erau acolo multe bărci amarate și, chiar în fața hotelului, un vaporaș destul de mare, legat cu o frînghie la ponton, și care abia s-a înclinat cînd Gabrielle a coborît în el ca să respire mai îndeaproape miresmele rîului și ale nopții. Pe pod, în stînga noastră, treceau numeroase mașini, cu farurile aprinse, eram jos, la marginea drumului, și n-aveam să mergem mai departe, în seara aceea. Priveam deasupra noastră luminile acelea aproape neîntrerupte, și apa aceea neagră care ne legăna încetișor împreună cu vaporașul acela, atît de singuri, nevăzuți la doi pași, și aveam sentimentul că timpul se oprise, în sfîrșit, și că n-aveau să mai urmeze alte zile, în afara nopții aceleia. Mi-am amintit însă imediat că peste două zile

urma să fim la Orly și mi-am aflat cu greu somnul alături de Gabrielle care dormea.

A doua zi am vizitat grădinile întinse ale negustorilor de flori. Gabrielle nu concepea că am fi putut să trecem pe acolo fără să le vedem și fără să zăbovim în ele cît trebuia. Îmi spunea :

— E prea frumos, n-avem dreptul să fim triști.

Am mers de-a lungul aleilor cu gazon, mărginite de niște stropitori mecanice înalte, din care țîșneau jeturi circulare, ce cădeau sub formă de ploaie. Mergeam printre tufișuri înflorite. Nimic nu era natural în grădinile acelea, nici o curbă care să nu fi fost calculată, și fiecare bazin, cît de mic ar fi fost el, avea cîte-o floare deschisă într-o coroană de frunze lucitoare. Puseseră pretutindeni surprize pentru vizitatori, ca Dumnezeu-Tatăl în grădinile Edenului, unde toate culorile, întreaga prospețime și frumusețe a pămîntului fuseseră adunate și arătate celor dintîi oameni, cuprinși de uimire. În fund de tot erau bazine și grote artificiale, cedri pitici, tufișuri ruginii, întindere de verdeață, plante exotice de culoarea aurului așezate în plin soare, iar în părțile umbrite — rododendroni. Am plecat, și Îngerul cu sabia de foc a închis în urma noastră pentru totdeauna poarta zilelor fericite. Ținutul a devenit urît și plat. Seara eram la Paris, sus deasupra unei curți foarte adînci. De pe balconul camerei noastre nu se vedeau de sus în jos decît birouri, funcționari care lucrau, ventilatoare care se-nvîrteau, telefoane puse pe mese, dactilografe așezate în fața mașinilor de

scris, al căror țăcănit se auzea prin ferestrele deschise. Pe la șapte, brusc, toată lumea aceea a dispărut, s-a făcut o tăcere deplină, și n-am mai văzut în curte, pe marginea ferestrelor și pe acoperișuri decît porumbei. Gabrielle a ieșit din baie și s-a întins de-a curmezișul patului să se odihnească. În sfîrșit, regăseam trupul acela, pe care aveam să mă rostogolesc.

II

ORICÎT DE DEVREME M-AȘ SCULA, mă grăbesc să cobor. Dacă rămîn în întuneric, am senzația că înnebunesc. Cele două lumini care lucesc pe cîmp, departe, am observat că nu se mai văd în lunile de vară. Le acoperă copacii. Apar din nou, în fiecare an, cam în perioada asta, cînd încep să cadă primele frunze. În timpul zilei vîntul agită puternic copacii și mai aduce încă, în rafale, cîte-un rest de căldură. Aud cîrîitul bibilicilor care rătăcesc în cîrd, bezmetice și proaste, în jurul casei. Pe pajiști, vacile înaintează liniștite cîte-un pas, și în partea dinspre baltă lanurile de porumb fac zgomotul pe care-l face hîrtia cînd o mototolești. Tufele de trandafiri au dat muguri ascuțiți, care or să se deschidă dacă o să mai întîrzie puțin bruma. O dată cu căderea serii, lumina de toamnă devine dulce și aurie, și nici în Lăcașul Umbrelor Fericite nu cred să fie mai frumoasă. Dar n-o să mă mai

joc de-a comedia fericirii. N-am ce face cu toamna, nici cu pacea casei acesteia.

Diminețile sînt înghețate ; stau ghemuit în fața focului din bibliotecă și scriu pe genunchi. Mai bine zis, aș vrea să scriu, e un remediu împotriva oricărui rău, salvarea, știu prea bine asta. Cadrul romanului meu e aici, și povestea pe care vreau s-o istorisesc Dumnezeu știe cît de bine o cunosc. Doamna de Cantalauze auzea tunul chiar din locul ăsta, cu ocazia bătăliei de la Toulouse. Era primăvară, dar se mai făcea probabil foc în bibliotecă, unde trebuie să fi petrecut ea ore de neliniște și de așteptare, ghemuită în fața focului, la fel ca mine. Cu o săptămînă înainte, îi văzuse pe copiii fermierului culcați la pămînt, nemișcați, apoi ridicîndu-se, gesticulînd și culcîndu-se din nou imediat. I se spusese :

— E tunul, doamnă.

Ieșise și ea afară, și-și lipise la rîndul ei urechea de pămînt. Auzise niște bubuituri surde, repetate, foarte clare. Femeile erau adunate în fața ușii de la bucătărie, ținîndu-și șorțul cu mîna, și toate se uitau la dînsa tăcute.

— N-o să fie nimic, le spusese ea.

Și se înapoiase în bibliotecă, își luase o carte, dar mîinile îi tremurau. Ar trebui să-mi imaginez încăperea asta, așa cum arăta ea pe atunci, dar sînt cuprins pe dată de descurajare. Cele două rafturi negre unde stau rînduite atîtea cărți au fost instalate cu siguranță cu cincizeci de ani mai tîrziu. După atîtea revoluții, speranțe deșarte și neliniști, familia mea trebuie să fi crezut, în sfîrșit, c-a ieșit la liman : Napoleon al III-lea dom-

nea, contesa de Ségur își scria cărțile, țăranii nu se mai clinteau, rentele creșteau, poporul fusese burdușit pe străzile Parisului de două ori, în chip zdravăn, totul mergea într-adevăr mai bine. S-a făcut un nou mobilier. Atunci au fost puse în salon canapele capitonate, fotolii tapisate, draperii și perdele grele, un paravan în fața căminului, lucrat cu buchete de flori într-un cadru negru, și s-au atîrnat pe pereți niște cordoane din lînă răsucită, în chip de sonerii. Doamna de Cantalauze murise. Femeia aceea, încă tînără, planturoasă, avînd părul netezit cu grijă și ținînd o batistă de dantelă în mînă, îmbrăcată într-o rochie toată numai volane, era fiica ei. Am portretul ei, cu un băiețaș care stă în picioare lîngă ea și-și reazimă mîna de umărul ei. Dacă ar fi ca toată lumea aceea să mai revină, mă văd cu oarecare îngrijorare în cercul pe care-l alcătuia ea, în jurul mesei din sufragerie. Conversația ar deveni în scurt timp dificilă, și n-am avea nici o idee comună. Un secol întreg au plîns moartea lui Ludovic al XVI-lea, și la fiecare cotitură a istoriei au mizat pe cartea cea mai proastă. Nu fiindcă aș miza eu pe cea mai bună, puțin îmi pasă de asta, dar eu măcar o cunosc. M-aș înțelege oarecum cu femeile, ca de obicei, dar n-aș ști ce să le spun avocaților, notarilor și judecătorilor acelora atît de siguri de ei. M-aș duce la bucătărie să stau de vorbă cu vizitiul numai de dragul de a găsi pe cineva care să gîndească puțin mai ca mine. Cu toții au trăit sub imperiul amenințării, cu spatele apărat. Eroul lor a fost Pius al IX-lea, fiindcă a crezut c-o să poată rezista mulțimii fe-

recîndu-se în palatul lui. Albumele cu fotografii pe care mi le-au lăsat moștenire încep cu fotografia acestui sfînt pontif, al cărui *Syllabus* l-au savurat cu deliciu. Mi-i imaginez pe toți niște ipocriți, plini de importanță, butonați, siguri de ei, primind cu regularitate *La Gazette de France*, apoi *La Quotidienne*, apoi *Le Gaulois* (parcă văd și acum ziarul acela în mîinile bunicii mele, cînd eram mic), și dedîndu-se în mod discret la mici dezmățuri. Tot ce se poate ca domnii aceia să fi frecventat chiar și femeile ușoare pe care le disprețuiau. Eu nu mă duc pe la ele și nici nu le disprețuiesc, eu duc o altă viață, și asta chiar aici, în locul unde au trăit ei, obișnuit cu aceeași culoare, punînd mîna pe scrisorile lor, culcîndu-mă în paturile lor. Am așezat pe cămin busturile lui Voltaire și al lui Rousseau ; ar fi îngroziți dacă le-ar vedea. Pe vremuri existau aici operele complete ale lui Voltaire, ediția Kehl, în șaptezeci de volume, cu muchea aurită. Duhovnicul bunicului meu, care era iezuit, s-a arătat stupefiat de asemenea prezență într-o casă de drept-credincioși și l-a convins că era în joc chiar salvarea sufletului lui. Le-a luat pe toate. N-am găsit în bibliotecă decît pe Bossuet, Bonald, *Génie du Christianisme* și lucrările lui Joseph de Maistre. Le-am pus pe toate într-unul din rafturile de sus și i-am reintrodus pe toți ticăloșii. M-am născut din niște fățarnici limitați, care nu-mi plac, dar faptul ăsta nu mă împiedică cîtuși de puțin să vorbesc despre ei. Cu toate astea, dacă în trecere mă văd într-o oglindă, visez la chipurile care s-au reflectat în ea, dintre care unele trebuie să fi avut

ceva din mine. Ploaia asta de toamnă, care toarnă acum cu găleata și biciuiește frunzele, rafalele neașteptate de vînt în cămin le auzeau și ei ca și mine, și aproape că-i văd deschizînd ușa și intrînd aici ca la ei acasă. Poartă jachetă, pantaloni cu elastic, iar femeile au șaluri lungi cu franjuri. M-ar judeca aspru și ar spune că am făcut din casa lor un adevărat loc de pierzanie. Dar asta nu e o chestiune atît de simplă, și ei n-ar putea înțelege. Iată ce trebuie să povestesc, restul n-are nici o importanță.

Toamna nu era prea ploioasă, mi se pare, stăteam singur și lucram cu fereastra deschisă. În fața casei s-a oprit deodată o mașină. Am ieșit afară. Era Gabrielle. Stătea-n mașină, neclintită, fără să-mi zîmbească, și mă privea. Am văzut imediat că-n spatele ei se aflau două valize și niște pachete îngrămădite. În sfîrșit, a deschis portiera și mi-a spus :

— Mă primești la tine ?

A străbătut toate încăperile. Cînd a ajuns la *Pont-Levis* mi-a spus :

— Asta-mi place, aici o să fiu liniștită.

Tapisasem camera aceea în roșu și nimeni n-o ocupase încă. Agățasem de pereți patru desene naive de-ale bunicului meu, închipuind călăreți și amazoane într-un peisaj verde, și pusesem la fereastră o perdea albă, dintr-un material foarte ușor. Pe comodă, o statuie din lemn a Fecioarei, rustică și solidă, care ținea în brațe un copil dolofan. Și așa am făcut, pentru toți oamenii de prin împrejurimi, să pătrundă scandalul în casa asta, unde întotdeauna, de cînd era ea, nu locuiseră

decît oameni respectabili. Nu mai spun că de trei ani așteptam clipa asta, că o speram fără să cred în sosirea ei.

Gabrielle mi-a mărturisit că nu mai putea trăi ca pînă atunci, că, în sfîrșit, se hotărîse. Că va renunța la tot și că n-o să se mai întoarcă la Grépiac. Era hotărîtă să facă tot ce avea să-i stea în putință ca să-și urmeze chemarea inimii, singurul lucru care conta pentru ea, că avea să suporte toate consecințele și că avea să înfrunte totul. Că dacă n-avea să reușească, viața ei n-ar mai fi avut nici un sens, și, dacă doream, n-avea să mă mai părăsească niciodată.

Stăteam pe marginea patului, și o priveam cu atenție în timp ce-mi vorbea. Exista de acum între noi un trecut lung, și alternanța aceea de zile fericite și de dureri, de plăceri și de decepții comune, care alcătuiesc o legătură greu de desfăcut. Zarurile fuseseră deci aruncate : chipul acela, ochii aceia, gîtul acela cu pielea închisă, mîinile acelea, asta era viața mea, nu-mi doream nimic altceva, și aveam să merg cu Gabrielle pînă la capăt. O cunoșteam destul de bine ca să fiu puțin înspăimîntat, dar nu-mi făceam iluzii, ci acceptam totul, și rău, și bine, și simțeam o mare bucurie. Se terminase cu singurătatea mea. Cînd părinții mei au murit, o întreagă parte a lumii se năruise pentru mine, și-am știut că nimeni n-avea să mă mai iubească. Nu mai eram pentru nimeni indispensabil. Pe părinții mei, știam că era de ajuns un cuvînt, o privire, o singură tăcere a mea, ca să-i facă instantaneu să fie fericiți sau nenorociți. Viața lor o țineam foarte sigur în mîinile mele, o pur-

tam cu mine în tot ceea ce făceam şi trebuia să fiu tot timpul atent. Un fleac ar fi fost în stare să rănească cele două inimi, prea apropiate de a mea. Tata şi cu mama mi-au făcut deserviciul să mă înveţe, încă din fragedă copilărie, ce-nseamnă *a iubi*. Visez de multe ori că sînt în Germania şi că mă gîndesc mereu numai la ei, că sînt departe şi că n-am nici o veste de la ei : nu ştiu nimic de mine, nici dacă mai trăiesc sau nu, ce-or fi gîndind oare, ce-or fi simţind, şi cum mai au oare puterea să trăiască ? Mă trezesc de fiecare dată cu sufletul cuprins de îngrijorare, pentru faptul că sînt departe de cei care mă iubesc, că nu pot să le dau nici o veste, şi-i ştiu nefericiţi. În ziua în care părinţii mei n-au mai fost aici, cînd m-am trezit singur în casă, am ştiut că n-o să mai fac pe nimeni să sufere, că puteam fi liniştit, că nimeni nu mai ţinea la mine. Prietenia despre care se vorbeşte atît în cărţi n-am înţeles niciodată prea bine ce poate fi, sau, mai bine zis, am simţit întotdeauna că dincolo de ea există imaginarul, convenienţa şi foarte multă literatură. Dacă ar fi s-o judec după mine, este un sentiment uşor, pe care trebuie să-l cultivi cu o mînă delicată, fiindcă rădăcinile lui sînt fragile şi superficiale. Recent am citit scrisorile din tinereţe ale lui Taine. Confidenţe, discuţii filozofice, schimburi de impresii cu privire la lecturi, speranţe şi proiecte de viitor, certitudinea de a fi înţeles de-un *alter ego*, pe care nu-l vei părăsi niciodată, ca după cîţiva ani să nu mai rămînă nimic din toate astea, nici măcar o simpatie vagă ; nici nu se mai văd şi se pot lipsi unul de altul, nu-şi mai scriu şi fiecare trăieşte şi

moare singur. Odinioară am cunoscut şi eu sentimente asemănătoare, iar acum abia dacă-mi mai amintesc uneori numele celor pe care mi-i credeam prieteni.

Acum nu-mi rămînea decît asta, această singură evidenţă, această singură certitudine, trupul ăsta de atîta vreme atît de familiar, care-mi era de o sută de ori mai scump decît propriul meu trup, abandonat, imobil în camera *Pont-Levis*, aşteptînd mîngîierile care ştiam eu că-i plac. Gabrielle nu părea niciodată atît de indiferentă ca-n acele prime momente, absentă chiar, şi-mi aminteam de vremea cînd îmi transmisese răceala aceea pe care o bănuiam la ea. Sfîrşisem prin a îndrăgi mai mult decît orice sarcina plină de răbdare pe care mă lăsa s-o duc singur la bun sfîrşit. Atunci nu mai aveam nici un fel de regret, nimic altceva nu mai exista pentru mine pe lume, eram consolat de toate şi pînă şi spectrul morţii parcă zbura ca vîntul. Trebuia s-o aduc pe Gabrielle de foarte departe, să nu-mi fie teamă c-aveam să ne pierdem în lungi preludii, să mă împreun în chip delicat şi strîns, şi-n toate ascunzişurile lui, cu trupul acela care aştepta totul de la mine. Puneam în căutarea aceea îndelungă tot efortul şi toată bucuria mea şi atitudinea aparent cea mai umilită îmi devenise cea mai scumpă. Aşteptam, pîndeam ecoul, surd la început, pe care-l trezeam, zăboveam într-un loc, îi atingeam uşor ascunzişurile cele mai tainice, ştiam să fiu prezent pretutindeni, să dau tîrcoale ca un servitor care ghiceşte din ochi dorinţele stăpînului şi în faţa căruia nu te mai ruşinezi de nimic. Nu do-

ream nimic altceva decît s-o aud pe Gabrielle spunîndu-mi, înainte de a-ntoarce capul ca să adoarmă :

— A fost aşa de bine.

În camera *Pont-Levis* obloanele sînt închise, perdeaua e trasă şi totul se află în ordine, ca şi cum nimeni n-ar fi intrat acolo. Cuvertura albă, lucrată, de pe pat, Fecioara din lemn cu pruncul ei, paharul din opalin bleu, călăreţii de la 1900 în ramele lor, fac din camera aceea o cameră nevinovată de fetiţă.

III

MI-AM ADUS TREI PISICI, m-am săturat să tot fiu singur. Prima dădea tîrcoale casei, şi a fost suficient să deschid o fereastră, iar pe a doua am adunat-o de pe drum. Pe a treia au adus-o ele. Dis-de-dimineaţă cînd cobor şi le găsesc în faţa căminului, stînd fiecare pe cîte-un scaun, sau culcate lîngă vatră, încep să le ţin discursuri. S-au obişnuit foarte repede şi s-au instalat. Cînd fac cîte-o plimbare prin parc, vin în urma mea la oarecare distanţă, mă observă, dispar, se ceartă-ntre ele, vînează prin desiş şi mă aşteaptă, cu aerul indiferent, pe drum la întoarcere. Duminicile stau cu ele, fără să am un suflet cu care să vorbesc, în afara celor trei pisici. În timpul săptămînii stau singure toată ziua, şi-şi văd de treburile lor, dar am grijă să las întotdeauna deschisă o fereastră de la bucătărie. Cînd mă-ntorc, mă pîndesc din

prag, şi-mi dau seama că nu e puţin lucru să fii aşteptat, fie chiar şi de trei pisici. Uneori au aerul că se iubesc nespus şi dorm una-ntr-alta într-o delăsare încîntătoare, alteori îşi aruncă priviri sfidătoare şi nu îngăduie să se apropie nimeni de ele. Am învăţat să recunosc toate astea. Nu ştiu niciodată exact ce gîndesc, trăiesc cum vor ele, dar am impresia că n-or să mă mai părăsească. Le aduc resturi de carne, le umplu castronaşul cu lapte, le deschid uşile cînd vor să intre înăuntru sau cînd vor să hoinărească prin parc, le mîngîi dacă au chef, stau de vorbă cu ele dacă-mi fac cinstea să se urce pe genunchii mei şi să-şi aţintească asupra mea îndelung privirile lor verzi. Am sentimentul că sînt util cuiva. Nu necesar, bineînţeles, dar util şi uneori apreciat, şi-n cele din urmă mă simt ceva mai mulţumit. M-am instalat în reşedinţa mea de iarnă, am adus înăuntru leandrii, am dezgropat şi am agăţat muşcatele cu capu-n jos, şi de cîteva zile a-nceput să cadă o ploaie care a inundat aleile pînă-n pragul casei. Chiar acum a apărut o nouă ediţie din *Provinciale*, şi m-am năpustit asupra ei, dar gîndurile-mi sînt aiurea şi abia dacă reuşesc să avansez, pe porţiuni mici. Ca să mă-ncurajez, îmi spun : o să fie mai bine pe zi ce trece, e de ajuns să aştept, s-o iau pe ocolite, timpul o să şteargă totul şi, mulţumesc lui Dumnezeu, n-o să mai retrăiesc clipele din iarna trecută. Ce-a fost greu a trecut. Patrucinci săptămîni am fost aproape fericit. Nici nu-ndrăzneam să cred, şi-n acelaşi timp mă întrebam dacă n-aveam s-ajung să fiu iubit, poate, cu

timpul, cum am nădăjduit întotdeauna. Făcusem același lucru ca și anul ăsta, adusesem înăuntru leandrii, smulsesem mușcatele, tăiasem trandafirii agățători, ca-n toți anii, ca-ntotdeauna, dar de data aceea aveam pe cineva pe care să-l întreb :

— Vrei să-mi ajuți ?

Dacă mă deșteptam în timpul nopții, îmi spuneam că Gabrielle doarme în camera ei, aproape de mine, și că foarte curînd aveam s-o văd cum coboară scara, cu ochii încă umflați de somn, cu părul în dezordine, adunat de bine de rău în vîrful capului, și că avea să-mi spună :

— Repede, focul ! Ce frig e la tine !

Focul ardea deja și totul era pregătit, ceaiul, pîinea prăjită, dulceața de mure, pentru ca Gabrielle să fie mulțumită. Mulțumită și liniștită, o să ajungă ea oare să fie vreodată ? Nu trecuse nici o lună și mă aflam din întîmplare la o fereastră de la primul etaj, mascat de obloanele aproape închise. Gabrielle își aruncase o haină pe umeri, mergea încolo și-ncoace prin fața casei, și bărbatul acela o urma, vorbindu-i foarte îndeaproape, insistent, dar calm, ca un om sigur de reușită. În fiecare clipă întorcea capul spre ea, pîndind fără-ndoială o schimbare pe fața ei, care nu exprima însă decît dezgust și plictiseală. Ea nu răspundea nimic, privea drept în față sau ținea capul în jos și nu cred că privirile li s-au întîlnit vreodată. El purta o scurtă cu guler de blană, un fular gros de lînă, o pălărie ponosită din fetru, și-n mîini niște mănuși enorme, care făceau să aibă parcă niște labe de animal. Silueta aceea ciudată m-ar fi făcut să zîmbesc, dacă, fără să-l cunosc,

l-aș fi întîlnit pe stradă. Dar îl cunoșteam prea bine, fără să fi stat vreodată de vorbă cu el, și știam că exercita o influență cu totul deosebită asupra Gabriellei, care totuși se obișnuise de mult să-l manevreze cum voia, și lucrul ăsta ar fi trebuit să mă liniștească. Nu i se vedea decît o față mică de vulpe, delicată și bolnăvicioasă, foarte palidă, o barbă roșcată și rară și niște ochi extraordinar de atenți. Se uita des în direcția casei, își plimba privirile de-a lungul ferestrelor, dar nu cred că m-a văzut. Încercam să ghicesc ce-ar fi putut să-și spună unul altuia, și ce avea să iasă din întîlnirea lor. Cîmpia avea aspectul acela posomorît și trist pe care-l are iarna, cînd cerul e cenușiu. Pînă la șoseaua pe care treceau cîteva mașini nu era nimeni, numai copaci desfrunziți și negri, corbi care zburau deasupra pajiștii și pale de neguri care se adunau ici-colo și aveau să ne învăluie o dată cu noaptea. Uitasem aproape de personajul acela, îndepărtat, dat uitării, inofensiv, dar care reapăruse și venea s-o caute pe Gabrielle pînă și la mine acasă. Încă nu credeam c-ar fi putut să-l urmeze, dar am avut destul răgaz să-mi spun că partida nu fusese încă jucată, că de Gabrielle nu eram mai sigur decît în prima zi, și că din partea ei te puteai aștepta la orice. Așadar, din înfrîngere în înfrîngere, ajunsesem și la asta : să pîndesc din dosul obloanelor perechea aceea care nu știu ce-și spunea și care avea să decidă soarta mea, fără ca eu să pot interveni cu ceva. Scena aducea a vodevil, îi simțeam ridicolul și-mi spuneam : n-are decît să plece, să n-o mai văd, să se termine odată. Gabrielle

stătea cu capul în jos și scormonea pietrișul cu vîrful piciorului, în vreme ce el continua să vorbească, proptit în fața ei, dar ea se ducea mai încolo, făcea cîțiva pași, și-i vedeam cum se depărtează din nou, pînă la aleea care dă ocol parcului. Apoi reveneau, mergeau de-a lungul gardului de lemn-cîinesc și se opreau în colțul casei. În sfîrșit, s-au apropiat de mașină și el a deschis portiera. Gabrielle stătea cu spatele la mine. El a pornit motorul, a făcut un viraj rapid și a plecat. Gabrielle intrase deja în casă. Am coborît scara în goană și m-am întîlnit cu ea pe ultimele trepte. Mi-a spus :

— Lasă-mă puțin.

Și s-a-nchis în camera ei.

Am aprins un foc mare în vatra din bucătărie și am aruncat în el două brațe de vreascuri. Mă-ntrebam ce-ar putea să-i facă plăcere Gabriellei : i-am pregătit ceai, o ceașcă pe o mică față de masă brodată, o lămîie tăiată felii, și-am așteptat. Cînd a coborît din nou, se făcuse de mult întuneric. S-a așezat aproape de foc, a apucat ceașca cu amîndouă mîinile, a sorbit cîteva înghițituri și mi-a zîmbit trist. Știam că nu trebuie s-o întreb nimic. Cînd și-a terminat ceaiul, s-a întors către mine :

— Trebuie să plecăm, mi-a spus ea, unde vrei tu, oriunde.

I-am spus că era imposibil, aveam cîte-o întîlnire fixată în fiecare din zilele următoare.

— Ai să te aranjezi, mi-a spus ea încetișor, și-o să ne-ntoarcem. Nu trebuie să rămînem aici în momentul ăsta. O să plecăm mîine dimineață, cum se luminează de ziuă. Aș vrea să mergem la Lyon.

Mi se pare că acolo sînt foarte multe biserici și mănăstiri. Trebuie să fie un oraș ciudat. Mi-ai povestit că acolo se țineau liturghii negre.

— Pe vremuri, acum nu mai știu.

— Cum se numește cartea aceea despre care mi-ai vorbit, a cărei acțiune se petrece acolo ? Voiai s-o citesc. Mi-ai spus că e o carte grozavă, dar că autorul ei e foarte prost. Vezi ce atentă sînt la tot ce-mi spui ? Rețin totul.

— *Les Deux Etendards.*

— Ce înseamnă „cele două stindarde" ?

— Flamura lui Hristos și steagul lui Satan.

— Ei bine, vreau să merg la Lyon.

A doua zi seara eram acolo. Ploua peste un oraș negru. Niște mașini cu capota șiroind de apă se-nvîrteau într-o piață, în șiruri strînse. Am coborît să cinăm. În dosul fiecărei uși se afla cîte-un lacheu, și existau atîtea perdele, atîtea șnururi, atîtea covoare, fotolii moi, tapiserii pe pereți, încît aveai impresia că te-ai rătăcit într-o bombonieră destinată unor miliardari fragili. În sala de mese, la lumina lumînărilor, n-am văzut decît perechi grave, în vîrstă, care vorbeau pe șoptite, cîțiva domni cu chelie care s-au uitat lung la Gabrielle și o femeie cu figura ravajată, dar cu niște ochi de foc, care se prefăcea că citește în timp ce mînca, dar care o măsura și mai lung. Gabrielle era frumoasă, avea părul ridicat la spate, ca să-i lase ceafa dezgolită, și purta un colier și o cruciuliță de aur pe pielea încă foarte bronzată din vară, și avea aerul acela fericit și triumfător pe care și-l recăpăta atît de repede ori de cîte ori nu era singură cu mine și se știa admirată.

— Ce zici oare, o să se aranjeze ? m-a întrebat ea ceva mai tîrziu. O să scap de asta, nu-i aşa ? Nu-i aşa c-o să izbutim ?

O mîngîiam pînă adormea. Nu aveam asupra ei cine ştie ce putere, îmi scăpa mereu, dar aveam totuşi suficientă influenţă ca să calmez, să liniştesc, să consolez trupul acela, prin acelaşi mic gest făcut cu vîrful degetelor, repetat la infinit în acelaşi loc, pe umăr, în adîncitura mijlocului, şi să-i dărui o pace pe care eu însumi n-o aveam cîtuşi de puţin. Dac-am fi avut fericirea să avem un copil, cu siguranţă că l-aş fi adormit la fel şi aş fi simţit aceeaşi bucurie îndepărtînd de el fantomele nopţii. Îi auzeam respiraţia, mai întîi întretăiată de suspine, apoi egală, monotonă, şi-n sfîrşit abia perceptibilă. Venisem amîndoi de foarte departe ca ea să se poată bucura de liniştea aceea, şi cu totul inutil, poate, dar aş fi mers şi mai departe încă dac-ar fi trebuit, de vreme ce Gabrielle părea fericită. Eram doi fugari, ştiam de cine fuge, şi mă îmbarcasem împreună cu ea.

Iată-mă aşadar, bărbat copt, aşa cum m-a făcut viaţa, reducîndu-mi universul, ambiţiile, plăcerile, la fiinţa asta care doarme alături de mine, atît de insezisabilă, atît de schimbătoare, atît de puţin sigură, care nu se gîndeşte decît la propriile ei dureri, la propriile ei necazuri, şi pentru care tremur fără-ncetare, şi pe care mi se pare imposibil să mă hotărăsc s-o părăsesc vreodată. Pornisem în viaţă cu o curiozitate extremă pentru tot şi cu o mare dorinţă : aceea de a scrie, mîzgăleam hîrtia încă de pe cînd aveam zece ani. Acum nu mai

scriam de loc, nu mai aveam nici chef, nici timp să scriu, şi curiozitatea mea se tocise cu totul. Mi-o epuizasem cu Gabrielle, întrebîndu-mă, de atîţia ani de zile, ce făcea, unde se afla, ce avea să facă, ce gîndea, dacă-mi spusese adevărul, pîndind-o, aşteptînd-o, observînd-o, şi ea mă făcuse să încerc sentimente atît de deosebite, atîtea nelinişti, atîtea bucurii cîteodată, atîta durere de cele mai multe ori, încît aveam impresia că sosisem într-un port, în camera aceea unde ne aflam împreună, în care ea dormea şi unde nimeni n-avea să vină să ne mai caute, numai că era cam tîrziu şi obosisem să mai simt, chiar şi să mai trăiesc. Gabrielle, fără-ndoială, n-avea să mă mai părăsească, alesese, mi-a spus ea, dar aşteptasem prea mult, eram zdrobit. M-am gîndit deodată că nu mă mai temeam de moarte. Numai ea putea să mă elibereze de o viaţă pe care mi-o risipisem în mod atît de desăvîrşit. Nu trebuia să-mi fac nici o iluzie : singurătatea mea era iremediabilă de cînd o întîlnisem pe Gabrielle, şi totul, puţin cîte puţin, se ştersese în urma ei. Gabrielle nu aparţinea nimănui, nu se dăruia niciodată, mergea numai în pas cu tine, şi jocul nu era egal între noi, dar nu mi-aş mai fi aruncat cărţile. Ce ciudată era povestea noastră, o poveste greu de înţeles, greu de conceput şi pe care ar fi fost zadarnic să-ncerc s-o spun cuiva. Gabrielle mă făcuse să descopăr bucuria de a trăi fără să mă sinchisesc de nimic, iar acum mă ştiam legat de ea şi mai strîns încă prin disperarea aceea care-o stăpînea tot timpul. Pe la sfîrşitul verii îmi povestise :

— Am întîlnit niște oameni pe care nu-i cunosc, dar am fost destul de nebună ca să-i invidiez. Erau un bărbat și o femeie, încă tineri, pe care i-am văzut pe stradă. Soțul împingea un cărucior, în care era o fetiță de vreo zece ani, cu picioarele-n niște cercuri de fier, cu o limbă care-i atîrna, cu o expresie rătăcită, legată de spătarul căruciorului fiindcă nu putea să se susțină. Mi-am spus : ei au măcar un lucru comun, copilul ăsta, și de altfel nici n-au un aer trist. Aș fi vrut să fiu în locul lor. Eu n-am nimic.

Așadar eu nu însemnam nimic pentru ea ? Mi-am spus atunci că pot să părăsesc cu inima ușoară o lume în care n-am știut să mă fac iubit. Noaptea de la Lyon am petrecut-o nemișcat, privind lumina roșie care se prelingea peste perdelele de la fereastră și se-ntindea ca o pecingine pe tavan, în timp ce Gabrielle dormea. Pe la orele patru, mașinile de pe stradă s-au rărit și am adormit. Spre prînz ne-am dus să vedem o colecție de faianțe. Gabrielle se oprea în fața fiecăreia și exclama :

— Asta-i Moustiers ! Și din perioada a patra, cea mai rară. Și uite aici : o faianță de Rouen !

Alături de ea mă instruiam întotdeauna. Paznicul o asculta și s-a învîrtit mult în jurul nostru. În sfîrșit, ne-a spus că închideau.

Ne-am urcat din nou în mașină și am apucat-o de-a lungul unui chei foarte lung. În dreapta noastră vedeam case, toate negre, de partea cealaltă, parapetul ne împiedica să vedem fluviul. Am trecut peste un pod, într-o mare înghesuială de mașini, am mers de-a lungul unui alt chei și mai fără sfîrșit, și tot nu vedeam de loc fluviul, ci numai case negre. Brusc, ne-am trezit înconjurați de antrepozite, de hangare și de uzine, avîndu-și numele înscris pe acoperiș, deasupra intrărilor, de-a lungul întregului zid cu litere uriașe, pe niște bucăți de pînză suspendate de-a curmezișul curților, în vîrful coșurilor : Compania, Societatea, Întreprinderea, Instituția.

— Astea-s liturghiile negre, mi-a spus Gabrielle. Să plecăm de-aici.

Am părăsit orașul la amiază, pe la ora unu, destul de ușor, mergînd pe niște străzi pustii, fiindcă lyonezii prînzeau. Ne-a întîmpinat din nou cîmpia rece de iarnă, tot așa de urîtă ca și orașul, dar am dat în sfîrșit de orizonturi întinse și de-o șosea care mergea drept printre pășuni.

Seara am ajuns într-un sat din împrejurimile lui Saint-Flour, pe un platou acoperit cu zăpadă, unde am poposit la un han destul de arătos. Un bucătar care se ivise imediat în pragul ușii, două chelnerițe cu șorț alb, o patroană surîzătoare, erau cu toții numai la dispoziția noastră, a nimănui altcuiva, și în sala de mese, unde perdelele, șervetele, fața de masă și abajurul erau în carouri mici albastre și albe, se afla un foc grozav. Tîrziu de tot a mai sosit un călător, pe care toată lumea părea să-l cunoască. Un bărbat destul de bine, care ne-a salutat discret și s-a așezat să mănînce, cu ziarul în față.

— Aici sînt liniștită, mi-a spus Gabrielle. Cine-ar putea să vină pînă aici ?

Aveam două paturi la fel, cu nişte plăpumi uriaşe. Am auzit paşi pe scări, o discuţie înăbuşită în faţa uşii noastre, şi tăcerea s-a făcut după aceea atît de adîncă, în casă şi pe cîmp, unde nu trecea nici o maşină şi unde îmi imaginam zăpadă cît vedeai cu ochii, încît m-a cuprins foarte repede somnul. M-a făcut să mă trezesc un coşmar îngrozitor. Mă aflam parcă la Colegiu şi eram chemat la vorbitor. Alergam de-a lungul coridorului lung şi, cînd am deschis uşa, am găsit încăperea goală. Am înţeles că mama era moartă. Am aprins lumina ca să citesc puţin. În celălalt pat nu vedeam decît o şuviţă de păr care se strecura între plapuma de puf şi pernă, şi puţin după aceea Gabrielle s-a întors şi şuviţa a dispărut. Pusesem cartea lîngă mine, fără s-o deschid. Ce n-aş fi dat să cred că mama se mai afla încă undeva. Chipul acela, Dumnezeule mare, pe care n-o să-l mai văd, şi ce-a mai rămas din el, redus la nimic. Noaptea şi Moartea merg mereu împreună, mînă-n mînă, de cînd e lumea, şi se instalează lîngă tine, familiare, vorbăreţe, obsedante, de-ndată ce nu poţi să dormi. Oare într-adevăr nu mai mi-era frică de moarte ? Mă declarasem învins, de multă vreme, iată adevărul, şi-o primisem la masa mea, în patul meu, mă urmărea ca o umbră, dar cît de prezentă, cît de vie, fără să mă lase s-o uit vreodată. Sfîrşisem prin a o-nţelege destul de bine pe Gabrielle, prin a o cunoaşte ca nimeni altul, în detrimentul meu, şi nu-mi era necunoscut ce voia să uite, tîrîndu-mă după ea pe drumuri, ce aştepta, şi mai ales ce mai spera încă. Dar eu ? Eu eram total înlănţuit, nu eram

nefericit, n-aveam dreptul să mă numesc nefericit. Obsesia morţii e însă o povară apăsătoare. Îţi trebuie o fericire prea mare ca să te descotoroseşti de ea, una ca aceea pe care o cunoscusem alături de Gabrielle, de mult, în timpul primei noastre veri petrecute la marginea mării. Mă hrăneam cu ea zi de zi, încercam să păstrez intactă amintirea acelor clipe fericite, unele imagini, o revedeam pe Gabrielle în casa noastră din *Indiile Galante*, dar nu mai credeam în ea.

Dimineaţa am ieşit în oraş. Ninsese din nou în timpul nopţii. Pe borne, pe praguri, pe ghizdul unui jgheab de la colţul hanului, pe marginea acoperişurilor şi pe toate zidurile dimprejur erau ca nişte perne de zăpadă. Dar cerul albastru ne-nconjura din toate părţile şi printre copacii albi scînteia soarele.

— Şi biserica ? m-a întrebat Gabrielle.

Era întunecată şi strîmtă, coborai în ea pe mai multe trepte şi din tot oraşul avea poate zidăria cea mai sărăcăcioasă şi mai mizeră. Tocmai încercam să descifrăm o inscripţie din apropierea uşii, cînd deodată se aprinse o lumină într-o capelă laterală, pe care n-o observasem. Pe-o uşiţă a apărut un preot care zîmbea şi arăta cu mîna înspre altar.

— O Fecioară din secolul al XII-lea, în lemn masiv, o piesă excepţională.

Era adevărat. El putea să fi avut vreo şaizeci de ani. De statură masivă, cu partea din faţă a sutanei mînjită de nişte dîre albicioase, avea ochi strălucitori sub nişte pleoape încreţite şi grele, buza de jos umedă şi atîrnîndă. A trecut înaintea

noastră şi ne-a poftit să-l urmăm pînă-n fundul bisericii, unde a aprins altă lumină.

— Aici e baptisteriul, ne-a spus, cu două statui : sfîntul Sebastian, din secolul al XV-lea, vedeţi, cu toată anatomia, lucru foarte rar, şi sfîntul Ioan Botezătorul, în partea cealaltă, mai puţin bine redat, fără-ndoială, o lucrare de artizanat din secolul al XIV-lea.

Sfîntul Sebastian era un efeminat, care-şi etala coapsele trandafirii, iar sfîntul Ioan Botezătorul, slab, bătrîn, puţin încovoiat, avînd figura tragică a lui Tolstoi către sfîrşitul vieţii, ducea culcat pe-o carte un miel alb.

— Veniţi după mine, ne-a spus preotul, ridicîndu-şi destul de sus, cu o mînă, partea din faţă a sutanei. Încă n-aţi văzut nimic.

Gabrielle îmi aruncă iute o privire. În spatele altarului era o uşă şi sacristia unde ne-au fost deschise trei dulapuri mari.

— Ce frumos e ! mi-a spus Gabrielle. Ţi-ai imaginat aşa ceva ? Ce idee grozavă am avut să venim aici, îmi pare foarte bine !

— Sigur că da, a spus preotul, şi cînd odoarele noastre vor fi mai bine cunoscute, sperăm să primim sumedenie de turişti. Biserica noastră, în aparenţă modestă, nu e cu nimic mai prejos decît altele, şi-o să vedeţi imediat în Cartea de Aur ce părere au despre ea adevăraţii amatori de artă. Vorbiţi-le şi altora despre ea, stimată doamnă, vă rog eu. Trei relicvarii din lemn policrom, din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, sfîntul Ferréol cu palma de martir, îmbrăcat în chip de războinic roman, aşa cum se cuvine, din nou sfîntul Ioan Botezătorul, şi sfîntul Turgis cel Mare, unul din patronii bisericii noastre, foarte venerat prin partea locului. În dulapul ăsta, uitaţi-vă bine, doamnă, n-o să mai vedeţi ceva asemănător nicăieri, decît poate în muzeele cele mai vestite : nişte patrafire lucrate cu multă fineţe, cel din dreapta confecţionat dintr-o rochie a Mariei Tereza, soţia lui Ludovic al XIV-lea, pe care ea a dăruit-o parohiei.

Gabrielle se aplecase să vadă mai îndeaproape podoabele acelea bisericeşti.

— Mă bucur cînd văd, doamnă, spuse preotul zîmbind, că vă plac lucrurile frumoase.

Pe mine mă ignora. Numai cînd i-am strecurat în palmă cîteva monezi, mi-a adresat o mulţumire, şi aceea foarte rece. Mă îndreptam spre ieşire şi m-am întors ca s-o las pe Gabrielle să treacă înainte. Rămăsese la doi paşi de dulap, pironită locului, şi-am remarcat că avea o figură stupefiată. Preotul era foarte aproape de ea, cu spatele la mine, şi-am auzit cum îi spunea, pe jumătate şoptit :

— Dacă vă interesează lucrurile frumoase, vă aştept să-mi faceţi o vizită acasă. E cald la mine, şi-o să vă arăt colecţia mea de odăjdii.

O oră mai tîrziu, Gabrielle încă mai rîdea de el, fericită şi-n hohote, în timp ce şoseaua cobora şerpuind la nesfîrşit printre uriaşe întinderi de zăpadă.

— Ar trebui să-l introduci într-un roman. Halal personaj !

— Şi urmarea ? Îţi imaginezi urmarea ? Un început de roman are întotdeauna ceva copilăresc,

dar trebuie să-l şi continui. N-ar ieşi nimic din preotul tău, prea e urît.

— Dar spune-mi, scrii ?

— Ştii bine că nu.

I-am mărturisit că nu eram în stare să scriu nimic, dacă nu mă privea personal, măcar printr-o anumită latură. Nu ştiam să născocesc o istorie. Mai curînd visam s-o povestesc pe aceea a casei mele, Nollet, în care, timp de-o sută cincizeci de ani, se petrecuseră atîtea lucruri. Ar fi ieşit o carte voluminoasă, de data asta, un roman-fluviu, şi nu s-ar mai spune că n-am suflu. Fiecare parte ar fi tabloul unei generaţii, surprins pe viu, toţi cei care m-au precedat jucîndu-şi în serios rolul timp de o viaţă şi prăbuşindu-se apoi ca nişte popice lovite din plin, ca să ajungă pînă la mine, care-mi aştept, şi eu, rîndul. Cadrul ar fi acelaşi, de la un capăt la altul al cărţii, şi nu l-aş părăsi cu nici un preţ : salonul, pe care ea îl cunoaşte, biblioteca, sala de biliard, camerele, coridorul cel mare, dar costumele s-ar schimba, şi aici ar trebui să mă sfătuiesc cu ea, fiindcă nu mă pricepeam de loc la stofe, şi-n roman ar apărea mereu noi şi noi figuri, noi vieţi care s-ar scurge, serbări, căsătorii celebrate cu mare pompă de aproape o sută cincizeci de ani încoace, de pe vremea bătăliei de la Toulouse. De multă vreme mă gîndeam la ea.

— Care bătălie ?

— Din 1814, o să-ţi povestesc.

— N-o să fie un roman, te-nşeli.

— Ba da ! Cum vrei tu să ştiu ce s-a petrecut acum mai bine de-un secol ?

— Atunci ce mai aştepţi ? Nu-nţeleg.

— Acum nu pot să scriu.

Purta hanoracul ei negru, nişte pantaloni strîmţi lipiţi pe picior şi nişte pantofi mari şi groşi. Întoarse capul către mine, cu un aer mirat şi puţin scandalizat. Aşadar, nu scriam ? Şi pentru ce mă rog ? Scoase un oftat, dădu de cîteva ori din cap şi schimbă vorba.

IV

LA SARLAT AM RĂMAS TREI ZILE. Vremea era închisă, dar foarte blîndă. Am lăsat un ţinut cu zăpezi pentru o vale care urmează cursul unui rîu şi şerpuieşte între două pante împădurite. Nu cunoşteam oraşul acela : e un decor potrivit pentru o dramă elisabetană. Pe-o întindere de-o palmă, nişte străduţe întortocheate te readuc cu încăpăţînare în faţa unei faţade stil Renaissance, cu un portic ca o toartă de coş, ferestre cu colonete, un turnuleţ şi o înfundătură unde curge o fîntînă. Sînt acolo scări în spirală, pasaje lungi şi boltite, grădini împrejmuite, urcuşuri între pereţi orbi, acoperişuri cu olane mici, maronii, care coboară de foarte sus şi pe care-ai putea totuşi să le-atingi cu mîna. Locuiam într-o ulicioară îngustă şi aveam în faţă cîţiva copaci, şi galeria *Présidial*. Gabrielle se scula foarte tîrziu. Eu stăteam la fereastră şi citeam, cu picioarele pe

radiator. În cea de a doua zi, peste peisajul acela mort, a început să cadă o zăpadă ușoară, care a durat însă puțin, și s-a ivit o rază de soare, repede acoperită de norii care alergau.

— Și dacă ar apărea din nou ? mi-a spus Gabrielle. Să nu ne mai gîndim la el. Nu-i așa că n-ai să mă părăsești ?

N-o să mă mai întorc niciodată la Sarlat, și o să-l ocolesc dacă vreodată, în drum, va trebui să trec pe acolo. Străzile, acoperișurile, scările, cerul acela apăsător, Lanterna Morților și Palatul Justiției, situat pe esplanada lui îngustă, bulevardul care coboară, gardul și grădina, toate astea le revăd parcă, în umbra unui chip, care acum a început să se estompeze, și mă urmărește acolo parcă o privire, foarte vie, și pe care n-o s-o confund niciodată, cu nici o alta, o privire tristă, pe care o înțeleg prea bine și care mă întreabă. Ce mi-ai făcut ?

Am cutreierat împrejurimile orașului. Am trecut pe la poalele unor castele cu turnuri rotunde, cu acoperișuri țuguiate, cu galerii suspendate între cer și pămînt, ce se-nalță din mijlocul unui pîlc de copaci care se leagănă alene. Am urcat pînă la un tîrgușor înconjurat de metereze, în care intrai prin niște porți fortificate, unde exista o hală mare și niște ulicioare în pantă care nu duceau nicăieri.

— Cred că aici aș putea trăi, mi-a spus Gabrielle. Aș închide porțile tîrgușorului, m-aș încuia în una din casele astea unde toate ferestrele au gratii dese, și sînt sigură că nu m-ar găsi.

De pe o terasă am privit un peisaj larg, întins, verde și cenușiu, prin care trecea o apă. Mă gîndeam c-am fi putut fi fericiți, că peisajul acela era foarte frumos, că parcă ne vorbea, dar că noi n-aveam inimă să-l ascultăm. Seara încă nu dormeam cînd i-am spus Gabriellei :

— Nu ești tu de vină, dar mereu există ceva care-mi lipsește, nu ți-am spus-o niciodată, ceva esențial. Dacă nu-ți mărturisesc acum, o să-mi reproșez mai tîrziu. Mă lași numai să fac dragoste cu tine.

— Asta nu mi se pare de loc rău, mi-a răspuns ea.

— Dar n-ai aerul că mă iubești.

Am simțit cu stupefacție că plîngeam, că nu puteam să-mi opresc lacrimile, ceea ce nu mi se-ntîmplase de foarte demult, atît de demult încît nici nu-mi aminteam să fi plîns vreodată.

— Bine, dar ce este ? mi-a spus Gabrielle. Ce ai ?

Ne-am dus pînă la marginea Loarei, și-am mers de-a lungul ei cîteva zile, din oraș în oraș, orașe asemănătoare toate unul cu altul, un pod, case etajate, clopotnițe, un cartier periferic întins de partea cealaltă a fluviului. Am vizitat niște castele unde în cîte-o curte pustie niște jgheaburi de piatră cu guri de himeră scuipau apă. Cădea o ploaie ce părea că n-o să se mai termine și care închidea orizontul din toate părțile. După noi, dintr-o sală în alta, mergea cîte-un paznic, cercetînd-o pe Gabrielle. Loara era umflată și părea neclintită, iar podurile luceau. După ce am străbătut o pădure pustie, am văzut Chambord-ul.

Castelul se afla pe o pajiște, ca un decor montat în vitrina unui cofetar.

— Să zicem că l-am văzut, mi-a spus Gabrielle.

Pe un drum, ieșind brusc de pe o potecă, a luat-o înaintea noastră un porc mistreț, care alerga greoi, și cînd să-l ajungem, a intrat într-un desiș. Am traversat o cîmpie întinsă, prin niște ogoare semănate, și am ajuns la Chartres. Într-o piață rotundă, împrejurul statuii unui general, se-nvîrteau niște mașini, făcînd zgomotul acela surd pe care-l produc de obicei roțile pe o șosea udă. Gabrielle era obosită, și am ieșit puțin singur să mă plimb pe străzi. Cînd m-am înapoiat, se culcase, cu obloanele din interior aproape închise, și stătea nemișcată. Am crezut că adormise. M-am apropiat încetișor. Ținea ochii deschiși și mă privea. M-am apropiat. Avea pomeții puțin roșii, ochii înlăcrămați și chipul răvășit ca atunci cînd plîngea, chip pe care i-l cunoșteam atît de bine. Am întrebat-o, dar n-a vrut să-mi răspundă. S-a întors cu fața la perete. Stăteam pe pat, îi mîngîiam fruntea și părul, și-i spuneam ce mă pricepeam și eu. În sfîrșit, m-a întrerupt :

— N-o să izbutim niciodată, mi-a spus ea, niciodată ! Aș fi vrut atît de mult să am un copil cu tine.

Mi-am petrecut restul zilei încercînd s-o consolez. În asemenea momente nu mai era aceeași, ai fi zis că totul îi scăpa, că se scufunda într-o groapă fără fund în care se înăbușea, că striga după ajutor și-n același timp că voia să moară.

— Dar tu ? m-a întrebat ea. De cîteva zile stau și te observ. Crezi că nu mă gîndesc decît la mine ? Trebuie să scrii, cel puțin asta să izbutim. Văd că nu scrii și mă cuprinde disperarea, să ne întoarcem acasă. În ce mă privește, eu nu mai sper nimic, n-o să mai fac nimic. Dar tu ? Dacă tu nu mai scrii, mi se pare că totul e pierdut. Trebuie să ne întoarcem acasă, chiar acum.

V

MI-A SPUS DE MULTE ORI :

— Ard de nerăbdare să se termine odată cu iarna asta. Cred c-aș fi mai puțin nefericită. Am detestat întotdeauna iarna.

Chiar din primele zile ale lui februarie a început parcă primăvara. În zori a cîntat o privighetoare, înșelată fără-ndoială de atmosfera blîndă, a cîntat o singură dată, și n-am mai auzit-o după aceea, săptămîni în șir. Știam însă că era acolo. Pregăteam mereu focul în vatra din bucătărie, și cînd Gabrielle cobora, pe la prînz, își apropia mîinile de foc și chipul i se lumina. Se uita la fereastră și-mi spunea :

— Soarele ! Ai văzut ?

Se oprea la marginea aleilor și dădea la o parte frunzele moarte pe care le lăsase acolo iarna : îmi arăta vlăstare tinere, albe încă, încovoiate, dar deja puternice, cu frunze în miniatură.

Gabrielle se minuna. Dacă exista vreun tufiş pe care nu-l remarcasem, mă lua de mînă şi mă ducea repede să-l privesc de aproape de tot. Fiecare tulpină era plină de muguri. A descoperit brînduşe, ghiocei, cîteva violete şi, în faţa serei, nişte tufe de narcise galbene care ascundeau între ele mărăcini.

— Nu le-ai observat niciodată ? Bine, dar atunci cu ce te ocupi tu ? Dac-aş fi fost eu aici la mine acasă !

Petreceam duminici liniştite, şi zilele începuseră să se lungească. Într-o luni dimineaţa am coborît la ora mea obişnuită, foarte devreme, şi am găsit-o pe Gabrielle bîndu-şi ceaiul, încălţată cu nişte pantofi grosolani de grădină, legată la cap cu o basma.

— Mă duc la Grépiac, mi-a spus ea. Astănoapte, pe neaşteptate, m-am gîndit că acum e timpul potrivit pentru semănat. Mi-e teamă chiar să nu fie cam tîrziu. Biata mea grădină, atît de frumoasă, în ce stare trebuie să fie ! Tu nu-ţi dai seama de asta, eşti totdeauna cu cărţile tale, dar e primăvară ! Sînt sigură că iarba a-nceput să crească pe alei şi, dacă nu mă apuc de ea imediat, o să fie o nenorocire. Mă mir şi eu cum de-am putut să uit toată iarna de grădina mea, nu eram pesemne în apele mele, aşa se explică totul. O să fiu înapoi la cină, pregăteşte-mi ceva bun. Ai putea să cumperi carne de miel ? Vrei ? Eşti supărat, cumva ?

Şi de atunci pleca în fiecare zi, uneori după-amiaza, de cele mai adeseori pentru toată ziua. Transporta cu maşina ei butaşi de pomi fructiferi,

de pini, de mesteceni, de sălcii plîngătoare. Înainte de plecare mă săruta fericită.

— Ce faci, scrii ? Lucrezi ? Crede-mă, te rog, că grădina mea avea un aspect dezolant după şase luni de părăsire. Casa are nevoie şi ea să mă ocup de ea, dar fiecare lucru la timpul lui, primăvara nu aşteaptă. Am o mînă mai bună, mă simt mai bine, am slăbit puţin şi-mi vine bine, nu găseşti ?

N-o mai vedeam deci decît seara. Şi asta într-un chip atît de natural de parcă-ntotdeauna ar fi fost aşa. Se-ntorcea obosită, îmbuca la iuţeală un ou, o salată, un fruct, şi dacă mă duceam în camera ei, după un sfert de oră, o găseam dormind foarte liniştit, cu braţul trecut pe sub pernă. Mă deprinsesem de mult cu gîndul că era inutil să sper într-o explicaţie. Şi s-o determin să-şi schimbe hotărîrea nici nu putea fi vorba. M-ar fi ascultat, cu un aer plictisit, ar fi recunoscut fără îndoială că aveam oarecum dreptate şi n-ar fi căutat să justifice de loc hotărîrea ei de neclintit. Mi-era greu să cred că ar fi putut să-şi petreacă atîta timp cu cultivarea unei grădini de trei coţi, iar ea nu-mi spunea nici măcar cum fusese primită întoarcerea ei.

În cele din urmă am întrebat-o :

— Şi soţul tău ?

— El nu contează.

Într-o zi, cînd maşina nu voia să-i pornească şi i-am propus Gabriellei s-o conduc la Grépiac şi să mă-ntorc seara s-o iau, mi-a spus :

— Eşti nebun !

Am înţeles că nu trebuia să mă mai arăt la Grépiac. Nu-i plăcuse niciodată să viu acolo prea des. Ţinutul acela cu păduri, cu lacuri şi cu rîuri, unde ne plimbasem împreună odinioară, n-aveam să-l mai văd, constituia trecutul, şi mi-a fost pe neaşteptate interzis.

— Nu-i acelaşi lucru, mi-a spus ea.

Pentru ce ? A trebuit deci să mă mulţumesc cu puţinul care îmi fusese lăsat : să asist dimineaţa la plecarea Gabriellei, s-o aştept pe-nserat. Serile noastre erau scurte, Gabrielle se grăbea mereu să se culce : munca aceea o obosea, dar era o oboseală sănătoasă, arăta bine, se cunoştea, nu-i aşa ? Mă simţeam din nou singur, fără motiv. Iar nu mai ştiam ce făcea toată ziua, nici dacă se ducea într-adevăr la Grépiac, sau în altă parte. Cîteodată, seara, îmi spunea :

— Am cinat.

Unde, şi cu cine ? Sau poate nu cinase, şi pur şi simplu nu-i era foame. N-avusese niciodată nici cel mai mic respect pentru ritualul obligatoriu al meselor. O cunoşteam aşa de bine încît dispuneam oricînd de două sau trei raţionamente ca să explic ceea ce făcea, sau ceea ce nu făcea, ca să explic cuvintele sau tăcerile ei. Mă feream să-i pun întrebări, fiindcă ştiam ce-avea să-mi răspundă şi că tot ea ar fi avut ultimul cuvînt de spus. Contase atît de mult în planurile mele, în temerile mele, mă simţisem atît de legat de ea, atît de răspunzător de tot ceea ce i s-ar fi putut întîmpla, atît de trist cînd ea era tristă, atît de vesel, de bine dispus, de întinerit cînd ea părea fericită, şi uite

ce-mi dăruia în schimb. Venea să se culce la mine, şi din cînd în cînd cu mine. Îmi spunea :

— Sper că acuma scrii ?

Îi răspundeam cu un gest vag şi-i era de ajuns. Mă gîndeam mereu la romanul despre care-i vorbisem, şi mai ales la personajul acela care-ar fi trebuit să apară chiar de la primele pagini, şi care-mi devenise atît de apropiat. Îl înţelegeam din ce în ce mai bine, mă impresiona din ce în ce mai mult : era aproape aceeaşi poveste pe care-o trăiam şi eu. Prin contrast, dar şi prin oarecare asemănare, reuşeam să mi-o închipui perfect pe doamna de Cantalauze şi am impresia c-aş fi putut foarte bine să-i istorisesc viaţa, aşteptările, îngrijorările, mergînd mult mai departe în timp decît bătălia de la Toulouse. Îi împrumutam chipul Gabriellei, privirea mai ales, cînd se oprea asupra mea, neliniştită, tristă. Femeia aceea, pe care n-o cunoscusem niciodată şi de care mă despărţeau atîţia ani, mă întovărăşea cînd dădeam ocol parcului, unde o dată cu primăvara arbuştii căpătaseră din nou viaţă şi nu era nevoie ca ea să-mi facă nici o mărturisire. Ştiam totul. Atunci simţeam nevoia să scriu, să mă instalez la masa mea, cuvintele aveau să-mi vină imediat, eram sigur, paginile aveau să se succeadă una după alta şi nu m-aş fi consolat, fără-ndoială, dar aş fi fost mai puţin trist şi mai liniştit. Pe măsură ce mă apropiam însă din nou de casă, încrederea îmi pierea. Cînd mă găseam aşezat înaintea foii de hîrtie, pe care scrisesem titlul, *Bătălia de la Toulouse*, mă duceam cu gîndul la Gabrielle şi la Grépiac. Ce făcea oare ? Dacă i-aş telefona ? Atunci doamna

de Cantalauze se îndepărta, devenea o umbră fără consistență și nu mai prezenta nici un interes pentru mine. Mă ridicam, rupeam foaia aceea, și-mi spuneam că n-aveam să mai scriu niciodată nimic. Plecam în oraș și încercam să uit totul, făcîndu-mi conștiincios neghioaba meserie pe care o am. Sau, dacă era vreme frumoasă, mă duceam din nou să hoinăresc prin parc, pînă la poarta cea mare, retezînd arbuștii de trandafiri, tăind crengile uscate și curățînd locul din jurul primilor bujori. Priveam în drum șoseaua pînă departe și-mi spuneam : n-am dreptate să fiu trist, diseară Gabrielle o să fie aici. Dac-aș aștepta aici, aș vedea luminile farurilor apărînd la capătul drumului, o să se-ntoarcă, se-ntoarce în fiecare zi, pierd timpul și ar trebui să fac altceva mai bun. O să pun totul în carte. Nici o durere nu rezistă la asta, o știu de mult, ar trebui să scriu. De ce să nu încerc, de ce ? Doamna de Cantalauze se măritase foarte tînără. Chipul ei pierduse strălucirea atît de trecătoare a primilor ani, dar nu îmbătrînise de loc. Privirea ei devenise mai gravă și mai tandră cînd se-ndrepta asupra omului pe care-l iubea. Fusese o fată vioaie și naivă, entuziastă și totodată reținută, care-și făcuse o idee foarte falsă, dar minunată și înspăimîntătoare în același timp despre dragoste, presimțind c-ar putea s-o încerce mai mult decît oricine, dar fără să spere totodată c-ar putea să inspire vreodată o asemenea dragoste. Ce-ar fi fost într-adevăr viața ei, dacă n-ar fi iubit-o nimeni ? La soțul ei a descoperit atîta blîndețe, atîta atenție, atîta veselie plină de tandrețe, sub masca unei doze de asprime pe care

un fleac era suficient ca s-o risipească, încît a fost imediat copleșită și amețită, cu un sentiment de admirație și de mulțumire care cu timpul, departe de a slăbi, se dublase. I se părea că nu e frumoasă, se socotea nedemnă să fie iubită și nu punea nici un preț pe chipul ei expresiv și pasionat și pe niște ochi care-i exprimau atît de clar gîndirea constantă. Lumea nu e tristă și urîtă, noi sîntem cei care nu știm s-o privim : e suficient să privești cu atenție anumite ființe și totul ți se pare justificat. Rezerva doamnei de Cantalauze, temerile, așteptarea, sentimentul nemerniciei ei, au făcut ca fericirea să-i fie neprevăzută, ca și cum ar fi fost nemeritată, și cu atît mai puternică, profundă și violentă. Și-a dăruit pentru totdeauna viața, gîndurile, atenția ei de fiecare zi, de fiecare clipă, acelui om minunat care o făcuse s-o cunoască. Iar el, să fi fost oare un om minunat într-adevăr și pentru ceilalți ? N-aș putea să spun, și asta n-are importanță. Pentru ea era, în mod cert, sau mai bine zis, ea a știut să descopere în el acel nu știu ce minunat pe care-l are fiecare om, dar care nu se dă-n vileag decît pentru ochii atît de clarvăzători ai dragostei. Era un om destul de corpolent, cu o expresie foarte blîndă și parcă mirată, care-și petrecea timpul călare sau vînînd. Îl întîlneai pe orice vreme pe drumurile povîrnite din apropiere de Nollet, urmat de cîinii lui. Înainta pînă la coline sau mergea de-a lungul rîului, se afunda prin păduri și se oprea de multe ori, după cîte-un drum lung, într-un han de țară, unde înghițea pe nerăsuflate o bucată de friptură rece de gîscă, între două felii de pîine neagră.

După aceea își fluiera cîinii și o pornea spre casă, înconjurat de lătratul fericit al animalelor lui. Domnului de Cantalauze nu-i plăceau nici Revoluția, nici Bonaparte, și cu atît mai puțin oamenii. Tatăl lui fusese decapitat pe ghilotină, în timp ce pe dînsul, în vremea aceea un băiețaș, îl ascunseseră la o fermă, și i se povestise cum un necunoscut, stînd pe vine sub eșafod, își mînjise fața cu sîngele care se scurgea printre scînduri. Se gîndea de multe ori la tatăl lui și ar fi vrut să se întîlnească cu *Prinții.* Dar trebuia să recunoască faptul că ei nu făceau nimic și că Imperiul era de nezdruncinat, cu poliția, cu denunțătorii și cu soldații săi. Bonaparte se întorcea din cele patru colțuri ale Europei, mereu învingător. Domnul de Cantalauze nu se ocupa deci de politică și nu vorbea niciodată despre ea decît atunci cînd se ducea la Torcy, la vecinul lui, domnul de Marsant, care participase la asediul de la Thionville împreună cu armata lui Condé. Mai tîrziu, cînd Bonaparte avea să moară, totul avea să se schimbe, cu siguranță. Domnul de Cantalauze ar fi vrut să aibă și un fiu, dar nu vorbea niciodată nici despre asta.

Viața lor era regulată, monotonă și închisă într-un cerc îngust pentru mult timp încă. Domnul de Cantalauze nu îndrăznea să-și spună : pentru totdeauna. Dac-ar fi avut copii, ce schimbare neașteptată s-ar fi produs, ce bucurie, dar nu mai sperau. Domnul de Cantalauze se-ntorcea acasă cu puțin înainte de orele unsprezece, își scotea cizmele, își înmuia vîrful degetelor în fîntîna care era jos, în capul scărilor, și după aceea prînzeau. În jurul mesei erau patru servitori ca să servească

două persoane. Domnul de Cantalauze ieșea din nou, imediat după-amiază, dar se înapoia pe la orele trei. Fie cu trăsura, fie călare, se ducea cu soția lui în vizită la prieteni, la veri, toți oameni scăpați de prăpăd, trăind în case de țară cam la fel cu Nollet, în împrejurimile orașului, pe care simulau că-l străbat în grabă ca să nu-i întîlnească pe oamenii lui Bonaparte. Se-ntorceau la timp *să se îmbrace,* și să ia cina la orele șase. Domnul de Marsant și alți vecini, împreună cu soțiile lor, își petreceau bucuros serile la Nollet. Jucau biliard sau cărți, la lumina unor lămpi mari de aramă pe care le aduceau servitorii. În zilele frumoase lăsau pînă tîrziu deschise ușile și ferestrele care dădeau în parc, unde se auzea cum cîntau neobosit greierii. Iarna se adunau în fața focului din salon, în timp ce rafale de vînt zgîlțîiau copacii, și doamnele aveau șofrete ascunse sub fuste. În timpul ăsta Napoleon înnopta la Potsdam, la Schönbrunn, sau străbătea Germania, urmîndu-și destinul. Aici nimeni nu-l cunoștea, nimeni nu voia să-l cunoască. A existat totuși un moment de incertitudine și de stupoare, cînd s-a aflat că o arhiducesă de Austria sosea la Paris să se căsătorească cu Uzurpatorul. Și-au revenit însă repede : era o nebunie în plus, care avea să se sfîrșească prost. Nenorocita aceea nu știa ce-o așteaptă. Vara, după cină, dacă nu se anunța nici o vizită, domnul de Cantalauze se instala în fața casei și privea culorile cerului peste care se așternea noaptea. Soția lui se așeza alături, și-și spunea că ar fi fost într-adevăr o ingrată dacă s-ar fi plîns de ceva, căci nu-i lipsea aproape nimic, de vreme ce erau

împreună, şi dacă-ntorcea puţin capul, îl vedea, nemişcat, tolănit în fotoliul acela scund de grădină, cu capul lui frumos puţin răsturnat pe spate, pe omul acela pe care-l iubea, raţiunea ei de a trăi, universul şi bucuria ei. Noaptea îl regăsea şi mai aproape în camera lor, după ce el stingea lumina, şi după atîţia ani emoţia ei în acea clipă cînd erau într-adevăr singuri era la fel de vie. Se-ntorcea întîi pe jumătate către trupul acela întins lîngă al ei, invizibil şi totodată atît de prezent, îşi lipea buzele de gîtul lui, şi-i punea o mînă pe umăr. Îşi spunea întotdeauna cu acelaşi fior : el e aici, şi rămînea cu ochii larg deschişi în noaptea pe care şi-o închipuia devenind din ce în ce mai densă, în jurul casei, printre copacii întunecaţi, peste toată cîmpia şi peste oraşul apropiat, peste munţii care se vedeau în timpul zilei la orizont, pînă departe cît ar fi putut să meargă pe pămîntul pe care noaptea aceea îl învăluia mereu, de ani de zile, undeva, nişte armate aşteptînd zorile ca să se bată, în Germania, în Polonia, pe malurile Vistulei sau ale Rinului, cu focurile lor de bivuac, cu santinelele care făceau încet cîţiva paşi şi cortul din care răzbătea o lumină, şi unde. aplecaţi deasupra unei hărţi, pregăteau luptele de a doua zi. Noaptea era calmă, liniştită şi foarte tăcută aici, la Nollet, sau cred că mă-nşel : era locul nestrămutat şi întunecat unde-şi răspundeau ca şi astăzi două privighetori, iar pe culoarul de la primul etaj ceasul bătea încet orele, pe care doamna de Cantalauze în nici un vis din tinereţea ei nu şi le imaginase vreodată atît de frumoase. Citise şi ea odinioară, desigur, romane care

se sfîrşeau cu o *căsătorie fericită*, şi visase de multe ori în vremea aceea cum ar fi putut să fie căsătoria ei, visase chipul şi glasul unui om pe care nu-l cunoştea, şi care avea să fie blînd şi puternic, care avea s-o ocrotească, s-o adăpostească, s-o susţină, aşa cum susţine un copac iedera care-l înfăşoară strîns. Acum ştia că realitatea poate să facă neînsemnat orice vis şi că dragostea încercată şi trăită îţi provoacă milă faţă de imaginea pe care ţi-ai făcut-o despre ea înainte de-a o fi întîlnit. Punea treptat stăpînire pe trupul acela nemişcat, întins alături de ea, îl mîngîia cu un devotament care învăţase odinioară că i se datora numai lui Dumnezeu, încet, cu răbdare, fiind ea însăşi mişcată de emoţia pe care ştia că o provoacă, de tulburarea care trecea ca un fluid de la unul la celălalt, şi nu închidea ochii decît atunci cînd simţea, la rîndu-i, mîngîierea aceea care o învăluia de pretutindeni, îi dăruia o nouă viaţă, o trezea şi o descoperea sie însăşi cu totul, din vîrful picioarelor pînă la mîinile ei acum desfăcute şi abandonate, cu acel ceva inexprimabil care urca şi creştea în ea ca să se desfacă ca o jerbă. De la visul acela, realizat de fiecare dată, la somn era puţin, şi fiecare zi începea la fel, cu o dîră de lumină strecurată prin oblon, cu larma vrăbiilor pe marginea acoperişului. sau cu ploaia care cădea pe frunze, sau cu vîntul care se domolise noaptea şi se pornise din nou în dimineaţa tulbure, sau cu tăcerea lunilor de iarnă, cînd cîmpia e albă şi goală şi cînd te-nfunzi cu un oftat fericit în căldura patului.

De doi ani doamna de Cantalauze era singură.

— Totul e pregătit, îi spusese, plec în noaptea asta. N-am vrut să fii neliniştită, dar ne pregătim de multă vreme. Sîntem aşteptaţi la Lisabona şi mă duc acolo împreună cu Marsant. Nu e nici un pericol, n-o să dureze mult, sînt sigur, cîteva săptămîni, poate cîteva luni. Nu ţi-am spus nimic, dar nu puteam să mai suport viaţa asta.

Rămăsese fără veşti aproape un an. Îi sosise o scrisoare de la Londra, una singură, în timp ce Bonaparte fusese pînă la Moscova şi se înapoiase în Franţa cu o sanie, numai el şi Caulaincourt. În Germania se dăduseră lupte mari, şi toţi bărbaţii care mai rămăseseră au plecat. Fuseseră înrolaţi aproape şi copiii. Doamna de Cantalauze nu era singura care nu primise nici o veste şi care aştepta, dar nu-ndrăznea să împărtăşească nimănui neliniştea ei : gîndul ei nu era la aceeaşi armată. Soţul ei lipsea, făcea o călătorie în străinătate, asta era tot ce putea să spună, şi nimeni n-o întreba de altfel mai mult. Sau poate că era mort şi n-avea să-l mai revadă.

Niciodată n-a regretat cu mai multă durere faptul că nu avea copii. Se gîndea c-ar fi cunoscut o fericire prea mare pentru lumea asta, pe vremea cînd bărbatul ei trăia încă alături de ea, dacă speranţa asta, care-ncolţise într-atîtea rînduri, n-ar fi fost înşelată de fiecare dată. Un copil era un lucru aşa de uşor pentru alţii, care de multe ori aveau prea mulţi copii, şi atîtea femei îi mărturisiseră că ar fi făcut nu ştiu ce ca să nu-i aibă. Fericirea asta ei îi fusese refuzată : era *stearpă,* şi-şi repeta într-una cuvîntul ăsta.

Întotdeauna fusese atentă la tăcerea casei acesteia, care-i strîngea inima, tăcere prea perfectă, uşi care se-nchideau încetişor, conversaţii liniştite, şi visa la dezordinea pe care ar fi stîrnit-o aici mişcarea, strigătele, veselia acelor copii pe care ea n-avea să-i aibă. Nici despre asta nu putea să vorbească cu nimeni, era un subiect pe care nu se cuvenea să-l abordezi. De altfel, nu vorbise niciodată despre asta nici cu soţul ei, şi singurul secret dintre ei rămăsese acest unic regret, pe care-l încercau şi unul şi celălalt la fel de crud, dar pe care nu şi-l mărturisiseră niciodată, de teama de-a nu spori durerea celuilalt. Doamna de Cantalauze încerca să zîmbească şi privea în altă parte ori de cîte ori vedea un băieţaş sau o fetiţă cu mama lor căreia i se părea asta foarte natural, sau chiar destul de obositor şi de plictisitor. Copiii erau trimişi la joacă, era chemată guvernanta : „Luaţi copiii ăştia, sînt de nesuportat". Ea nu şi i-ar fi părăsit pe-ai ei niciodată, şi acum, că era singură, cu greu izbutea să alunge gîndul că viaţa ei era pierdută, că nu era drept, că nu-şi dorise niciodată altceva decît ceea ce alte femei au fără nici o greutate, că nu merita golul acela îngrozitor, absenţa aceea, şi faptul că a aşteptat atît şi a sperat atît ani de zile, lună de lună, zadarnic. A venit primăvara şi războiul a început să-şi schimbe parcă faţa. Dacă soţul ei mai trăia, trebuia să fi debarcat în Spania, cu armata aceea engleză care în cele din urmă împresurase oraşul. Ar fi vrut să-i întrebe pe călăreţii care urcau de pe cîmpie ca să bea apă din fîntînă. Dar cum putea să tragă nădejde că un singur nume ar fi putut să le spună ceva ? În

seara bătăliei de la Toulouse s-au mai auzit cîteva bubuituri de tun răzleţe, la intervale din ce în ce mai lungi, şi în jurul Nollet-ului s-a făcut linişte. De la ferestrele primului etaj se vedeau focurile care începeau să se aprindă, şi-n jurul lor cîteva siluete, dar totul era întunecat în direcţia oraşului de unde armata lui Soult se retrăgea într-o coloană lungă. Doamna de Cantalauze intră în camera ei şi se-ntinse pe pat. Era atît de agitată, atît de îngrijorată, încît era sigură că n-avea să poată dormi, şi cu toate astea a trezit-o un cal care galopa, chiar sub fereastra ei. Auzi ciocanul de la poartă, mai multe lovituri puternice şi fu cuprinsă de teamă. Se sculă şi se întrebă ce trebuia să facă. Cineva urca foarte repede scara, alerga pe culoar. Atunci ea deschise uşa. În semiîntuneric zări o siluetă care s-a oprit brusc şi un glas pe care-l cunoştea i-a spus :

— Eu sînt.

Povestea asta mi-a fost spusă de multe ori, şi uşa pe care doamna de Cantalauze a deschis-o cu o mînă care trebuie să fi tremurat puţin o deschid eu în fiecare seară. Camera ei este acum a mea. Nu mi s-a povestit nimic despre noaptea aceea de aprilie care a urmat întoarcerii lui, dar mi-o pot închipui fără nici o greutate cînd mă preumblu singur prin faţa casei, înainte de culcare, şi respir mireasma glicinelor. Luminile oraşului, aşa de numeroase astăzi, înlocuiesc focurile de bivuac care ardeau ici-colo în timp ce Soult se retrăgea. Trebuie să fi cîntat privighetorile şi atunci, aşa cum cîntă şi astăzi, în boschetul stufos de sub fereastra mea. Unde poate să fi existat

fericire mai mare decît în camera asta, în noaptea aceea ? La începutul anului următor s-a născut o fetiţă pe care au numit-o Angélique.

Fără bătălia de la Toulouse eu n-aş fi aici ; şi mă duc adesea cu gîndul la acele laturi lipsite de importanţă ale istoriei, la consecinţele lor îndepărtate, atît de esenţiale pentru noi uneori, la reîntoarcerea domnului de Cantalauze şi la urmările ei nesperate şi fericite. Ei au avut mai mult noroc decît noi, poate că există o justiţie care dirijează nevăzut destinele noastre, şi au meritat mai mult decît noi norocul acela.

— Am sentimentul că toată viaţa mea e un eşec, îmi spunea Gabrielle, că nu duce la nimic.

M-a tîrît la un doctor, care nu i-a prea dat speranţe, apoi la altul care a fost şi mai puţin afirmativ, la un şarlatan care ne-a tot examinat, într-un laborator unde mi-a dat o fiolă mică. A trebuit să mă supun la nişte examene ridicole. A venit şi pentru noi primăvara, dar ea nu ne-a adus nimic, a venit apoi Săptămîna Paştilor, şi vara. Gabrielle voia să se ducă-n Grecia, o lună întreagă, să aibă o adevărată vacanţă, să uite. Nu mi-a spus nimic despre asta. A scris la o agenţie şi şi-a luat bilet. Nu prea ştia cum să mă anunţe că pleacă.

— Nu eşti supărat ?

Mă observa. I-am spus că găseam că e un lucru foarte natural şi a părut imediat foarte mulţumită.

— Ai să mă conduci pînă la Orly ? Ai să vii să mă iei la întoarcere ?

Am dus-o aşadar pînă la Orly şi m-am întors aici cu gîndul să n-o mai văd niciodată. Era pri-

lejul mult așteptat. I-am scris scrisoarea asta, pe care am citit-o, am răscitit-o și am expediat-o, și n-am mai știut nimic, nici ce gîndea, nici ce făcea, nici dacă era bolnavă sau fericită poate, sau tristă. Au trecut patru luni, niciodată timpul nu mi s-a părut așa de lung și fiecare zi care se scurge e mai apăsătoare. Îmi spun mereu, fără-ncetare : ea trăiește în clipa asta, dar unde, și se ocupă cu Dumnezeu știe ce ? I-am lipsit pe neașteptate și probabil că n-a înțeles. Îmi imaginez stupoarea ei. Știu că e capabilă de orice ca să uite, ca să se pedepsească singură pentru faptul că a crezut în mine și să nu se lase mai prejos. Probabil că îi apar cu totul altfel decît își închipuise ea, și mă mir eu însumi de ceea ce am făcut. Nu e nimeni mai egoist, poate, decît cei care cred că nu sînt egoiști, ca mine. Te crezi deosebit de sensibil fiindcă ești foarte atent cu durerea pe care o simți, și pentru că reușești s-o bănuiești, destul de ușor, pe-a altuia. Dar ți-o măsori cu exactitate pe-a ta, o sondezi, nu te mai saturi să te hrănești și să te îmbeți cu ea. Cu durerea altora te împaci foarte repede, un fleac te face s-o uiți și treci peste ea. Nu mai puteam să îndur viața pe care o duceam cu Gabrielle și m-am zbătut ca un animal prins în cursă, care-și încordează ultimile puteri ca să sfarme totul, și m-am eliberat. Aproape că nici nu mă gîndeam la ce-ar fi putut să gîndească Gabrielle cînd avea să deschidă și să citească scrisoarea aceea, la decepția ei și la învățătura pe care avea s-o tragă din asta. Accepți în mod prostesc o idee gata fabricată despre fericire și despre dragoste. Doamna de Cantalauze și bărbatul ei, femeia aceea care-i așteaptă întoarcerea, bucuria clipei aceleia, apoi venirea pe lume a unui copil atît de dorit, și o viață întreagă trăită unul pentru altul, o încredere, o tandrețe, o siguranță pe care nimic n-a știrbit-o nicicînd, iată lucruri pe care eu n-am să le cunosc niciodată alături de Gabrielle. Am distrus totul și am făcut rău. Nimic nu e simplu, am înțeles-o prea tîrziu, nu există model pentru nimic, și fiecare om te iubește așa cum știe el și așa cum poate. În felul ei, Gabrielle ținea la mine. Oare asta nu-nsemna nimic ? Pleca și venea după cum îi era cheful și după cum i se năzărea, deseori părea că nu am nici un preț în ochii ei, dar pînă la urmă se-ntorcea mereu la mine, eu eram singurul punct fix, azilul sigur al vieții ei. Credea sau își închipuia că știe, că eu aveam să fiu mereu acolo. Bineînțeles, îndrăznea să mă trateze cu atîta nepăsare numai fiindcă era sigură de mine. Cu altul ar fi jucat o comedioară, ar fi inventat pretexte și s-ar fi folosit de acele precauții politicoase de care nu te poți dispensa cînd te afli între oameni care-ți sînt indiferenți. Mă întreb dacă nu era cumva ea cea care mă iubea în mod normal, dacă n-ar fi trebuit să mai rămîn lîngă ea, măcar ca s-o consolez. O așteptam seara, și ea se întorcea din ce în ce mai tîrziu, și sfîrșisem prin a considera că era de nesuportat să nu știu niciodată unde se afla, ce făcea și la ce oră aveam să-i aud mașina și pașii, pe care încerca să-i facă să nu se audă pe scară. Acum nu trebuie să mai aștept, am redat-o sieși, și totul mi se pare altfel. N-am fost capabil să interpretez cum ar fi trebuit nevoia aceea de

libertate, aşa de accentuată la dînsa, dorinţa aceea permanentă de a fugi, am raportat totul la mine, n-am împărtăşit îndeajuns teama aceea care am văzut că pune stăpînire pe ea şi că sporeşte de-a lungul anilor.

— Aş fi vrut atît de mult să am un copil cu tine !

Ce-ar fi putut să-mi spună mai frumos ? Probabil acum îşi închipuie că a văzut clar şi că nimic nu e deci adevărat. De multe ori se prefăcea că nu crede şi nu ţine la nimic şi proceda, prin urmare, întotdeauna ca şi cum n-ar fi existat decît cheful ei, dar ar fi trebuit să văd şi să pătrund ce se ascundea dincolo de el. Exista acolo tot ceea ce nu spunea ea, ceea ce bănuiam fără să insist însă, şi ceea ce pentru mine, în clipa hotărîtoare, n-a atîrnat prea mult în balanţă. Cîteodată avea un fel anumit de a mă privi, a cărui amintire îmi face rău acum. Stătea la masă, în faţa mea, şi am observat că nu mînca de loc, ci mă observa tot timpul pe furiş. Am întrebat-o :

— Ce ai ?

— Sînt mulţumită că te văd, tu nu poţi să ştii.

Ceea ce aş fi vrut să ştiu era tocmai restul şi n-o iertam pentru ceea ce-mi ascundea cu încăpăţînare din viaţa ei. Dar restul, la urma urmei, poate că nu însemna nimic. Era *mulţumită că mă vede*, şi acum nu mă mai vede. Probabil că n-a înţeles ce i s-a întîmplat pe neaşteptate şi în acelaşi timp cu siguranţă că s-a gîndit : ştiam eu asta. Dac-ai fi stat s-o asculţi, şi de cîte ori nu i-am reproşat faptul ăsta, nu exista nici un bărbat care să nu fie un mîrlan şi nici o femeie care să nu

fie curvă, fie că o ştiau sau nu. În privinţa asta bănuia întotdeauna lucrurile cele mai rele, născocindu-le şi afirmîndu-le cu mult sînge rece, în orice ocazie. Din noaptea aceea memorabilă, cînd gonisem prin pădurile de la Torcy, eram decis să-i dau dreptate. Avea să vadă deci că şi eu eram la fel cu ceilalţi. Azi ar putea să-mi spună :

— Vezi bine că nu m-am înşelat.

E o oră la care aş vrea să fug de mine însumi. Pe cîmp raţele se-ntorc la fermă, şi pisicile se strecoară prin tufişuri, începîndu-şi turul de noapte. Nimic nu mai mişcă, în afară de cîte-o pasăre mare care zboară dintr-un copac într-altul, ca să se pitească acolo în întuneric. Ploile de decembrie au încetat, dar cîmpul încă musteşte de apă, te împotmoleşti pe toate drumurile, şi-n jurul casei sînt pînze de apă murdară în care raţele se cufundă, se bălăcesc şi se urmăresc toată ziua. Mi-e teamă acum să văd că vine noaptea şi să fiu învăluit în tăcerea asta. Regret pînă şi zgomotul raţelor, şi-mi vine să ţin pisicile pe lîngă mine, dac-aş putea. Aprind focul în bibliotecă şi scriu pe genunchi, ca să mă adap din singurătatea mea. Pe vremuri, întreaga familie stătea de vorbă pînă tîrziu în faţa casei, în timp ce se lăsa noaptea, şapte-opt persoane, înfăşurate în pelerine şi-n pleduri. Tata era tare-n anecdote, în amintiri, exclama, se mira, era de ajuns să-i dai replica, şi-n timpul scurtelor momente de tăcere se auzea zgomotul unui scaun tras pe prundiş. Cineva spunea :

— Ia uitaţi-vă ce noapte !

Bănuiam privirile ridicate. Cerul vast şi plin de stele era mereu acelaşi, cu Casiopeea, cu Lira,

cu Carul Mare, care lunecau totuşi, de la o seară la alta, către copaci. Bătea miezul nopţii, şi tot mai sporovăiau. Ascultam fără prea multă curiozitate şi de cele mai multe ori mă retrăgeam cu mult înaintea celorlalţi. Mi-ar plăcea să-i pot aduna în jurul meu pe cei vii şi pe cei morţi. Trec prin faţa casei. Copacii, cerul întunecat, stelele sînt mereu acolo şi nu mi-e greu să ghicesc formele acelea care nu se mai clintesc de pe scaune şi de pe bancă, dar nu mai aud decît un murmur confuz din care nu mai disting nici un cuvînt. Şi ei fug de mine, şi poate că pe ei ar trebui să-i regăsesc, să-i fac să trăiască din nou, pe ei pe care i-am cunoscut şi nu pe Wellington, sau pe mareşalul Soult, despre care n-am nimic de spus. E adevărat că dac-ar veni din nou cu toţii aici, aşa cum erau odinioară, învingînd moartea şi timpul, şi la distanţele care ne separă, ştiu ce aş face : m-aş urca repede în camera mea ca să fiu singur. Nu iubesc decît ceea ce am pierdut, nu doresc decît imposibilul, sînt un visător iremediabil şi cam nebun, după cîte-mi dau seama. În zilele astea, de exemplu, mă gîndesc numai la o familie fericită şi numeroasă pe care s-o am în jurul meu, şi asta ca să nu mai fiu singur; şi-n acelaşi timp mă gîndesc şi cum să fug. Am fugit de Gabrielle, am îndepărtat-o, i-am scris o scrisoare care să facă imposibilă orice întoarcere, şi acum stau şi mă întreb dacă să nu mă duc, să mă-nvîrt pe la Grépiac, dacă n-ar trebui s-o văd, să-i vorbesc, s-o rog să mă ierte. Şi-n acelaşi timp mă judec singur, rîd de mine, şi nu-mi iert că sînt aşa. Zilnic întîlnesc oameni, bărbaţi

mai alES, care mă măsoară din cap pînă-n picioare, siguri de ei, şi a căror viaţă ştiu că e un adevărat neant. Îi invidiez. Lor le e de ajuns o nimica toată ca să-şi găsească o justificare, pe cîtă vreme eu nu sînt în stare nici să mă accept aşa cum sînt, nici să mă scuz. *Foarte sigur de el*, era un mare compliment pentru Gabrielle, şi avea dreptate. Să fi văzut ce privire plină de admiraţie avea ea pentru persoanele încrezute, care e clar că nu s-au îndoit niciodată de nimic, fiindcă nu se îndoiesc de nimic. Şi mie îmi impune primul venit de felul ăsta, şi ce n-aş da să fiu un prost plin de sine. Îmi făcusem iluzia că aş putea să scriu, datorită păcii şi însingurării mele, şi nu sînt în stare decît să mîzgălesc la întîmplare cîte ceva în carnetul ăsta. Nimic continuu, coherent, ci doar amintiri şi regrete, care nu duc la nimic. Mă întreb atunci dacă n-ar fi momentul să renunţ la tot, simt cum mă cuprinde disperarea, ies în parc, mă-nvîrt pe alei şi cînd sînt foarte departe de casă şi mă simt eliberat de orice posibilitate de a scrie, proiectul la care mă gîndesc de ani de zile nu mi se mai pare absurd : un roman în care o să-mi dau toată silinţa să nu mai amestec cu personajele inventate propria mea poveste, necazurile mele, şi care fără îndoială mă va elibera de ele. *Război şi Pace*, nici mai mult, nici mai puţin. Aş începe fără îndoială cu doamna de Cantalauze, cu aşteptarea ei, cu întoarcerea bărbatului ei şi cu naşterea lui Angélique, dar ar trebui să înfăţişez şi ţinutul de primprejur, şi toată societatea aceea care-şi închipuia că o dată cu venirea Burbonilor avea să

reînvie... Pentru dînşii înfrîngerea aceea, care i-a pus alături pe ulani şi pe cazaci în Cîmpiile Elizee, a constituit o cerească surpriză. S-au ţinut *Te Deum*-uri, şi episcopii au spus că Providenţa fusese cea care călăuzise totul. La toate astea mă gîndeam adineauri, înainte de-a se înnopta de-a binelea, în timp ce împingeam roaba prin parc, în căutare de vreascuri. Priveam, dincolo de zid, copacii de la Torcy, şi-mi spuneam că s-ar fi putut scrie un întreg capitol despre Torcy, în vremurile lui de înflorire. Ar trebui să descriu serbarea aceea măreaţă care s-a dat acolo pentru Wellington, în 1814, să arăt echipajele, toaletele, luminile, pe toţi boiernaşii aceia fericiţi care şi-au luat revanşa, şi să uit orice altceva, să uit.

VI

N-AM SĂ UIT ZIUA ÎN CARE AM intrat pe poartă şi am văzut-o pe Gabrielle în faţa casei. Credeam că e la Grépiac, şi eram sigur c-avea să vină numai noaptea, după obiceiul ei. Ori, erau numai orele cinci, şi după-amiaza aceea de primăvară se anunţa încă lungă. Gabrielle stătea întinsă la soare, cu ochelari negri pe nas. S-a ridicat dintr-un salt şi a alergat către mine rîzînd.

— Mi-am petrecut aici toată ziua, mi-a spus ea. Te miră ?

Mă dresase bine, nu mă mai miram de nimic. M-a dus în bucătărie, unde pregătise focul. Îngrămădise acolo o mulţime de curpeni de viţă.

— Şi încă n-ai văzut nimic ! mi-a spus ea.

M-a luat de mînă, m-a dus în cămară, a deschis dulapul de alimente.

— Ia te uită ce grătar ! Am pregătit ceva grozav pentru astă-seară, nişte carne de miel pe care am cumpărat-o din sat, cu rozmarin şi cu cimbru ; m-am gîndit la tot, ştiu eu ce-ţi place ţie. O să-l frigem pe grătar imediat, hai afară, e nişte liliac minunat pe care vreau să-l culeg. O să-l punem în casă pretutindeni, aranjez eu totul. Vezi că nu mă cunoşti, şi că sînt şi eu o *femeie aşezată* ? Cînd şi cînd, e drept.

M-a sărutat îndelung. Avea un aer agitat şi fericit. O cunoşteam prea bine ca să nu bănuiesc că se petrecuse ceva. Ceva mai tîrziu am văzut-o că zîmbeşte, ezită şi mă întreabă :

— De ce nu mi-ai spus niciodată că ai nişte vecini atît de încîntători ? Înainte de prînz era frumos şi m-am plimbat prin parc. Era soare, mă simţeam bine şi m-am uitat la bujorii care au crescut atît de înalţi încît or să înflorească foarte curînd. Am mers pînă la poarta cealaltă, cea de-acolo, şi-am văzut balta despre care mi-ai vorbit. E foarte frumos drumul acela povîrnit, nici nu mă-ndoiam. Stejarii mai au încă frunze moarte. Cînd or să le cadă, o să fie vară. Dar tu ai văzut salcîmii ? Există acolo o mulţime, şi-s plini de floare, în grădina de alături, cum se numeşte ?

— Pădurea Torcy.

— Are un aer ireal, te gîndești imediat la Bernanos. Și cîte păsări ! E plină pădurea. Treceau pe deasupra capului meu și dispăreau în desiș. Aș fi vrut să mă iau după ele, dar am întîlnit zidul și n-am putut. Îți mărturisesc că am fost vexată din cauza asta, am luat-o de-a lungul drumului, sperînd că zidul acela avea să se sfîrșească. Am sosit în sat și am văzut un gard frumos, pe care nu-l observasem. Îl știi ? De cînd datează ? Dar castelul ? Nu vreau să te necăjesc, dar Nollet, în comparație cu el, are aerul unei case țărănești. M-am uitat pe furiș și am zărit un mic turn, închipuiește-ți, într-un colț, plin cu sculpturi, de sus pînă jos ! De ce nu mi-ai vorbit niciodată despre el ? Ce bizar ești, știi doar foarte bine că nimic nu mă interesează mai mult decît asta. N-am putut să rezist, am împins poarta și am intrat tiptil în curte. Nu era nimeni, afară de-o pisică mare, un bastard de angora cu o figură lătăreață, care seamănă cu cea a Jacquelinei Kennedy, și am început imediat s-o mîngîi. Ție, știu, nu-ți plac pisicile, dar trebuie să le cunoști, să știi să le vorbești, eu mă pricep. Torcea, făcea grații, își încovoia spinarea, scotea ghearele, îmi arunca cîte-o privire pe furiș, fără să insiste, își apropia capul de mine, și-a dat seama că eram de-ai casei. Am stat o mulțime de vorbă și, după un schimb de politeți, am început să privesc în jur. Ai văzut ferestrele turnulețului ? Dar balustrada care e deasupra lor ? Sînt acolo niște îngeri, ceva extraordinar, apoi flori de crin și niște embleme cu armoarii. Mă învîrteam prin curte și încercam să deschid ușile care erau toate închise, cînd, deodată, ușa care dă pe peron

s-a deschis și a ieșit o doamnă, foarte elegantă, zîmbitoare, o adevărată doamnă distinsă, care mi-a spus : „Intrați, vă rog ! Poftiți ! Să vă arăt casa." Nu m-am lăsat rugată de două ori, îți dai seama. Spune-mi, de ce nu mi-ai vorbit niciodată de femeia asta ? Mi-a mărturisit că te cunoaște și e mirată chiar că nu te duci niciodată s-o vezi. N-aș putea să spun cîți ani are, dar ce ținută are, și cu ce gust e îmbrăcată ! M-a dus să vizitez tot castelul, și dacă mă luam după ea, ar fi trebuit să fiu și acum tot acolo. Cred că-i plac foarte mult, mi-am dat seama imediat. Mi-a făcut o mulțime de complimente. Ne-am instalat într-o cameră mică, pe care a remobilat-o de curînd, cu un divan capitonat de jur împrejur, de-a lungul pereților, un divan foarte jos, comod. Sînt acolo niște gravuri galante, pe ziduri, care te-ar amuza grozav, mie asta nu-mi place prea mult, dar trebuie să recunosc că se potrivesc destul de bine cu camera aceea, și cu ceea ce-ți vine să faci în ea. Ea îi spune *Bomboniera*, nu-i rea ideea, ce zici ? Și ușile sînt capitonate, și dacă tragi perdelele, ești închis ca într-o cutie bleu și roz. Nu le-am tras însă, n-am vrut eu. Fereastra dă în parc și-n față nu se află nimic altceva decît niște urne puse pe cîte-un soclu, un bazin cu apă și, în fund de tot, pădurea. Nu invidiez niciodată pe nimeni, niciodată nu poți să știi care e realitatea, cu toate astea n-am putut să nu-i spun Nathaliei : „Ce noroc ai să trăiești aici !" Mi-a spus că n-a fost întotdeauna fericită. A fost multă vreme măritată, închipuiește-ți, e văduvă numai de trei ani.

Bărbatul ei era un tip insuportabil. L-ai cunoscut ? Un gentilom cu monoclu, care nu se îndeletnicea decît cu genealogiile, zgîrcit cum nu poţi să-ţi imaginezi, încuia tot, bănuitor, autoritar, chiţibuşar. Dar a avut şi ea o surpriză plăcută : într-o dimineaţă a intrat în camera lui, era mort, rece, lichidat. După asta a schimbat tot din casă, tapiseriile, mobilele, tapetele. E somptuos. Dac-ai vedea camera ei ! Are un pat cu coloane, cum am visat eu întotdeauna, acoperit cu blănuri şi moale ! Rîdea ca o nebună. Cînd am ajuns în sufragerie, am rămas pur şi simplu încremenită. La masă era deja cineva, aştepta şi citea ziarul, un bărbat, care de altfel am băgat de seamă că nici nu s-a sculat măcar în picioare. Ne-a spus bună ziua fără să pară surprins că mă vede, şi cu toate astea nu m-a mai întîlnit niciodată, cum îţi explici asta ? „Ţi-l prezint pe Joseph, mi-a spus ea, Jo, pentru intimi". Ce părere ai de asta ? Cîţi ani să aibă el ? Prea tînăr nu este, are părul sur la tîmple şi maniere foarte delicate, nu ridică niciodată glasul şi are nişte ochi catifelaţi. Nişte ochi de almee, i-am spus Nathaliei. Şi, lucru curios, ea îl tutuieşte pe el, el pe ea nu. Niciodată nu m-am distrat aşa de bine, totul era atît de neprevăzut, mă întrebam ce-are să mi se mai întîmple, era ca într-o poveste cu zîne : marele castel, Făt-Frumos, Zîna Zînelor, cam îngrijorătoare, sînt de acord, dar nu-mi era teamă. Sînt nişte oameni cultivaţi, la curent cu toate, rafinaţi, nici nu-ţi imaginezi cîte lucruri ştie băiatul ăsta ! Are şi o colecţie de arme. O încăpere, sub acoperiş, care e plină cu

pistoale, cu muschete, cu armuri, cu săbii, cu pumnale, cu multe ghioage. O avere ! Tu ştii să-mi spui cum se cheamă partea de la capăt a unei săbii ? Nu se cheamă nici pe departe cum crezi tu, se cheamă plăsea. Măciulia e o mică proeminenţă cu care se termină, şi-n vîrf se află moţul mînerului. Nu ţi se pare amuzant ? Şi-o anumită parte din armura unui cavaler, plasată ştii tu unde, poţi să-mi spui cum se numea ? scoica. Îţi spun că nu ştiu cînd a zburat timpul. De altfel, mie mi-au plăcut întotdeauna armele, turnirurile, cavalerii din evul mediu, cruciadele. Doar eu te-am dus la Montségur, să nu spui că nu-i aşa ! Ce n-aş da să fi trăit în vremurile acelea. Mă uitam cu admiraţie la mîinile lui Joseph, în timp ce-mi arăta nişte pistoale cu butoi încrustate cu mult argint, nişte degete îngrijite, fine, aşa de frumoase că-ţi vine să le sorbi din ochi. Nathalie mi-a ghicit gîndul. Mi-a spus : „E tip bine, nu-i aşa ?" Nu cred să fie geloasă, nicidecum, ne-a lăsat singuri mult timp, şi-am avut impresia că, înainte de-a intra, a făcut puţin zgomot pe culoar. În atari împrejurări îţi dai seama de tot. Îi invidiez. Par fericiţi şi liberi, înţelegi tu ? Dar de unde-or fi apărut ? O să aflu eu, Nathalie o să-mi povestească. Ar fi vrut să rămîn să cinez acolo. I-am spus că e imposibil, tu mă aşteptai şi voiam să-ţi fac o surpriză. M-a pus să-i făgăduiesc c-o să vin iar, se agăţa de braţul meu. Îmi spunea mereu : „Mîine, vino mîine din nou". Ai putea să vii şi tu cu mine, dacă n-ai prea mult de lucru. Ea nu mi-a spus, e adevărat, probabil

că nu s-a gîndit la asta. Cred că persoana mea o interesează. Mi-a și spus. Ar fi vrut să afle totul despre mine, dar știi că nu-mi place să-mi divulg secretele. S-a mirat că sînt așa de bronzată la sfîrșitul iernii, și așa de uniform bronzată, dar asta e culoarea mea naturală! N-a vrut să mă creadă. Mi-a spus rîzînd că sînt o mincinoasă. I-am răspuns că nu mă cunoaște: de ce nu i-aș fi spus adevărul?

Din ziua aceea am înțeles că intram într-o nouă fază a vieții mele, pe care nimic nu m-a putut face s-o prevăd. La ce-aș fi putut să mă aștept din partea Gabriellei, aveam impresia că știu. Mă obișnuisem să nu găsesc la ea nici tandrețe, nici afecțiune, nici înțelegere, nici măcar o prezență, ci numai egoism, indiferență și o inimă de gheață. Ai impresia că te-ai gîndit la toate relele care pot să ți se întîmple, știi unde te roade samarul, există lucruri cu care te-ai împăcat și altele la care ai renunțat pentru totdeauna. De multă vreme nu-mi mai făceam nici un fel de iluzie cu privire la Gabrielle, de multă vreme mă convinsesem din plin de ce era în stare, de una, poate, sau de alta, dar nu crezusem să ajungă totuși pînă aici. De data asta lucrurile aveau să se petreacă aproape sub ochii mei, la doi pași de mine, pe față, cu niște oameni pe care-i cunoșteam prea bine și într-un cadru care-mi fusese familiar. Puteam să-mi închipui scena, ca și cum aș fi fost de față. Torcy, curtea care exista în partea dinspre sat și în care sînt scoși portocalii de cum se face vreme frumoasă, zidul cel mare din cărămidă dinspre cealaltă fațadă, parcul cu

bazinele lui, pădurea care-l înconjoară și-l închide din toate părțile, uite că s-au scurs ani de zile de cînd nu mă mai sinchiseam de toate astea, de cînd nu mă mai gîndeam de loc la ele, și iată că totul a început să existe din nou, să retrăiască pe neașteptate pentru mine. A doua zi, Gabrielle s-a întors din nou acolo, în săptămîna următoare de mai multe ori, și, în sfîrșit, a ajuns să se ducă în fiecare zi. Nu se mai gîndea de loc la Grépiac, n-o mai interesa de loc, grădina care reclamase atîta îngrijire a văzut fără ea cum țîșnește primăvara, iar florile pe care le sădise au înflorit pentru bărbatul ei. Cu cîteva luni în urmă, dacă m-aș fi arătat mirat de pasiunea aceea care-o apucase din nou, în mod neașteptat, pentru grădina ei, s-ar fi uitat la mine trist și mi-ar fi spus:

— Nu înțelegi.

Dar învățasem cum trebuie să mă port, nu-i spusesem nimic. Acum întorsese foaia, și trebuia s-o accept pe următoarea, pentru care nu încăpea nici un fel de discuție. Cu opt zile în urmă, Gabrielle nici nu-i cunoscuse pe Nathalie și pe valetul ei bun la toate, și acum nici nu se mai punea problema să treacă măcar o zi fără să-i vadă, le lăuda veselia, gusturile delicate, *cultura* lor mai ales, și tot ce-i arătau era formidabil. În fiecare seară se-ntorcea de la Torcy destinsă, vorbăreață, exuberantă, cum n-o mai văzusem de foarte multă vreme. Cu ajutorul ei, seară de seară, am aflat întreaga poveste a Nathaliei. Își petrecuse copilăria la Paris, crescută într-o mănăstire de unde nu ieșea decît în zilele de mare sărbătoare,

o mănăstire cu dormitoare imense în care înghețai de frig, cu coridoare, cu scări de marmură și cu un subsol atît de vast încît, și după ce trăise acolo doisprezece ani, se mai pierdea încă în el. Exista și un cavou mustind de umezeală, unde în timpul Revoluției fuseseră gîtuiți niște preoți. Acolo erau puse în orice perioadă a anului niște buchete mari de flori și un mănunchi de lumînări. Pe vremea aceea Nathalie era convinsă că nu există destin mai frumos decît să-ți dai viața pentru Dumnezeu și pentru rege, și-și desena crini pe marginile caietelor. Dar cum nu prea avea șanse să cunoască asemenea fericire, în singurătatea ei plină de exaltare, și-a imaginat o alta, care avea să fie o mare dragoste, o dragoste foarte romantică, împotriva voinței părinților, nefericită, dar care avea să triumfe în cele din urmă, încoronată de-o mare serbare, la care avea să fie foarte frumoasă, și unde invitații aveau să danseze sub mari lustre de cristal. Părinții ei aveau mulți invitați și, cînd a ieșit din mănăstire, i-au fost prezentați niște bărbați încîntători, care însă nu i-au plăcut. Tatăl ei obișnuia să spună: „Fata asta n-o să se mărite niciodată". Avea ideile ei, la care ținea nespus, și se jurase că nu se va lăsa convinsă să le abandoneze. Citise foarte multe romane, pe care le citea de fiecare dată mama ei mai înainte de-a i le da ei, dar ea știa să citească printre rînduri și știa și la ce să se oprească: atunci cînd avea să-l întîlnească pe bărbatul vieții ei, trebuia să se producă în ea un fel de declic, să simtă un fel de amețeală. A așteptat mult timp cu încredere. Avea să trăiască o mare iubire, neașteptată, scandaloasă, poate, dar care avea să măture din drumul ei toate piedicile, și la căsătoria ei sute de invitați aveau să se învîrtească sub niște lustre din care lumina s-ar fi revărsat în valuri. Într-o duminică, la Vittel, pe cînd ieșea de la liturghie împreună cu mama ei, domnul de Marsant se apropiase de ele ca să le salute. Era un om cu privirea puțin tulbure și care poseda toate farmecele vechii nobilimi. Le-a cerut îngăduința să le facă o vizită cînd avea să se întoarcă din nou la Paris, și-a venit pe la ele de multe ori. Le vorbea despre castelul lui din Sud în care, după moartea tatălui său, îi plăcea să se retragă singur. Nici o cerere directă, dar puteai să-ți dai ușor seama că s-ar fi însurat bucuros. Ar fi vrut, spunea el, să facă la el acasă niște schimbări mari, să facă locuibil și primitor un castel din secolul al XVI-lea, în care existau închisori subterane și o cameră de gardă, dar în care vîntul sufla pe sub toate ușile. Fusese pregătită în el și o ascunzătoare pentru ducesa de Berry, care sosise acolo travestită în țărancă, cu un coș pe braț. Avea cai, o pădure, niște slujitori bătrîni și devotați pînă la moarte și un parc întins. La ce bun însă, dacă era singur? Cînd pomenea de maică-sa, avea lacrimi în ochi. Nathalie n-a mai ezitat un moment. A sosit așadar la Torcy, după o căsătorie la care au fost sute de invitați și unde a fost foarte frumoasă și foarte admirată. A vizitat parcul, castelul, s-a dus pe la oamenii din sat, a străbătut încăperi vaste și sonore, alei care mergeau pînă departe în pădure. Totul era frumos, așa cum visase ea. Foarte curînd și-a dat însă seama că-i lipsea tocmai esențialul.

Tot ceea ce se poate îndura ca grosolănie din partea unui bădăran a îndurat. S-au scurs cîţiva ani plini de melancolie şi a întîlnit un bărbat cam de vîrsta ei, de-o frumuseţe extraordinară, romantic, discret şi tăcut. Era o rudă depărtată de-a soţului, un om foarte boem, şi-şi abandonase familia, pe care nu voia s-o mai vadă. Sînt ca un copil găsit, spunea el, sînt singur. Şi s-a instalat la Torcy. Între Joseph şi Nathalie a existat multă vreme o prietenie pasionată şi castă, momente de-o extraordinară exaltare. Porneau împreună pe cîmp, rămîneau culcaţi în pădure, şedeau de vorbă nopţi întregi. Domnul de Marsant devenise un străin pentru Nathalie şi, cu toate că o scutea de orice apropiere, îi era teamă de el. Dar în ziua în care a dat peste ei în camera Nathaliei, întinşi pe pat, pe la orele două după-amiază, a părăsit încăperea cerîndu-şi scuze. A fost semnul mult aşteptat, şi la Torcy a început de atunci încolo o viaţă fericită. Nathalie a înţeles că visurile ei de tinereţe n-o înşelaseră şi că întîlnise, în sfîrşit, iubirea aceea mare şi atît de mult aşteptată, lipsită de orice calcul şi care se situa dincolo de tot ce era convenienţă, banalitate, platitudine burgheză. Domnul de Marsant s-a împrietenit cu Joseph şi tot timpul băteau împreună anticarii în căutare de săbii şi de pistoale. În sfîrşit, domnul de Marsant a murit. Iată ce mi-a povestit Gabrielle, plină de admiraţie, iar eu am ascultat fără să spun nimic.

Ce-aş fi putut să-i spun eu la rîndul meu despre Nathalie, o poveste cu totul diferită, n-ar fi crezut-o. Observasem de multe ori asta : între afirmaţiile primului venit şi afirmaţiile mele, ceea ce spuneam eu nu conta niciodată. Mă privea zîmbind, clătina din cap cu îndoială şi părerea ei era gata făcută. De altfel, dacă mă aventuram într-o povestire ceva mai lungă, băgam de seamă aproape imediat că atenţia i se micşorează, că se uită pe furiş de jur împrejur sau că fixează pămîntul cu foarte multă atenţie, ca şi cum ar fi numărat scîndurile din parchet, şi după aceea vedeam cum i se închid ochii. Pe cîtă vreme afabulaţiile Nathaliei, reflexiile şi sentinţele morale ale lui Joseph, cu cîtă înflăcărare nu mi le reproducea Gabrielle, cel puţin pe cele pe care binevoia să mi le spună, fiindcă existau şi zone de întuneric, ascunzişuri, goluri, în toată istoria asta, zile-ntregi petrecute la Torcy în care nu făcuse nimic, dac-ar fi fost să-i dai crezare, în care nu se petrecuse nimic, în care nimeni nu-i spusese nimic şi despre care nu avea ce să-mi povestească, şi dacă insistam, îşi lua un aer trist.

— Cît de inteligentă e femeia asta ! îmi spunea ea.

Tălmăceam fără mare greutate cuvintele ei, le interpretam, îi puneam întrebări abile şi izbuteam s-o aduc pe Gabrielle pe departe de tot pînă la un anumit detaliu decisiv, pe care mi-l dădea fără nici un fel de bănuială. Exista foarte multă naivitate la ea, dar şi un soi de vigilenţă mereu în stare de alarmă, şi certitudinea de-a nu lăsa să-i scape nimic din ce nu voia să spună. Se trăda, fără-ndoială, şi la cea dintîi ocazie, dar pe nesimţite, printr-un cuvînt fără importanţă, pe care-l prindeam din zbor. O ascultam întotdeauna

cu curiozitate şi mă gîndeam că cel mai credul dintre noi doi nu era cel care credea ea. Nici nu-i trecea ei prin minte că nu mai credeam de multă vreme nici o iotă din tot ce-mi spunea. Îmi înşira liniştită poveştile ei, iar eu îmi spuneam că viaţa e ciudată, totodată, fiindcă mă făcuse să trăiesc dincolo de realitate, într-o lume cu totul trucată, un fel de teatru de marionete în care Gabrielle trăgea sforile, avînd certitudinea că reprezint un public fidel. Personajele comediei ei ştiam prea bine de unde veneau. O cunoşteam pe Nathalie de aproape treizeci de ani, şi Dumnezeu ştie cît mă interesase odinioară tot ce-o privea. Pe vremea aceea pe figura ei exista o umbră de timiditate, o expresie fugară, de teamă, ca şi cum nu şi-ar fi revenit încă din surprizele şi din loviturile pe care i le pregătise soarta. Se vedea că nu e fericită, şi aveai impresia că n-o să fie niciodată, că ştia lucrul ăsta, şi că se temea în permanenţă de ceva care o ameninţa. Era pe timpul cînd aş fi sacrificat totul pentru ea. Cred că şi-a găsit singură calea cea bună şi că s-a descurcat cît se poate de bine şi fără mine. Graţia a fost înlocuită cu o alură greoaie, sprinteneala plină de fragilitate cu grăsime, şi, aproape de şaizeci de ani ca vîrstă, femeia asta a ajuns să respire în adevăratul sens al cuvîntului echilibrul şi mulţumirea. O zăresc uneori străbătînd satul şi trec repede. Nu-ţi mai vine să scrii romane. Nici un personaj imaginar n-ar putea egala personajul ăsta, pentru cine-i cunoaşte bine povestea, şi drumul lung care l-a adus la apoteoza asta de mare tîrgoveaţă, în cel mai

frumos castel dintr-un ţinut pe care-l domină din turnul lui, călcînd în picioare orice bună-cuviinţă şi orice morală. S-ar putea trage şi o învăţătură deosebită din toate sentimentele pe care mi le-a inspirat creatura respectivă pînă să ajung, în cele din urmă, la ostilitatea asta mută, eu care n-am urît niciodată pe nimeni .Acum e o femeie revărsată, foarte fardată, cu părul galben tot numai bucle, şi „tapat", cum se spune, cred, în limbajul coaforilor. Îi bănuieşti un trup fără nici o formă, dar încorsetat şi strîns, foarte îngrijit, de bună seamă. Cînd privirile ni se întîlnesc, schiţează un uşor salut, pe care i-l întorc. Cîte n-am avea să ne spunem, dacă la un moment dat comedia asta ar lua sfîrşit, ce uşurare ! Cînd am văzut-o ultima dată, Joseph o însoţea. A rămas tot bărbat frumos, are părul cărunt, nişte trăsături extraordinar de regulate, puţin puhave din cauza vîrstei. Purta un pulover negru, care-i mula bustul puternic şi în mersul lui avea ceva felin şi superb de animal de pradă care iese din pădure. Mergea la doi paşi în urma voluminoasei doamne, cu un aer calm şi-n acelaşi timp indiferent şi sigur de sine. S-a uitat şi el la mine şi l-am văzut zîmbind.

La ce se gîndeau şi unul şi celălalt cînd mă vedeau, ce ştiau oare ? Au impresia că ştiu lucruri pe care eu nu le ştiu şi pe care n-am să le ştiu niciodată. Nici nu le trece prin minte că ştiu tot, la fel cu ei, despre nopţile de la Torcy. Nathalie mergea cu pas sigur, purta o rochie foarte scurtă, o pălărie mare din pai pe cap, cu gigoloul ei cam bătrîior în urmă, ducînd un coş plin. Cu

sînii voluminoşi, cu talia scurtă, cu gamba solidă, cu o privire inchizitoare şi malițioasă, am văzut-o împingînd poarta castelului ei, castel pe care-l dobîndise vînzîndu-se pe vremea cînd era o tînără cam tristă şi romantică, dar bătrînul murise, totul ieşise bine, Joseph era acolo, mai aveau ani frumoşi de trăit împreună, şi banii, mulțumesc lui Dumnezeu, nu lipseau. În zîmbetul pe care mi l-a aruncat în trecere exista o nuanță de ironie, dar şi o complicitate înspăimîntătoare. E clar că nimic n-o mai miră, a trecut prin toate, a încercat totul şi a învățat să privească orice cu indulgență. A atras-o pe Gabrielle la Torcy, şi crede că n-am de ce să-i port pică. Şi unul şi celălalt am profitat de aceleaşi ocazii, asta-i tot. Bănuiesc eu ce fel de distracții îşi organizează ei ca să-şi facă serile vesele şi parcă mi-o şi închipui pe Gabrielle în formă, surprinsă, dîndu-şi consimțămîntul, fericită, curioasă, temîndu-se mai mult decît orice să nu rămînă mai prejos, să pară mai puțin informată, mai puțin evoluată, ezitînd, sub privirile amuzate şi ațîțate ale celor doi. De multă vreme şi-au acordat unul altuia toată libertatea, fiecare servind drept confident şi căutînd să înlesnească aventurile celuilalt, aventuri la care participă cu dragă inimă, într-o înțelegere care le dublează plăcerea. Nu vreau să fac pe integrul mai mult decît sînt şi ştiu bine că nimeni n-ar fi de acord să se dea în vileag în întregime aşa cum este. Ştiu foarte bine de ce sînt şi eu în stare. Departe de mine, aşadar, pretenția s-o judec pe Nathalie şi s-o condamn. Dar am impresia că am păstrat amintirea acelui izvor cu apă vie la care

jinduiesc cerbii prin pădure, şi unde aleargă în cele din urmă să-şi astîmpere setea. Nathalie s-ar lăsa pe vine rîzînd şi s-ar bălăci acolo, gata pentru următoarea scadență. Nu-i adaug nimic de la mine şi nici nu fabulez, toate astea i se citesc pe față.

Probabil c-au vorbit despre mine la Torcy, Nathalie o fi povestit cum povesteşte ea de obicei, Gabrielle nu mi-a vorbit însă niciodată nimic despre asta. O dată sau de două ori mi-a sugerat c-ar trebui să merg şi eu cu ea într-o zi, dar a adăugat că e păcat că n-aveam timp, şi a trecut la alt subiect. Cîteodată, pe la orele zece-unsprezece noaptea, mă duceam pînă-n sat şi atunci priveam printre zăbrele şi zăream în curte maşina Gabriellei. Toate ferestrele de pe partea aceea erau închise, ca şi cum ar fi dormit cu toții. Gabrielle era deci acolo de dimineață, şi asta dura de săptămîni de zile, şi chiar dacă se făcea noapte tîrziu, ea tot nu se-ndura să se despartă de deliciile casei aceleia. Şi doar îmi spusese c-avea să se-ntoarcă să cineze, s-o aştept. Mă înapoiam pe cărare şi eram îngrozitor de trist. Vedeam parcă tot ce se petrecea în momentul acela la Torcy : zîmbetul liniştit şi aprobator al Nathaliei, ca o codoaşă plină de complezență, sau ca un martor curios care-şi trage din asta profitul printr-un subterfugiu, sau ca un actor eficace în acea mică scenă intimă, Joseph rîzînd pe înfundate de chilipirul acela neaşteptat, şi-ntre ei Gabrielle, veselă s-au pasivă, dar mereu de acord, interesată în primul rînd în ceea ce urma să se întîmple. Mi-a spus doar, în nenumărate rînduri, că nu putea să concea-

pă ca o femeie să se refuze unor anumite tentaţii, cu condiţia însă ca ele să se manifeste civilizat, şi-n acelaşi timp nu credea cîtuşi de puţin în pofta trupească, în atracţia imediată a voluptăţii.

— Dar atunci, cu ce scop ? o întrebam eu.

— Din curiozitate.

Mă întorceam aici, deschideam o carte, mă întindeam în pat cu iluzia că, poate, somnul avea să-mi curme lectura, şi că o să scap, în sfîrşit, de toate astea. Dar n-aveam curajul să citesc şi, de-ndată ce închideam ochii, mă cuprindea aceeaşi nelinişte. Renunţasem, fără-ndoială, de multă vreme la fericire, dar niciodată nu disperasem pînă într-atîta, în totul. Auzeam maşina, apoi poarta şi zăvorul tras. Stingeam lumina. O dată, de două ori pe săptămînă, Gabrielle venea la mine, se strecura în pat, îşi trecea braţele după gîtul meu şi-şi închipuia că mă trezeşte sărutîndu-mă. Nu schimbam o vorbă, nu mai simţeam pentru ea nici o umbră de dorinţă, mă achitam stîngaci de sarcina mea şi mă prefăceam că adorm din nou. Ea se scula încetişor şi se ducea în camera ei.

Într-o seară, bătuse miezul nopţii şi ea nu se-n-torsese încă. Am aşteptat-o, m-am culcat, m-am sculat din nou şi m-am învîrtit prin jurul casei. Îmi spuneam mereu că aşa nu poate să mai dureze. Cu cîteva zile în urmă o văzusem cum cobora plîngînd din camera ei :

— Nici de data asta n-am făcut nimic. N-am să reuşesc niciodată !

Şi-a petrecut toată ziua în camera ei, unde s-a încuiat cu cheia. A doua zi s-a dus din nou la

Torcy. De data asta eram hotărît să-i spun să rămînă acolo. Primăvara era în toi şi era o noapte transparentă şi blîndă. M-am îndreptat spre fundul parcului. În faţa zidului dinspre Torcy m-am oprit, am ezitat o clipă. Odinioară căutam pe dibuite în iederă cîte-o adîncitură în care să pun piciorul, ca să trec dincolo. Am sărit zidul fără nici o greutate, ca pe vremea cînd aveam treisprezece ani.

M-am trezit pe-o alee pe care n-am recunoscut-o. Pădurea aceea, atît de bine întreţinută, era acum în paragină : unii copaci erau dezrădăcinaţi, alţii spintecaţi în două, nişte crengi zăceau de-a curmezişul drumului şi în trecere m-am agăţat în mărăcini. M-am îndreptat încet către castel şi, cînd am ieşit din pădure, n-am mai regăsit şirurile de merişori, gazonul tuns scurt şi aleile cu nisip. Înaintam printr-o iarbă deasă, care crescuse înaltă şi acoperise totul. Bănuiam în penumbră masa neagră a castelului. O singură fereastră, de la primul etaj, era luminată. Îmi ţineam răsuflarea, ca şi cum cel mai mic zgomot ar fi putut să mă trădeze. Dac-ar fi apărut cineva lîngă mine, sau dacă vreun cîine ar fi dat semnalul, Gabrielle nu m-ar fi iertat niciodată. Era cît pe-aci să mă întorc din drum. După aceea însă mi-am spus : ce-am de pierdut ?

M-am aşezat pe una din treptele peronului, mi-am aprins o ţigară. Ce importanţă mai avea dacă m-ar fi văzut cineva, sau dacă ar fi venit cineva pînă acolo ? Respiram adînc aerul nopţii

și priveam deasupra mea cerul întunecat, pe care norii alergau la orizont. Căutam și nu mai regăseam tristețea aceea plină de îngrijorare care mă copleșise de luni de zile. Nici ceea ce putea să facă Gabrielle în casa aceea nu mai eram curios să știu, toate astea nu mă mai interesau, ea nu mai putea să-mi facă nici un rău. Încercasem inutil să fac să se deschidă inima aceea, atît de închisă în ea, atît de strict preocupată de ea însăși. Mult timp nu mai avusesem pentru ea nici cea mai mică stimă, dar ce îngăduință plină de pasiune avusesem în schimb, ce tandrețe inepuizabilă. În sfîrșit, izbutisem și eram eliberat. Îmi era tot atît de indiferentă ca și Nathalie sau ca Joseph, își găsise confrații și o mie de motive ca să nu-i mai părăsească. M-am cățărat totuși pe-un vas mare, care se afla pe al doilea peron. Eram chiar în fața ferestrei luminate, foarte aproape, și le-am văzut pe Gabrielle și pe Nathalie așezate în fața focului, cu spatele la mine. Stăteau nemișcate, puțin aplecate în față, și n-am putut să-mi dau seama dacă-și vorbeau. În dreapta căminului, cu cotul rezemat de-o masă și cu fața către mine, se afla Joseph. Scena era luminată de abajurul roșu al unei lămpi. La început m-am întrebat ce făcea, sau la ce se uita Joseph, cu un aer așa de absorbit. L-am văzut în mai multe rînduri cum mută cîte ceva de ici-colo, în fața lui, și, în sfîrșit, cum ține în aer cîteva secunde o carte de joc. Făcea o pasență. Cele două femei aveau aerul că nu se ocupă de el. Am rămas acolo vreo jumătate de oră, ghemuit, puțin decepționat, fără îndoială, dar curios

la ce avea să se întîmple. Gabrielle s-a ridicat și o clipă am putut să-i văd chipul. Arăta ca-n zilele ei rele. S-a aplecat deasupra unui fotoliu și și-a luat de acolo geanta, pe care a deschis-o ca să caute ceva în ea. Ceilalți doi se ridicaseră și ei, Joseph amestecîndu-și și apoi aranjîndu-și din nou cărțile. Nathalie s-a apropiat de oglindă și și-a trecut de mai multe ori mîna peste frunte. S-a îndreptat, în sfîrșit, în direcția ușii. Atunci Joseph și-a aruncat ochii spre fereastră și a spus ceva, în timp ce arăta cu mîna în direcția mea, dar nimeni n-a întors capul. A deschis primul ușa. Am băgat de seamă că purta un halat lung de casă. Nathalie și Gabrielle l-au urmat, și lumina s-a stins. Am mai așteptat. Toată fațada era întunecată. La etajul de deasupra s-a aprins încă o lumină, și-am văzut-o pe Nathalie cum deschide fereastra și închide obloanele. Atunci mi s-a părut că-mi aud bătăile inimii și am simțit o oboseală covîrșitoare și un mare dezgust. Dar n-a durat decît o clipă : s-a auzit pornind motorul unei mașini. Am coborît iute de pe observatorul meu și am pornit-o în goană spre pădure. Cînd eu săream zidul, farurile de la mașina Gabriellei măturau încet cîmpia. Am alergat pînă acasă, m-am urcat în camera mea și m-am dezbrăcat în mare grabă pe-ntuneric. Cînd Gabrielle urca scara, eu stăteam nemișcat în patul meu. Lăsasem ușa întredeschisă. Am auzit tîrșîitul pașilor pe scări și zgomotul acela abia perceptibil pe care-l face întotdeauna balustrada cînd nu ești atent. Gabrielle n-a venit la mine. Mi-am jurat atunci să rup.

VII

A DOUA ZI AM PLECAT ÎN ORAȘ fără să mă ocup de Gabrielle. M-am întors aproape de prînz. Cobora tocmai scara și avea părul ridicat, lăsîndu-i ceafa și gîtul descoperite, așa cum mi-a plăcut mie întotdeauna.

— Azi nu mă clintesc de-acasă, mi-a spus, rămîn cu tine. Vrei ?

Ne-am petrecut primele ore din după-amiază în parc, tăind mărăcini și curățind tufele de trandafiri. Gabriellei îi plăcea treaba asta, și-o făcea din toată inima. Își pusese un batic pe cap, niște pantaloni de catifea reiată, cizme, niște mănuși vechi și mînuia foarfecile cu multă îndemînare. Cînta :

Philomène
Mène, mène
Les galants au pré... [1]

Și tăia mărăcinii în cadență. Mă gîndeam ce-ar fi putut să fie viața noastră, și că totul s-ar mai fi putut încă aranja. Pe la șase a început să plouă și am intrat în casă. Am aprins focul în bucătărie. Gabrielle și-a scos baticul, și-a scuturat părul și a lăsat să-i cadă pe pardosea, una după alta, cizmele. Și-a întins către foc picioarele goale. Mă privea,

[1] *Filiomena-și*
duce, duce,
Amorezii-n fîn...
(Jos de cuvinte.)

rîdea și părea o fetiță care se bucură de viață. Cînd s-a făcut destul jeratic, am dat la o parte buștenii și am pus niște pîine la prăjit. Gabrielle mă rugase să-i aduc un fotoliu mare, în care stătea aproape culcată.

— E bine aici, mi-a spus ea.

Am pregătit cîteva tartine, iar Gabrielle le-a înghițit cu multă poftă. Apoi și-a băut pe-ndelete ceaiul. O serveam eu. Ne lumina numai focul și toate umbrele dansau pe pereți. Mi-a spus :

— Am văzut ascunzătoarea ducesei de Berry. Intri într-un dulap făcut în perete, destul de adînc, unde o bucată din podea se ridică. Ai loc exact cît să cobori pe-o scăriță. E o cămăruță cît o cutie de chibrituri, situată între două etaje. Plafonul de la primul etaj e ceva mai coborît, iar podeaua la cel de-al doilea ceva mai ridicată decît restul, dar nu se observă de loc, decît dacă știi. Am coborît acolo împreună cu Joseph. Au păstrat mobilierul, o masă, două fotolii, o canapea, nu prea e luxos. De exemplu, nu se vede nimic. Probabil că se lumina cu un sfeșnic și mă întreb cum putea să respire. Am rămas acolo vreo douăzeci de minute, nici nu-mi dau bine seama. Cînd închizi trapa, rămîi complet pe întuneric, simți că te sufoci și ai impresia că o să mori acolo și că nimeni n-o să te mai găsească vreodată. Și cu toate astea, au găsit-o.

— Dar nu acolo !

— Ba se pare că da.

— N-a venit niciodată acolo.

— Nathalie mi-a spus toată povestea, iar Joseph mi-a arătat hîrtii, scrisori, te asigur că așa este.

— Iar eu, la rîndul meu, aș putea să-ți istorisesc multe alte întîmplări din aceeași perioadă, dar care sînt în schimb adevărate.

— Tu nu-mi povestești niciodată nimic, nu prea ești drăguț.

— Pe comoda din bibliotecă ai văzut sipetul acela negru încrustat cu sidef, cu arabescuri care seamănă cu o tufă de măceș ?

— Mi se pare că da.

— În mijloc, pe-o plăcuță mică, e un nume : Angélique. Era străbunica mea, pe care n-am cunoscut-o, bineînțeles. S-a născut în 1815. În epoca de care-mi pomenești tu și în care toată lumea nu vorbea decît despre ducesa de Berry ea avea, deci, aproximativ douăzeci de ani, și mi-o imaginez cam în genul fetei aceleia care scrie, desenul care se află în camera mea, și pe care l-am cumpărat din Village Suisse. E un Boilly, se pare, dar nu cel adevărat, ci un frate sau un văr de-al lui, și de altfel nu cred nici asta. Fata are însă o înfățișare încîntătoare. Stă la o masă cu picioare răsucite, pe care e așezat un fel de pupitru ce servea la scris. N-ai remarcat de loc tabloul acela ? Scrie ținînd amîndouă mîinile aproape împreunate pe hîrtie, ca și cum ar vrea să ferească scrisoarea de ochii unui indiscret. Are o pieptănătură înaltă, cam ca tine în dimineața asta, cînd ai coborît din camera ta, numai că părul ei e înfoiat pe creștet și formează un fel de coroană. Să te uiți bine la ea.

— Dacă vrei.

— Are niște trăsături foarte fine, gura cam mică, prea mică chiar, o bărbie de copil, un guler mare, alb, legat cu un nod, și care-i coboară pînă pe umeri, și-o rochie ce pare făcută dintr-un material des și gros, strînsă pe ea și largă în jos, pînă la pămînt.

— Din alpaga, cu siguranță, și de culoarea *prune de Monsieur.*

— Se poate, și picioarele abia i se văd de sub marginea rochiei, și e încălțată cu niște sandale napolitane, cu barete încrucișate, pe care le bănuiești, peste ciorapii albi. Trebuie să fi avut și ea vreo douăzeci de ani pe vremea lui Ludovic-Filip, și pentru mine ea e Angélique, o fată foarte bine crescută, foarte neștiutoare, și care visa probabil curioasă la tot ce nu știa. Erau alte vremuri. Tatăl ei avea un pronume ciudat : Alcime.

— Ce nostim !

— Alcime de Cantalauze și fiica lui Angélique, e un roman de Octave Feuillet. Angélique nu părăsise niciodată Nollet, decît ca să meargă-n vizită pe la *prieteni ai familiei,* sau pe la veri, la Laran, la Pontier la Rachety, sau pentru cumpărături în oraș. Domnul de Cantalauze era foarte mîndru de fata lui. Devenise un bărbat impozant, care purta niște cravate mari și veste din mătase cu floricele. Am toată colecția într-un dulap, o să ți le arăt. Sînt mai interesante decît odăjdiile preotului tău.

— Îți mai amintești ?

— Îi făcea plăcere s-o ducă chiar el pe fata lui în oraș, într-o cabrioletă de culoare verde, care dansa parcă pe caldarîmul neregulat. Dom-

nul de Cantalauze trebuia să-și țină calul foarte în frîu și rîdea pe sub mustață văzînd-o pe Angélique cum sălta, ținîndu-se cu amîndouă mîinile de banchetă. Stendhal spunea că pietrele din caldarîmul acela erau ca niște *frigărui de rinichi*. De altfel, lui i se părea că întreg orașul e aproape la fel de urît ca și Bourges. Dacă te interesează, aș putea să-ți citesc pasajul.

— Ești un prost.

— Stendhal a venit aici chiar în perioada aceea. A intrat într-o frizerie, aproape de Place des Pénitents-Gris și a fost scandalizat de purtarea bărbierilor acelora grosolani. A văzut o fîntînă, o țărancă care ducea pe cap un păun, într-un coș, un seminarist de doisprezece ani, cu guler alb și pe cap cu tricorn, pe care-l ducea maică-sa de mînă. A fost foarte mîhnit. A mîncat la o pensiune, unde conversația i s-a părut de-o vulgaritate insuportabilă, și a plecat cu o diligență, sigur că a cunoscut bine orașul și că totul în el era urît. Asta e motivul pentru care aș fi vrut s-o fi cunoscut pe Angélique, stînd dreaptă în cabrioleta domnului de Cantalauze, care o privește tot timpul zîmbind. Eu îi văd ca și cum aș fi fost de față, și poate că asta înseamnă într-adevăr să fii romancier, aș vrea să cred că așa e. Numai că ar trebui să scriu toate astea, și nu să le povestesc, și asta e toată greutatea. După cîteva luni a venit Chateaubriand, și știu că, el, a văzut-o pe Angélique. A tras la *Hôtel de France*, din fața catedralei, și-n aceeași casă, cred, locuia Léontine de Villeneuve, care-i scrisese mult timp și a cărei poveste o să ți-o spun de asemeni. Ea era atunci măritată și

l-a invitat la masă, unde mai chemase și alți cîțiva prieteni. Acolo a întîlnit-o pe Angélique, care pretindea întotdeauna că ar fi găsit-o, spunea ea, „foarte pe gustul lui". Se așezase lîngă ea, înainte de masă, și-i vorbise despre vîrsta și despre singurătatea lui. Păstrase amintirea unui bătrînel foarte spilcuit, cu părul alb și stufos, cu capul cam mare, dar frumos, cu o figură prelungă și smeadă, ai cărui ochi și zîmbet n-a putut să le uite. A plecat foarte repede după cină. Era așteptat la Academia aceea unde sînt solicitat să intru și eu și unde cîțiva domni inutili l-au primit cu respect, cred că ți-i imaginezi, pe *bardul lui Atala*. Mă gîndesc că trebuie să se fi întors pe jos pînă la hotel, și că probabil s-a oprit în piață ca să asculte susurul apei de la fîntînă. Pe vremea aceea, orașele erau foarte liniștite, și puteai să auzi și apa de la fîntîni. A trecut apoi pe sub arcada de la intrare și a urcat scara cea mare de la *Hôtel de France*, pe care am cunoscut-o așa de bine. Iată ce mi-ar place să evoc în cartea mea, dac-o fi s-o scriu vreodată : umbra siluetei cam mărunte a bătrînelului aceluia, care a fost René de Chateaubriand, urcînd melancolic și singur scara casei aceleia, în care mă duceam aproape zilnic pe vremea cînd eram copil. *Hôtel de France* a dispărut apoi, și la primul etaj era *Cercle des Arts*, unde-și petrecea tata după-amiezele, orice s-ar fi întîmplat, între orele patru și opt. Își lăsa mașina în curte și tot acolo îl așteptam și noi. Curtea era complet întunecată, dar în stînga distingeam, destul de bine luminată, arcada aceea care avusese cinstea să-l vadă trecînd pe sub ea, cu o sută de

ani în urmă, pe domnul de Chateaubriand. Citesc foarte multe biografii, cred că ai văzut şi tu, nimic nu mă interesează mai mult decît asta, şi totuşi nu cred de loc în ele. Dacă cineva, prin imposibil, s-ar apuca să-mi povestească viaţa, aşteptările acelea de fiecare seară, într-o curte, în Piaţa Catedralei, n-ar merita fără-ndoială nici un rînd. De altfel, curtea nici nu mai există, nici arcada, şi numai faţada a rămas aproape intactă. O ştii: acolo sînt birourile Securităţii Sociale. Ar fi şi greu de imaginat curtea aceea mică, umedă, care era o hrubă întunecoasă, unde aşteptam mult cînd mă întorceam de la Colegiu, ca tata să-şi termine partida de cărţi, chiar în inima copilăriei mele şi a unei lumi pline de poezie, destul de ridicolă din anumite puncte de vedere, destul de desuetă, dacă vrei, şi care a dispărut aşa de repede, ca să se reconstituie pentru mine în jurul curţii aceleia mici, cu străzi şi cu case care nu mai sînt cele de azi, un oraş întreg într-o seară de iarnă dinainte de război, cînd nu ştiam încă ce avea să ni se întîmple. Eu şedeam în fundul maşinii, cîteodată alături de mine şedea fratele meu, iar mama în faţă. Nu vorbeam de loc, ne era frig. Poezia copilăriei e una din realităţile cele mai pline de mister din cîte cunosc. În curtea aceea un negustor de cafea îşi avea depozitul de marfă, închis de cum se înnopta, şi-n faţa uşii de la remiza aceea aşteptau nişte cărucioare mici, care distribuiau marfa în oraş. Nişte lăzi de lemn, pe trei roţi, care erau împinse ca nişte cărucioare de copii. Cărucioarele acelea mici, pe care le ghiceai rînduite de-a lungul zidului, în penumbră, şi inscripţia galbenă de pe fiecare dintre ele: *Cafés Debray*, mă gîndesc la ele ca la ceva straniu, înţelegi tu? Mă tem că asta nu se poate exprima. Ca să-ţi faci o idee, ar trebui să vezi lucrările unui pictor romantic german care-mi place foarte mult, foarte puţin cunoscut în Franţa, Kaspar-David Friedrich. De obicei el înfăţişează unul sau două personaje, de dimensiuni reduse de tot, care nu fac nimic, nici un gest, stînd în picioare, sprijinite de-o stîncă, de trunchiul unui arbore sau pur şi simplu de-un baston, sau cu braţele încrucişate, şi care *privesc*. În faţa lor se află marea sau un peisaj cu vîlcele, sau noaptea care învăluie pădurea, şi privirea acelor mici personaje, privire care nu se vede, natural, fiindcă stau cu spatele, face din marea aceea, din peisajul acela cu vîlcele, din noaptea aceea, un spectacol fantastic şi de neuitat. Ei bine, cînd eram copil, nu era de loc nevoie să privesc un peisaj vast, sau Oceanul, ca să mi se înfăţişeze caracterul singular al lumii. Cărucioarele acelea mici, puse unul lîngă altul, cu cele trei roţi ale lor cercuite cu fier şi cu numele *Cafés Debray*, şi care şedeau îngrămădite într-un colţ în curtea aceea, unde abia le distingeam, aşa cum nu deosebeşti mieii dintr-o turmă care s-a oprit, şi-n jurul lor zidul, la etaj cîteva ferestre luminate, iar la nivelul pămîntului lumina care străbătea prin arcadă făcînd să strălucească pietrele, dacă ar fi plouat, ca să scadă în fundul curţii, mi se pare că, avînd toate aceste elemente, dacă aş fi fost pictor, aş fi realizat cel mai frumos tablou de pe lume, care te-ar face să rămîi pe gînduri, să visezi şi să te miri, şi care ne-ar ridica oarecum deasupra vieţii de fiecare zi.

Sau poate că mă înşel. Tabloul n-ar fi de ajuns, ar trebui să-ţi poţi imagina, prelungind curtea aceea în toate direcţiile, oraşul copilăriei mele, Colegiul de unde veneam pe jos, ducînd cîteva cărţi în care se aflau lecţiile mele pe-a doua zi, şi periferiile pline de întuneric, pe care urma să le străbatem ca să ajungem pînă acolo, şi în casa aceea la primul etaj, saloanele de la *Cercle des Arts*, unde tata îşi scotea probabil ceasul din buzunarul vestei, gîndindu-se la noi. Artele care se cultivau acolo erau într-un stadiu embrionar, cu toate că biliardul şi jocul de cărţi puteau fi considerate şi ele o artă, dacă e să le judec după seriozitatea cu care vorbea despre ele tata, care pretindea că le stăpîneşte foarte bine. Cu siguranţă că nu constituiau o preocupare neglijabilă, lucru de care eram convins, de vreme ce fuseseră amenajate pentru asta nişte încăperi atît de vaste, atît de măreţe, cu nişte perdele impozante la ferestre, cu oglinzi grele agăţate deasupra şemineurilor, cu fotolii din piele adînci şi cu o bibliotecă mare cu dulapuri zăbrelite, în care pe toate cărţile scria cu litere de aur: *Cercle des Arts*. O dată sau de două ori am intrat şi eu acolo, abia îndrăznind să păşesc pe parchetul lucitor, băgînd capul pe uşi, privind la domnii aceia bătrîni cu craniul trandafiriu, cum şedeau imobili, petrificaţi în atitudinea maiestuoasă a senatorilor din Roma. Eram impresionat mai ales de un personaj care stătea în vestibul, în smoching alb, cu un aer respectuos şi-n acelaşi timp intratabil şi cu un nume pe care nu-l mai auzisem decît acolo şi ale cărui silabe neobişnuite constituiau o dovadă suficientă că funcţia lui era misterioasă şi importantă: *famulus*. Ocupa un rol de seamă în necazurile tatălui meu şi-n discuţiile lui, cînd făcea la masă bilanţul zilei respective: „Famulus, ne spunea el, s-a plîns şi-n seara asta. Dacă pleacă, înseamnă că *Cercul* a murit." Noi eram îngroziţi. Nu oricine voia era admis la *Cercle des Arts*, era un cerc închis, o elită, fiecare candidatură era pregătită cu mult timp înainte, se vota secret şi tata era foarte tulburat cînd ne spunea: „Cutare n-a făcut bine că s-a prezentat, mă aşteptam la asta, îl prevenisem, nu era copt, a avut trei bile negre". Toată lumea aceea nu se schimbase de pe vremea cînd domnul de Chateaubriand locuise în casa aceea, şi oraşul nici atît, la fel de slab luminat, seara, la fel de calm, cînd *domnii aceia*, odată partida terminată, se îndepărtau cu paşi înceţi, după ce trecuseră pe dinaintea noastră prin uşa cu geamuri a scării. Treceau pe sub arcada luminată, şi-i cunoşteam pe toţi după cum treceau. Făceau parte, fără nici o excepţie, din ceea ce tata numea *vechile familii*, cu alte cuvinte însuşi domnul de Chateaubriand li s-ar fi părut un inovator periculos. Purtau cu toţii cîte-un mantou care-i înfăşura ca un clopot, o pălărie cu borurile întoarse, unii cîte-un baston, cei mai mulţi o umbrelă, şi cu toţii arborau aerul grav al unei elite care nu-şi uită prestigiul. N-o să-ţi citez nici un nume care să nu-ţi spună nimic, în afară de unul de care îţi aminteşti cu siguranţă. Vedeam cum apare un omuleţ, care se ţinea foarte drept, încercînd să pară înalt. Mergea drept şi, dacă-l abordai, se oprea brusc, întindea mîna ca un automat, privindu-te drept în ochi,

cu un aer poruncitor şi distant. Cînd vorbea se schimba cu totul, se bîlbîia, zîmbea vag, dădea din cap aprobativ la tot ce i se spunea, înghiţea o frază, două în care bănuiai cîteva formule de politeţe, se înclina ca un june, îţi scutura mîna şi se retrăgea repede. N-am mai văzut niciodată un asemenea contrast şi o marionetă atît de subit dezarticulată. Generalul de Grosrouvre, ţi-aduci aminte ?

Gabrielle şedea cu un braţ îndoit pe spătarul fotoliului, şi dormea.

VIII

DE DATA ASTA LUCRURILE SE PETRECEAU într-o altă casă din oraş, la etajul al doilea, în acelaşi cartier, dar pe o stradă comercială şi aproape de cinematografe, unde erau lumini şi zgomot pînă noaptea tîrziu. Jos în faţa scării îţi atrăgea imedit atenţia o femeie cu un veşmînt care-i cădea în falduri, sistem antic, ţinînd în mînă un felinar ce nu mai era folosit. Studenţii îi puneau mustăţi, sutien, sau îi desenau cu negru conturul feselor. Proprietarul venea să se plîngă. Era primit cu toată cordialitatea la bar.

— Avem mulţi studenţi, i se spunea, tineretul e de partea noastră. Vă daţi seama că nu putem să ne plîngem de ei. Sînt turbulenţi, dar sînt drăguţi.

— Dar de gălăgia care se face în fiecare seară, ce părere aveţi ? Asta nu mai e politică, e ca la iarmaroc. Locatarii sînt furioşi, să vă arăt scrisorile pe care mi le trimit. O să fiu obligat să vă dau afară.

Se lăsa o scurtă tăcere, toţi se prefăceau că se consultă din ochi, pe urmă spuneau încet :

— Să nu cumva să faceţi una ca asta, domnule, vă rog să ne credeţi.

Proprietarul se retrăgea nemulţumit, căci se temea de represalii. Îl chemau atunci pe Théron şi-l făceau cu ou şi cu oţet : era responsabilul studenţilor.

— N-aveţi decît să alegeţi, le spunea el. Dacă nu vreţi să aveţi aici decît babalîci, o să aveţi o pace desăvîrşită, fără nici o glumă, şi-n şase luni n-o să mai existaţi.

Toată lumea era de acord că avea dreptate, dar i se propunea să-şi îndemne camarazii să facă un mic efort, o săptămînă, două, ca să-l mai potolească pe proprietar. El se ducea în sala studenţilor şi lua din nou în mînă cărţile de joc. Începeau să-i pună întrebări.

— Ei, da, bătrînii ăia care ne bat capul din nou, le răspundea el.

Numele lui adevărat era Théron de Fougères, dar i se spunea, pur şi simplu, Théron. Avea cred vreo treizeci de ani, şi era prin urmare mult mai mare decît mine. Îl admiram. Era slab, înalt, puţin încovoiat, cu maxilarele puternice, o figură răvăşită şi o privire care trecea parcă şi prin ziduri, un mers plin de nepăsare, gesturi degajate, şi un zîmbet distins. Era eternul student. Urma dreptul,

de ani de zile, și se ducea numai la terminarea cursurilor ca să stea de vorbă cu unul și cu altul, purtînd după el niște caiete slinoase, pe care le răsfoia din cînd în cînd între două partide de pocher. Ai lui îi trimiteau bani din Bretania, foarte puțini fiindcă erau săraci, și prînzurile lui depășeau foarte rar un sandviș pe-un colț de masă. E adevărat că numărul cafelelor pe care le-nghițea era fantastic. Fiecare din ele constituia cîte-un prilej ca să-și petreacă două ceasuri într-o sală dosnică, citind ziarele, perorînd sau jucînd cărți. Se instalase în viața aceea studențească, și nimeni nu-și mai putea imagina că avea s-o părăsească vreodată, avînd o profesiune, obligații, o întrebuințare a timpului sau anumite sarcini. Avea un aer extrem de fericit, și asta mă cîștiga și mă uimea în același timp. Cred că nutrea o oarecare simpatie pentru mine, cu toate că mă găsea prea cuminte, prea sîrguincios, prea studios. Mă apuca de umeri, mă zgîlțîia și-mi spunea :

— Distrează-te, micule.

Duminică dimineață mă lua cu el, să vindem ziare, și-mi fixa întîlnirea în camera lui, unde-l găseam bărbierindu-se, pe terminate, înfășurat într-un halat de casă murdar. Locuia în podul unui hotel cu aspect foarte urît, închiriase acolo o mansardă de unde se vedea un peisaj impresionant, cu acoperișuri și cu clopotnițe. Pereții erau acoperiți cu afișe, cu ziare prinse-n ace, cu caricaturi, cu fotografii, și pînă la lucarnă abia puteai să-ți croiești drum, atît de mare dezordine era : vrafuri de hîrtii îngrămădite pe scaune, haine aruncate la întîmplare, niște rufe puturoase, geamantane între-

deschise, niște cutii de carton pline cu cărți, pagini de curs împrăștiate pe toate mesele, și-n mijloc coji de pîine și scrumiere pline pînă-n vîrf. Lulele de toate felurile își împrăștiau scrumul pînă și pe pat, unde plapuma, cearșafurile, cuverturile alcătuiau un amestec confuz. Primăvara, cînd deschidea fereastra, le mai aerisea el pe toate astea, dar în lunile de iarnă era acolo ca-ntr-o vizuină. Mă primea mereu la fel, cu glume răsuflate, dar fără răutate.

— De unde vii, de la liturghie ?

Pînă cînd se îmbrăca, eu priveam pe fereastră, după aceea îl însoțeam pe străzi, mergînd la cîțiva pași în urma lui. Purta întotdeauna o haină de piele, și ziarele le punea sub brațul stîng, în așa fel încît să se vadă bine titlul, iar mîna dreaptă o ținea în buzunar sau avea în ea o pipă. Cutreieram cafenelele din Place des Pénitents-Gris, cele de pe bulevarde, alergam s-ajungem la ușa bisericilor la ieșirea de la slujbă. El striga numele ziarului și-l completa cu comentarii provocatoare, în care era vorba de oameni corupți, de gunoaie, de toată viermăraia internațională. Mă distram grozav. În cafenele se posta în fața unor domni impozanți care citeau *Le Temps* și le vîra sub nas ziarul lui. Ei îi făceau enervați semn să plece. Nu putea să-i sufere pe burghezi, pe popi, lucrurile romanțioase, romantismul și pe toți aceia, spunea el, care le țin isonul. Se uita la mine cu coada ochiului, eu mă înroșeam, și-aș fi vrut să fiu ca el. În zilele de întrunire se așeza la intrare și schița într-un carnet figurile noilor-veniți, metamorfozați în animale, în monștri, în obiecte. Avea un talent

extraordinar pentru caricaturizare. Acoperise pereţii din sala studenţilor cu caricaturi, în care obişnuiţii casei erau înfăţişaţi în diverse posturi. Generalul de Grosrouvre, călare pe-o mîrţoagă, trecea în revistă un batalion de fetişcane, cu fustele suflecate. Maestrul Billard pleda, cu o mînă pe inimă şi cu cealaltă pe-un sac mare cu bani. Hortense Bise, prezidentă pe viaţă şi trecută mult de vîrsta Tinerelor Regaliste, răsturnată pe-o canapea, îndura asaltul a patru vlăjgani. Erau acolo puzderie de caricaturi, pînă-n plafon, iar la colţurile încăperii, nişte simboluri obscene, scoase-n evidenţă cu chinovar şi care încadrau, ca nişte ramuri de palmier, flori de crin bleu. Fusese vorba de nenumărate ori să se zugrăvească din nou camera aceea, pe care doamnele nu puteau s-o străbată decît cu privirile-n pămînt, însă studenţii ameninţaseră să nu mai pună niciodată piciorul acolo. Ei erau viitorul Franţei şi li se făcuse pe plac.

Reuniunile mari aveau loc în încăperea învecinată care se termina cu o estradă închisă cu o perdea purpurie. Pe pereţi alternau mănunchiuri de drapele cu portretele unor oameni de seamă, Marius Plateau, amiralul Schwerer, Fustel de Coulanges, Maurras şi ducele de Guise, în ramă aurie, cu redingotă şi cu guler răsfrînt. Studenţii se îngrămădeau în fundul sălii şi asigurau un succes zgomotos tuturor oratorilor. În mijlocul lor o vedeam pe Gabrielle şi toţi erau ciudat de familiari cu ea, în timp ce eu abia dacă îndrăzneam să-i vorbesc într-atît era de frumoasă. Să fi tot avut vreo cincisprezece ani şi mergea încă la liceu. Rîdea, ţipa, îşi înghiontea prin surprindere vecinii

şi era îmbrăcată mereu cu un pulover pe gît, care-i mula corpul ca şi cînd ar fi fost goală. O observam de la oarecare distanţă, cu invidie şi melancolie. De obicei, lîngă ea se afla Théron, care-i făcuse portretul pe-un perete din cealaltă sală. Nu era o caricatură şi, de altfel, n-o recunoşteai de loc pe Gabrielle. Nu era reuşită. Oratorii erau prezentaţi de către generalul Grosrouvre. În sală zgomotul mai persista, întîrziaţii se strecurau printre scaune, era dată la o parte perdeaua care nu se trăgea decît cu opinteli, şi generalul Grosrouvre se urca pe estradă, ţinînd în mînă o hîrtiuţă. Fiindcă nu izbutea să rostească trei cuvinte unul după altul, folosea mereu aceleaşi fraze, cărora le schimba ordinea şi le ştia pe dinafară, aruncînd totuşi în fiecare clipă o privire îngrijorată pe însemnările lui.

— Astăzi, spunea el, dragi prieteni, avem privilegiul... În nefericita noastră ţară există încă glasuri... Şi oraşul acesta cu un trecut aşa de glorios... Aşadar, încă o dată, şi cu aceeaşi înflăcărare, vom cîştiga împreună bătălia de la Toulouse.

Din fundul sălii se porneau ovaţii îndelungi, iar generalul Grosrouvre se-ntorcea zîmbind la locul lui. Succesul ăsta îl cam mira, dar evocarea bătăliei de la Toulouse declanşa de fiecare dată acelaşi entuziasm, aşa că termina de fiecare dată cu asta.

— Atenţiune, spunea Théron pe şoptite, vedeţi c-o să ajungeţi la Bătălia de la Toulouse. Cum auziţi, de trei ori ura.

Într-o zi l-am întrebat :
— Bine, dar n-a fost o înfrîngere ?
S-a uitat la mine necăjit :
— Eşti un ideolog.
Într-o duminică dimineaţa, cam prin luna mai, m-am dus să-l iau, ca de obicei, pe Théron de la el de acasă. Era încă frig, şi parcă mă văd şi acum urcînd scara îngustă a hotelului, cu amîndouă mîinile înfundate în buzunarele pardesiului. Ajuns în faţa uşii, am auzit voci înăuntru şi am bătut încetişor. S-a făcut întîi tăcere şi după aceea Théron mi-a strigat să intru. M-a surprins căldura din încăpere şi, cum am intrat, am văzut dreptunghiul mic roşu încins de la o sobă cu cărbuni, în care Théron nu făcea niciodată foc aşa de dimineaţă. Théron şedea în picioare, în faţa lucarnei, îmbrăcat numai cu pantalonii de la pijama, cu bustul slab şi scobit şi cu un smoc de păr lung pe piept. Cu mişcări mici şi circulare, îşi punea nepăsător pe obraz săpun de bărbierit şi am avut impresia că se uită în spatele meu, abia ţinîndu-se să nu rîdă. M-am întors şi am văzut-o în pat pe Gabrielle.
— Te miră ? m-a întrebat Théron.
Gabrielle rîdea, cu umerii afară din cearşaful care-i desena exact forma picioarelor întinse. Aveam şaptesprezece ani şi desigur şi o anumită părere în legătură cu fetele. Îmi imaginam sărutări în poartă, pe străzile întunecate, dorinţe, o anumită abandonare, mîngîieri, îmbrăţişări, dar la sfîrşit o oarecare sustragere, fata eliberîndu-se, făcînd stînga-mprejur şi amînînd restul pentru o

viitoare întîlnire, care n-avea să mai aibă loc. Ştiam şi cîţi ani avea Gabrielle, vreo cincisprezece, şi iat-o în patul lui Théron, complet goală, proptindu-se-n coate ca să-mi întindă mîna, descoperindu-şi în felul ăsta începutul sînilor cu cea mai bronzată piele pe care am văzut-o vreodată şi spunîndu-mi :
— Fii drăguţ, du-te şi ia-mi două cornuri, mi s-a făcut foame.
Şi mie mi se făcuse foame de tot ceea ce îi dăruia ea lui Théron, care rîdea ca şi cum asta era ceva caraghios şi lipsit de importanţă ; îmi bătea inima cînd am luat-o la fugă pe scări, eram năuc şi înspăimîntat. M-am întors cu cornurile, dar Gabrielle uitase că-i era foame, sau nu ştiu ce se întîmplase, era întoarsă cu faţa la perete, cu cearşaful tras pînă peste cap şi părea că doarme, ghemuită. Théron mi-a făcut semn să ies, că avea să vină şi el. L-am aşteptat destul de mult pe trotuar, mergînd încolo şi-ncoace. A fost ultima oară cînd m-am mai dus să vînd ziare împreună cu el.
Cînd au început din nou cursurile, nu ne-am mai întîlnit, dar continuam să-l zăresc pe Théron pe stradă. Îl ocoleam. Gabrielle îl însoţea adesea. Dacă el se prefăcea că nu mă vede, ea în schimb mă saluta, zîmbindu-mi drăguţ. Niciodată cred, abia azi îmi dau seama, n-a fost mai frumoasă ca pe vremea aceea. Théron m-a socotit probabil un trădător, poate chiar un spion, fiindcă foarte curînd după aceea am trecut pe poziţii opuse. Ultima dată l-am întîlnit în 1942, şi atunci a venit el la mine şi m-a oprit. Purta un soi de uniformă,

cu un centiron din piele și niște cizme grozave. Mi-a întins mîna și m-a examinat cu atenție. Îmbătrînise. Mi-a vorbit de război.

— Cred că ți-ai dat seama, mi-a spus el. Acum e clar ca lumina zilei, n-o să existe nici un fel de milă pentru tîrîturi. Tu de partea cui ești ? Ai văzut ce fac în Rusia, și unde au ajuns ? Ce zici de asta ? Săptămîna trecută l-am văzut pe Brasillach. Mi-a spus : sînt proști de-și bagă degetele-n ochi, și-n zece ani, odată războiul terminat, o să facem ce-o să vrem din ei ; dar un popor care s-a ridicat ca al lor, care i-a bătut pe toți și ține-n mînă întreaga Europă, merită să-ți scoți pălăria în fața lui. Nu crezi ?

Am fost evaziv, Théron s-a îmbufnat și m-a lăsat. A sfîrșit prost. Se angajase în Legiunea străină, a fost rănit în Indochina, a mai dus-o cîtva timp, și-a murit într-un spital fără să fi ajuns să mai revadă Franța, și nimeni nu mi-a mai pomenit niciodată nimic despre el, ca și cum nici n-ar fi existat, ca și cum nimeni nu l-ar fi cunoscut, un tip prea compromițător, un aventurier, un apucat. Théron ? Théron de Fougères ? Nu-l cunoaștem. În afară de Gabrielle, care mi-a spus :

— Îți mai aduci aminte de Théron ? Am fost cu el, cît timp ? Trei-patru ani, cred. Închipuie-ți, avea un sex mic de tot, aproape invizibil în repaos ; și nici în celelalte momente nu făcea doi bani. Cu el n-am simțit nimic niciodată, și cu toate astea niciodată nu l-am înșelat, nici măcar o dată.

IX

AȘADAR, MĂ-NTORC MEREU LA ACELAȘI SUBIECT. N-am să ajung să scriu deci niciodată *Bătălia de la Toulouse*, nici vreun alt roman, niciodată. Ce fericit am fost cînd am scris rîndurile de mai înainte, eram eliberat parcă de tot, și coboram în mare grabă în fiecare dimineață, ca să-mi reiau lucrul, ba nu, plăcerea. După atîtea planuri deșarte și după atîta incertitudine, cred că am ajuns, în sfîrșit, să știu încotro merg. Mă-ndrept bîjbîind către noaptea îndepărtatei mele copilării, ca eroii aceia din romanele *negre* de acum o sută cincizeci de ani, care străbăteau subterane, coborau pe scări interminabile, își auzeau zgomotul pașilor care răsunau pe sub bolți, pipăind cu mîinile pe ziduri ca să găsească o ieșire. În bezna aceea dădeau în cele din urmă peste vreun cadavru, peste vreo femeie întemnițată, peste vreun schelet înlănțuit sau peste o baltă de sînge. Pentru mine nu există nimic din toate astea, nici o grozăvie, nimic scandalos și neobișnuit, decît doar tainele vieții mele, de bună seamă. Puncte de reper, străfulgerări în noapte, imposibil să leg din ele o istorisire închegată, dar prin ele se explică totul. Întîmplările care aveau să-mi hotărască viața sînt niște întîmplări pe care nimeni nu le-a băgat în seamă, toate din domeniul a *ceea ce nu se povestește*, prezente pentru mine astăzi ca și cum încă le-aș trăi, acum cînd se luminează de ziuă, o zi mohorîtă de ianuarie, friguroasă, și-n

care, datorită lor, am regăsit plăcerea de a scrie. Cînd mă gîndeam la *Bătălia de la Toulouse*, cînd cercetam gravuri și hărți ca s-o cunosc mai bine, trișam, ori cu asta nu-ți e îngăduit să trișezi niciodată. Nu poți să scrii nici o operă de valoare cîtă vreme n-ai spus ce ai pe suflet, oricît te-ar costa. Să vezi că *oamenii respectabili* îți întorc spatele e o adevărată plăcere, și nu trebuie să te temi de asta, și cu atît mai mult de faptul că ai să treci drept un prost. Nu merită să așterni pe hîrtie nimic altceva în afară de ceea ce nu îndrăznești să spui nimănui, în mod deschis, și de ceea ce sfidează cinstea și toate convenientele, bineînțeles, dar și ridicolul. E pragul în fața căruia cei mai mulți se opresc și se pierd. Aș avea multe de spus în privința asta. Un oarecare recul e indispensabil, fiindcă totul se clarifică cu timpul. Și aici Gabrielle mi-a fost de folos. Observ acum cu curiozitate și cu surprindere că e amestecată în tot ceea ce a contat pentru mine, într-un chip cu totul neînsemnat, poate, adeseori printr-un singur cuvînt aruncat la întîmplare, mult timp după aceea, dar care de fiecare dată pătrundea adînc, ca un mic pumnal foarte ascuțit care-ți intră în inimă. E singura femeie de la care am învățat într-adevăr ceva. Am rămas multă vreme un om foarte naiv, în ciuda aparențelor, și Gabrielle a adăugat, fără să-și dea seama, o mică umbră neagră, destul de sordidă, dar crudă, la ceea ce credeam eu că știu. M-a făcut să înțeleg că totul era diferit de ceea ce crezusem eu, nu că m-aș fi înșelat, ci că nu cunoscusem îndeajuns totul. Mai exista ceva în plus care-mi scăpase. Dacă aș fi

continuat să trăiesc cu ea, poate aș fi sfîrșit prin a nu mai crede în nimic, ceea ce este iar greșit, așa că m-am oprit la timp. I-am produs o supărare fără-ndoială, dar ea mi-a revelat un lucru la care mă puteam aștepta : o anumită pată neagră, pe care singur n-aș fi putut să mi-o închipui, o anumită latură a lucrurilor, și gustul acela dulce-amar al vieții.

Cînd generalul de Grosrouvre cobora scara la *Cercle des Arts* și mă uitam la el din curticica în care-l așteptam pe tata, nu vedeam numai un bărbat plinuț, care-și bomba pieptul : alături de el mergea o umbră care mi-era dragă, sau mai bine zis era înconjurat de un fel de lumină pe care numai eu o vedeam. Îl pîndeam cînd trecea, mereu cu aceeași emoție. Aveam numai cincisprezece ani cînd îi spusese tatii, poate numai din politețe și fără să pună prea mult accent pe asta :

— Să vină băiatul dumneavoastră să-i vadă pe copiii mei, într-o joi, săptămîna viitoare, sau cînd vrea el, fără să ne anunțe, ca orice prieten.

Locuia într-o casă înaltă, în apropiere de Jardin des Plantes, clădită pe la 1860, arătoasă, solidă, avînd la mijloc o curte pavată în care se aflau grajduri, remize pentru mașini, și deasupra tuturor ușilor armele familiei : un păun cu coada în evantai. Pe pereții scării de la intrare, tapetați cu un creton gălbui, care începuse să se destrame și să se rupă, generalul de Grosrouvre agățase copii după tablouri celebre, care preamăreau Franța, făcute de una din surorile lui, nemăritată, și care-n felul ăsta își înșelase cei șaizeci de ani de viață pierdută. Nefericita aceea, pe care am vă-

zut-o de două-trei ori zăcînd neputincioasă într-un fotoliu, copiase gravurile şi născocise de fiecare dată culorile. *Eliberarea Orléans-ului* era roz şi verde. *Încoronarea lui Carol al X-lea,* negru şi auriu, şi toate scenele care-nfăţişau războiul din 70 erau albastre, cu mult roşu pentru pantaloni. Asta nu-mi displăcea. Urcam scara, arzînd de dorinţa să-mi dau viaţa pentru Eterna Franţă şi pentru fetiţa nu prea drăguţă care avea să-mi deschidă uşa, strîngîndu-mi stîngaci mîna, întorcînd puţin capul, în timp ce eu aş fi dorit să-i acopăr faţa cu sărutări. Avea părul strîns la ceafă cu o panglică şi mergea cu picioarele puţin aduse înăuntru, ceea ce mi se părea naiv şi-n acelaşi timp încîntător. Cînd îi spuneam ceva, avea o privire puţin ironică. Venea uneori pe la Nollet împreună cu părinţii ei, se aşeza în bibliotecă, fără să lase din mînă cartea pe care i-o dădeam, sau, primăvara, şedea în faţa casei şi nu se ocupa de mine. Visam întotdeauna că aveam să facem împreună înconjurul parcului şi că aveam să-i mărturisesc totul. N-o interesa parcul, nici eu, ci prefera mult mai mult *Poveştile ilustrate,* şi cînd o strigau ca să plece, ridica în sfîrşit ochii, cu regret, privea mirată în jur şi se ducea. O vedeam pretutindeni, nu puteam să-mi imaginez viaţa fără ea şi voiam să săvîrşesc lucruri mari ca să fiu demn să mă iubească. S-a măritat, a avut mulţi copii, trăieşte nu ştiu unde, şi nu mai am ce face cu foarte onorabila ei viaţă. A fost un semn al destinului, la începutul vieţii mele. Nu m-am înşelat asupra lui, şi-am rămas stigmatizat. Am iubit şi n-am fost iubit. Fără-ndoială am fost iubit de părinţii mei,

de fraţii şi de surorile mele, dar asta mi se părea un fapt de la sine înţeles şi, dacă aş fi fost cu totul altul, ei m-ar fi iubit la fel. De data asta eu alesesem pe cine să iubesc, dar nu fusesem ales la rîndul meu, nu eram iubit. Cînd, adunîndu-mi tot curajul, îi spuneam :

— Trebuie să-ţi spun ceva foarte important.

Ea îmi răspundea :

— Nu mă-ndoiesc de asta.

Sau, în ajun de vacanţă, o întrebam :

— Ai să-mi scrii ?

— Poate.

Din Jardin des Plantes se vedeau ferestrele ei, şi-n zilele libere mă duceam să mă plimb pe acolo şi să privesc perdelele pe care nimeni nu le dădea la o parte. În plină iarnă eram singurul în grădina aceea în care şuiera vîntul. Mă opream între două statui de bronz care reprezentau un lup şi un cîine ameninţîndu-se. De acolo vedeam cel mai bine faţada casei, balcoanele, uşa de la intrare, dar n-am văzut-o niciodată ieşind, decît însoţită de mama sau de surorile ei. Alergam pe-o străduţă, mă încrucişam cu ele, le salutam şi ştiam că ziua mea era terminată şi că zilele următoare nu prezentau nici un interes pînă duminica următoare, cînd aveam să vin din nou, şi cînd totul avea să se petreacă la fel, stînd la pîndă în Jardin des Plantes, între lupul de bronz şi cîinele care-şi păzeşte puiul. Tata mă dusese de multe ori acolo cînd eram mic, îi plăceau grădinile şi animalele în cuştile lor, pe care le priveam mult timp. Tata le cerceta cu o atenţie, cu o curiozitate şi cu o uimire care mi se păreau ceva foarte copilăresc cînd

aveam douăzeci de ani, dar pe care astăzi le înțeleg perfect. Adunam niște păstăi roșcovane și uscate care cad din copaci și le dădeam caprelor să le mănînce. Tata mă ducea la marginea unui rîuleț unde se aflau lebede, rațe cu guler verde și niște pești mari și cenușii, și-mi spunea :

— Privește !

Treceam printre lupul și cîinele de bronz, așezați pe soclurile lor, între care se afla o alee, și-mi provocau mereu o strîngere de inimă. Într-o parte se vedea un buldog, o cățea cu mamèle mari și cu o zgardă grosolană, cu botul deschis, amenințător. Sub pîntecul ei se afla o strachină răsturnată și puii ei care dormeau. În față era lupul, cu capul întors către cățea, pe care o privea provocator, arătîndu-și colții ascuțiți, zbîrlindu-se și ținînd în gheare un cățeluș care nu se zbătea, ci ședea ghemuit, și el, dormind poate, pierdut.

— Vezi ? îmi spunea tata. Ai înțeles ?

Trebuie să fi fost tare mic atunci cînd am văzut pentru prima oară scena asta și nu mai știu dacă a fost nevoie să mi-o explice, dar în cursul anilor n-am privit-o niciodată fără să mă cuprindă teama. Dădeam capul pe spate, căci cele două animale erau plasate foarte sus deasupra mea, și mă întrebam cum poate fi tolerată o asemenea nedreptate. Pentru cățeluș, odată furat de la mama lui, fie că era sau nu mîncat, ireparabilul se comisese. Maică-sa îl privea, dar nu putea să ajungă pînă la el, să și-l ia înapoi, să-l salveze. Dormea făcut ghem sub laba lupului, nu știa și nu-și dădea seama de nimic. Eu știam, încă de pe atunci. Eram

un băiețaș mic care se plimba de mînă cu tatăl lui, dar înțelesesem deja că nimic n-ar putea s-o înlocuiască pe mama și că, pierzînd-o, aș fi pierdut totul. Eu n-am fost mîncat imediat, la fel cu cățelușul acela, de multe ori chiar am crezut că sînt salvat, eram îndrăgostit, orbit, mi se părea că încep să trăiesc cu adevărat, și copilul de odinioară îmi făcea milă. Marile evidențe, certitudinile esențiale, atunci le-am avut totuși, cînd mergeam împreună cu tata prin Jardin des Plantes. Într-o zi aveam să fiu cățelușul acela de sub laba lupului și totul avea să se-mplinească. Iluzia a început cîțiva ani mai tîrziu, cînd abia mă dezobișnuisem de pantalonii scurți, și dacă mă opream între cele două socluri de piatră, în același loc, nu mă mai interesau cîinele și lupul, ci priveam fațada casei aceleia mari, care se vedea așa de bine, fără să fiu văzut, din aleea aceea, cu ornamentele ei, cu cariatidele de la ultimul etaj și cu balcoanele pe care se cățărau volbură albastră și albă. La una din ușile acelea cu geamuri așteptam să apară un chip de fetiță, mă învîrteam prin Jardin des Plantes pînă la căderea nopții, eram deznădăjduit. Atunci l-am descoperit pe *Werther*. Pe-o străduță apropiată exista un teatru care-și luase numele de la o altă grădină. Era deschis numai pentru elevi, joia și duminica, și se jucau acolo numai marile tragedii clasice, sau spectacole de patronaj. Avea de jur împrejur, la jumătatea înălțimii lui, o galerie, de unde coborau în antracte hîrtii multicolore, în care fuseseră înfășurate bomboane sau șocolată. Cortina de pe scenă

închipuia, ca de obicei, o stofă cu cute lungi, strînse cu un şiret care se termina cu două pompoane uriaşe, dar desenul de pe ea abia se mai vedea, fiind şters de mîna timpului. Cînd cortina aceea se ridica, în faţa unei săli cufundate brusc în întuneric şi-n care se făcea cu greu linişte, lumina gălbuie a rampei lumina o lume ciudată, în care oamenii vorbeau cu o voce stridentă, în general în versuri alexandrine, sau vorbeau cu ei înşişi, foarte tare, sau îşi împărtăşeau, sub semnul celui mai desăvîrşit secret, confidenţe pe care le auzea întreaga sală. Dacă aveam norocul să stau în primele rînduri, aspiram cu deliciu un miros specific, pe care-l emanau scîndurile, miros de praf stîrnit şi de carton încins. Nu existau decît două sau trei decoruri, şi personajul cu perucă din rama lui, care se afla pe perete în salonul cel mare în care Rodrigue cădea la picioarele Chimenei, asista cu indiferenţă şi la durerea lui Harpagon, şi la *Malheurs de Sophie* şi la atitudinile pioase din *Ces Dames au chapeau vert.* Cum se aprindeau din nou luminile, şi sala fremăta iar de strigăte, de chemări şi de rîsete, mă urcam la balconul înţesat de fetiţe în uniforme de pension, cu guler bleumarin, cu fuste plisate şi care, în timp ce flecăreau, sugeau zaharicale. Îmi croiam drum pînă la cea pe care-o zăream imediat, de îndată ce ajungeam la capătul scării, gîfîind şi tremurînd puţin, şi-i spuneam :

— Poţi să vii la Nollet, cu părinţii tăi, joia viitoare ?

Ea îmi răspundea :

— De ce nu ?

În felul ăsta aveam înaintea mea cîteva zile, pe care mă străduiam să le consider drept zile fericite. La teatrul acela am văzut *Werther.* Jos, în faţa scenei, erau patru-cinci muzicanţi, dirijaţi de un şef de orchestră cu părul lung şi alb. Oriunde aiurea cîntăreţii aceia ar fi provocat ilaritate, dar pe mine m-au făcut să plîng. Cînd l-am văzut apărînd pe Werther cu cizme scurte şi cu pălărie de surugiu, cu un aer cam rătăcit, invocîndu-l pe Dumnezeu şi Natura, în timp ce două viori plîngeau patetic, m-am recunoscut pe mine. Către sfîrşit scena e foarte slab luminată. Prin geamul unei ferestre se vede zăpada care cade în fulgi mari. Pe stradă trec femei cu capul acoperit şi ţinînd în mînă cîte-un felinar, iar Werther e singur în casă, în picioare, lîngă o masă, şi-şi încarcă un pistol. Se aud rîsete de copii, e seara de Crăciun, şi Werther o să moară. O ştiam încă de pe-atunci, era marea descoperire a celor cincisprezece ani ai mei : nu exista fericire mai mare decît o dragoste împărtăşită, şi în faţa unei iubiri nenorocite nu-ţi găseşti scăparea decît în moarte. Cînd Werther trage să moară, întins pe pămînt, Charlotte se aruncă peste trupul lui. Amîndoi cîntă, destul de mult, nu ştiu ce. Şi eu mă vedeam murind, în sfîrşit înţeles, şi consolat.

— Sigur că da ! mi-a spus Gabrielle, mergeam şi eu la *Théâtre du Jardin Royal.* Ce curios că nu te-am văzut niciodată. De altfel, noi eram exilate la balcon şi n-aveam voie să coborîm în sală. Băieţii ne priveau de jos cu jind, dar pe noi nu ne interesau de loc, contrar de ceea ce-ţi închipui

tu probabil. Exista o ușiță dosnică și o scară neagră de tot care cobora în culise și pînă sub scenă. Trebuia să pășești cu atenție pe întuneric, lipseau trepte, nu exista rampă și la cel mai mic pas greșit ai fi căzut în gol. Nici nu poți să-ți închipui ce se petrecea în beciul acela plin de moloz și de praf, unde fuseseră îngrămădite tot felul de decoruri vechi, costume de teatru în niște coșuri de nuiele, cu paiete, cu pene de struț și cu dantele rupte. Adevăratul spectacol, te rog să mă crezi, acolo era. Ne duceam acolo, cîte două sau trei o dată, niciodată mai multe și niciodată în antracte, ne-ar fi văzut. Cum se ridica cortina, începea aventura. Trebuia să te strecori pe sub bănci și să te tîrăști pînă la ușiță. Eram una dintre cele mai amatoare să cobor, n-aș fi lăsat să-mi scape ocazia pentru nimic în lume, și, cu toate astea, ce făceam noi pe atunci sub scenă n-a fost niciodată genul meu, dar mi se părea un lucru caraghios, neprevăzut, periculos și întotdeauna mi-a plăcut riscul. Era în toată povestea aceea o notă foarte picantă, pe care atunci n-aș fi știut s-o definesc exact, dar de care azi îmi dau mai bine seama. Ne duceam să-i vedem pe marii dramaturgi, pe scenă înfloreau sentimentele cele mai nobile, toată lumea își vorbea în versuri, se desfășura fastul secolului clasic, și noi, ce făceam ? Nici nu-ți poți imagina. O dîră de lumină pătrundea prin podeaua scenei și abia vedeai în beciul ăla. N-am mai încercat niciodată de atunci exaltarea pe care-o simțeam acolo, plăcerea aceea furată în mare grabă, căci trebuia să lucrezi repede, cu teama de a fi surprinsă, de

a vedea pe neașteptate o lumină atîrnată deasupra ta și două sau trei călugărițe, cu chipurile îngrozite, la picioarele scării. Auzeam deasupra noastră pașii actorilor și din cînd în cînd frînturi de dialog, mereu tragice. Se juca *Cidul* sau *Horațiu*. Sau Poliect voia cu tot dinadinsul să sfărîme idolii. Îți amintești ? Era de necrezut ! Încercau să-l potolească, îi arătau că nu e momentul potrivit, că fapta lui n-ar servi la nimic, ci dimpotrivă, că ar fi făcut mai bine dacă ar fi stat liniștit, iar el răspundea : „Nu, nu ! Acum, imediat ! Dați-mi un ciocan, vreau să sfărîm idolii !“ În timpul ăsta, sub scenă, fetele se tăvăleau ca niște pisicuțe. Mi se pare că asta se numește viață, în adevăratul sens al cuvîntului !

X

LUNA LUMINEAZĂ CÎMPIA INUNDATĂ, și dincolo de copaci zăresc pînze de apă întinse, strălucitoare. După atîta ploaie, cerul e limpede și s-a lăsat ger. Umblu de la o fereastră la alta, cîmpul e alb, copacii par decupați ca o dantelă neagră și noaptea o să mai dureze un ceas, două. Chiar acum s-a auzit țipătul unei cucuvele, un țipăt din gît care se strangulează, apoi o modulație dulce, de două ori. Pe masa mea, chiar sub lumina lămpii, doarme pisica neagră, cu cele două labe încrucișate, și dacă vorbesc cu ea, abia dacă deschide un ochi chinezesc, care mă observă, ca o

străfulgerare, şi se închide apoi la loc. Cîmpia în toiul iernii, ce singurătate fără pereche! Întotdeauna, la ora asta, cînd e încă noapte adîncă, simt cel mai puternic fericirea de a scrie. Dar de cîteva zile am atîtea de spus încît mă grăbesc să mă întorc seara, după terminarea lucrului, după ce l-am dat uitării, ca să iau iarăşi caietul ăsta şi să pornesc din nou la voia întîmplării. Aşadar, nu m-am înşelat : trebuia să mă despart de Gabrielle şi n-o regret. Regret oarecum, în ceasurile mele de veghe, sentimentul de dragoste pe care l-am avut pentru ea.

Îi rămîn dator cîteva zile fericite, dar am cunoscut şi altele, de altă natură, şi pe care a sosit momentul să le recuperez. Ca la jocurile de copii unde există o comoară ascunsă, *ard*. Să povestească bătălia de la Toulouse, sau să-l înfăţişeze pe Wellington pe calul lui alb, oricine ar putea s-o facă, sînt de ajuns cîteva cercetări în arhive. Dar ceea ce ştiu numai eu singur, ceea ce n-am mărturisit niciodată nimănui, ceea ce mi se pare că e atît de uşor de spus, şi totuşi, în acelaşi timp, se ascunde, se retrage şi-mi scapă, pe măsură ce mă apropii de acel ceva, iată ce trebuie să prind, şi să exprim.

Aveam doisprezece sau treisprezece ani, fratele meu era *novice* la Trappe, şi în vacanţa de Paşti şi de Crăciun mama şi cu mine ne duceam să-l vedem. Ni se punea la dispoziţie o locuinţă în afara mănăstirii, alcătuită din trei încăperi umede şi întunecoase, unde nu aveam nici măcar curent electric. Petreceam acolo opt-zece zile parcă în afara timpului. Nu mă deplasam acolo fără să

mă aprovizionez regulat cu cărţi. Parcă mă văd cocoţat în patul acela înalt de ţară, ghemuit sub plapumă, fiindcă era frig, citindu-l, la lumina unei luminări, pe Musset în ediţia mică Hatier.

Poète, prends ton luth ; le vin de la jeunesse
Fermente cette nuit dans les veines de Dieu.
Mon sein est inquiet ; la volupté l'oppresse,
Et les vents altérés m'ont mis la lèvre en feu.
O paresseux enfant, regarde, je suis belle.[1]

Citeam fără să clipesc, n-aveam nici o nelinişte în privinţa asta, nimic nu era în stare să-mi tulbure pacea. Spiriduşul acela mic, care de atunci încolo avea să-mi ţină de atîtea ori tovărăşie, care mă copleşeşte şi mă descurajează rînd pe rînd, dar care-mi aduce de fiecare dată aceleaşi speranţe şi pe care mă grăbesc să-l întîmpin cu nerăbdare, cu braţele deschise, dormea încă, sau nu-şi făcuse încă apariţia, sau, dacă era prezent, ştia poate să se ascundă bine şi să facă pe linguşitorul. Totul mi se părea simplu şi clar. Camera mamei se afla lîngă a mea, şi aveam numai pentru noi doi o sufragerie, cu tablouri înfăţişînd scene religioase, o cruce din porţelan, iar pe masă un covor de mătase brodat. Ferestrele dădeau spre zidul bisericii, care se afla la o distanţă de doi metri şi niciodată nu mi-a fost dat să văd un orizont atît

[1] *Poete, ia-ţi lăuta ; licoarea tinereţii*
În astă-noapte fierbe în sîngele divin.
Inima-mi bate tare ; plăcerea o ucide,
Şi vînturi otrăvite pe buze mi-au pus foc.
Nu zăbovi, copile, priveşte, sînt frumoasă.

de limitat, o vedere atît de urîtă, să cunosc o tăcere atît de absolută, o atît de mare tristețe aparentă, și cu toate astea atîta bucurie. Un frate călugăr cu barba lungă ne aducea mîncarea pe o tavă : supă cu lapte, cartofi fierți și o bucată uriașă de brînză țărănească, care mi se părea delicioasă. Ceasurile nu se scurgeau, ci zburau, între utrenie și vecernie, cînd se lăsa noaptea și cînd în biserică nu mai era luminată decît statuia Fecioarei, cu brațele ridicate, plasată foarte sus, în spatele altarului. Asistam la slujbă îmbrăcat cu un antifonar greu, cu fermoar de aramă, la lumina unei lămpi mici, și separat de mama, care n-avea voie să intre în biserică și trebuia să se urce într-o tribună laterală, cît un dulap de mică, rezervată femeilor, de unde se vedea numai corul printr-un grilaj des. Acum, de cînd nici fratele meu, nici mama nu se mai pot întoarce acolo, m-am dus de multe ori în locul acela și m-am așezat exact unde îngenunchease mama, încercînd să văd ce vedea ea, respirînd aerul pe care-l respira ea, atît de specific, care există în biserică, și-mi spuneam : oare azi, în clipa asta, se află ei cu adevărat undeva, a mai rămas oare ceva din ei, știu ei că încă îi mai caut și că încă n-am izbutit să mă consolez ? Cum să cred așa ceva ? Din locul acela se văd călugării sosind încet, unul după altul, și închinîndu-se cu smerenie, în timp ce unul dintre ei, în picioare, în fața primei trepte de la cor, ține în amîndouă mîinile o frînghie, care coboară de sus din cupolă și sună maiestuos. Încerc să-mi imaginez ce simțea și ce gîndea mama cînd îl vedea cum trece așa prin fața ei, de cealaltă parte a

grilajului, pe fiul acela pierdut pentru ea, dar care realizase tot ceea ce așteptase și nădăjduise ea de la copiii ei : legătura cu Dumnezeu și Comuniunea Sfinților, lucruri care pentru ea nu erau vorbe goale, ci o certitudine, o realitate de fiecare zi, un izvor inepuizabil de bucurie. Poate că n-a fost niciodată atît de fericită ca-n zilele acelea petrecute împreună la Trappe, și eu la fel, dacă stau să mă gîndesc bine. Mă duceam să lucrez la cîmp împreună cu ceilalți călugări, într-o tăcere la care visez și acum. Înaintam în șir lung, pe niște drumuri pline de noroi, priveam cîmpia, și Dumnezeu era alături de mine. De multe ori mă ocupam de cotețele cu păsări, le duceam grăunțe, le pregăteam un amestec de ierburi și de tărîțe, cu un tocător mare care făcea zgomot, sau mă duceam să iau ouăle, să curăț găinațul, și-n fiecare seară trebuia să închid porțile, puțin înainte de vecernie. Urcam o scăriță în spirală, mă așezam pe-o bancă, în fața ușii care dădea în sala de conciliu, de jur împrejur cu ziduri albe, care mai păstrau pe ele lumina palidă a zilei, avînd în fața mea un coridor care aproape nu se mai distingea în întuneric, iar în dreapta o lumină care desemna intrarea mănăstirii. De acolo se auzea o voce monotonă : lectura care precede vecernia. Nu puteam să disting cuvintele, era o psalmodie, un cîntec din alte vremuri, și crepusculul devenea noapte, și în cele din urmă nu mai vedeam nici intrarea în coridorul care era în fața mea, nici zidurile, nu-mi mai vedeam nici genunchii, nici mîinile. De atunci încoace mi-a fost dat să cunosc un alt gen de fericire, asemănătoare oarecum cu exaltarea care te cuprinde după cîteva

pahare de vin foarte bun, cînd totul ți se pare simplu și ușor pe lumea asta, fără să poți uita cu desăvîrșire partea artificială care există în ea. Stînd pe banca aceea joasă, în fața ușii de la sala de conciliu, scuturat din cînd în cînd de frig, fiindcă întotdeauna înghețai în culoarele acelea mari, nu trebuia să joc față de mine însumi nici o comedie, totul îmi era dăruit, fără să mi se datoreze nimic, și nu-mi mai doream într-adevăr nimic altceva aici pe pămînt, iată un fapt pe care n-or să-l înțeleagă niciodată cei care n-au cunoscut ceva asemănător. E ceva real, pot să jur. Întreaga lume dispărea, cu zgomotul și cu mișcarea ei, cu orașele și drumurile ei, cu jocurile, și cu poftele, și cu așteptările ei. Timpul își oprea cursul și aveam senzația că sînt foarte aproape de Împărăția lui Dumnezeu, în care doream atît de mult să pătrund și de care m-am îndepărtat atît de repede. Atunci puteam să fac altă alegere, și dacă e să fac bilanțul întregii mele vieți, n-aș fi pierdut mare lucru. Am căutat zadarnic ceva care ar fi putut să înlocuiască ceea ce întrezărisem pe vremea cînd eram copil, acel ceva pe care nimic nu m-a putut face să-l uit. Din revărsatul zorilor, cînd ajutam la celebrarea slujbei la unul din altarele laterale ale bisericii, pînă seara, cînd mă strecuram în niște cearșafuri înghețate, dar care, foarte repede, se încălzeau, trăiam însoțit, urmat, stăpînit de-o anumită prezență, care-mi spulbera orice neliniște și mă dispensa pentru totdeauna de orice altceva. Pentru totdeauna, oare? N-aveam de unde să știu c-avea să dureze atît de puțin. Mă știam iubit, într-un mod cu totul deosebit și personal, cu o iubire dominatoare, fără-ndoială, și căreia nu i se răspundea în aceeași măsură, dar cu ce bucurie îi dăruiam și eu totul, o iubire care eram convins că avea să mă urmărească pînă la capăt, pretutindeni, orice aș face, o certitudine admirabilă, o dragoste tot atît de evidentă și de sigură ca și dragostea pe care mi-o purta mama, de a cărei moarte nu puteam să mă tem, pentru că știam că o s-o regăsesc și că cei cîțiva ani de separare aparentă n-aveau nici o importanță. Dar totul s-a schimbat cînd am pierdut-o pe mama, și am pierdut-o cu adevărat, s-a retras pentru totdeauna din viața mea și mi-am dat seama că n-am s-o mai revăd niciodată. Pleci învins, în realitate, cînd ai cunoscut asta, nu te resemnezi, rămîi însetat după un absolut care nu e fără îndoială din lumea asta, cauți dacă nu cumva a mai rămas ceva, încerci să faci cîteva sondaje prudente, ca în ziua în care am avut ideea să evoc puțin toate astea în fața Gabriellei, să văd dacă ar fi în stare să mă înțeleagă. Era cam pe la Crăciun, anul trecut, în perioada în care-și petrecea serile cu mine, în fața focului, și în care mă gîndeam că încă s-ar mai fi putut... I-am vorbit de vacanțele acelea de odinioară, evocînd la început doar decorul, clădirea destul de dărăpănată a mănăstirii, drumurile pline de noroi de prin împrejurimi, pădurile triste de iarnă, frigul acela persistent, cîmpia, cît vedeai cu ochii, și tăcerea. M-a întrerupt în mod brusc:

— Și eu am cunoscut asta! Pe atunci mă întrebam ce să fac. Ezitam. Am petrecut cîteva zile, ca să văd, într-o mănăstire. Aveam o cămăruță cu

o ușă de sticlă și cu balcon, de unde se vedea toată grădina și mulți meri în floare. Eram fericită, închipuie-ți era frumos, era primăvară, și deja cald, nu mă plictiseam, citeam mult, mă odihneam și făceam băi de soare pe balconul meu. După trei zile am remarcat că în sala de mese nimeni nu-mi mai zîmbea, mă priveau chiorîș și nu înțelegeam de ce. Am fost chemată la Maica Superioară, care m-a măsurat cu răceală : mă văzuseră grădinarii pe balcon cînd stăteam la soare. În fiecare după-amiază petreceau o oră, două desfătîndu-și ochii, și povestea asta făcuse ocolul întregii mănăstiri. Îți imaginezi ce scandal ! A doua zi mi-am făcut bagajele, vocația mea era în altă parte. Toți am trecut pe-acolo, mai mult sau mai puțin, asta nu înseamnă nimic, esențialul e să ieși de-acolo, să trăiești, și ceea ce-mi spui tu nu e atît de extraordinar cum îți închipui. Te înțeleg foarte bine.

Nu i-am mai povestit ceea ce mă pregătisem să-i spun, căci ar fi făcut-o să zîmbească. Am păstrat pentru mine restul.

Era a doua zi după o noapte de Crăciun, pe care o petrecusem împreună cu fratele meu. Abia mijea de ziuă și tocmai îmi luasem micul dejun și făceam cîțiva pași prin grădina casei de oaspeți, unde boschetele erau albe de chiciură. Un frate călugăr bătrîn pe care nu-l cunoșteam și nu-l văzusem venind mi-a pus mîna pe umăr zîmbind și mi-a făcut semn să-l urmez. A deschis ușa bisericii, mi-a făcut loc să intru și a închis apoi ușa la loc. Mergea fără zgomot și încercam și eu să merg pe vîrfuri, căci cel mai mic scîrțîit răsuna acolo în chip straniu. Nu departe de altar, a aprins o

lumină, s-a întors și mi-a arătat cu degetul, jos lîngă un stîlp, un soi de cufăr din sticlă, în timp ce mă privea drept în ochi, cu un zîmbet plin de admirație. Era acolo o păpușă goală din celuloid așezată pe cîteva paie. Am îngenuncheat amîndoi. Mă gîndeam la chipul strălucitor de fericire al acelui călugăr bătrîn. Nu avea voie să-mi adreseze nici un cuvînt, dar voia să-mi comunice bucuria lui și, Doamne, cît de bine o înțelegeam ! În biserica aceea, unde stăteam îngenuncheat în dimineața aceea de Crăciun, era foarte frig, dar ce bucurie în sufletul meu, ce căldură revărsată în inimă ! Știam foarte bine că mă aflam în fața unei păpuși oarecare, dar îmi spuneam, pe de altă parte, că se născuse Hristos și că nu mai puteam fi trist.

Sărbătorile copilăriei nu durează. Erau așteptate cu nerăbdare, și cînd sosea ziua mult dorită, ea nu semăna cu nici o alta. Cînd toate zilele se aseamănă, chiar și cele de Crăciun, înseamnă că ți-ai pierdut copilăria. Calendarul readuce sărbătorile de odinioară, pe care le ții în grabă, adăugîndu-le mult de la tine. Nimic mai trist decît petrecerile de Ajun, la care s-a hotărît să se rîdă. Nu ajunasem în ziua aceea, nu zăbovisem pe străzi pînă aproape de miezul nopții, ci mă regăseam parcă tremurînd puțin în partea de jos a bisericii aceleia, și-n ziua aceea de Crăciun aveam să pregătesc terciul pentru păsări, aveam să mînuiesc satîrul acela mare, să adun ouăle, ca de obicei, și n-aveam nici un suflet de om cu care să schimb trei cuvinte. Dar îngerii nu ne înșelaseră și era într-adevăr o veste bună : n-aveam să mai fim niciodată singuri. Ce m-aș fi făcut eu cu zeii greci, cu Afrodita,

sau cu Jupiter, sau cu zeitățile acelea din Africa și din Asia cu capete de animale? Aveam zece ani, și toată viața înaintea mea, și nu-mi era frică de ea. Eram convins că aș fi putut să pierd orice, în afară de prezența aceea care avea să-mi țină loc de tot.

Și am pierdut-o, sau ea m-a părăsit, n-aș putea să spun, dar m-am trezit singur. N-au ținut mult sărbătorile Copilului Iisus, și nici păstorii, nici magii, nici îngerii n-au venit să-l apere împotriva soldățimii, în grădina Ghetsemani. Treizeci și trei de ani îți pare mult cînd ești foarte tînăr, dar îți dai seama foarte repede că de la leagăn pînă la Golgota nu e decît un pas. În copilul acela culcat pe-o mînă de paie îl și văd parcă pe răstignitul de deasupra patului meu, pe care mă gîndeam atunci că o să-l strîng la piept cînd avea să-mi vină și mie rîndul. N-a mai rămas nimic din toate astea. Am avut credința, de mai multe ori, că anumite ființe aveau, la rîndul lor, să-mi țină loc de tot, și inima mea a bătut din nou, de bucurie (de exemplu în primăvara pe care am petrecut-o cu Gabrielle), dar eram prea exigent, fără-ndoială, sau lipsit de tact, sau prea egoist, poate, așteptam prea mult și nu dăruiam destul, sau mă încăpățînam prostește să compar incomparabilul. Ei și ce e, dacă dragostea nu izbutește să te smulgă în cele din urmă singurătății? Iată ce voiam să-i spun Gabriellei, în fața focului aceluia de decembrie pe care-l priveam împreună, și-n tăcerea aceea de iarnă, așa de potrivite, și unul și cealaltă, ca să ne lepădăm măștile. Dar m-a întrerupt, mi-a spus istorioara ei, și-a fost cu atît mai bine. S-ar fi

uitat la mine mirată, mi-ar fi vorbit de altceva, iar mie mi-ar fi fost rușine de mine. Nu trebuie să dezvălui nimănui anumite secrete, și cum aș fi putut să explic oare simțămintele mele în fața unei păpuși de celuloid fără să par un nătărău? N-aș fi mers pînă la capăt, m-aș fi oprit făcînd o piruetă, aș fi glumit, lucrurile astea nu se povestesc. Dar astea sînt lucrurile pe care trebuie să le scrii, astea și nu altele, căci ele mă interesează mai mult decît orice alte povești născocite, și decît bătălia aceea de la Toulouse, unde nu se aflau față-n față, la urma urmelor, decît cîțiva soldați împăunați și două cete de soldățoi bătrîni, pe care-i detest mai mult decît orice pe lume. Wellington pe calul lui alb n-ar fi fost decît un alibi comod ca să mă ascund, o dată mai mult. Sînt întrebat: „Care e următoarea dumneavoastră carte?“ Dar eu nu scriu ce vreau, și nimic nu e mai greu decît să scrii. Îmi imaginez că tot așa trebuie să fi fost și cu Adam și Eva, alungați din Paradisul Terestru: o întinsă grădină minunată pe care o cunoșteau foarte bine, dar unde n-aveau voie să intre. Îi dădeau ocol, ca mine. Numai că, sub degetele mele, poarta începe să se deschidă.

CUPRINSUL

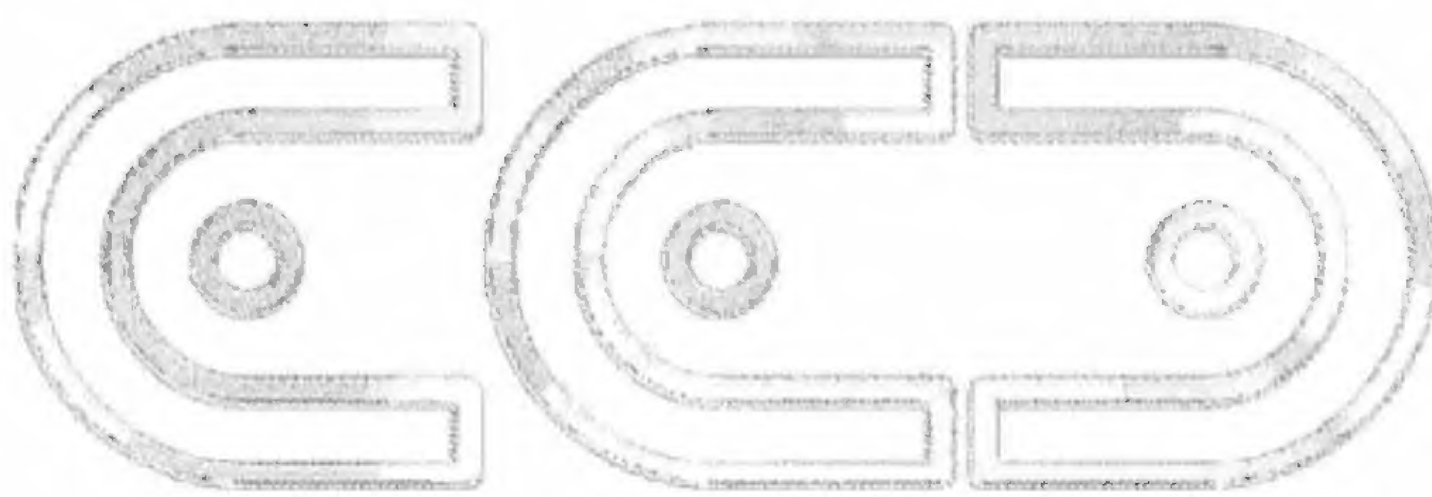

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ „13 DECEMBRIE 1918"

Comanda nr. 2636
coli tipar: 11

A8

Scanare și prelucrare digitală

de

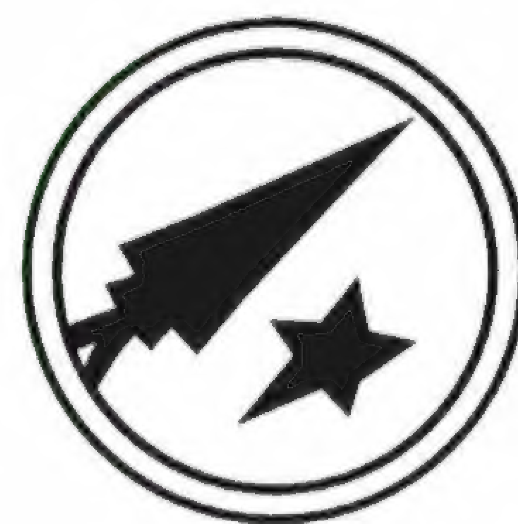
Anonim

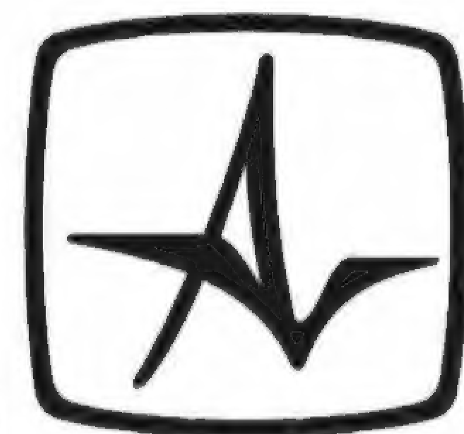

și

CAT Graur

Antwerpen

2023

